

249214

109

Т. СІХ.

Р. 1912, кн. III.

Рік XXI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬЛОЛІОПІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

М И Х А Й Л А Г Р У Ш Е В С Ь К О Г О .

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

M I C H A E L H R U Š E V Š K Y J .

В. СІХ.

1912, III В.

XXI Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

— ♦ — Закінчено 30/VI с. с. 1912. — ♦ —

Т. СІХ.

Р. 1912, кн. ІІІ.

Рік ХХІ.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬБОЛЬОПІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDAIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

В. СІХ.

1912, ІІІ В.

ХХІ Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

—♦— Зацінено 30/VI с. с. 1912. —♦—

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного Інституту
Інв. 249214

Зміст СІХ тому.

1. Зміст тому с. 3—4
2. Причинки до пізнання культу предків на Україні, написав Хризант Ящуржинський . . . с. 5—9
3. З культурного життя України XVII—XVIII в., подав Михайло Возняк (докінченне) . . . с. 10—38
4. З життя українського духовенства львівської єпархії в другій половині XVIII в., подала Мелянія Бордун (докінченне слідує) . . . с. 39—90
5. Григорій Ількевич як етнограф, написав Андрій Франко (докінченне слідує) . . . с. 91—122
6. Оден з Ніжинців, подав Михайло Грушевський . с. 123—135
7. Miscellanea: а) Недоля галицьких дяків, под. Яр. Гординський; б) З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича, под. М. Возняк; в) „Основи нової славянської політики“ Бакуніна, под. І. Франко . с. 136—165
8. Наукова Хроніка: »Киевская Старина« і її »Показчик«, под. В. Дорошенко с. 166—177
9. Бібліографія (оцінки, реферати, замітки): історія політична і культурна, література, етнографія, право (реєстр ширших обговорень див. с. 226) . . . с. 178—227
10. Оголошення с. 228—232

Inhalt des CIX Bandes.

1. Inhalt des Bandes S. 3—4
2. Ein Beitrag zur Kenntnis des Kultes der Vorfahren in der Ukraine, von Chrysanthius Jaščuržynskyj S. 5—9

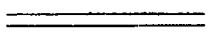
Зміст СІХ тому.

1. Зміст тому с. 3—4
2. Причинки до пізнання культу предків на Україні, написав Хризант Ящуржинський с. 5—9
3. З культурного життя України XVII—XVIII в., подав Михайло Возняк (докінченне) с. 10—38
4. З життя українського духовенства львівської єпархії в другій половині XVIII в., подала Меланія Бордун (докінченне слідує) с. 39—90
5. Григорій Ількевич як етнограф, написав Андрій Франко (докінченне слідує) с. 91—122
6. Оден з Ніжинців, подав Михайло Грушевський . с. 123—135
7. Miscellanea: а) Недоля галицьких дяків, под. Яр. Гординський; б) З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича, под. М. Возняк; в) „Основи нової славянської політики“ Бакуніна, под. І. Франко . с. 136—165
8. Наукова Хроніка: »Киевская Старина« і її »Показчик«, под. В. Дорошенко с. 166—177
9. Бібліографія (оцінки, реферати, замітки): історія політична і культурна, література, етнографія, право (реєстр ширших обговорень див. с. 226) . . . с. 178—227
10. Оголошення с. 228—232

Inhalt des CIX Bandes.

1. Inhalt des Bandes S. 3—4
2. Ein Beitrag zur Kenntnis des Kultes der Vorfahren in der Ukraine, von Chrysanthius Jaščuržynskýj S. 5—9

3. Aus dem kulturellen Leben der Ukraine im XVII—
XVIII Jahrh., von Michael Voznjak (Schluss) . S. 10—38
4. Aus dem Leben der ukrainischen Geistlichkeit der
Lemberger Diöcese in der zweiten Hälfte des XVIII
Jahrh., von Melanie Bordun (Schluss folgt) . S. 39—90
5. Gregor Ilkevč als Ethnograph, von Andrij Franko
(Schluss folgt) S. 91—122
6. Einer von den Njžyn'ern, mitget. von Michael
Hruševskýj S. 123—135
7. Miscellanea, von J. Hordynskýj, M. Voznjak
und I. Franko S. 136—165
8. Wissenschaftliche Chronik: Die „Kievskaja Starina“
und ihr Inhaltsverzeichnis, von V. Dorošenko . S. 166—177
9. Bibliographie (Rezensionen, Referate, Notizen): Poli-
tische und Kulturgeschichte, Literatur, Ethnographie,
Rechtskunde (Register grösserer Besprechungen s. S.
226) S. 178—227
10. Annoncen S. 228—232

Причинки до пізнання культу предків на Україні.¹⁾

Написав *Хр. Яцуржинський*.

Покійник на Україні уважається не за труп, предмет бездушний, а за істоту, котра усе відчуває, розуміє і може брати участь в горю і радощах сім'ї. За-для цього й пішла поведінка, що по покійниках плачуть і висловлюють своє горе в жалібних голосіннях, в котрих звертають ся до помершого, як до живої істоти. Голосно і прилюдно виявляти свою тугу — се обовязок кожного сім'янина, і хто не голосить, той ображає відходячого на той світ родича.

Тому що народ наш вірить, що небіжчик усе бачить і відчуває, то і установив ся звичай, щоб дочка-дівчина провозжала покійних родичів з розпущеними косами, се-б-то вбрама як на своїм весілю. Родителі, в останні години свого пробування на землі, ніби бачать свою найкращу потіху — дочку в убраню молодухи. Як умирає дівчина, то її убирають як до шлюбу; збирають дружок, старостів, бояр і сваху, всіх отсих поїзжан буває стілько, як і на весілю. Отут їм роздають і ті подарунки, які звичайно роздають ся на весілю. Мати покійниці кличе дружок і ридаючи примовляє до них: „Не привів мене Бог слухати веселі ваші пісні, не дожила моя дочка свого весіля. Проведіте-ж її, дружечки, до темної могили. Нема у нас ні короваю, замість хусток даю вам, дружечки, воскові свічки в ру-

Прийнято на засіданню історичної секції дня 6 червня 1912.

¹⁾ Статя ся була, як реферат, прочитана на археолог. з'їзді в Новгороді, в кінці липня 1911 р.

ченьки, запаліть ви їх і проведіть мою донечку¹⁾. По де-котрих місяцях один із парубків вибираєть ся за молодого (жениха); йому приціплюють квітку до шапки, і він так іде за труною ніби молодой (княгині). Се нагадує нам старовинний звичай, який описано у Ібн-Фадлана, в похороні Русина, де ми бачимо, що коло покійника заколено дівчину, як його молоду²⁾.

Нежонатого парубка, як він умре, теж убирають, як молодого (як на весіля). Сестра так звертаєть ся до брата в голосінню:

„Яке-ж наше весілля,
Братіку, не веселеє!
Де-ж твоя пара?!
Де світилки в дружечками?
Пошли стежки промітати,
А ми будем братіка

Під руки випроважати!
У якую дороженьку?
Чи до чистого поля?
Чи до синього моря?
Чи до червоної калини?
Чи до чорної могили? ³⁾

Народ на Україні вірять, що душа небіжчика ще три дні пробуває в тім домі, де жив померший, і може вернути ся в тіло. Для душі покійника ставляють звичайно на вікні воду в склянці, а иноді горілку, щоб, прилитівши, душа могла напитись. По тій-же народній вірі, душа чоловіка відвідує давнійшу свою земну оселю на 9-й, 40-й день після смерти і на роковини смерти. Являєть ся душа в постаті метелика, пташки, мухи, сивої миші, маленької дитини з крильцями⁴⁾.

В честь покійників у нас справляють обіди з церковним помином, а частійше й без нього. Звичайно, як частують, то приказують: „нехай Господь поставить страву (чи напій) перед душею небіжчика“. Майже всюди на Україні розповсюджена віра в те, що мерці, особливо зараз по смерти ходять, відвідують свою стару оселю; дуже зворушливі оповідання переказують ся про те, як мати відвідує своїх діток-сиріток, обживає й розчісує їх⁵⁾.

Поминальні обіди в честь небіжчиків справляють ся переважно в осени, особливо в Дмитрову суботу. Обрядові страви тепер подають ся такі: коливо, закуска (капуста з салом і свининою), локшина, вареники з сиром та сметаною і неодмінна потрава — гречана каша з салом. Церковні помини бувають

1) Труды Этн. Статист. Эксп. IV, 708—709.

2) Сказанія мусульманск. писателей А. Я. Гаркави 96—101.

3) Труд. Этногр. Эксп. IV, 703.

4) Ibid. I. 149. 5) Ibid. IV, 712.

в суботу серед Зеленими Святками, в суботу перед ясніцею, в суботу Великого посту і в Чистий четвер. У Великий піст на мисочку (принос у церкву) кладуть калачі, мід і віск на свічку.

На Різдво, на богату кутю, оставляють трошки куті в мисках для покійників, котрі в сей вечір ніби-то одвідують родичів. В нашім народі й досі існує така віра, що на Різдво випускають з того світу душі покійників, про се навіть співають в щедрівці:

„Ой сів Христос, вечеряти. Олімкнути рай і некло,
Щедрий вечір! Святий вечір! Випускати грішні душі;
(Приспів після кожного віршу). — Тільки не випускати одної душі,
Прийшла до Його та Божая Мати: Що отця й матір та налаяла,
— Оддай, Сину, та райські ключі Не налаяла, а подумала“.
(С. Молодецьке, Уманьськ. пов.).

Дуже урочисто обходять пам'ять покійників на Паску. На Святим (великоднім) тижні шкаралупи від крашанок кидають на річку й кажуть: як вони допливають до рахманів, тоді вони справляють свій рахманський, навський, або русальний Великдень¹⁾. На Паску, коли правнується ся воскресенне з мертвих, воскресенне усеї природи, народ вірить, що й небіщики зявляють ся на нашім світі і гостують на землі аж до провідної неділі. В четвер на Святим тижні, як кажуть, небіщиків випускають з того світу, і вони уряджують свій навський (жертвецький) великдень. Покійники веселять ся на землі аж до Хоминої неділі, а опісля їх проводять на той світ, від чого й свято це називається ся „Проводи“.

У Хомину неділю, або в понеділок, народ збирається у церкву і після служби Божої відправляється парастас по покійниках. На мисочку кладуть тепер калачі й цукор, а давніше приносили книші, яйця, жарених курей, вареники з сиром і сало. Покінчивши службу в церкві, йдуть на кладовище й там служать парастас, а потім сїдають за спільний обід. На обід виносять паски, холодець, свинину, крашанки й горілку. Після обіду кождий хазяїн йде до своєї родової могили й служить папахиду. Могилу застеляють скатертою і кладуть три, або чотири яйця. Після папахиди господар розбиває яйця об могильний хрест і віддає їх старцеві з такими словами:

„Помолись, дідуно,
За умершого татуня,

За умершую матуню
І за сеструню“.

¹⁾ Аванастьєвъ, Повтич. возвр. сл. на пр. III, 278.

Рідня сідає навколо могили. Госнодар викидає на могилу шка-
рапуни від крашанок і виливає чарку горілки, примовляючи :

„Їжте, пийте, виривайте (ся?)
І нас грішних споминайте!“

Після сього кожний із сімі наливає чарку і говорить: „Дай
нам, Боже, добре прожити сей рік і на приший в добрім
щастю панувати, а умершим царства божого доченати“!

Поминають ще й так: христосують ся з небіщиками; кла-
дуть на могилу крашанки й говорять: „Святий родителі, ходіте
до нас хліба й соли їсти“! Потім сідають ся на могилі і спо-
живають, що Бог послав. Після закуски примовляють до помер-
ших родичів: „Наші рідняки, не поминайте лихом! Чим хата
богата, тим рада“¹⁾.

На Проводах де-які так добре уконтентують ся, що тут-же,
на могилах остають ся й ночувати. Кажуть потім, що ніби-то
їм в ночі являють ся родителі.

На Проводах заводять ся теж ігрища й танки (хороводи),
в котрих бере участь не молоде, але старі жінки; сі ігрища
так і називують ся „бабськими проводами“²⁾. Як бачимо, сі по-
минки, пири, та ігрища зближають наші Проводи з староруською
тризною.

На поминальні обіди у нас, на Україні, народ дивить ся,
як на угощуванне покійних родичів. Вірять, що коли кормлять
нищих і взагалі приходячий люд, то тим самим кормлять пред-
ків, котрі приходять і прилітають на обід і живлять ся парю
від страв. Хазяйка повинна поводитись дуже чемно, опорядити
гарно хату, держати усяку посуду в чистоті, як для таких по-
важних і, так-би мовити, святих гостей. Се нам пояснить отсе
оповідане, котре мені недавно довело ся чути на Київщині.
„Піймав, каже, чоловік морську жінку, і вона нічого не гово-
рила, а як баба на обіді взяла горшки нечистою ганчіркою, то
всі мертві душі повтікали через вікно, а вона й засміялась. Чо-
ловік питає її, чого вона засміялась, а вона й каже: одвези
мене туди, де ти ввзяв, тоді скажу. Він пообіцяв, жінка й ска-
зала, що нечиста ганчірка так образила родичів, що вони повті-
кали, а ткач застряг в клубках у вікні, — тому вона й за-
сміялась“ (С. Молодецьке, Уманьського повіту). В основі сього
оповідання лежить звісна казка Андерсена про „Морську ру-
салку“, котру треба уважати за мандрівну сагу.

¹⁾ Труд. Етногр. Эксп. III, 28, 29.

²⁾ Ibidem, 29.

В нашій пошані до покійників напевно одбиваєть ся старинна дохристияньська віра в те, що предки були домашніми богами¹⁾. В горах Галичини говорять про дідьків, котрі сидять на припічку, що се домовники, котрі беруть участь в хазайстві. Чехи до XIV столітя під назвою дёду, дёдку розуміли домашних богів²⁾.

Де-які оповідання свідчать, що народ вірить, ніби предки й тепер живуть під припічком, у домашнього огнища. Одна дівчинка розказувала, що вона почула, як щось стогне під припічком. Домашні навчили її спитати, хто се такий. Дівчинка запитала: „душа покутующа, чого ти хочеш і хто ти така?“ — „Я бабка твоєї бабки, одповіла вона: більш сто літ, як я тут покую; кидають на мене дрова, метуть на мене сміття“. Вона попросила, щоб дівчинка допомгла їй тільки від праці своїх рук. Як дівчинка заробила грошей і відправила панахиду, з'явилась стара жінка і сказала: „Вог заріас!“ Промовивши се, зникла з очей³⁾.

Усі отсі поминальні обіди, пири, поетичні оповідання і взагалі пошана до небіжчиків свідчать, що на Україні збереглось ще почитання предків, в котрім одбилось старинне почитання предків, яко домашних богів. Празники в честь покійників показують, що на Україні існує ще й досі культ предків.

1) Аванасъевъ, Поэт. возвр. сл. на пр. III, 76.

2) Ibidem.

3) Труды Этногр. Эксп. I, 148—9.

З культурного життя України XVII—XVIII вв.

Подав Михайло Возняк.¹⁾

VIII.

На основі опублікованого доси матеріялу та праць і заміток до історії „Богогласника“, його авторів і хронологію, беручи до помочи також співаник Пашковського, можна вже децю певнішого сказати про хронологію пісень „Богогласника“, ніж се міг зробити Мирович. При означуванню сеї хронології важну прислугу роблять отсі рукописні чи друквані збірки нашої віршевої творчости: 1) Збірник псалм (рукопись Ундольського ч. 897), писаний при самім кінці 17 в. (80—90 рр.), можливо навіть до 1710 р., описаний проф. Перетцом²⁾; 2) Зарваницький співаник 1710—1718 р., опублікований проф. М. Грушевським; 3) Збірник псалм і кантів 1729—1730 р. в бібліотеці Імпер. Академії Наук, описаний проф. В. Перетцом в другій часті I т. „Историко-литературныхъ изслѣдованій и матеріаловъ“; 4) Кам'янський Богогласник із 1734 р., описаний дром Франком; 5) „Naczatki“; 6) Збірник Виленської Публичної

¹⁾ Див. Записки, т. CVIII.

В сім томі треба справити друкарські похибки: На стор. 93, 1 стр. з гори зам. (та) має бути (!ша), а на стор. 96, стр. 11 з долу зам. Медвицкий чи Ме(годицький) має бути: Медвицкий (чи Медицький).

²⁾ В. Н. Перетц, Новые труды по источниковѣднiю древнерусской литературы и палеографіи (Київські „Универ. Извѣстія“, 1911, кн. 11).

бібліотеки першої половини 40 рр. 18 в., описаний проф. В. Перетцом, як висше; 7) кілька співаників, описаних дром Свенціцьким і проф. В. Перетцом із виразно вказаними датами, що походять найдалше з половини 18 в.; вкінці 8) співание Пашковського. При піснях певний тільки terminus, ad quem му-сіли повстати.

В той спосіб можна утворити таких 8 груп, що менше-більше подають приблизні дати повстання пісень:

I. З кінця 17 в., найдалі вперед 1710 р.

1. Пісня на Різдво Христа (ч. 17):

Поч. Превѣчный, роди́ль са подѣ лѣтн,
Хотѣчи зѣмлю просвѣтити.

2. Пісня на Состраданне Богородиці (ч. 102):

Поч. О Дѣвице всечестнаа!
Мати благословіннаа!

3. Молитовна пісня до Богородиці (ч. 139):

Поч. Богородице Царице,
Пречистаа Владычице.¹⁾

II. З часу до 1718 р. походять отсі пісні Богогласника:

4. Пісня на Різдво Христа (ч. 4):

Поч. Не плачь, Рахїли,
Зрѣ чѣда цѣли.

5. Також (ч. 5):

Поч. Ніко й землѣ нінік торъжествѣють,
А́нгели людемъ кѣсело справднѣють.

6. Пісня на Богоявлення (ч. 28):

Поч. Іврдѣнъ Рѣкѣ дуготѣвиса,
Гѣ во приходитъ Бѣгъ креститиса.

7. Також (ч. 29):

Поч. Троїце стѣла, Бже ласкавыи,
Просвѣти сердца ѡкв Бгъ правый.

8. Пісня про Христові терпіння на першу великопісню неділю (ч. 39):

Поч. Царю Христе Незлобный,
А́гиче долготерпѣливый!

¹⁾ Та сама пісня є також у збірничку кінця 17 в. Московського Публичного Музею.

9. Також на третю неділю (ч. 41):
Поч. Оуже́ декреть поднисѣть,
Нѣлатъ сѣдіа всказѣтъ.
10. Пісня на Введенне Богородиці (ч. 93):
Поч. Патрїарси, торжествуйте,
Отроковицы бодрствуйте.
11. Пісня на Благовіщенне Богородиці (ч. 100):
Поч. Ликѣи днѣсь, Сїѡне, Возиграйте гѡри,
Возгласїте в' трѣбѣ, Я҃ггелстїи Хѡри.
12. Також (ч. 103):
Поч. Богомъ ѡзвѣрїна Мати ѡ Пanna
Благодать всѣмъ даѣтъ ѡвїанш.
13. Молитовна пісня до Богородиці (ч. 141):
Поч. Богомъ ѡзвѣрїна Мати Отроковице,
Дѣкствѣ похвалѣ, пречїста Младїчице.
14. Пісня на Рїздво св. Івана Хрестителя (ч. 198):
Поч. Їскапайте, гѡри, днѣсь сладость,
Ї хѡлми, кзыграйте в' ѡвїшю радость.
15. Пісня св. Ілії (ч. 201):
Поч. Їсполнїнїиїи блagodати,
Сѡ Я҃лїє, в' нѣбо взатїи.
16. Пісня на Усікновенне (ч. 205):
Поч. Возрыдай, красна пѣстыни,
Родїца безъ волѣзни сїны.
17. Пісня про смерть (ч. 232):
Поч. Помысли, человекче, прегѡрїкїи частъ смѣрти,
Же не на вѣкки жити, Но трѣба ѡумѣрти.
18. Пісня вітання до Іс. Христа (ч. 243):
Поч. Іїсе мѡї пресладкїи ѡ Творче свѣта,
Єще хѡчѣ малш моєгѡ пождї шѣкта.

III. Зперед 1730 р.:

19. Пісня на Рїздво Христа (ч. 10):
Поч. Нѣво ѡ земаля нынѣ ликовствѣть,
Прорѡческїи ликъ ко҃нш торжествѣть.
20. Також (ч. 12):
Поч. Странї всегѡ свѣта, слѣшїте,
Єси людїє, внемліте.

21. Такаж (ч. 20):
Поч. **О прѣкѣчный Бѣже!**
Ктѣ ѿзрѣцѣи мѣже.
22. Такаж (ч. 22):
Поч. **Нѣва рѣдѣсть стѣла, ѿкѣ не бывѣла,**
Над' вѣртѣномъ свѣздѣ ѿсна свѣтѣмъ возсѣла.
23. Такаж (ч. 23):
Поч. **Рци намъ, ѿ Маріе,**
Чтѣ єсть чѣдо сїе?
24. Пісня на неділю о блуднім сині (ч. 33):
Поч. **О горѣ мнѣ-грѣшникѣ сѣщѣ!**
Горѣ благіхъ дѣлъ не ѿмѣщѣ!
25. Пісня про Христові терпіння на другу великопіснѣ неділю (ч. 40):
Поч. **Хрїстѣ Царѣ справедливый,**
Тѣкжесь вѣлмѣ терпеливый!
26. Пісня на Цвітнѣ неділю (ч. 44):
Поч. **Рѣдѣи сѣ зѣлѣ, дщѣ сїѣмѣ,**
Гѣ Царѣ твоѣи возсѣдѣи на конѣ.
27. Пісня на Великденъ (ч. 52):
Поч. **ѿзвѣдѣте, ѿггелѣмъ лїки,**
Во срѣтѣніѣ Владикѣ.
28. Такаж (ч. 53):
Поч. **Сотворжѣствѣйте всѣ кѣпнѣ мнѣнѣ,**
Хрїстѣсь воскресѣ з'гробной ѿскинѣ.
29. Пісня на Переображеннѣ (ч. 70):
Поч. **На горѣ прѣвѣразїса Хрѣтѣсь слѣвнѣ,**
Со Прорѣки вѣсѣдова вѣднѣмъ ѿ ѿвнѣ.
30. Пісня на Рїздво Богородицї (ч. 83):
Поч. **Рѣдѣсть вѣлѣм ѿвнѣса,**
Богомѣтерѣ днѣсь родїса.
31. Пісня на Состраданнѣ Богородицї (ч. 101):
Поч. **Нѣсѣ дѣла Распѣтаго Марїа вѣдѣщи,**
ѿхъ, ѿвнѣ мнѣ чѣдо моѣ, вопїѣтѣ слѣзѣщи.
32. Пісня св. Ковмі і Дамянови (ч. 155):
Поч. **Днѣсь созивѣтѣтѣ всѣ вселѣннѣю**
Бѣжїа цѣрковѣ на пѣснѣ похвѣлнѣю.
33. Пісня св. Ів. Золотоустѣму (ч. 160):
Поч. **Златоковѣннѣ Трѣбѣ**
Босхвѣлнѣмъ всѣ свѣрѣлѣ Пѣстїрѣскѣю.

34. Пісня св. Василієви Великому (ч. 181):

Поч. **ИЗЛІЖСА Ѡ ОУСТѢ ТВОИХЪ, ѠТЧЕ БЛАЖЕННЕ,
ВАСІЛІЕ ПРЕПОДОБНЕ, НЕВО ЖВЛЕННЕ.**

35. Пісня на Усікновенне (ч. 206):

Поч. **ПАМЯТЬ ТВОА, КРЕСТИТЕЛЮ, ЁСТЬ СО ПОХВАЛАМИ,
НѢСТЬ БОЛШАГО КРОМѢ ТЕБѢ ВЪРОЖДЕНЫХЪ ЖЕНАМИ.**

36. Пісня вавня у темниці й оковах (ч. 226):

Поч. **ВЛАДЫКО МОЙ И БОЖЕ МОЙ!
ПЕЧАЛЕНЪ АЗЪ СЪКЛАВ РАВЪ ТВОЙ.**

IV. Зперед 1734 р.:

37. Пісня про страшний суд (ч. 37):

Поч. **ПАЛЧИ, ДЪШЕ, СЛЕЗЪ ИЗЛИЙ МОРЕ,
ПОМНИЩИ СЪДИЩНОЕ МОРЕ.**

38. Пісня на Благовіщення (ч. 98):

Поч. **ДА ПРИЙДЕТЬ ВСЕМЪ МІРЪ РАДОСТЬ,
Ѡ НЕВЕСЪ ЧРЕЗЪ НАЗАРЕТЪ ВЪСЛАДОСТЬ.**

39. Пісня Новосамбірській Богородиці (ч. 133):

Поч. **ДИВНА ТВОА ТАЙНА, ЧИСТАА, ТАВИСА,
НОВОСАМБОРСКАА ЦѢРКОВЪ ЧЪДЕСЪ ИСПОЛНИСА.**

40. Пісня Підкаменецькій Богородиці (ч. 134):

Поч. **ПРЕЧИСТАА ДѢВО, МАТИ РЪСКАГАВЪ КРАЮ,
НА НЕВЕСИ И НА ЗЕМЛИ ТА ВЕЛИЧАЮ.**

41. Такаж (ч. 142):

**Ѡ ПРЕСКЛАТАА ЦАРИЦЕ, ПОМОЩНИЦЕ МОА,
ПОМАГАЙ НАМЪ ВЪ ѠТРАПЛЕНАХЪ, ВСѢГДА МИЛОСТЬ ТВОА.**

42. Пісня св. Варварі (ч. 165):

Поч. **Ѡ ВАРВАРО МАЧЕНИЦЕ!
ВЪ НАГЛОЙ СМѢРТИ ПОМОЩНИЦЕ!**

43. Пісня про смерть (ч. 235):

Поч. **ѠГДА ДЪША Ѡ ТѢЛА РАЗЛЪЧАЕТЪ СА,
ѠТРАХЪ ВЕЛИКІЙ ВИДАЩИ, ДЪЖАСАЕТЪ СА.**

V. Зперед виходу „Naczatkiw“:

44. Пісня Почаївській Богородиці (ч. 111):

Поч. **ВСЕЛЕННЫА ВСА СТРАНЫ, ЗЕМЛАНЕ,
ѠКОВОКЪПШЕСА ВСИ ХРІСТІАНЕ.**

45. Пісня св. Онуфрієви (ч. 193):

Поч. **ПОМОЩНИКА КТО ИЩЕШИ, ИМАШИ КЕКЪРЪКЪ,
АЩЕ ТОКМА РЪЦЪКЪ ТВОЙ ВОЗНЕСІШЪ ГОРЪКЪ.**

46. Пісня про любов до Бога (ч. 222):
 Поч. **Бѡже, любяю тѧ,**
Цѣлымъ сѣрдцемъ любяю тѧ.
 VI. Зперед і в 1740 рр.:
47. Пісня на Різдво Христа (ч. 7):
 Поч. **Свѣтъ мѣсленній днесь сѧ рѡдить,**
Бѣгъ ѿ Невѣсъ здѣ прихѡдитъ.
48. Такаж (ч. 18):
 Поч. **Дѡръ нѣнѣ прекогѧтый ѿ невѣсъ прійде,**
Йкъ капла каплющѧ на зѣмлю снїде.
49. Такаж (ч. 19):
 Поч. **Нѡва рѡдость свѣтѧ сѧ з'явила,**
Пречїста Пѧнна Сѣна породилѧ.
50. Пісня на Великдень (ч. 48):
 Поч. **Інесѣ днесь ѿ грѡба встѧеть,**
Часъ гѡркїй в'рѡдость премѣнѧеть.
51. Такаж (ч. 49):
 Поч. **Іерусалїме, свѣтелъ надъ звѣзды днесь вѣди,**
Се бо Царъ твої спѧслѧ єсть ѿ ѧда всѧ люди.
52. Пісня на Зелені свята (ч. 61):
 Поч. **Йсточникъ дсѡбный,**
Рѡдсти винѡбный.
53. Такаж (ч. 62):
 Поч. **Оутѣшителю мїрс,**
Храни нѧшѧ вѣрс.
54. Пісня на Різдво Богородиці (ч. 79):
 Поч. **Рождество слѧвно прїснѡ Дѣвѡ**
Восхвѧлимъ всї днесь во глѧсѣхъ пѣнїѧ.
55. Пісня на Введенне Богородиці (ч. 92):
 Поч. **Вострѡвите, воскликните,**
Мѧтеръ Царѣвѧ прославите.
56. Пісня на Успенне Богородиці (ч. 105):
 Поч. **Трѡне вѣшний, днесь двигнїсѧ,**
Рѡде земный, дсѡмнїсѧ.
57. Такаж (ч. 106):
 Поч. **Рѡдїтєсѧ, Ангелѡвѣ ліки,**
Градѣтъ до васъ Мѧтеръ Пладѣки.
58. Пісня Почаївській Богородиці (ч. 112):
 Поч. **Вѣсело спѣвайте, челѡмъ дѡдарїйте,**
Пред' Мѧткою Хрїстѡвою Глѧсы возвышїйте.

59. Пісня св. Йосафатови (ч. 145):
 Поч. Златѣ трѣвѣ, словѣсѣ гѣвѣ,
 Свѣтлѣ Дѣха божѣственнѣю.
60. Пісня св. Варварі (ч. 163):
 Поч. Предстателницѣ Варварѣ святѣю сѣщимѣ во смѣрт-
 [ной годѣнкѣ,
 Юнѣ Дѣвицѣ, ѡбразѣ всѣмѣ житѣя вѣ пѣснѣхѣ вос-
 [хвалнимѣ всѣ нѣнѣкѣ.
61. Пісня св. Миколаєви (ч. 175):
 Поч. Свѣтѣишии ѡче, свѣтѣтелиемѣ слѣво!
 Нѣкѡле чѣдѡтворче, свѣщеннаѣ главо.
62. Пісня св. Іванови Богослову (ч. 190):
 Поч. Іванна Богослова
 Й Рѣтора сладкомѡва.
63. Пісня св. Онуфрієви (ч. 192):
 Поч. Є вѣгла ѡудалиса, вселѣса вѣ пѣстѣини,
 Оудаливѣ са ѡ палѣты, чѣла влагостѣини.
64. Пісня про вибір стану (ч. 224):
 Поч. Докѡлкѣ, оумѣ пернатѣи,
 Докѡлкѣ вѣдѣшѣ лѣтѣати?
- VII. Зперед і в половинѣ 18 в.:
65. Пісня на Рѣдво Христа (ч. 16):
 Поч. Дѣвнаѣ новинѣ. Нѣнѣ Пѣнна Єѣна
 Породѣла вѣ Берлѣемѣ Марѣѣ Єдѣйна.
66. Пісня на недѣлю ѡ блуднѣи снѣгѣ (ч. 34):
 Поч. На рѣкѣхѣ сѣдѡхомѣ гѡрка кавглѣвна,
 Внѣгдѣ поманѣти прѣкрасна Єѣвна.
67. Пісня в Велику Пѣтницю (ч. 45):
 Поч. Вѣждѣ Тѣ на крѣстѣ Рѣспѣта, Інсѣсе вѣсѣща,
 Кѣла Тѣ сердѣцѣ, ѡхѣ, мѡи Бѡже, не восплѣчѣтѣ са
 [зрѣща.
68. Пісня на Воздвиженѣ чесного Хрѣста (ч. 73):
 Поч. Йстинна рѣдѡсть Крѣстѣ Хрѣтѣ,
 Йже носѣлѣ Бѣга йста.
69. Пісня Барсѣкѣи Богородицѣ (ч. 129):
 Поч. Свѣтѣтѣла Мѣти,
 Свѣтѣ Мѣти благодѣти!
70. Пісня Буцнѣвсѣкѣи Богородицѣ (ч. 132):
 Поч. Йхѣ, ѡудивѣса, зрѣщи, ѡжаснѣса, чѣловѣкѣ.
 Єже Бѡгѣ иѣзвѡли, сѡдѣла вѣ ѡдѡли.

71. Пісня св. Миколаєви (ч. 173):
 Поч. Бóлша вѣсть земнымъ ёборона,
 Ёгда кто себѣ за Патрона.
72. Пісня св. Онуфрієви (ч. 191):
 Поч. Сѣ преподобне и тревлаженне,
 Онѣрѣе свѣте Богоявленне!
73. Покаянна пісня (ч. 214):
 Поч. Лакнѣщій свѣте, чѣмъ на грѣшники такъ сѣла
 [чатѣешъ?
 И в'мѣсто жѣзны, вѣчнои дѣдѣзны, шхланъ ймъ
 [готѣешъ?
74. Пісня вітання до Ісуса Христа (ч. 242):
 Поч. Исѣе прелюбезный, сердце слѣдоте,
 Єдина в'скорѣхъ ѡтѣха, моѣ радосте!
 VIII. Зперед середини 60 рр.:
75. Пісня на Різдво Христа (ч. 3):
 Поч. Вѣсела свѣтѣ новина,
 Гдѣ Пѣнна повѣла Єдина.
76. Такаж (ч. 6):
 Поч. Видѣ Бóгъ, видѣ Створитель, же весь мѣръ погн-
 Йрхѣггела Гаврѣйла вѣ Назарѣтъ послѣетъ. [вѣетъ.
77. Такаж (ч. 9):
 Поч. Вселѣнна, веселѣса,
 Бóгъ ѡ Дѣвѣ днѣсь родѣса.
78. Такаж (ч. 13):
 Поч. Стѣнь, Давѣде, з'гѣслами,
 Брацѣй пѣсни со нами.
79. Такаж (ч. 24):
 Поч. Нѣнѣ, Йдѣме, возвеселѣса,
 Єва Прѣмѣти, ѡ слѣзѣ ѡтрѣса.
80. Пісня на Богоявленне (ч. 26):
 Поч. Глаголь Господень на водахъ глашѣетъ,
 Прорѣкъ Владѣичню верхъ са вѣсѣетъ.
81. Пісня на Боже Тѣло (ч. 66):
 Поч. Твоѣ чѣсть, слава кѣкѣвѣ, Гдѣ,
 Да не престѣнетъ в' вѣчнои Рѣди.
82. Пісня Зарваницькому Ісусови (ч. 76):
 Поч. Нѣзглаголанна Тѣйна во мѣрѣ вѣвѣса,
 На крѣстномъ Трѣнѣ Цѣрь славы всѣдѣ прослѣ-
 [вѣса.

83. Пісня про божє провидінне (ч. 78):
Поч. Ктѡ тѣлѡ знáетъ, же Госпѡдь на нѣбѣ,
Нехáйсья не жѣрнтъ ѡ своѣй потрѣбѣ.
84. Пісня на Рѣдво Богородицѣ (ч. 80):
Поч. Йгрáйтє, Цáрїє, во Прáздннє' Мáрїн,
Боспѡйтє, Прорѡцы ѿ Бѡцѣ сваткїн.
85. Пісня на Покрову Богородицѣ (ч. 84):
Поч. Боспѡйтє соглáснѡ
Пѣснь нѡвѡ прєкрáснѡ.
86. Такаж (ч. 85):
Поч. Благѡвѣствѣнмъ днєсь рáдєсть всємъ мїрѡ,
Дѣвѡ Прєчїстѡѡ во гѡрнємъ ємпїрѡ.
87. Пісня на Положеннє ривн Богородицѣ (ч. 104):
Поч. Бѡ всѣмъ странѣ
Бєсá хрїстїáнн.
88. Пісня на Успеннє Богородицѣ (ч. 109):
Поч. Чѡдо прєслáвнѡ,
Мїровн ѣвно.
89. Пісня Бердичївськїй Богородицѣ (ч. 127):
Поч. Бѡжїѡ Мáтєрь сїлѣтъ,
Людїє, грáдкѣтє.
90. Молитѡвнѡ пісня до Богородицѣ (ч. 135):
Поч. Йстѡбннцє влáгодáтн,
Прєчїстѡѡ Дѣвѡ Мáтн.
91. Пісня св. Микѡлаєвн (ч. 169):
Поч. Йзлнвáшн чѡдєсá мїрѡ,
Йрхїєрїєю, ктѡ крѣпкєю вѣкрѡ.
92. Такаж (ч. 172):
Поч. Трї крáтн блáжєнъ, Пáстырю, прєджвлєннѡ с' нєвєсї,
Тѣ вєсѣдовáлъ со Бѡгомъ, гдѣ Лїтѡргїсáлъ єсї.
93. Такаж (ч. 174):
Поч. Дївнѡй во дѣлѣхъ сваткїтєль вєлїкїй,
Йївїсá мїрѡ прєдстáтєль толїкїй.
94. Пісня Западнєцькѡму Микѡлаєвн (ч. 176):
Поч. Мѡрє тá чѡдєсá
Госпѡдь сѡй нєвєсї.
95. Пісня Божѡму чѡлѡвїкѡвн Алєксїєвн (ч. 185):
Поч. Кѡхáнàгѡ сѡ вѡстáлѡ
Мáтн сѡнѡ ѿ рыдáлѡ.

А щѡ в спїванику Пашковськѡго мѡємо дѡхѡвнї вїршї з акрѡстїхѡмн Івáнѡ Вѡльськѡго, Євстáфїѡ, Івáнѡ Мáстнбор-

ського, Івана Моравського й Теодора, до VII групи дадуть ся причислити й отсі тексти :

96. Пісня на Богоявленне (ч. 27):

Поч. *Іврданє, дуготѡвисл,*
Іванне, скѡрѡ сп'кшисл.

97. Пісня про Христові терпіння на п'яту великопісну неділю (ч. 43):

Поч. *Й ктѡжъ тѡкъ запаматѡлїй,*
Ктѡжъ тверд'кїшїй надъ всѣ скѡлї?

98. Пісня на Великдень (ч. 50):

Поч. *Йграй, Іерусалїме новїй,*
П'кєнь Воскрєсшємѡ поѡ Хрїстовѡ.

99. Такаж (ч. 55):

Поч. *Іерусалїме, днєсь прѡзднїй рѡдѡсть вєлію,*
Бѡвѡк'єпнѡ сп'квѡїте, всї нарѡдї, п'кєнь сїю.

100. Пісня на Вознесінне (ч. 58):

Поч. *Єлевнѡ Горѡ нїнѡ св'кїтїтєсѡ,*
Жє Б'гѡ ѡ недѡ вїспрѡ вознѡсїтєсѡ.

101. Пісня Зборівському Ієусови (ч. 75):

Поч. *Мїлосєрдн'кїшїй Б'гѡ прєскат'кїшїй в' Прєв'к'нѡмѡ*
[Глѡвѡк.

Всї прїв'к'гѡїте, главѡ склѡнѡїте в' грѡдѡк Зворѡвѡк.

102. Пісня на Воведєнне (ч. 90):

Поч. *Трїл'кїтнїю Юнїцѡ,*
Нєсквєрнїю Йгнїцѡ.

103. Пісня Струмиловокамінецькій Богородиці (ч. 131):

Поч. *Йсполнїсл нєкѡ, землѡ чѡдєсѡ твоїхѡ Царїцє,*
Йзвєрѡннал ѡкѡ лѡнѡ, ѡкѡ сѡлнцє св'ктлѡ сїцє.

Крім того дві пісні із акростихом Василя:

104. Пісня св. Михайлови (ч. 158):

Поч. *Кѡннствѡ нєбєснагѡ сїлѡ, Мїхѡїлѡ свѡтїй Бѡєвѡдѡ,*
Чрєз' нєгѡ вѡ дємонскѡй крѡнї совєршеннѡ стѡлѡслѡ

105. Пісня св. Василю (ч. 180):

[Згѡдѡ.

Поч. *Васїлїѡ Вєлїкѡгѡ,*
Пѡстырѡ Кєсарїйскѡгѡ.

Що останні два тексти повстали в часі, визначенім спі-
ваником Пашковського, докавом єього отсей переклад звісної
польської коляди з того співаника:

Въ яслехъ¹⁾ лежи(т), ктожь побѣ-
спѣвати маленькомъ [жи(т)²⁾
Ис(с) Христъ, Богъ истъ,
З' дѣви нарождѣн³⁾номъ.³⁾
Пастирѣ, прибѣга⁴⁾те,
Емъ в⁴⁾дичне⁴⁾ приграват⁴⁾е
Яко Панъ своемъ.⁵⁾ Ъ.

А носиф в рѣкахъ носи(т)
Пилушки⁶⁾ мале(н)комъ.
Люда⁷⁾, люда⁷⁾, приспѣвше(т)
Новонарожде(н)номъ.
Во(л) и осе(л) прикликае(т)⁷⁾
И устами загрѣвае(т)⁸⁾
Своего створителя. Ъ.

Собралися, склонилися⁹⁾
Дитя(т)къ мале(н)комъ,
Трѣ цари нес(т)¹⁰⁾ дари
Новонарожд[е]н¹⁰⁾номъ.

А в¹¹⁾вѣда ихъ провождае(т),
На(д)¹¹⁾ ве(р)тепо(м) про(с)вѣ-
[щае(т)]¹²⁾
Яко Панъ своемъ. Ъ.

И агг(е)ли, ар'ханьгг(е)ли
В небѣ пѣсни спѣваю(т),¹³⁾
Голосами со трѣбами
В¹⁴⁾дичне мѣ пригравая(т),¹⁴⁾

Між рукописами археологічного музея при київській ака-
демії найшов Мирович один збірник з 1741 р., в яким є сім
Богогласникових текстів. А що збірник (N. 3) датований 1741 р.,

Відміни в порівнянні із текстом у „Богогласнику“ 1850 р. (львів-
ський). ¹⁾ яслѣхъ. ²⁾ всякъ да бѣжитъ. ³⁾ Новонарожденному.
⁴⁾ вдячно. ⁵⁾ нашому. ⁶⁾ Пелени. ⁷⁾ прикликають. ⁸⁾ парю загрѣ-
вають. ⁹⁾ кланялися. ¹⁰⁾ несуть. ¹¹⁾ И надъ. ¹²⁾ сіяють. ¹³⁾ вси
выкрикуютъ. ¹⁴⁾ Вдично му приспѣвуютъ. ¹⁵⁾ въ Веелемѣ. ¹⁶⁾ Яко
Пану нашему. ¹⁷⁾ и. ¹⁸⁾ Всы ся днесъ.

¹⁹⁾ А пророки со отроки
Радостно воспѣвайте.

²⁰⁾ И ти съ Евюю. ²¹⁾ ся утѣшайте. ²²⁾ вы.
²³⁾ Вы ся днесъ величайте,
Всяки птици и пернати,
Радостно воспѣвайте.

²⁴⁾ Отъ. ²⁵⁾ И мы нынѣ въ той годинѣ
Вси ся вразъ утѣшаймо;
Рожденнаго, бессмертнаго:
Вдично вси выславляймо.

²⁶⁾ И во. ²⁷⁾ Яко Пану нашему.

Над' вертепо(м) Ви(е)леомъ,¹⁵⁾
В' давидово(м) новомъ домѣ
Христъ нарождѣ(н)номъ.¹⁶⁾

Людие в'си,¹⁷⁾ патрѣя(р)си,
Госнеса¹⁸⁾ оутѣша¹⁸⁾те,
И от(р)оки со пророки,
С радо(с)тию спѣвайте.¹⁹⁾
С(о)л(н)це, мѣс(я)ць со в'вѣ-
[с]дами
И ти, Евю и²⁰⁾ адаме,
Нинѣ воз'веселися.²¹⁾ Ъ.

И ви, гори и вси²²⁾ холми,
Дне(с)си вси возигра²²⁾те,
И ви птици со гөр'лицы,
С радостю слѣга²³⁾те,²³⁾
Жесты рачил' народити
И с'²⁴⁾ причисто²⁴⁾ воплотити
Присно Дѣви Марѣи. Ъ.

И ви нинѣ вси людие,
На колѣна в'пада²⁵⁾те,
Рождѣ(н)номъ, бес'ме(р)тному
Низ'косы мѣ кланя²⁵⁾те,²⁵⁾
Которомъ чес(т) и хвала,
А на²⁶⁾ вѣки вѣковъ слава
На горнемъ в' небѣ тро-
нѣ.²⁷⁾ Ъ.

вперед того року походять пісні під чч. 70 (N. 129), 78 (N. 9), 88 (N. 104).¹⁾ Пісня під ч. 238 в „Богогласнику“ (нумерація після першого видання) приходиться під назвою канту як взірєць віршевого твору в рукописній поетиці Кониського, а в рукописи його трагедокомедії закінчує ся пісня перший акт. В обох разях названий вірш твором Кониського²⁾. Трагедокомедія Кониського походить із 1746 р. й означає час згаданої пісні.

106. Пісня о воскресінню умерлих (ч. 238):

Поч. Два рази слѣпъ, ктѣ вопредъ на смѣртъ не взы-
[раѣтъ,

Два рази глупъ, ктѣ по смѣрти кстѣти не чѣтъ.

Нема в співанику Пашковського пісень із акростихами пізнійших авторів Дмитра Левковського, Дуйковського, Мишковського, Василя Тарнавського, Якимовича, Василя Пашковського та Стефана Дяченка, яких акростихові вірші найшов А. Петрушевич в співанику „Начало съ Богомъ“, що його списав Дмитро Левковський 1777 р.³⁾ Свідчило би се, що се все автори, які виступили по списанню співаника Пашковського. Можливо, що ся обставина, що автори, яких акростихові вірші подибуємо в співанику Пашковського, не жили вже в часі редагування „Богогласника“, осмілила редакторів дозволити собі на більші і менші зміни в текстах їх пісень, хоч нарушити самих акростихів не важили ся, ні акростиха Барлинського, ні Вольського, ні Гешницького, ні Мастиборського, ні Моравського.

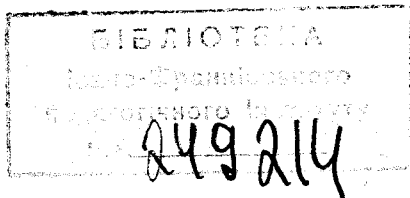
Матеріал співаника Пашковського пригодиться ся дуже при збірнім виданню українських духовних вірш. Колиж „Богогласник“ цікавий для Великороса як „Енциклопедія всего двухвѣковаго книжнаго творчества Стиховъ и Псалмъ, Бѣлой и Малой Руси, драгоценная сколько своимъ содержаніемъ, столько же языкомъ, пріемами, сохранившимися именами слогателей, а преимущественно удѣльвными древними напѣвами“, коли без нього не може він вяснити собі достаточо, „что отсюда, съ Юго-Запада, пересажено было на Великую Русь, и въ какомъ видѣ, и какимъ путемъ“⁴⁾, о скільки більше він важний для

¹⁾ Н. Мировичъ, Библиографическое и историко-литературное исследование о Богогласникѣ, Вильна, 1876, ст. 82—83.

²⁾ *ibidem*, ст. 58.

³⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1700 до конца Авг. 1772 г., Львів, 1887, ст. 211.

⁴⁾ П. Безсоновъ, Калѣки переходіе, Москва, 1864, ст. III.

Українця. Вірші „Богогласника“ й інші, не обхоплені тим зводом, розширені не тільки широко по українських землях, навіть православних, як показують записи в „Трудах“ Чубінського, але й по білоруських і великоруських; їх можна стрінути також у сербській „Катавасії“ на доказ, що й туди зайшла наша духовна вірша. Духовна вірша пособляла також популяризації апокрифічних мотивів, хоч загалом інтерес народу до апокрифічної літератури глибокий і більше захоплюючий, а до духовної вірші непорівняно ширший, але й плитший і більше формальний. Тексти вірш співаника Пашковського подають разом багатий і важний матеріал для дослідів над редакційною роботою укладчиків „Богогласника“; їм треба приписати також, що церковно-славянщини значно більше в піснях „Богогласника“, ніж в анальоїчних рукописних текстах.

IX.

Переглядаючи старі співаники, приходять ся до цікавого самозрозумілого спостереження. Чим більше світський, вільний, далекий від церковних справ зміст, тим сильніша течія народньої мови вдираєть ся у віршу, тим красша її мова; нехай же вірша має осіпати якогось святого або звеличити Богородицю, так мова її стає штучною і дістає більшу чи меншу примішку церковно-славянщини, наче народньою мовою не можна би було висловити релігійних почувань. З віршопиесців того роду можна вказати хочби на Некрашевича. До таких авторів належав і колишній властитель співаника — Пашковський. Ось його:

Pieśń swiatowa, wydana Año Dni 1764-to.

Покижъ дзнати, Б(о)же, дай знати,
Где дръга моего маю взяти,
Бийтъ могль згодне жити
Та Б(о)га хвалити,
Бо їди в жалыхъ тяжкихъ
Въкъ пенджу. Ї.

Ахъ, наизъ сиротамъ, бѣднимъ голо-
[тамъ,
Трѣдно в свѣтѣ милости знайти.
Тилко насъ изводять,
А иншихъ знаходять,
Красѣйшихъ, богатшихъ
Над нами. Ї.

Шкода намъ богатихъ шкати,
Нѣст' вразъ со панами ровнати.
Панъ пановъ кохаєтъ,
Оубогихъ вминаєтъ,
Кажьди то признаєтъ
Человѣкъ. Ї.

Колижъ насъ оубогихъ вминають,
Нехайже впередъ знати дають.
А когда часъ приде
И миласы знайде,
Бодай небогата,
Би з' час'тамъ. Ї.

Є когдоби та мogle добре знати,
В якомъ станѣ маю воставати.
В' законѣ мнѣ мисл' тиснетъ,
Коли серце вначетъ,
Дивлячи на квѣти
Младне. Ї.

Виростаєть квѣтъ, а вжеж то той
[вѣкъ

В дозрѣломъ томъ квѣтѣ маю знайти,
Если Б(о)гъ позволитъ,
Ваша милост' згодитъ
И ку собѣ мнѣ вразъ
Привернетъ. Ї.

Слазкие мови, чо(р)иние брови
В' носемъ серцѣ рани Фвирають.
Ахъ, Б(о)же, створилес'

И комужъ судилес'
Тѣ дѣвчинѣ краснѣ
Єнати.¹⁾ Ї.

Коли бимъ в Б(о)га бѣвъ счасливимъ,
Твоимъ бимъ слуго[ю] бувъ²⁾ жичли-
Ахъ, нѣхто не знаєть, [вимъ.
Икъ мисл' тамъ зближаєть,
Прилиню жу тобѣ,
Милая. Ї.

І хтож ми на тоє Фповѣсть,
Подобно тил'ко [еденъ] Б(о)гъ вѣст'.
Ти, Б(о)же, кируєшь
И³⁾ милость спра[вѣшь].
Є тебе вса данна
Мѣѣ буде. Амѣн.

Здаєть ся, що ся вірша світського змісту не одинока в продуктом літературної праці Івана Пашковського, противно найдеть ся більше поміж текстами, які на закінченне своїх заміток друкую. Бодай можна сказати, що вірші такого змісту, як ч. 1 в акростихом МЯРОУЄИИ, ч. 4 в акростихом ТБЄИИ і ч. 14 в акростихом ЄАЄИИ як акростихами, так і настроєм близькі до повисшої вірші Пашковського. В той спосіб в співанику Пашковського дістає наша література з глухих часів і нові тексти й нових авторів. Межи ними висуваєть ся на передове місце сам властитель співаника Пашковський, що позволяє ствердити цікаве явище, як одні і ті самі люди були авторами не тільки духовних віршів, але й укладали світські вірші.

Що до текстів замічую, що поділ на стихи й строфи в більшости мій, бо в рукописи часто писаний текст in extenso. Тексти видаю без змін; як де впала в очи похибка, се вказано на своїм місці. Надстрічні букви внїс я в стрічки, титли розвязую і їх, як і зайві повторення, даю в круглі скобки; здогадані місця (затерті і т. п.) і конечні доповнення для зрозуміння тексту даю в гранчасті скобки []. Чого не в силі був перечитати, хоч скопювання стояло мене богацько труду, се визначаю точками.

1. Пѣсн' свѣцка.

Мєснш ти ся признати,
Аби щире кохати,
Аби мене не зводити
И лѣтъ моихъ не тра[тити],
Кохана мое. Ї.

А нѣжъ тебе не звождъ,
Маю в Бозѣ на[деждъ].
Єслиби(м) тебе изводила,
То би та иншого любила
Милаго себѣ. Ї.

¹⁾ В рукоп. Єнати. ²⁾ Над „бувъ“ стоїть „враз“.

Радос'ти мѣь єдина,
 Прекрасна дрсжина,
 Рад(ос)ти мѣь и потѣха,
 И(к) забѣдѣ всего лиха,
 Икѣ ты вѣбачѣ.

Оуродою хороша,
 Хочь не маю и гроша,
 Уродою е(ст) прекрасна,
 А ѣ щастю єсть нещасна
 Черезь вороги. Ё.

Слѣхай мене нещаснѣю,
 Хочь на вродѣ п[р]екраснѣю,
 Б(о)гѣ ѡ(те)цѣ мѣь и потѣха,
 И(к) забѣдѣ всего лиха,
 В неиѣ надеждѣ. Ё.

И на Б(о)га все здаю,
 На ѡбмовѣ не дбаю.
 [Бо] хто кого ѡбмовляє,

То самѣ тѣмѣ пребѣває
 В' великой бѣдѣ. Ё.

Не зважай, цо(м) збога,¹⁾
 Абишь бѣла хандога,
 Бо хто богатоса має,
 То ще болше важерає,
 В'се то загине. Ё.

И ѡ тоє не дбаю,
 Тилко тобѣ повѣдаю,
 Абишь мене шановала,
 Колишь мѣь пристѣгала
 [З] щираго с(є)р(д)ца. Ё.

Не тѣрбѣйся за тоє,
 Бѣдеть добрѣ, ѡбоє
 Бѣдемо си добре жити,
 Бѣде Б(о)гѣ б(ла)г(о)словити
 Тебе и мене. Ё.

2. Пѣснь свѣцка.

Гей не тѣштєса, вороженки, не тѣштєса,
 Не ворогуйте на мене, Ё.
 Прощь на васѣ, змильшитєса.

Оутѣшила васѣ моя невина пригода;
 Нещасна моя доле, Ё,
 Смѣтнажѣ мѣиѣ нагорода.

Ѓ Бога маю, ѡ Б(о)га то все примаю;
 Нехайже южѣ вороженки
 Бол'ше на мене не ворогѣю(т). Ё.

Гѣ', Ти Боже, в'шелкиє дѣла и забави,
 Ти знаєшь мои кривди
 И в'шелкиє мои справи.

Гѣ', любив'же на да три лѣти дѣвчинойкѣ,
 Матиж мѣиѣ не кавала,
 Не бери єй, мой синов'кѣ.

Гѣ', не такѣ мати, такѣ и сѣла родино(н)ка;
 Не бери є', мо' с(н)икѣ,
 Бо оубога дѣвчино(н)ка. Ё.

Гѣ', змерѣ ѡ(те)цѣ, когдаби оумерла и мати;
 Боже(м) мѣиѣ доможи Ё
 Тѣю дѣвчинойкѣ в'звати.

Гей, пойдѣжѣ бо на да в зеленѣ дѣбровонку,
 А чєйже на та(м) положѣ Ё
 Свою бѣднѣ голову(н)ку — Ё

¹⁾ Від сєї строфи сє, як здаєть сѣ, кінєць иншєї пѣснї.

3. П'єсн' свѣцка.

Смѣтна на с(е)р(д)цѣ хвиля настѣпає(т),
 Що моя дѣвчина мене покидає(т).
 Що я чинити теперъ бѣдний маю,
 Коли милѣ в ѡчѣх пострадаю?
 А в[н]шой не маю.

Бѣдна пташина и та парѣ має(т);
 Покѣ ей не вид'(д)еть, поти ей шѣкає(т).
 А я нещасливий все то оубажаю,
 Що в' своє' милости користи не маю.
 А и[н]шой не маю.

Риба в рибю и тася влѣчає(т),
 Моя слѣчна дама мене покѣдає(т).
 Вода в воду из Божого сѣда
 Злѣчат(и)ся мѣсити для иннаго трѣда.
 А и терпѣти мѣшѣ — ѣ.

И ви, ѡрлята, соколиата милѣ,
 [Поє]пчте скрѣде(л) полетѣти мѣнѣ.
 Нехай лѣчѣ в скали, мѣскинѣ глѣбокѣ(е),
 Нехай мои слези наполни(т) потокѣ
 При нещасной годинѣ — ѣ.

Сѡй тамже мѣнѣ пребиває(т) жити,
 В нещасной долѣ горкѣ слези лити.
 Там моя розмова [в] звѣратами буде,
 Поки мое с(е)р(д)це любшѣ не забуде.
 Лѣчше било не знати — ѣ.

Гей, бѣдѣ ласкава, не чи(и) с(е)р(д)цѣ тѣги,
 Бо я то знаю, що не бѣде дрѣги
 Над мене ширшій, Б(о)гѣ присягаю,
 Нехай я твою давнѣ ласкѣ маю,
 Твоимѣ слѣгомъ зостанѣ.

Отсей текст у порівнанню із текстом, надрукованим проф. Перетцом у 2 часті І т. „Историко-литературныхъ изсмѣдованій и матеріаловъ“ (ст. 169), поправнійший.

4. П'єснѣ свѣцка.

Гашкама ричѣ любити
 И до тебе ходити.
 Скажѣ правдѣ ненароко(м),
 Годинаста стане(т) роко(м),
 Терпяще в'едихави,
 Же свого кохана
 не виджѣ — ѣ.

Власне такъ би(и) звязаній,
 Сѡд дѣвчини в'коханій,
 Бо ѡна мнѣ зневолила,
 Що ѡна мнѣ такъ мовіла:
 Иї тебе кохаю,
 Иї тобѣ сприяю
 вѣрнейко — ѣ.

Сїй, колиби та тоє вналъ,
Коханя бимъ ванехалъ.
Але не помарковался,
Що в' дївчинѣ закохался.
Трѣдно перестати,
Ни исти ни пити
не можѣ — ї.

Ахъ, волѣлъ би(м) в' мерати,
Нижели тако" страдати.
Котора я жичлива,
Нехѣ бѣдетъ в' доровати.
Боже, оувеличай,
Мене в нею вѣнча'
вѣчнейко — ї.

Текст сеї пісні декуди відмінний від тексту Хоценеького співаника Левицьких, надрукованого В. Гнатюком у „Записках“ т. ХСІ, ст. 117.

5. П'єсн' свѣцка.

Сї та[є] тяжко, хто кохає,
На д[о]легливість нарѣкає.
Нѣвасщо сѣдѣ
Мили бесѣди
его — ї.

Нехѣ нароком рѣкѣ стисне
Албо жартомъ слово писне:
То заразъ ѡбмова
Лѣдскама готов[а]
бѣдетъ — ї.

Кѣди глянѣ, не зобачѣ,
Тил'ко часомъ собѣ заплачѣ,
Бо кого лѣбити,
З тимъса натѣшити
милко — ї.

Икѣса еще низко кланяеть,
То говоратъ, в нимъса знаеть.
Щожъ комѣ до того,
Що маю та свого
дрѣга — ї.

Заразъ лѣде оуважають,
Сѣченками погла[дають].
И на то не дбаю,
Бо щере кохаю
его — ї.

Хто не лѣбить, то гадає,
То такъ жонка лѣвикъ має.
Мѣдри не завидит',
Дѣрни хочай видит',
не дбає — ї.

Ивъ ѡкомѣ глянѣ,
Заразъ сер(д)цеиъ своимъ вчанѣ.
Щожъ коли близенко
Мовити миленко
трудно — ї.

Бѣдетъ такимъ Богъ платити,
За нещирос(т) ихъ сѣдити.
Южъ имъ ѡпѣцаю,
Злости не гадаю
ѡ Б(о)га — ї.

Заразъ мене бѣднѣ сѣдять.
Смѣжъ мене велики гѣдять.
А вжежъ бо то тама
Завдрост' проклята[ма]
чинит — ї.

Мѣнѣ еднакъ гараздъ бѣде,
Хоч говоратъ ѡ мнѣ лѣде.
И Б(о)га бла[га]ю,
Смѣ хвалѣ даю
за ласку — ї.

6. П'є(с)н' свѣцка.

Сїхъ, мнѣ жалѣ велики, тужу непреста(н)не,
Тяженко вдихаю, такъ мнѣ д(е)лѣ настанеть.
Сидячи в' хатѣ, думаю,
Же при(та)тела не маю,
Жалѣ сер(д)цу моему,
Жижочи самому.

[Г]дибимъ в' пуши сидѣль, и жалю бимъ не малъ,
Тобимъ пред собою никого не видѣль.

Але в' свѣтѣ жиючи,
Що д(е)нь на люде гладячи,
Нераз и заплачу,
Же [такъ] лѣта трачу ¹⁾ — в.

Пришли, Б(о)же, д(е)нь, ча(с), годино(н)ку тую,
Ачейбимъ де знайшолъ дѣвчиво(н)ку свою.

Щоб южъ б(од)ше не тужити,
Головонки не сушити,
Молодихъ лѣтъ своихъ,
Марне не губити — в.

А щожъ га оучиню, напишу листо(н)ки,
На всѣ страни свѣта розошлю посло(н)ки.

[Чи] где жие(т), пребивае,
Нехай мнѣ вѣдомость дае.
Нехай буду знати,
Где еи шукати — в.

Пишу га листонки, на веходъ посилаю
Сивѣ голубо(н)ки, нехай мнѣ шукають
Молодой дѣвчино(н)ки,
В' котрой чорнѣ вченки,
Ходу тихенкаго,
Личка спанялаго — в.

На западѣ страну но(с)далемъ го(р)лици,
А на югъ и сѣверѣ вурли, ластовици.

Идѣть, в пилности шукайте,
А мнѣ вѣдомость да[вайте]
О еи мешканю
И моему коханю — в.

Минаеть д(е)иъ, другий, вѣдомости нема,
Подобножто моя фатига есть дарма.

Прилѣтають голубонки,
Кажуть, що нема дѣвонки
Ведлугъ мисли твои,
Тобѣ подобнои — в.

Погляну на запад, ажъ летать горлици,
Мовлять: не знайшлисмо тогмо двѣ дѣвици.

Але велии есть прекрасни,
Тв(л)ко в свѣтѣ ес(т) нечасни,
Єдна зивоцва,
Друга сиво[о]ка — в.

Єурли, трети послѣ, вѣдомость принесли.
З чорними вчениа дѣвчинонку знайшли.

¹⁾ В рукоп. трѣча.

Личко красне и рум'яне,
Тільки на ноги не станеть,
До того нїма,
Ще трохи глухага — в.

Летять ластовици в сїверскїи страни,
Мовлять: не внайшлисмо кромь єдних панни,
Котра вчераса вродила,
А даже' оуже якъ кобила,
До здібана с тобою
Буде говорила — в.

Щожъ вамъ, послї, вчиню за такїе вїсти?
[Кажу со]колови васъ живцемъ поисти.
А самъ коня шєдлаю
И ноїду край Дунаю,
Буду полковати,¹⁾
Милои шукати — в.

Є) Б(о)же, мой Б(о)же, Б(о)же милостивїй,
Даруйже мнї д(е)нь той на лови щасливїй.
Буду євти вакидати,
Буду дївчини шукати
По лїсахъ, дубровахъ,
В' долинахъ и горахъ — в.

Прижду над' Дунай, моя мила стоить
Меже двома лвами, самаса не боить.
Б(о)же, дай д(е)нь добри тобї,
Є)на руки даєть шбї.
Миле ты приймаєть,
Здоровимъ витаєть — в.

Слава тебї, Х(ри)сте, и на вїки хвала,
Жєса дївчиночка мнї красна достала.
Просимо ты милостиво,
Послї на(м) вїкъ сей щасливи,
А по смерти в н(е)бї.
[Хвалу] дати тебї — Амїнь.

Варіант проф. Перетца (Извїстія отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ, 1907, кн. 1, ст. 171—172) має усього 9 строф. Повисший текст згідний змїстом і числом строф з текстом, надрукованим Вацлавом Залеским в збірці „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ (ст. 307—310), а відмінний у мові, яка ріжниця впливає звідти, що надрукований отсе текст значно старший і, здаєть ся, мало що відбіг від свого первісного виду.

¹⁾ В рукоп. половати.

7. П'єсн' свѣцка.

Ахъ, якъ с(е)рдцу не нудѣти,¹⁾
Кого люблю, не видѣти.
Кого моя мысль кохаеъ,
С(е)рдце во мнѣ ѡ(м)лѣваеъ. в.

Велика с(е)рдцѣ туга,
Гди не вижу свого друга.
Рада б я з нимъ говорити,
Будуть лѣде насъ сѣдти. в.

Сѣчи видѣть и насѣста,
Не встидатъся, не срамятса.
Ахъ, горе, горе, болѣзнь моя,
Проливаю слези своя. в.

Лучше било не знатиса,
Нѣжъ, любивши, ростатиса.
Лучше било не счинати,
Нѣжъ, любивши, перестати. в.

Течеть вода по долинь,
Широки листъ на талинь.
С кимъ люблюса, ѡбимуса,
Г миленкому притулюса. в.

И г милому, г миленкому,
Г его личку румяному,
Запрагайте конѣ в санки,
Пойдемо до коханки. в.

[Прии]хали пред ворота,
Вышла мила крашша злата.
[Приих]али пред яблони,
Вышла мила для²⁾ розмови. в.

А где живешъ, пребуваешъ,
Мене молодую споминаешъ?
А я живу край Дунаю,
Тебе, с(е)рдце, споминаю. в.

За водами, за рѣками
Пиетъ мой мили с к[оза]ками,
Сѣй, пиетъ же ѡа', подпиваеъ,
Мене молодю споминаеъ. в.

Снамѣтавши я ѡ тобѣ,
Заплакати мушу собѣ.
Тогда я с(е)рдце ѡгамую,
И(к) с тобою пожартую. в.

Повисший текст о дві кінцеві строфи довший від найдовшого звісного доси варіанту д. Гнатюка (Записки, ХСІ, ст. 110).

8. П'єсн' свѣцка.

Вимовити мнѣ трѣдно, що ты люблю,
Але сер(д)цѣ мѣмѣ нѣдно, що ты згѣблѣ.
Що ты люблю якъ свою дѣшѣ,
Самъ тобѣ правдѣ да признати мѣшѣ.

А ты мене ци не любишь ци не знаешъ,
Що на вѣки мене згѣбмишь, если знаешъ,
Що для тебе, ахъ, мнѣ горе,
Самъ втоплюса да в черное море. ѣ.

Не завдавай с(е)рд(д)цѣ тѣги, дѣвчинойко,
Не допѣскай умирати, голѣбо(н)ко.
Дай мнѣ мѣсце, с(е)р(д)це, в себе, т ѣ мене люби,
И(к)о и я тебе. ѣ.

Бойса Б(о)га, глянъ на мене ѡче(н)ками,
Розвесели с(е)р(д)це мое розговями.
Дай рѣче(н)кѣ, нехай бачать люде,
Що дѣвчино(н)ка та моя бѣде. ѣ.

¹⁾ и дуже невиразне, майже л.

²⁾ В рукоп. для.

А якъ же ти моя бѣдешъ, бѣдешъ знати
 И на вѣкѣ мою шеро(с)ть паматати.
 Дай намъ, Б(о)же, вѣкѣ щасливій,
 Просимо в тебе, Пане милостивій. Ъ.

Я. Головацький (Народныя пѣсни, I, ст. 368—369) передрукував текст отсої пісні зі збірника Вацлава з Олеська (ст. 340), але він згідний тільки в головній основі з текстом співаника о. Пашковського.

9. Пѣснь свѣцка.

Нехай нагородять н(е)ба твои трѣди
 И тяжкаго ¹⁾ с(е)р(л)ца в(е)дыханы,
 Котори для мене поносятъ завшегди
 Щирои милости коханы.
 И тобѣ вѣрне сер(л)цем сприяла,
 Покинь в свободѣ своей гѣлала
 И дрѣга вѣрнаго не мала. Ъ.

А теперъ, якъ милос'ть на(м) рѣски звязала
 Черезъ поприсаги, то трѣдно,
 Томъ, которонъ вѣрне слюбовала,
 В царѣ провадити вѣкѣ любимий.
 Не знаю, чи(м) би тобѣ платити,
 Хѣбай вдячностю ²⁾ нагородити
 За твое прихильное коханы. Ъ.

Нехайже за тое Г(оспо)дь свои дари,
 Зливаєть з небесе з високости, ³⁾
 Щоби могла по милостной пари
 Повѣ[и]шовати взае(м)ности,
 Заки ⁴⁾ то б(о)жа сѣдила воли
 Чилѣ тожъ то моя така доля,
 Що тебе моя приязнь ⁵⁾ минѣла. Ъ.

Бо то есть цбрана и присагши Б(о)гѣ,
 А и(н)шого щере кохати,
 Бо то за тое на страшно(м) судѣ
 Треба Б(о)гѣ ѡвѣгъ дати.
 Б(о)гѣ бѣде сѣдилъ, якъсьи справоваль,
 Бимъ ⁶⁾ ва тое цекла недосталь
 На вѣки вѣчне.

Повнійший текст зі шістьох строф надрукував д. Гнатюк у „Записках“ т. ХСІ (ст. 117—118); недостає там тільки останньої строфи тексту співаника о. Пашковського

¹⁾ В рукоп. тяжкаго. ²⁾ В рукоп. вчачностію. ³⁾ В рукоп. лисокости. ⁴⁾ В рукоп. знаки. ⁵⁾ В рукоп. приязне. ⁶⁾ В рукоп. билѣ.

10. П'єснь свѣцка.

Летѣлъ чорній жѣкъ, ѣ,
Над рѣче(н)кѣ пѣкъ, пукѣ. ѣ.
Прилетѣла его м(а)ти,
Стала жѣчка ратовати.
Ахъ, мій милій си(н)кѣ жѣчкѣ,
Пода' же ми рѣчкѣ. ѣ.

Иѣ бѣднаа м(а)ти,
Пошла в' поле жати,
Свого сивка жѣчка
Зоставила в' хатѣ.
А ти, син'кѣ, барво дѣфаль
Та оу бистрѣ рѣчкѣ спавѣ.
Ахъ, мо' милій синкѣ жѣчкѣ,
Подай же ми рѣчкѣ. ѣ.

Ци я тобѣ, си(н)кѣ жѣчкѣ,
Що влє оучинила,
Ци я тобѣ, си(н)кѣ жѣчкѣ,
Ци не говорила:
Не лѣта', не бѣмай,

По водонцѣ не плавай.
Ахъ, мой милій си(н)кѣ жѣчкѣ,
Подай же ми рѣчкѣ. ѣ.

А вжежѣ риби плывѣтъ,
Ближше припливають,¹⁾
Мого синка жучка
Пожерти желаютъ.
Ахъ, жрѣтъ, ахъ, сѣсѣбѣтъ,
Пориваю(т), помикають
Мого синка жѣчка.
Не востала и рѣчка. ѣ.

Иѣ бѣднаа мати,
Що маю дѣлати,
Коли свого си(н)ка жѣчка
Не бѣду видати?
Ахъ у(с)кочѣ,²⁾ оутоплюся
И ѿ каменѣ ровбиюся.
Нехай ной жалѣ знаеть,
М(а)ткѣ споминаеть. ѣ.

Зі збірника, датованого 1713 роком, якого одначе більшу частину списано правдоподібно вже в кінцем 17 в., надрукував проф. Перетц досі звісний найповніший варіант у статі „Замѣтки и матеріали для исторіи пѣсни въ Россіи“ (Извѣстія отд. р. яз. и сл. Имп. Ак. Н., 1901, кн. 2, ст. 90—92). З двох варіантів Головацького (II, ст. 504—505, III, ст. 498—500) останній передрукований з II т. збірки Жеґоти Павлі „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (ст. 94—95).

11. П'єснь свѣцка.

Постоа(в)но, че(ст)но
Жить в любви нелестно
З драгою милою,
В' радости ѿбою
Всегда битъ,
В вѣ(р)ности жить;
Два с(ѳ)р(д)ца, ѿдинъ д(у)хъ,
Дѣѣ мовлѣ, ѿдинъ слухъ).
Взгляди мшле,
Мисли здравие,
Любовѣ дражайша
И жи(в)нѣ сладчайша
Всегда бѣди. ѣ.

Иѣ сама то знаю,
Вѣрна битъ желаю,
Что с(ѳ)р(д)цѣ твоємъ,
И(в)вѣстно моемъ,
Какъ вѣритъ вамъ,
Разсѣди са(м).
Хочъ живу бе(в)латна,
Г)днакожѣ ѿпа(с)на.
И азикѣ лѣживи
И клевет[т]ливи
В то' ча(с) ѿбнесѣтъ
И ѿбой³⁾ понесу(т)
Г)боихъ на(с). ѣ.

¹⁾ В рукоп. припривають. ²⁾ В рукоп. и(с)кочѣ.

³⁾ На верху написано нерозбірно: и... па...

Ктожто не впревмитѣ,
 То поустъ позавитѣ
 Междѣ нами бѣди,
 Что на зли люди.
 Но ти да ѿ
 Знаймо двоѿ:
 Слѣчай снискати¹⁾ можна,
 Гдѣ с(е)р(д)ца неложна
 Пре(д)стави вѣрность,
 Ко любви ревн(ет),
 Но тѣготи бремя,
 Слѣчай мое время
 Премѣнитло (sic). Ъ.

Нелби (sic) чт[о] тайно,
 Не било то лавно.
 Да с(е)р(д)це сокрѣши,
 Дрѣгѣ дрѣга загрѣши,
 Не(л)жа то битъ,
 Ч(о)гожъ утайтъ,
 Нѣнчато,
 Хочѣ бѣдетъ сто.
 Пренебрегаю,
 С(е)р(д)це врѣчаю,
 Тѣтъ все завидатъ,
 Нашѣ любовь выдають
 На досадѣ. Ъ.

12. Нѣснѣ свѣц[к]а.

Да тихата водо(н)ка, да береги вноситъ,
 Козакъ молоде(н)кѣй Гетманаса проситъ.

Да пустиж мене, Гетманѣ, Гетмане, до домоу,
 Зоставивъ ѿ дѣвчинокѣ, самъ не знаю, кому.

Гѣй да(м) тобѣ, дамъ, в, конѣ вороного,
 Да пѣстижъ мене до дѣвчини козака молодого.

Гѣй да(м) тобѣ, дамъ, в, соболѣ и рисѣ,
 Да пѣстижъ мене до дѣвчини, до моеѣ Марисѣ.²⁾ Ъ.

Гѣй у лѣсѣ, в' лѣсѣ, в лѣсѣ на калинѣ,
 Заплакала дѣвчино(н)ка в коморѣ на перинѣ.

Мои мили перино(н)кѣ, немашъ в кимъ качати,
 Моего лица³⁾ рѣманого немашъ кому поцѣловати.

Моя мѣла чернобрива та такъ си мнѣ маешъ,
 Чи ти мене с(е)рцемъ любишъ, чи ѿ споминае(ш)?

Еслиж мене споминае(ш), а ёсли⁴⁾ не маешъ,
 Тобѣ Б(о)гѣ дастъ все(х)могѣщій,⁵⁾ що в Бога жадаешъ.

13. Пѣснѣ свѣцка.

Че(м) ти горда, дѣвчинойко, нашожѣ ти дѣфаешъ,
 Ци на бродѣ, ци на вродѣ, ци станъ не(н)кнѣй мае(ш)?
 Не дѣфай на бродѣ, бо не соболови,
 Нѣ станъ статечни, бо не бардаво гречнѣй,
 Нѣ врода хороша. Ъ.

Годѣжъ⁶⁾ мене в'водити такъ часъ немалѣй,
 Не бѣдѣ ѿ терпѣти неви(н)ной слави.
 Коли мене любишъ, не пѣскай и(н)шого,

¹⁾ в рукоп. снискоть. ²⁾ в рукоп. Марирѣ. ³⁾ в рукоп. лица.
⁴⁾ в рукоп. ешли. ⁵⁾ в рукоп. всегмогѣщій. ⁶⁾ в рукоп. Гобѣжъ.

Бо та присьгаала лишъ тобѣ ѿдною,
Мой милій с(е)р(де)чній. Ї.

Ї в'радливе кохана, щожеє учишло?
За того та мушъ пойти, що с(е)р(д)цѣ не мило.
Доле нещаслива, щожъ оучинила,
Хочъ та сядъ исти, вечера не мила.
Мшшъ перестати. Ї.

И то жалю тяжкаго, мой дрѣже миленькій,
Зришь предивне ѿче(н)ками, якъ соколь мил(ен)кий.
Завше поглядаю на твою хорошю вродъ,
Самъ еси хорошій и честнаго родъ.
Тѣгъ с(е)р(д)цѣ задаешъ. Ї.

Роступиця, земле, не[хай] та пойдъ,
Бо та плачъ без престани, ѿ с(е)р(ден)ко,
Къдїй нове(р)ну(с), не маю радости,
Толко висо(х), слези, а с(е)р(д)цѣ жа(ло)сти.
Мшшъ, мшшъ завше плакати. Ї.

14. П'ѣ снѣ свѣцка.

Їдѣ мнѣ жалѣ не помалъ,
Що не подостанъ,
Немашь мого миленькаго,
Трѣдно мнѣ прожити,
Тяжко без него прожити.

Люте то вороги
Занимають намъ дороги
Чарами своїми злими.
Трѣдно мнѣ прожити з ними,
Мнѣ б'їдної.

Если не дають прожити,
Треба ихъ просити,
До помощи Пана Б(о)га,
Аби про(с)таа дорога
Милою ко мнѣ. Ї.

Не оуважаї, миленьки,
Хочъ то жалѣ тяж(е)н)ки,
Потлуми(т) то Б(о)гъ вороги,
А на(м) поспѣшитъ дороги
До жити. Ї.

Але его хвалити,
Аби далъ прожити
Оу семъ свѣтѣ нещасливомъ,
Во вѣкъ вѣки нещасливомъ
Прожити.

Зоставайся здорова,
Дѣвчино(н)ко чорнобрива,
Теперь тебе покидаю,
В рѣцѣ Б(о)га порѣчаю
Справи мои.

15. П'ѣ с(и) свѣцка.

Бѣла в'дово(н)ка оубога Ї
Малаж бо ѿна п'ят' дочокъ. Ї.
А вона лиш ка(ж)да ли(ш) ли(ш)
[ки(н)да
сикири(н)да трада рада ратада.¹⁾ Ї.

Пе(р)шю дала до тѣрокъ. Ї
И тѣ дала сѣ(м) кѣро(к).

Дрѣгю дала в козаки. Ї
И тѣ дала два раки.

Третю дала в' Волохи. Ї
И тѣ дала в'сѣ блохи.

Четве(р)тшю дала до Москви Ї
И тѣ дала вѣш плю[ск]ви.

¹⁾ Повторюеть ся по кожїї строфі.

Пятю дала в коцюб[ѣ] ѣ
И тѣ дала двѣ шубѣ.

15. Народня пісня.

Стоять ве(р)ба над водою,
Хитають собою,
Їй, хто возметъ дѣвча вдови,
Зостанет' бѣдо(ю).

Та оу той вдов[о]сенки,
Що на ровѣ хата;
Хорошее дѣвча мае
И сама богата.

А оу той вдовосенки
Славѣ вечерницѣ;

Стоять чари завязани
В го(р)шкѣ на полиці.
Жсрилася слово(н)ка,
На медѣ пѣтпивиши,
Щожъ та бѣдѣ в зимѣ исти,
Влѣтѣ не роби(в)ши.

Жсрилася, жсрила,
А тепе(р) не бѣдѣ,
Кшлю собѣ коновѣ медѣ,
Г) бѣдѣ забѣдѣ.

16. Пѣсн' свѣцка.

Єще сло(н)це не заходить, добраноць не мовлю,
Та нехай таа шдеветса, що се(р)де(н)ко(м) зовѣ. ѣ.

Г)дезвися, дѣвчино(н)ко, ѣ шдезвижѣ, золото,
Ща[с]ти мое в твоѣ долѣ, слонечна красото. ѣ.

Колибис' знала, дѣвчино(н)ко ѣ в' се(р)цѣ моемъ ми(с)ли,
Оутонѣлаби(с) ѣ ти в рѣченцѣ бистрѣ. ѣ.

Вийди, ѣ, дѣвчино(н)ко ѣ оу гай по телцата,
Йкѣ оу тебе, такѣ оу мене чо(р)нѣ учениата. ѣ.

Нащожъ мѣнѣ ѣ собаки перимати,
Свѣ оу мене такѣ люде, що бѣдѣть брехати.

Нехай брешѣть ѣ, добрешѣтса лиха,
Ми в собою, мое се(р)це, любѣмоса в тиха. ѣ.

Любилиса, кохалиса, якѣ риба в водою,
Тепе(р) треба ростатиса намѣ, се(р)це, в собою.

Ви[й]ди, ѣ, се(р)це мое, бѣдешѣ гостѣ мати,
Та скажижѣ мѣнѣ, моя голубо(н)ко, чимѣ бѣде(ш) примати.

Пойдѣж бо на в' гѣстѣ лѣси, в глѣбокие скали,
Ачейже ¹⁾ оужѣ вороже(н)ки не бѣдѣть брехали.

17. Пѣсн' свѣцка.

Г)й, по свѣтъ боцѣ Дзнаю ѣ
Вѣвча(р) вѣвцѣ займае(т),
Тадѣ рѣдѣ тутъ ѣ, т. д. р. т. ²⁾

Вѣвча(р) вѣвцѣ займаеть ѣ
На ба(н)дѣ(р)кѣ играеть, та

¹⁾ В рукоп. Ачениже.

²⁾ Повторюеться по кождѣй строфѣ.

На ба(н)д(р)к(с) граєть, ї
На моло(д)ц(ї) г(ї)каєть, та

Єй, молодц(ї), ї
Та скаж(ї)ть мои д(ї)в(о)ц(ї), та

Що я в(ї)вча(р) молодн(ї) ї
Та до того о(у)бог(ї)й, та

Що я в(ї)вча(р) о(у)бог(ї)й, ї
С(ї)м(ї) сот(ї) швед(ї)ць в(ї) шбор(ї), та

С(ї)м(ї) сот(ї) швед(ї)ць в(ї) шбор(ї), ї,
Стадо вол(ї)в(ї) в(ї) коша(р)ї].

Иливник(с) без л(ї)к(с), ї
Стадо кон(ї)й в че(р)нику, та

Єй, маюж(ї) я тай ж(ї)пан(ї), ї
Люде каж(ї)ть, що я пан(ї).

Єй, маюж(ї) я чоботи
Да т(ї)р(ї)цк(ї)й робот(ї).

Че(р)вон(ї) холц(ї)вки, ї
Та с(ї)р(ї)бн(ї) п(ї)т(ї)в(ї)к(ї).

Єй, маюж(ї) я тай ковпак(ї), ї
Перекивл(ї)ю ще як(ї).

18. П(ї)с(н) св(ї)ц(ї)ка.

Гей, вчера в Г(ї)стр(с) була,
Г(ї)стр(с)в(ї)ю вод(с) пила. ї.

Над береженком(ї) стояла,
Тонк(ї)й фа(р)т(ї)шок(ї) соб(ї) вамачала.

Пов(ї)й, в(ї)тре, б(ї)несенк(ї)й,
Вис(ї)ш(ї) фа(р)т(ї)шок(ї) той тонесе(н)к(ї)й.

Єй, ти Ляше чо(р)нобр(ї)в(ї)й,
Се(р)д(ї)ц(ї) моє(с) б(ї)л(ї) милостив(ї)й.

Не садис(ї) близько мене,
Бо скаж(ї)ть люде, що ти любиш(ї) мене.

Если любиш(ї), любиж(ї) мене кр(ї)пко,
Ежели не любиш(ї), бере тебе д(ї)тко.

Не хоч(ї) я мед(ї) ая(ї) пива,
Тилко д(ї)в(ї)чини, котра чо(р)нобрива. ї

Не хоч(ї) я мед(ї) солодкого,
Тилко Ляшенка чо(р)нобрового. ї.

Не хоч(ї) я пива н(ї) гор(ї)лки,
Тилко д(ї)в(ї)чини, хорошої ж(ї)нки. ї.

19. П(ї)с(н) ва(н)прового ляха з ва(р)шави.

Да йшов(ї) Ляшок(ї) из ва(р)шави,
На н(ї)м(ї) б(ї)ти, со(у)кн(ї) шар(ї).

Маю(ї) при бо(к)с(ї) ка(н)чука,
Не боюс(ї) м(ї)ж(ї)ка. ї.

Да йшов(ї) Ляшок(ї) мановикон(ї),
Над(ї)бав(ї) ж(ї)нк(ї) с(ї) чел(ї)в(ї)ком(ї).

Помагай(ї)бо не дав(ї)
И шапочк(ї) не вдо(н)нав(ї).

М(ї)ж(ї)к(ї) его привитав(ї),
За ч(ї)сприн(ї)с(ї) вихита(в).

Є так(ї), ляшк(ї), добре знай,
Помагай(ї) Бог(ї) давай.

Да п(ї)шов(ї) ляшок(ї) пона(д) В(ї)гом(ї),
Аж(ї) там(ї) ш(ї)ре м(ї)ж(ї)к(ї) пл(ї)гом(ї).

Єй, став(ї) ляшок(ї) гадати,
Щоби ем(ї) сказати.

Да гадавъ лашокъ¹⁾ до пѣвднѣ,
Прійшовъ вішко(м) до плѣга.

Бодай здоровъ, лашкѣ, бѣвѣ,
Помагай Б(о)гъ чемъ забѣвѣ? Ё.

Да подай, хлопче, батога,
Бѣдѣ вчити лашка іа

Помагай Богъ давати,
И шапочкѣ знимати. Ё.

Да бѣда лашка спокѣсила,
Прійшовъ лашокъ до рѣсина.

Помагай Б(о)гъ не давъ
И шапочки не здо(н)явѣ. Ё.

И той его привитавъ,
За чѣпринѣ визита(в).

Познавъ рѣсинѣ, що лашокъ,
Бо по(д) носомъ порошокъ. Ё.

Гей, пѣшовъ лашокъ дорого,
Надибавъ бѣлѣ гѣс' на(д) водою.

Помагайбо, бѣла гѣс',
Навчила мене таи Рѣс'. Ё.

Ле(ч) ос' идеть медвѣ(д) кѣсий,
А вѣи мови(т), що й то Рѣси(н).

И знавъ шапкѣ хѣтне(н)ко,
Оуклонивъся низе(н)ко. Ё.

Медвѣд' мовить: що, лях, грати?
Почавъ в ли(ш)во(м) жа(р)товати.

Ме(д)вѣдъ з ляхомъ попѣвравъ
И чѣпринѣ обѣдравъ. Ё.

Варіанти сеї пісні перестудіював др. Франко в „Студіях над народніми піснями“ (Записки, т. LXXVIII, ст. 126—137). Повисший текст пісні „вандрового Ляха із Варшави“ найстарший. Має в собі одну подробицю, яка дозволяє означити місце повстання пісні. На основі слів „Да пѣшовъ лашокъ понад Бѣгомъ“ можна з великою правдоподібністю привязати терен її повстання до нинішньої північно-східньої Галичини або примежних околиць Росії.

20. Pieśń światowa.

Ach ty mni, bida mni, 2.

Mołodomu w tuzi zyty,

Koho lublu, ne wydity

Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.

Szczo po szczasciu, szczo po doły,

Koły zyty po newoły,

Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.

Wsiuda baczu ludy mnoho,²⁾

Ne utiszat serdca moho,

Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.

Wsiuda pary ludy baczu,

A ia bidny z tucha płaczu,

Ach ty mni, bida mni.

Ach ty mni, bida mni, 2.

Rozluczylu paru myłu,³⁾

Szczob hladity na mohyłu,

Ach ty mni, bida mni.

Варіант Я. Головацького повнійший (т. III, ст. 353—354).

21. P. swiecka.

Oweczeczka kosmatoczka,

A chtoż cie napasi, moia małeczka.

Maty stara, sestra mała,

A ia mołodeńka krosna tkała.

¹⁾ В рукоп. лашвъ. ²⁾ В рукоп. много. ³⁾ В рукоп. малу.

Krosna tkutsia, mitky rwutsia,
 A za mnoiu molodoiu dworaky biutsia.
 Eu byitiesia, eu ne byitiesia,
 A za mnoiu molodoiu pohoditesia.
 Eu wnyt 2. cy w berdeczku
 Prybyway, moie serdeczko.
 Eu skocz u po kolina w wodu,
 Duwlaczy sia na swoiu wrodu.
 Lub 5 lub mene hoze,
 Koły mene ne lubysz, skaryz tebe, Boze.

22. ПѢСНЬ СВЕЦКА.

Ноу pozwol sercu choc moment, godziny,
 Abym nie cierpiał na sercu roiny. 2.
 НѢкъ же я тобѣ позволю маю,
 Колиса на то(м) бинаймнѣ не знаю. Ё.

Nie dopuść ginonć, przyczyny uznania,
 Y to przez litosć zaley niespania (nia). 2.
 Труднож' то мнѣ тое оутолити,
 Коли сама мѣшѣ тежѣ терпѣти. Ё.

Sam się pod respekt serca twego daię,
 Iudykuu, iak chcesz, wolności uzniesz. 2.
 За що знаєш ви(н)ню безъвинѣ,
 Гди не знайдешѣ жадной причини. Ё.

Mozesz rozumieć przyczyny, uznania,
 O ktorey mowa pierwsza do kochania. 2.
 Южѣ розумѣю, варазѣ оуважаю,
 Лечѣса причину теперѣ, що я знаю. Ё.

Iest twa przyczyna uroda piękności,
 Sliczneż oczy u w kazdey wdzięczności.
 Б(о)гѣ тое сѣди(т) и всѣмѣ диригѣшѣ
 И слѣчносѣ люде(м) для люде(м) дарѣ(т). Ё.

Ieszczeż przychodzisz ¹⁾ w stanie twey młodości,
 Rumiećem twarzy, mowa stateczności. 2.
 Г(о) то(м) далече не треба мовити,
 С(о)рце(м) жиливи(м) в' любости на(м) жити.

Ale ²⁾ się przyznam, żem bardzo zraniony
 Iestem w tym sercu y w siłach zemdlony.
 Тожѣ тося я в ти(м) не знаю ничего,
 Тилко ся здаю на Б(о)га е(ди)[о]го.

¹⁾ В рукоп. przychodzisz. ²⁾ В рукоп. Cale.

23. Pieśń swiecka.

<p>1. Jedzie Maciek przez wieś drogą,
Za nim Kaśka cik mik nogą.
Macku, stoy 2.
Poczekay, nie miiaj
Domek moy.</p>	<p>4. Macko z drogi iak powrocił,
Dzieci z błota powywłuczyl.
A to co 2.
Ach dla Boga,
Batoga.</p>
<p>2. Hey poiechał y pominoł.
Ta boday 2. nogę wywichnoł.</p>	<p>5. Macku miły, pełechaty,
Zliz z kobyły, idz do chaty.
Przecież iuz 2.
Przecież daty ¹⁾ juz nie szaty
[? staty),</p>
<p>3. Mackowa się rozgniewała,
Dzieci oknem powyrusała
Łopatą 2.
Tam do kata
Za tatom.</p>	Staryś juz.

Отсей варіант і в дечім відмінний і о одну строфу повніший від варіанту д. В. Гнатюка (Зап. ХСІ, ст. 124).

¹⁾ нечітко.

З життя українського духовенства Львівської єпархії

в другій половині XVIII в.¹⁾

Подала *Меланія Бордун*.

В українських землях під пануванням Польщі духовенство світське було дуже численне. В Галичині спеціально далеко численніше ніж нині. По селах в Галичині, де люстратори нотували священників православних з фіскальних мотивів для стягання податків, бачимо майже в кождім селі, навіть найменшим, священника, а нерас і двох. Парохії були дуже малолюдні, але за то було їх богато, і від XVI в. число їх чим рас більше зростає. Хоч правительство, як і місцева адміністрація, неприхильні православию, уважали повстанє кождої нової парохії за конечне зло, то однак церков тоді була такою потребою села, що хоч не хоч мусіли годити ся на фундованє її. А нерас там, де не вистарчала одна церков, треба було будувати другу і старати ся за священника до неї. Дідичі часто мотивували заложєне нової церкви заведенєм лїпшого порядку в селі, отже священники сповняли рід поліційного уряду. А найчастійше робив то дідич для власної користи, бо церков несла йому значні доходи, а нерас не коштувала майже нічого, бо навіть ґрунту їй не надавав. Фундація церкви була обовязком дідича або державця, але коли сей не виповнив єього обовязку, сповняла його ціла громада. Будовано церков і випрошнувано ґрунт до неї від дідича, або

Прийнято на засіданню історичної секції 22 мая 1912 р.

¹⁾ З історичного семінара проф. Грушевського в львівській університеті.

надавано зі своїх громадських ґрунтів¹⁾, чого найлучшим доказом є до нині парохіяльні ґрунти в горах розкинені малими парцелями серед ґрунтів селянських.

Часто також хтось в власного інтересу заходив ся коло будови церкви, а були то найчастійше поповичі, що не мали надії одержати парохії по батькови. Нераз цілі священничі родини займали ся будовою і вивінованем церкви, щоби посадити при ній одного зі своїх членів. А також вийти будували церкви в новооснованих селах, за що ті вийти-попи одержували звичайно значні полекші, як нагороду за труди понесені коло будови церкви і вивінування її²⁾. Ґрунт парохіяльний в королівщинах виносив звичайно оден лан з відповідною скількостію лук і городів, з вільним мливом і з вільним вирубом в лісі. Податок від сього лану був оден золотий. Часом сього ґрунту було менше ніж оден лан, часом більше, пр. 2 лани. В маєтностях приватних панувала в тій справі велика ріжнородність і нерівномірність. Про додержанє якогось правила в надаваню ґрунтів тут не можна й говорити; все те залежало від багатства і жертволюбивости колятора. Один обдаровує церков великими ланами поля на 100 днів ораня, луками на 100 косарів, другий дає лишень ланок на 5 днів ораня і маленьку луку на одного або двох косарів, а часом і зовсім не дає нічого. Одначе такі випадки в XVIII в. належать вже до рідкостей, бо єпископи не позволяли будувати нових церков доти, доки колятори не дали відповідної ерекції до них. Але зміна в тім напрямі не наступила нагло, і приклади дані в актах ілюструють найліпше ріжнородність, яка панувала в тім іще і в XVIII в. Так напр. в Бодачівцях виділювано священникови ґрунт щорічно (1747, 31)³⁾. В Олівні свідок каже: „Pola ornego i sianożeńci własney z dawien dawna niema, tylko u nas taki zwyczaj, gdzie gromada dzieli tam pole, u kapłanowi tak dla orania, jako u siana robienia na wołów cztery wydziela“ (1750, 38). А ось ілюстрація з східніх границь єпархії: В Камінці, повіту уманського свідки кажуть таке: „Gruntu, na co i mówić — jest dostatek, jak pola tak i sianożeńci, ktoby ich miał dzielić, stepu okiem ciężko zapatrzeć, u do dnia sądneho niezorzą go ludzie“. В Гали-

¹⁾ Див. Історію України-Руси проф. М. Грушевського т. V, ст. 269 і 270.

²⁾ Шараневич, Черты изъ истории церковныхъ бенефіцій и мірскаго духовенства въ Галицкой Руси, ст. 50.

³⁾ Цифрою при даті року означаю документи музея ім. ґр. А. Шептицького — номер, під котрим вони вписані в каталог під даним роком.

чині, де ґрунту було менше, певно ніде не зіставляли такої вільности священикови в його уживаню.

Нераз колятор надає ґрунт лишень до життя якомусь симпатичному собі священикови. Часом знова громада, щоби увільнити ся раз на все від даваня ріжних датків, виділює зі своїх ґрунтів часть священикови. Напр. в Красноселі громада місто проскурного і плачення за хрестини надала свому парохови ґрунту на десять день ораня (1749, 27), вправді се стало ся не у нас, але на нинішнім російськім Поділю, однак і в Галичині не брак таких випадків. А лучає ся ще в другій половині XVIII в. і таке, що деінде нема зовсім ерекціонального ґрунту, а священики уживають свого власного. Напр. в Чернятині що йно 1750 р. дідич надає ґрунт до церкви, а перед тим священик сидів на своїм власнім ґрунті і поносив усі підданські тягарі, і не мав презенті. В Підвисокиім „Grunt ten, jaki do cerkwi należał był własnością I. P. P. Nehrebeckich y oni kapłanami byli“ (1762, 1).

Часто парох або його родина надуживали свого права до ґрунту ерекціонального, бо не лишень заставляли, але навіть продавали, так що по смерти неодного пароха двір і громада не мало мусіли положити труду, щоб повідбирати ґрунти парохіальні, позаставлявані або у арендарів за горівку, або у лихварів за довги. Напр. парох Городища позаставляв ґрунти парохіальні у Жидів за горівку, у сусідів за довги (1755, 12). Іван Оржезовський, парох Волощар подавав донькам в посаг ґрунт ерекціональний (1752, 18). В Мізуню про ґрунт парохіальний кажуть свідки таке: Jedni parochowie po trochu gruntu przykupowali, a inni przupijali, a inne zaś od familii kapłańskiej przywłaszczone, aż do przeszłoroczney wizyty generalney nieoddawane były cerkwi. Teraz zaś my gromada te pomienione grunta powykupowawszy i z zastawy wyswobodziwszy, nietylko one, ale y inne przydać y zapisać cerkwi umyśliśmy (1763, 38). Нераз поповичі не хотять уступити ся з парохіального ґрунту і уживають його дальше, як свіцькі люди, пр. в Сіманівці родина Росїнських (1755, 8).

Часом і двір безправно відбирає церкви давнійше наданий ґрунт. Нпр. п. Лось, дідич Волкова, відбирає луку і часть парохіального ґрунту (1754, 36). В Бродках вів ся спір між двором і священиком за ґрунт парохіальний, і при зізнаню оден зі свідків сказав до комісара: „Cóż, dobrodzieju, już Wam teraz nie powiem, którędy bywały grunta cerkiewne, ale jak teraz są, bo mamy zakaz od pana, y boimy się go“ (1750, 3).

За се, що колятор надавав парохви ґрунт і опікував ся церквою, мав він ріжні права до церкви, а передо всім — право презентованя.

В значнійших королівських добрах право презентації король задержував при собі, в менше значних надавали презенту старости і державці, для котрих се право презентації було одним з досить значних жерел доходу. Чи презенту надавав король, чи продавав староста, надане звичайно було дідичним, т. з. ставало якби власністю сього даного священика, котрий міг відказати парохію своїм синам, вятям або дальшим кривним. Сума кунна парохії в королівщинах була менша ніж в добрах приватних, але за се і та дідичність тревала коротше, бо не раз лише 2 покоління. В маєтностях приватних сума була значно більша, але за те дана парохія часом цілі столітя позіставала в руках одної родини. Священик зіставляв її своїм синам, давав донькам в посаг¹⁾. Коли мав більше синів, а всі не могли отримати окремих парохій, осаджував їх при своїй церкві, ділячи між них ґрунт церковний, менше здібних осаджував при тійже церкві як дяків і паламарів; вільно було також священикови осаджувати на ґрунті церковнім своїх підданих, котрі робили для нього панщину. Коли священик не мав кому своєї парохії зіставити, продавав її другому; але не мав права більше за неї жадати, як сам заплатив, тому що колятор, коли хотів, міг парохію викупити за зворотом суми продажі. Лишень тоді вільно було священикови піднести ціну, коли побудував будинки, або завів які удіпшення в газдівстві. Часто також в грамотах презентаційних, а властиво в контрактах продажних:стрічаємо такі обмеження що до дідичности, що дана парохія може лише тоді позіставати в володінню потомків, коли ті будуть здібними до стану духовного; дальше забороняє ся поділу ґрунтів парохіяльних — ґрунт парохіяльний має в цілости переходити з рук до рук. Право спадщини часто виразно забезпечувало ся в грамотах, але часто також розуміло ся само собою як загально прийнятий принцип. Взагалі церковні уряди трактовано з більше свіцького становища, подібно як війтівства, або держави. Дідич-колятор продавав, так говорило ся, право на побиране певних доходів від своїх підданих, але властиво продавав церков, бо ж без церкви тих доходів ніхто не міг би брати²⁾.

¹⁾ Історія України-Руси проф. М. Грушевського, том V, ст. 285, 286.

²⁾ Ibid. ст. 284.

Доходи, які мали право збирати священники від своїх парохіян, не всюди були однакові, так як і обов'язки священників що до дідича були різні. Гословним з доходів була т. з. скіпчина, себто певна скількість збіжа давана снопами просто з поля, далі — жешне, збіже вимолочене, котре складали священники перед рідвом, крім сього данина хлібна, певна скількість яєць, курей, прядива і грошей, давані коли священник ходив в благословенем по хатах, далше оплата від шлюбів, похоронів, хрестин і т. д.¹⁾ Загородники, які давали менше збіжа і хлібів від кметів, були обов'язані один день в році працювати для пароха. Коли купував парохію шляхтич, він діставав різні полекші і признавано йому більші права. Нпр. обов'язок роботити на користь дідича заміняв ся грошовим чиншом, кождий господар мав обов'язок працювати один або більше днів в році для такого шляхтича-попа, коли в інших випадках обов'язок праці на попа мали лишень загородники, а кметі були від нього вільні. Обов'язки священників що до двора не були всюди рівні. В королівщинах мали священники значні полекші і свободи, але розуміє ся, лишень о стільки, о скільки то подобало ся різним панам старостам і державцям. В королівщинах був священник вільний від всіх тягарів на користь двора, мав лишень платити невеликий чинш грошовий, т. з. поклон. Але нерас крім сього поклону жадано ще менших поклонів, як певної скількості спра, масла, меду, курей і т. д.; понад то старости і державці потягають безправно священників до поношення різних тягарів, а з грамот і привілеїв, наданих священникам королями не богато собі роблять. Поза тим грошовим чиншом священник і його родина, не лишень в добрах королівських, але на основі канонічних устав і численних королівських постанов також у всіх інших мали бути вільні від всіх підданських тягарів — тимчасом всюда діє ся противне. Сеймова конституція в 1659 р. постановляє, що духовенство руське має бути вільне у всіх землях королівських, світських і духовних, від всякого підданства; далше — в грамоті короля Михайла 1671 р. перемиському духовенству признає ся, що воно має бути вільне від всіх десятин, худоби, пчід, свиней і т. д. Подібні звільнення читаємо в багатьох інших грамотах, але власне таке часте повторюване, як зазначає проф. Грушевський, показує, що в практиці було инакше²⁾.

¹⁾ Історія України-Руси проф. М. Грушевського, том V, ст. 277.

²⁾ Ibid. ст. 281.

В селах, де парохія була получена в вїтївством, священник був також свобідний від рїжних підданських тягарів. Але инакше було в маєностях приватних, значних панів і шляхти. Там часто лучало ся, що дїдич одного зі своїх підданих казав висвячувати, щоби мати свого власного попа, і такого попа звичайно, не увільнювано з підданства, але трактовано дальше як кріпака. Коли такий піп без відома і дозволу дїдича покинув село, його спроваджувано силою назад, як кожного иншого підданого.

Але не лише священників тої категорії трактовано тим способом — і священник з вільного стану, котрий за парохію платив значну грошеву суму, мусїв зобовязати ся до поношеня рїжних тягарів на користь двора. Часто споминає ся в грамотах презентаційних про сї повинности, нпр. священник має обовязок висилати свого чоловіка до двора на закїс, важинки, до вязаня снопів, громадженя сїна, їхати з підводами, носити листи і т. д. Коли священник не мав наймита, або підданого, якого осадив на попівщинї, то всі ті обовязки виконував особисто. Крім сього мав ище складати рїжні дарунки до двора, нпр. колачі, мід, сир, масло і т. д. А навіть колиб видавав доньку до чужого села, мав давати до двора дві куницї. Коли був від котрогось з сих обовязків вільний, то се бувало ясно означене в презентаційній грамотї¹⁾.

Серед таких обставин нічого дивного, що люди інтелїгентнїйші не дуже радо ставали попами. Попи виходили в тих часах звичайно з синів священничих, з дрібних міщан і селян, а рїдше з дрібної шляхти. Не могло тому у більшости духовенства бути також мови про якусь вартість і висність моральну, а тим меньше про освіту. Тому що уряд священничий був звичайно дїдичний, батько приготовляв сина практично до його будучого званя. Попович зачинав від низших послуг церковних, був паламарем, дяком, аж вкінці був висвячений на священника. А трафляло ся часто, що задля нездїбности повїставав ціле жите на низших урядах церковних. Поведене священників бувало рівнож не дуже відповідне їх пастирському станови, бо часто говорило ся в сих часах „не знати де більше перебуває піп, в коршмі чи в церкві“. Вкінци доходило до того, що чоловік себе шануючий уважав для себе за понижаюче стати священником. А серед шляхти бите і збитковане над попами стало

¹⁾ Історія України-Руси проф. М. Грушевського, том V, ст. 282.

чимсь так звичайним і розповсюдненим, що вкінці нікого не дивувало.

З гори не можна було надіяти ся на ніяку поправу ані користний вплив в сій сфері, бо і на єпископських катедрах сиділи лишень „їдці хлібів духовних“, яких єпархія і її справи не займали. Одержавши єпископства від короля за свої заслуги військові або політичні, а часто лише за протекцією солоно оплаченою панам сенаторам і дворянам короля, старали ся тягнути як найбільші виски зі своїх бенефіцій. Поведене духовенства сільського їх не цікавило, треба їм було тільки дістати від попів як найбільші данини, часом зовсім їм неналежні. А коли священики відмовляли сих данин, то єпископи старали ся змусити їх до сього різними способами, бійкою і замиканем в монастир, або в вежу. Про якусь лучність в організації церкви не було мови. Не тільки єпископ, але кождий священик, о скільки то подобало ся його коляторови, був своїм самовільним паном. Та деворганізація церкви і деморалізація руського клеру були причиною, що багато православних, передовсім в вищих кругах переходили на латинство.

Деяку зміну на лучше одначе можна запримітити вже від XVII в. На єпископських катедрах засідають чим рав частійше люди, котрим добро церкви лежить на серци, заходять ся вони коло упорядкованя відносин церковних, відповідного образованя руського духовенства, і стремлять до зрівнаня його прав з правами латинського клиру. Одначе ся зміна на лучше ішла дуже повільно, а навіть і унія принесла зміни більше теоретичні, а в практиці повістало майже все так само як і перед унією, і поправляло ся дуже поволі. Польські магнати і шляхта, які перед тим були православними, а пізнійше перейшли на латинство, для успішного розповсюдненя унії фундують нові церкви уніятські, до існуючих дають нові або побільшають давні дотації, а формулу презентаційних грамот старають ся приноровити до польських, де головно клав ся натиск на відповідні прикмети клеру¹⁾. Тягарі привязані до парафії, уступають обовязкам душпастирсько-моральним, але і ся переміна настає не без трудностей — в початку в королівщинах і маєтностях магнатів, пізнійше в маєтках менших властителів. Нпр. дідич села Затварниці доперва 1749 р. увільнив нароха від плаченя чиншу 6 зл.²⁾. В Лисківцях ще 1755 р. давав священик нчільну де-

1) Шараневич, Черты, ст. 163 і 164. 2) Ibid. ст. 173.

сятину, в Вихрові ще 1756, в Чабанівці 1759, а в Бодачівцях 1749 р. давав парох пчільну десятину не лише до двора, але і до аренди. Трапляється в пізніших часах, що замість всяких данин дідич вимагає від пароха щомісячного посвячення двора і правленя богослуженя за здоровле його і його родини. В Данильчицях 1773 р. „žadnego datku, ani dziesięciny dwór nie wymaga z gruntu cerkiewnego, tylko niby za powinność rości sobie, żeby parochowie nietylko danielczecki, ale i inni w dobrach własnych zostający, więcey kaplicy dworskiey podczas niedziel y świąt uroczystych z nabożeństwem pilnowali, niże cerkwi swoich“.

В боротьбі за освободжене сільського духовенства від підданських тягарів вищі духовні власти показали в XVIII в. багато енергії. Владики кидали інтердикти на села, в яких колятори потягали священників до поношеня яких небудь підданських тягарів. Нпр. в Бірках, де колятор брав десятину від парохів, єпископ заборонив правити богослуженя і сповняти треби духовні, і двір був змушений заперестати сього надужитя. Але й самі дідичі мусіли числити ся з релігійними почуваннями своїх підданих, бо лучало ся нераз, що люди позбавлені богослуженя, кидали свої оселі і переносили ся в інші, де лекше знаходили заспоковне своїх релігійних потреб. Головна ініціатива до реформи парохіяльного духовенства, яка переходила майже ціле вісімнадцяте століте, все таки належала єпископам. На підставі декретів і привілеїв видаваних давнійше або поодиноким парохам, або цілим дієцезіям, почались тепер ревізії давних фундацій і презент. Почавши від р. 1706 відбувають ся ціле XVIII століте з дорученя єпископів візитації, получені з комісарськими судами. Візитаторами і комісарами іменували звичайно єпископи своїх офіціалів і деканів, а до тих комісій духовних прилучав ся звичайно ще світський комісар. Зїздили вони на ґрунт даної парохії і справджували на підставі документів, грамот ерекціональних і місцевої практики стан посіданя ґрунтів парохіяльних. Дальше на підставі зізнань парохіян справджувало ся моральне поведене і знане пароха і на підставі сього видавав ся т. з. *decretum reformationis*, в яким часто напаминано священників до поповненя свого знаня¹⁾.

Так представляють ся загальні відносини серед українського сільського духовенства в Галичині на основі дотеперіш-

¹⁾ Шараневич, Черты, ст. 176 і 177.

ніх студій. На підставі приступних пам'яток актів капітульної реєстратури в літ 1747—1790 Музею ім. гр. Шептицького хочемо доповнити сей загальний образ деякими подробицями в життя-буття нашого сільського духовенства. Переглядаючи ті метрики уроджень, свідоцтва шкільні і службові, листи поручаючі, просьби кандидатів на священників до єпископів, резигнації старих, немічних священників з парохій, поручення і розпорядження єпископів, інквізиції, дальше скарги і супліки громад на своїх душпастирів, священників на своїх неслухняних парохіян, немилосердних зверхників, або лихих товаришів по званю, протоколи і вирокі судів духовних, а навіть тестаменти, можемо прослідити жите тодішнього священника від хвилі його уродження аж до часу, коли він проживши свої літа, зазнавши горя і радості, бачив близький кінець і писав завіщане в присутности приятелів і розпоряджав своїм майном.

На широкій політичній і культурній арені в тих часах українське парохіяльне духовенство не відгравало жадної ролі: сього не дозволяло йому його національно-суспільне положення і темнота. Але через се жите зображене в актах не перестав бути дуже інтересним; варто познайомити ся з сим житєм і відносинами, які панували раніше серед тої верстви, в якій згодом витворила ся галицько-українська інтелігенція. При тім уже й декотрі акта писані таким живим і характерним стилем, що се одно вже робить їх дуже інтересними.

Уряд священничий був звичайно дідичний, тож найчастійше син по батькові обіймав парохію. Але будучий „wielebny xiądz paroch“ (назва найчастійше уживана в актах) не все родив ся в священничій сім'ї і попівській „резиденції“, яка зрештою дуже мало, або зовсім нічим не ріжнила ся від хати селянина. Часто узрів він світло дня в низькій діпанці кріпака. Мрією батька бачити сина попом; він служить вірно дворови, щоби одержати в нагороду ласку папа — вільність для своєї дитини. Дослужив ся — за заслуги батька син діставав лібертацію і міг стати священником (Низше між матеріалами наведена одна сього рода лібертація, ч. 12). Хлопців, призначених до стану духовного, учили з початку в дома „ruszczyzny“, уживали до послуг в церкві і заправляли практично до сповнювання треб духовних¹⁾.

¹⁾ Raczyński, *Obraz Polski i Polaków*, том XI. Ks. Hugo Kołłątaj, *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750—1764)*, ст. 90. Pospolity sposób usposobienia ich do stanu duchownego był takowy: młodzież przy cerkwi nauczyszwy się czytać i pi-

Потім багатші родичі віддавали сина до шкіл латинських; освіта біднійших кінчила ся на домашнім вихованю, тому часто такий aspirant de stanу duchownego умів заледви читати й писати. Маємо нпр. просьбу Івана Недільського з 1775 р. до еп. Льва Шептицького, написану страшно невправним письмом на полініюванім олівцем папері. До сього був бідачиско видно так перенятий своїм тяжким ділом, що забув віддерти взорець до просьби, написаний йому на другій половині аркуша, чоловіком більше вправленім в штудії письма. На се митрополит позваляв кандидатови старати ся о парохію, тому що вона дуже невеличка, але сумніває ся про його покликанє до стану духовного. „Znać, że nieprawdziwa aplikującego do stanу duchownego była wokacya, kiedy się do tego nie edukował należyście, uważając jednak szczupłość beneficium słobodeckiego, odsyła się na egzamin, żeby ściśle odprawił, jeżeli pokaże się być zdolnym otrzyma konsens“ (1775, 168).

Взагалі освіта сільського духовенства була дуже невистарчаюча. Одною з головних причин був брак українських духовних семінарій за часів польського правління¹⁾. Вправді образованєм клеру галицького займали ся єпископи львівський і перемиський вже від другої половини XVII в.²⁾, але з причини браку матеріяльних засобів не могли допровадити до заснованя української духовної семінарії. Йосиф Шумлянський в метриці виданій 1687 р. до парохів поручає їм учити своїх синів не тільки славянського, але також і латинського язика. Радить висилати їх синів до шкіл, а перед усім до київської семінарії, założеної Петром Могилою; тим котрі будуть учити ся в тих школах, обіцює свою особливу опіку³⁾. Собор в Замостю 1720 р. кладучи велику вагу на образованє руського клиру, постановляв, щоб при кождім монастирі, де є 12 монахів, були заведені школи, в котрих могли би учити ся так будучі монахи, як і світські священики. Деякі галицькі єпископи позіставляли ле-

sać posługując popowi i śpiewając wprawiała się w obrządki kościelne. Kto z nich był już syn popa mógł przecie być w szkołach pospolitych i tam coś kolwiek oświecić się, jeżeli nie był w szkołach uważać go należy jak człowieka w niczym nieróżniącego się od swoich rówieśników wsi.

¹⁾ Ks. Hugo Kołłątaj, Stan oświecenia w Polsce za Augusta III 1750—1764, tom XI, str. 90. Brak starania o wychowanie księży ze strony biskupów, którzy zwykle byli Bazylianie, dlatego trudno opisać, jaka ciemnota panowała między księżą świecką ruskiego obrządku.

²⁾ Шапаневич, Черты, стр. 209 і 210. ³⁾ Ibid. стр. 208.

іати на удержуване кількох питомців в театинській колегії у Львові, а навіть за границею учили ся сини заможніших українських священиків¹⁾. Одначе таких було мало, були се спорадичні випадки, і вони гинули зовсім серед величезної більшости недоуків, які вдоволяли ся відомостями подаваними їм батьками, а в найкращім разі ходили до початкових латинських шкіл, які призначені були для людей світських і не могли відповісти навіть в части потребам і вимогам духовного стану. Тож нічого дивного, коли 1750 р. (43) оскаржено Кавецького, пароха Шопина о се, що він не уміє по-руськи і держить собі дяка, котрий учить його. А коли наука дяка показала ся недостаточною, забрав церковні книги і поїхав до Золочева учити ся. Брацтво обурене на нього найбільше за се, що він понищивши при науці книги, дав їх відновити на кошт брацтва.

Др. Свенціцький в своїй розвідці „Шкільна освіта духовних кандидатів в 1758—1788 р.“ вказує як на місця виховання будучих кандидатів на священиків на єзуїтські школи в Самборі, Станиславові, Барі, Каменці подільській, Львові, Винниці, піярській в Золочеві, бернадинській в Збаражжі, в василіянських в Кременці, Володимирі, Шаргороді, Гошові, Бучачі. Можемо додати до цього ще такуж школу в Тернополі²⁾.

Богатші повіставали в школах довше, бідніші або менше здібні не тратили там багато часу, побувши рік два, уважали своє образование за зовсім вистарчаюче до сповнюваня свого будучого звана. В польських школах приходило ся нераз ученикам Русинам зносити насмішки від товаришів Поляків, а від професорів терпіти глузвання і несправедливість, тож нічого дивного, коли нераз доведені до крайности, не могучи знести довше переслідувань, непокінчивши науки покидали школу, як нпр. зробили вихованці школи піярів в Золочеві³⁾. Коли Галичина

¹⁾ Шараневич, Черты, ст. 216.

²⁾ М. С. Свенціцький, Описание иновязичныхъ и новѣйшихъ карпато-русскихъ рукописей библиотеки „Народного Дома“ во Львовѣ, ст. 666. Catalogus syntacticorum 1743—1744. Tarnopoli sub rectore collegii R. P. Andree Łączyński, praefecto scholarum P. Iosepho Kower, professore magistro Francisko Leśniewski. Між 139 учениками є 32 ritus graeci, між вищими Петро Білянський.

³⁾ R. Ioannes Rudnicki, coadiutor ecclesiae przegoioviensis: będąc w szkołach złoczowskich Imci XX. Pijarów do retoryki mniej zważałem, co się prześladowania cierpiało od studentów R. L., ze wzgardą obrządków naszych. W retoryce zaś będąc pod profesorem nazwiskiem Dwernicki roku 1750 nie mało od niego obelgi y urągania się wraz

перейшла під панованє Австрії, правительство заняло ся піднесе-нем просвіти і фахового образования руського духовенства, але в часах, до котрих відносять ся наші акта, все ще було по старому. Не можемо брати в рахубу тих 12 питомців, які 1775 р. вперве поїхали до Відня до Барбареум — число українського духовенства доходило в Галичині до 2000. А генеральна духовна семінарія заложена Йосифом II у Львові 1784 р. що йно розпочинала свою діяльність, і в наших актах не стрічаємо ся ще з її вихованцями. Натомість стрічаємо вже між кандидатами до стану духовного учеників академічної гімназії і слухачів ново-основаного львівського університету. Іван Данчевський 1782 р. предкладає консисторії свідоцтво з академічної гімназії (М. 5), Антоній Кліч 1781 р. залучує до своєї просьби о висвяченє свідоцтво університетське (М. 6).

Покінчивши своє образованє в школі, а немаючи ще приписаних літ до висвяченя, будучий кандидат до стану духовного шукав якого небудь тимчасового занятя. Найчастійше ставав дідаскалом, бакаларем, або педагогом, себто учителем в церковній шкільці на селі, або яким місточку. Часом ставав дяком і заправляв ся практично до свого будучого уряду. Коли зближав ся час його висвяченя, службодавець, яким часто була ціла громада, видавав свідоцтво, в яким найбільшу вагу клало ся на його поведене. Свідоцтва ті предкладали кандидати зверхности духовній.

На підставі актів можна прослідити цілу досить довгу процедуру при старанях і одержуваню парохії. Найважнійшою при тім річею була презента. До часів замойського собору кандидат одержавши презенту удавав ся до єпископа за висвяченем і інсталюванем, запасши ся для того ще свідоцтвом моральности

z innemi Rusinami ucierpeliśmy, który rzadko kiedy po przezwisku w szkole studenta ruskiego wołał, tylko „Hospody pomyśl”. Kiedy się choćby najlepiej popisał pracą szkolną Rusin, przecie go tymi słowy chwalił przed drugimi „widzicie ten Hawryło, jak dobrze popisał się, y ten Hryć dobrze, y ten Chomut nieźle”. Kiedy mu według rozkazu jego, studenci Praecepta Rhetorices prezentowali, z między których student nazwiskiem Kononowski, Rusin pięknym charakterem wypisane „Z” wymalowanym tytułem prezentował mu. On nie mając coby ganił, wziąwszy u niego z urąganiem się chodząc po szkole ten tytuł prezentował, y mówiąc patrzcie „carskie wrata”. A po tym do niego powróciwszy mówił „pociużę carski wrata, tay schoway”, y inni urągania z przesładowaniem wycierpić niemogąc za kondycyę y za szkoły sześciu retorów R. G. w wielkim poście podziękowało.

від свого сповідника. По реформі перепровадженій собором замойським, а головню постановами митрополита Льва Шептицького, який на своїх єпархіальних соборах перепровадив правило, що лиш той, хто має посвідчене від духовної власти про свої здібности до стану духовного, може старати ся о превенту, справа ся улягла зміні. Не запускаючи ся в обговорене постанов замойського собору¹⁾, постараю ся на підставі „inquizysuя“, єпископських поручень і других даних представити процедуру, яку мусів перейти кожний кандидат на парохію. Свої старани о висвячене „aspirant do stanu duchownego“ зачинав візитом у отця декана і просив рекомендації до єпископа. „Przy rekomendacyi imci xiedza dziekana mieysca“ можна було робити дальші заходи над висвяченем. Смїливїші відносили ся просто до владики, висилаючи в формі просьби, supliki, як то звичайно називало ся, письмо адресоване на імя єпископа, в котрім старали ся запевнити адресата в своїм покликаню до стану духовного, захвалити свої здібности і знаня, та зеднати собі ласку „jaśnie wielmożnego arcypasterza у nayłaskawszego dobrodzieja.“ (суплік таких стрічаємо найбільше писаних до Льва Шептицького). На відворотній сторонї такої супліки митрополит або його секретар писав відповідь, в якій обіщвано сповнити прошене, але під певними умовами — нпр. коли слідство переведене в справі кандидата дасть корисний для нього вислід, коли при іспитї викаже кандидат відповідне знане і т. д. (Щоб дати понятя, як виглядала така супліка — наводжу в нотках одну в цілости)²⁾.

1) Дав. у Пелеша „Geschichte der Union“ в другім томі главу про собор і його реформи.

2) Jaśnie Wielmożny Archipasterzu Naymiłościwszy Panie! Będąc przez tak długie czasy wakujące beneficium, у zostając bez żadnego plebana, а pasterza owieczek wsi Mikuliniec, на które ja starając się у żądając dostąpić stanu zamierzonego udaję się pod nayosobliwsze wszystkich sierot zostających opiekuna. Gdyż albowiem względem JW. Pana nayszacownieyszey, wyświadczoney łaski, żaden nigdy omylonym nie został. Dłatego ja аzebym łatwy miał przystęp, od JW. starosty śniatyńskiego, wyznaczony на nayłaskawszą od JW. Archypasterza wyświadczone sierotom opiekę, stawię się moią nayniegodnieyszą literą, że! rząc szczegolnie в pierwszym moim początku stanu žádanego, до tegoż JW. starosty śniatyńskiego о консенс odebranego prawa, за котрым odebrałszy skutek žádań moich zostaję Jaśnie Wielmożnego Archipasterza у Nayłaskawszego opiekuna nayniższym podnóżkiem Stefan Magasiewicz. Резолюція: Magasiewicz supliкуjący на pozwolenie starać się о презентę до церкви mikulinieckiey, з tym jednak obowiązkiem, aby się dobrze ćwiczyl в teologii moralney по руску wydrukowaney,

Іспит відбував ся перед записяглими комісарами в єпископських резиденціях. Кандидат мав виказати вправу в сповнюваню треб духовних і знане „casusów“. Побут кандидатів при консисторіях тревав звичайно шість тижнів. В тім часі старали ся приготувити їх практично, а в части і теоретично до будучого священничого званя. Між актами стрічаємо також кілька задач екзамінаційних. Дві задачі в теології пасторальної подаємо нижше між матеріалами; одна з них писана по польськи (м. 1), друга славяноруським язиком (м. 2). В них говорить ся про обовязки священника, яко душпастиря. Задачі писані видно на основі викладів, яким прислухували ся їх автори, або після підручників, з яких учили ся.

По зложеню іспиту єпископ видавав кандидатови позволене старати ся о презенту. (В нотках наводжу одно таке позволене в цілости)¹⁾. Позволене се часто було адресоване просто до колятора, у котрого кандидат хотїв старати ся, а властиво мав обіцянү парохію. Тепер кандидат, якого по зложеню іспиту називали звичайно „akolita“, удавав ся до колятора за презентою. В тій виправі по золоте руно товаришило йому звичайно кількох визначнійших господарів, і вони вставляли ся за ним у дідича, а нераз і у владки. Стрічаємо нпр. такі слова: „Wszystcy podpisaliśmy się za nim do Jegomości Arcypasterza naszego, y daliśmy mu dobre słowa u Pana“, говорять сьвідки про Івана Лукашевича, презентованого до парохії в Гологорах (1755, 49). З Димитрієм Ціховським, презентованим до парохії в Снятиві, ходили до колятора бурмістри (1755, 44). Іван Калинович дістав презенту до Пошівць „za staraniem całej gromady“ (1754, 40).

Коли кандидат був попович, або такий, що близько стояв двора, тоді розуміє ся громада мала дуже малий вплив на його презентоване. Але все таки майже кождий кандидат удав ся до

u w pisaniu po rusku z czego przed przypuszczeniem swoim do tego stanu ma dać próbę w kancelaryi. dat. w Lwowie. Leo Biskup.

¹⁾ Leo na Szeptycach Szeptycki. Czyniemy wiadomo, komu o tym wiedzieć należy, iż do pobożney intencyi Mikołaja Kuczyńskiego w stanie duchownym Bogu służyć pragnącego, iako y suppliki pokornie nam zanesionej, przychylając się, mając wzgląd, że się do tego stanu w szkołach edukował y od examinatorów pro capaci z nauki jest uznanym, ażeby do wakującej cerkwi parafialney wsi Strzałki diecezji naszej lwowskiej, gdzie należy o prezentę mógł konkurować, y godziwie sobie konferowaną otrzymać, na to mu zalecenie zdolności dajemy per praesentes. In quorum fide etc. Datum w Lwowie d. 16 Julii 1775. Leo Biskup (1775, 120).

дідича в асистенції поважніших парохіян, приятелів або кривних. Видно так наказували приписи доброго тону тодішних часів.

За презенту давав кандидат дідичеві т. з. „pokłon“, себто дарунок. Pokłon сей найчастійше давано в грошах, 2 тал., кілька чер. зл. і т. д. Приятелі і кривняки конкурента ідучи з ним до колятора по презенту, несли йому звичайно в дарунку голову цукру, лиса, гуси, телята, чвертку волового мяса, мід, а навіть обарінками не гордив пан дідич.

Крім сього мусів кандидат оплатити ся цілій зграї панських урядників і заушників. Ріжні pp. komisarze, pisarze і podstarości дістають по кілька зл. від кандидата. Одні за danie dobrego słowa u папа, другі od napisania prezenty. Антоній Копровський дає коляторові за презенту 1 чер. зол. і індика (1754, 27). Павло Величкович, презентований до парохії в Гололохотині за pisanie prezenty dał kilka tyńfów Panu Marszałkowi (1754, 41). Василь Семинович дав коляторові за презенту 2 чер. зл. поклону, писареві 1 чер. зл. (1750, 9). Александер Алексієвич, попович з Гвіздця дав за презенту два лиси в дарунку дідичеві (1755, 40). Йосиф Максимович дав дідичеві зобовязанє, що коли зістане парохом, буде давати десятину, а тєсь його нераз говорив перед сусідами: „Ani 6 ani 10 zł. kosztowało mię to, by córka moja popadła była. Значить коштувала його та честь значно більше (1755, 32). Яркевич, презентований до парохії в Соколові oprócz honorarium zwykłego, jakoto cukru głowy, paru kapłonów і cieleńcia małego na kuchnie niedał і szeląga jednego за презентę (1760, 28). Отець Івана Соханевича перед смертю заплатив за презенту сина 3 чер. зл. Іван Домінський, презентований до Вербок, дає за презенту на коадюторію 1 чер. зл., 2 фляшки меду і обаріноків (1755, 4). Матвій Дроздовський дає писареві за написанє презенти 13 тинфів, комісареві за вставленє за ним у колятора дає 2 чер. зол. (1754, 23). Михаїл Бобовський за презентę kollatorowi nie niedał, ani deklarował się dać na przyszłość oprócz honorarium proporcjonalnego (1748, 8). В інквізиції про Петра Кошівського, презентованого до парохії в Лягавцях, свідок каже так: Słyszałem, że за презентę miał dać 5 cz. zł., ale mi się zdaje, że mu dał więcej, bo u tego pana ciężko darmo wziąć презентę, starum kapłanom kazał płacić у woły pozabierał за презентę.

Р. 1756 оден зі свідків, візнаючи в справі Гавриїла Кішчинського, презентованого до парохії в Пісках каже: Powiadają że prezenty darmo wziąć nie można. Однак коли колято-

ром є знатний пан, або чоловік, якому chwala Pana Boga лежить на серці, то не вимагає сього поклону, а коли бере, то віддає на прикрашене церкви. Нпр. в селі Волощина, презентований Іван Ковальський od prezenty dał pokłonu szer. zł. 4, ale u te IP. Kasztelanowa oddała na reparacye cerkiewne. В шляхоцьких селах і вільних містах, де патроном була ціла громада, не можливо було обдарувати гідно кожного колятора. В таких случаях кандидат справляв що небудь до церкви. Нпр. в Камінці подільським Panowie raucowie, jako Ruś wymagali od niego 5 szer. zł. na światło do cerkwi. В Лятичівці зобов'язує ся батько презентованого справити до церкви чашу (1750—3). Часом видавав кандидат до парохії громаді т. з. асекурацію, себто зобов'язане що до різних умов поставлених йому громадою. Найбільше розповсюднені такі умови між священниками були на лівобережній Україні, в вільних козацьких селах¹⁾. Між нашими актами стрічаємо також пару таких асекурацій, одначе вони видані громадам за домаганем дідича. Нижче між матеріалами маємо дві такі асекурації. Одна видана громаді шрубківській Іваном Гладкевичем, в котрій він робить різні зобов'язання на річ громади, але нічого не згадує ся в ній за обов'язки громади що до нього (м. 15). Друга асекурація видана громаді жєлєхівській Андрієм Рибчинським на бажане колятора. В ній говорить ся не лиш про обов'язки пароха, але також про його права і вільности, нпр. вільно йому на свята варити власну горівку, коли бере напитки у арендаря, арендар має йому давати дешевше ніж селянам і т. д. (м. 16).

Духовна власть, яка в теорії забороняла всяку платню за презенти, в практиці до поклонів як бачимо з inquizycuj відносила ся дуже толерантно. Поклони, щоб так сказати, мали право горожаньства, але треба було заховати міру. Коли кандидат prócz honorarium prorogucjonalnego nic nie dał za prezente, ніхто і не думав закидати йому сімонію. Але коли в поклоні дав нпр. пару волів, або значну грошеву суму, тоді вже справа могла скінчити ся для нього фатально, як бачимо се зі скарг на так званих сімоняків, — про се буде мова нижше.

По одержанню презенти, яку нераз здобував з великим трудом і значним пожертвованем гроша, удавав ся кандидат до

¹⁾ Киевская Старина т. 43, рік 1893, ст. 325: „Договоръ священника съ прихожанами 100 лѣт навадъ“, т. 53, рік 1896, ст. 2: Договоръ прихожанъ, т. 72, рік 1901, ст. 115: Договори прихожанъ съ священниками въ старой Малороссіи (р. 1789).

єпископа за висвяченням. Єпископ видавав тоді порученнє¹⁾ до-тичному деканови в'їхати на ґрунт даної парохії, або у місце перебування кандидата і зі свідків достойних віри і заприсяг-лих перепровадити інквізицію про уродженнє, знаннє, жите і мо-ральність кандидата (відповідно до постанови замойського собору), та про ґрунти парохіяльні, стан церкви, доходи і число па-рохіян.

Inquizycує ведені все після певного шаблону. Питаня ставлять ся все майже однакові, як: *jakiego urodzenia jest ten akolita, czy nie poddany, czy syn kanonnych rodziców? czy nie bigamus? czy nie symoniak?* Дальше *czy ma ta cerkiew dostateczną erekcyę?* Низше між матеріялами наведені дві ін-квізиції в цілости. Одна відносить ся до справи Стефана Коха-новського, презентованого на коадьюторію в Ляшках (М. 16). Друга відносить ся до справи Волковинського, презентованого до парохії в шляхоцькім селі Галузинцях (М. 17). Митрополит Лев Шептиць-кий, як загально відомо, зводив з патронами завзату боротьбу за ерек-ції. В *inquizycуach* за Льва Шептицького найбільший натиск кладе ся на ґрунти парохіяльні. В селах, в котрих не було писаних ерекцій — декан, який переводив *inquizycу-ю*, старав ся ви-відати як найточнійше про границі і подробиці ґрунтів па-рохіяльних, а то тому, щоб пізнійше дідич не відобрав якої части.

Як бачимо в *inquizycуj*, то знєсена в теорії дідичність па-рохій (на соборі замойским 1720) в практиці зіставала ся майже правилом. На питанє комісара *czyj syn jest ten akolita?* най-частійше стрічаємо таку відповідь: *syn nieboszczyka parocha,*

¹⁾ Leo na Szeptycach Szeptycki. Przewielebnemu xiędzu Stefanowi Kowleskiemu, kanonikowi katedralnemu lwowskiemu, dziekanowi foralnemu bobreckiemu, nam w Chrystusie miłemu pokoy w Panu. Ponieważ o stanie cerkwi strzałeckiey y o życia obyczajach Mikolaja Kuczyńskiego do stanu duchownego aspiranta, y do teyże cerkwi prezen-тованого, nie mamy informacyi, ieżeli temuż aspirantowi do promocyi non obstet jakowa przeszkoda. A chcąc dowodnie o tym mieć upewnienie, Przewielebności Twoiey zlecamy per praesentes, abyś z świadków wiary godnych, nieinteresowanych jednak, ani przeciwnych promocyi aspiranta, na zwyczajne in similibus pytania indagacyę uczynił. Stan cerkwi y iey funduszu, jeżeli to być może w attendencyi dworu (o co ma być uczyniona rekwizycуa) opisał y nas o wszystkim wiernie (w czym sumienie, Przewielebności Twoiey mocno obowiązujemy) informo-wał, na te per praesentes zupełną moc y pozwolenie dajemy. In quorum fideм etc. Datum we Lwowie dnia 21 marca 1776. Simeon Żółtowski, kancelaryi Lwo. audit. (1776, 120).

abo oycies dla niego z parochii rezygnował. В презентах на коадьюторів, або сотрудників назначає ся з przyszlą sukcesyą. Попада по смерти мужа кілька років, в часі малолітности дітей завідує парохією, до котрої держить сотрудника. Jan Mogilnicki, popowicz komarowski 1754 р. старає ся zarazом о wdowę i о beneficium Rzerpe. X. Jan Pomarzański, paroch nuszczański, рівнож просить о позволене видати другий раз замуж свою доньку, вдову по сотрудникови, щоби знов мати поміч з зятя¹⁾. Раз стрічаємо навіть такий факт, що позісталі жєнщини резигнують зі своїх прав до парохії на річ посторонного чоловіка, як се мало місце в Камінці 1754 р., де правні сущесорки зрікли ся своїх прав на річ якогось Дудкевича.

А що не лиш світські власти признавали право дідичности, але також власть духовна, яка в теорії строго виступала проти сього, бачимо се найлучше з резигнацій²⁾ і вироків судів

¹⁾ Jaśnie Wielmożny, Miłościwy Pasterzu y Dobrodziej! Po zmarłym moim xiędzu koadiutorze, we wsi Nuszcze zwaney, kollacyi j. w. imci pana Łowczego koronnego považam się, ile w sędziowości moiey y głębokiey życia porze zostający tego mieysca paroch, suplikować JW. Panu y Dobrodziejowi o drugiego. Wydałbym za studenta szkół zloczowskich córę moją, pozostałą wdowę, gdyby mnie w tym klemencya Pasterska, łaskawie zmocnić y od bigamii konkurującego despensować raczyła, o tę dobroczynność nayniższe zanoszę prośby, z obowiązkiem odsługiwania u ołtarza póki żyje. J. W. Miłościwego Pana y Dob. nayniższy podnózek x. Jan Pomarzański. 1764. Резолюція: Jeżeli trafi się ze szkół łacińskich student, przynaymniey filozof dobry jaki, wypróbowany w zdolności swoiey może być przyjęty, podług prośby suplikującego. Datt. we Lwowie. Leo Biskup. Aspirantes ad consensum: Bazyli Uhnicki, filozof, Nuszcze. Theodorus Strzelbicki, Phil., Olejów. Joannes Paszkowski, Rhetor, Chylczyce. Theodorus Czarkiewicz, Poeta, Zielona. Joannes Czaykowski, Poeta, Biąła (1764, 75).

²⁾ Jaśnie Wielmożny Archipasterzu Panie y Nayłaskawszy Dobrodziej! Będąc zwątlony różnemi przypadkami y upadły na siłach przy moiey starości, do czynienia zadosyć obligacyi moiey kapłańskiej niesposobnym, a mając syna, lubo nie edukowanego dobrze w łacińskich szkołach dla mego ubóstwa y niedostatku, iednakże podług obrządkow ruskich w ruszczyźnie od lat dziecinnych dobrze ćwiczonego, teraz považam się suplikować do klemencyi y respektu Pańskiego, abym temuż miał pozwolenie zapisać koadiutorię na parochię moją, bardzo szczupłą, w której znajduje się parochian 24, grátow na trzydzieści dni orania, sianożęci na kosarzow 20, za co powinien będę odsługiwać przy ołtarzu do zgonu życia moiego, błagając maiestat Boski za szczęśliwe panowanie y długoletne życie Waszey Archipasterskiej Mości. Jaśnie Wielmożnego Pana Pana Miłościwego nayniższy sługa y bogomolca dożgonny M. Krasicki, paroch litowiecki. Резолюція: Pozwala się suplikującemu, aby podług żądania swego zapisał koadiutoryę. Datt. 15 Jan. 1765. Leo Biskup (1765, 8).

духовних, в справах вдов по священниках. В вироках тих часто признає ся вдовам, а властиво їх синам або зятям право до парохії. В справі Магдалени з Стшелевських Григоровичевої проти декотрих коляторів села Поповець, декрет виданий консисторською канцелярією, признає право до парохії її зятєви (1748, 13). Маємо також скарги писані до єпископів правими наслідниками на інтузів, які хочуть вдерти ся в чужі парохії (М. 21). Дальше маємо просьбу одного священника до єпископа, аби позволив перепровадити ся зі свого лихого місця на лучшу парохію, записану тестем. Єпископ просьбу узглядняє. То діє ся в 1760 роках. W. X. Bazyli Dronicki, paroch antoniowski, wstępując po śmierci żony — jaka mu żadnych dzieci nie zostawiła, do klasztoru, na swoje miejsce naznacza urod. Teodora Podhoreckiego (1764, 44). Іванови Демявському, презентованому до парохії в Соколові, тесть місто посагу відступив парохію (1755, 14). В селі Дранконицях по смерті пароха Андрея Бончарського, в часі малолітності синів, вдова завідує парохією і держить сотрудника. Хорий парох Постоїлівки, Іван Матеневський дає повсюдену деканови скалатському старати ся о Постоїлівку для свого зятя (деканового) Михайла Лукашевича.

Як власть духовна толерантно відносила ся до справи дідичности, а навіть попирала її, бачимо найлучше з листу Івана Кусневича до митрополита Льва Шептицького. От що пише Кусневич: Po zmarłym xiędzu Mikołaju Nestorowiczu, parochu nowosielskim, w dekanacie bilczeckim diecezji kamienieckiej, pozostało sierot sześćcioro, które już bliskimi byli poddaństwa. Lecz prześwieatny konsystorz kamieniecki pamiętnym będąc na zasługi nieboszczyka oycy tych sierot, mnie potenczas kazusów uczącemu się rozkazał starać się na też beneficium nowosielskie y z tych sierot jedną poiać za małżonkę. Взагалі на підставі даних в актах тяжко погодити ся з поглядом дра Шараневича, що по реформі вправді дістає ще не раз син парохію по батькови, але не в права дідичности, лише для своїх особистих заслуг¹⁾. З актів бачимо, що лиш рідко коли не дістає син парохії по батьку, заслуги кандидата майже нікого не інтересують, вагу мають скорше прислуги віддані коляторови. Такі факти, щоб кандидат для своїх особистих заслуг дістав презенту, належать до рідкостей. Якийсь Александер Андрешко з Лоївки за своє примірне жите зістав увільнений з підданства і за вставленем офіціяла дістав презенту.

¹⁾ Шараневич, Черты, ст. 163—170.

Про Стефана Кохановського, презентованого до парохії в Ляшках, свідки говорять: Stefan popowicz jest życia pobożnego, bo gdyż nie tylko sam czyni dobrze, ale i innych pobudza. Jakoto niedawno przywiódł do tego, że się postarali o artykuły na bractwo, z czego cerkiew sw. jakiś kolwiek ma porządek (1748, 19).

Все инше, що говорить ся про кандидатів, се лише шаблонні відповіді на питання комісарів сього рода, як czy nie jest poddany, czy nie jest bigamus, czy nie jest piiak? Jakiego jest życia у jakiey nauki? Czy nie był w jakim publicznym excesie notowany? А декотрі комісарі питають ся ще: Czy nie jest chimeryk, lub czy niema zawrotu głowy, або Jako swiadek wie, jeżeli w sztuce jakiey, rzemiosle iakim mniey przystoynym, czy nie jest uczony, lub nim bawiący się? Нераз свідки на ті питання дають досить гумористичні відповіді. І так: за występки і зłości небул караны wiem dobrze, nim zaś wyuczył się pisma, musieli go nieraz trzepać. Часом довідуємо ся також про відносини кандидата до латинського віроісповіданя. В inquizycyi про Прокопа Глашинського, сина вільного хлопа, каже оден свідок таке: Bardzo przychylny obrządkowi rzymskiemu, bo podczas nabożeństwa więcej bawi się książkami łacińskimi, jak greckimi. Можливо, що се бавиеніє ся книжками латинськими дідич почитав за велику заслугу і за се обдарував презентою.

Часом, коли до якоїсь парохії не було, щоб так сказати, правного претендента, діставав парохію чоловік посторонний. А лучало ся се тоді, коли рід вимер, або коли пароха за ріжні провини відсуджено від парохії, або коли через п'янство полишив парохію. Випадки такі зовсім не належали до великих рідкостей: Нпр. в Бистрици р. 1755 pierwszy duchowny był piiak wielki у wiele o sobie rozumiał, а potem przez piiaństwo у z parochii poszedł, bo się niemiał czego trzymać, wszystko porzepiał.

Або знова, коли вакувала нововаснована парохія, — а церков збудованих de nova radice, стрічасмо в р. 1747—1780 дуже богато, — тоді колатор давав презенту чоловікови, який віддав певні услуги дворови, або потім міг бути позиточний. Оден кандидат оженіл ся з panną służebną żony I. P. Starosty. Другий з piorem ходзіл до dworu, третого батько служыл в lekkiey chorągwi JW. Pana Wojewody. Инший налеży до kunsztu malarskiego, więc przyda się do malowania nowego pałacu. Одному кандидатови за то pan dał prezentę, że na drodze znalazł czapkę pańską у oddał panu (1766, 13). Никола Несторович дістає презенту

за се, що оженив ся з вихованкою колятора (1747, 12). Яків Леонтович дістав презенту до Студениці задля заслуг свого батька (1747, 25). Тимотей Качоровський дістав презенту до Бална також задля заслуг батька (1754, 12). Симеон Скотинський дістав за се презенту, що тесть його переписав акти дідичеві (1753, 12). Василь Зарицький дістав презенту до Угринова, бо оженив ся зі служницею дідички (1754, 12). Panu Dormańskiemu darował Pan Poniatowski prezente, podczas okazyi swoich imienin, z aplikacyi i śpiewania dobrego. Рідше стрічаємо такі випадки, які дають нам доказ про істнованє лучших почувань у панів дідичів. Нпр. pp. Skrzetuscy z Mogilnicy вставляють ся у батька за Іваном Левковичем, сином селянина, який ходив разом з ними в Золочеві до школи. I. P. Stadnicki дає презенту Іванови Германовському з поминенєм других кандидатів, які обіщували за презенту значну платню: Стадніцький любив батька Германовського і для памяти помершого вітця оказує свою ласку синові. Іван Крохощький, ожениений з сиротою по священнику дістає презенту до Мукші за вставленєм ся шваґра колятора, який тим способом хотів повісталим сиротам заповнити удержанє (1750, 41).

Коли особа кандидата була коляторови нецікавою, вибір повіставляв громадї (коли не був хапчивий на грїш і не продавав презенту). В Бернашівці запрезентував дідич Михайла Нагірняка, бо з поміж численних кандидатів він найлучше подобав ся громадї (1755, 57). Між актами стрічаємо досить богато прошень від громад до єпископа о висвяченє, або інстальованє любого їм кандидата. Правда, що прошень таких найбільше вплинуло в вільних місточок і сіл — де право презентованя було в руках брацтв церковних, або рад громадських, але трапляють ся також такі просьби від звичайних, підданих громад. В просьбах тих парохіяни відносять ся нерав з правдивим привязанєм і любовію до своїх вибранців. Сердечно захвалюють його здібности і чесноти і просять владику ноставити його, а не кого другого їх душпастирєж (М. 11, 19, 20, 21).

Коли доля була для кандидата так не ласкава, що він не родив ся поповичем, не віддав ніяких прислуг дворови, не зумів зеднати собі прихильности громади, — презента коштувала його не мало. А коли на свою біду він був також підданим, то не мало труду і гроша воштувала його лібертація. І коли завважимо тут ще претенції родини попередника, якій треба було звернути кошти за будову „ревіденції“, господарських будинків

і різні удіпшеня, то не дивним видасть ся нам, коли такий aspirant do stanu duchownego продавав і заставляв не лише ціле своє майно, але навіть позбавляв жінку і себе святочних одягів (М. 22), щоби здобути гріш на покритє всіх видатків, які треба було поносити при стараню ся о парохію. Про всі закудісові справи, які водили ся при тім, дізнаємо ся зі скарг на simoniaków, так звичайно називають ся в актах ті, що поповнили святокупство. Авторами сих скарг були звичайно невдатні конкуренти. Василя Алексевича оскаржено, що заплатив за презенту 50 тал. і пару волів (1754, 7). Іван Павликевич, презентований до парохії в Барці Березівській, оскаржений завідателем тогож села, що стараючи ся о презенту ходив до дідича з жидом арендарем, який позичав йому гроші на заплату дідичеві (1764, 4). Стрийко Алек. Ступницького заручив за нього у колятора, що він заплатить за презенту, а коли Алексій не додержав приреченя, забрано до двора воли його стрія (1761, 4).

Владики і суди духовні не привязували великої ваги до сих доносів, видно уважали їх за вплив зависти. Більше віри давали доносам приватних, ні в чім неінтересованих і достовірних осіб. Найважніші оскарженя о сімонію цілих громад. Лучає ся, що громада оскаржує свого пароха, що він, аби здобути гроші на заплаченє презенти для сина, заставляє всі книги і ризи церковні, і тепер нема ані на чім, ані в чім правити богослуженя. Що парох гроші заплачені за презенту хоче собі відбити на громаді і немилосердно здирає за треби духовні. Карою за сімонію було відсудженє від парохії. Згадати ще, що лучає ся нераз, що громада платить за презенту симпатичного собі кандидата.

Дідич Лосятина і богатях других сід по смерті своєї жінки присилає своему комісареві блянкети на презенти до всіх вакуючих парохій в його добрах, які комісар мав роздати кандидатам даром, щоби молили ся за душу небіжки жінки. Однак несовісний комісар не виповняє точно приказу свого пана і від кожної презенти бере по пару зл.

Взагалі, дуже різні були способи здобуваня і заслугуваня презенти. Читаючи ті акти, дивуєш ся наївности тих людей, які за душі усопших жертвували роздачу презент, або забирали з церкви внесені там дари, коли зводлива надія не виповнила їх ирій і той, на чю інтенцію зроблені були пожертвованя — не став попом. Вуйки Госьценського в Струсові, коли їх се-

стрінець не дістав презенти і не був висвячений, забирають з церкви подаровані там перед тим книжки, з дзвіниці здіймають дзвін.

Поруч inquisycyї цінне джерело становлять акти судів духовних, а що перед тими судами полагоджувано всякі можливі справи, в яких грали яку небудь ролю священники, тож з них можемо пізнати майже цілість сього життя: відносини священників між собою, до висшої духовної власти, до двора і громади, а також найбільше інтимні і приватні справи — навіть про сердечні почування і малі налоги панотця. Недіскретні зізнання свідків відкривають широко перед очима чужих людей нутро попівської хати. В церкві і на ярмарку строго слідають вони за його поведенням і доносять про все деканови і владиці.

Суди духовні уніятські були уряджені на взір латинських. Поступоване судове було таке: Громада — чи хто инший вносив скаргу до духовного суду. Часто вношено скаргу в формі *supliki* до самого єпископа. Обі сторони діставали повзи, коли мають явити ся на суд. Доручене повзів поручувано або якому священникови, а найчастійше бакалареви, чого маємо докази в актах. Обі сторони, позиваюча і запівана подавали свої *punkta* до *interrogatorii* і представляли своїх свідків. Часто для кращого пізнання справи треба було *interrogatorii*ю переводити на місци замешканя актора і *rozwanego*, для того іменовано комісарів з поміж сусідних деканів і парохів, які віжджали на ґрунт даної місцевости і переводили слідство.

Страшно низким був уровень культурности і моральности сільського духовенства — се бачимо найлучше з численних скарг громад на своїх парохів. Громади оскаржували парохів властиво о два роди кривд, о кривди так сказатиб моральні і матеріальні. Моральні — коли оскаржують пароха за гіршаче поведене і занедбуване обовязків, матеріальні — за вдирства і побої. В тім часі від священника не вимагало ся нічого незвичайного, і коли він по цілоднєвній п'ятиці в коршмі ішов до дому переспати ся, а не валяв ся під жидівськими лавами, невибагливі парохіяни готові були почитати йому за заслугу, як нпр. парохіане Кукізова хвалять свого пароха że *podpiwszy sobie zaraz do domu usieka*. Одначе видно зі скарг, що і ті люди хотіли бачити в своїм пароху здійснене свого дуже скромного і примітивного ідеалу душпастиря. Тож нічо дивного, що обурювало їх

до живого, коли парох не виповнив навіть сих маленьких надій, покладаваних на нього.

Розумієть ся не все, що говорить ся в скаргах, правдиве: дещо є лише злобною видумкою, а деякі скарги інспіровані двором, і в таких випадках не тяжко викрити фальш, бо все знайде ся якийсь наївний свідок, котрий — забувши про всі інструкції дані вище — стане визнавати так, як сам бачив і чув, або скаже просто, що правди говорити не може, „що нам в двору кажуть, то чинити мусимо, бо лучше образити пана небесного, як земного“, як сказали деканови свідки на його зазив, щоби говорили правду і жили в згоді в парохом (1753, 17). Але в сумі визнання ті всеж дають нам справді застрашаючий образ темноти і деморалізації, яка панувала серед галицько-українського сільського духовенства в XVIII в. Налогове піянство, бійки, неморальне жите, віра в забобони і чари, немилосердні здріства, а до сього ще і крадіжи — то річи, які в XVIII в. часто лучають ся між священиками.

Парох своєю інтелігенцією і положенем товариським дуже мало ріжнив ся від селянина. Крім душпастирських обовязків, сила спільних інтересів лучила його з парохіянами. Часто мав між ними кривних і сватів¹⁾. Разом працював з ними в полі²⁾, разом вечером ішов до коршми, разом пив і бив ся, разом гуляв на весіллях, разом сумував на похоронах (хоч се не перешкаджало йому здрити їх немилосердно). Так бив жінку і так утікала попадя, як кожда иньша сільська баба по чужих хатах перед паним мужом. У жінки був такий же чепець, пояс і коралі, як у селянки. Коли попадя була яка шляхтянка, тоді розуміє ся, носила стрій инший, колиж донька мельника, або багатого хлопа вістала попадею, нічого дивного, що не закидала одягу, який носила її мати і сестри. І стрій священика, а принайменше домашний много повіставляв до бажаня. Про одного пароха кажуть його парохіяне: *Wielebny ksiądz paroch do lasu bez szapki, boso, w jednej koszuli jeździ, u po inszych miejscach pomiędzy ludzi boso, albo w trzewikach bez pończoch prezentuje się.* Одначе таким занедбанем своєї туалети через пароха дуже гіршила ся громада, — бачимо то найлучше з сього, що подано то в скаргах, яко одну з головних провин пароха.

Єпископи видавали священикам розпорядження, як повинні

¹⁾ Женили ся з доньками хлопів, або були хлопські сини.

²⁾ Pelesz, Geschichte der Union, т. II. Лев Шептицький доносить папі, що уніятські священики самі мусять працювати в поли.

одягати ся і заховувати чистоту тіла і суконь — такі накази Йосифа Шумлянського¹⁾. Роблено також заходи, щоби стрій нашого духовенства уподібнити до польської реверенди і запровадити уживанє ковнірців. Кітович каже про стрій руського священника в XVIII в.: suknie porów krojem podobne do żupana i kontusza, przeciw zimnu kożuchy, popi niezonaci starali się swój strój upodobnić do stroju księży łacińskich²⁾. Бідний піп бачучи згіршенє і невдоволенє громади, слухаючи упізнень єпископа, старав ся по своїм силам відповісти як найлучше вимогам моди католицького духовенства. Але не подобала ся така переміна строю польським ксьондзам, які часто любили повтаряти: Pan Bóg stworzył kapłana dla pana, a pora dla chłopa. Глузували вони з сеї елєтанції бідних попів. Нпр. якийсь польський парох в жидачівського говорив: Kiedy kował konia tureckiego kuje, a żaba sobie nogę nastawuje, tak też popi biorą wzór do kownirzyków. Були і Русини, яким та переміна не конечно припала до смаку. I. Pan Hołozub gubernator nadwórniański (говорить про нього декан Іван Ортинський, оскаржуючи його о симпатії для православа), kapłanów naszych ruskich w poszanowaniu niema, osobliwie tych, którzy w kołnierzykach chodzą. Żarty sobie stroi y zamiast kołnierzyków mówi, by fartuchy białogłowskie przypinali. За те х. Bazyli Łuszczuński, paroch gliniański, не лиш під зглядом одягу хоче зрівнати ся з польськими ксьондзами, гніває ся він сильно, коли хто назве його попом: Słyszałem sam od xiędza, że uderzył u siebie stróża pańskiego za to, że go popem nazwał, bo on tego nie lubi bardzo, każe się księdzem nazywać, że żonki niema, ale mu dał zaraz 6 gr. na gorzałki. A to tak się stało stróż przyszedł do sieni, y pyta się — a je pip doma — a on się rozgniewał y zaraz go zaciał. Ale ten stróż po tem niechorował; owszem chwalił się, że zarobił 6 groszy, a mój brat powiedział — tyby toho y druhyj raz chtiw (1776, 147).

Піянство було найбільше розповсюдженою вадю сільського нашого духовенства. Начитавши ся тих скарг, легко представити собі тодішнього панотця з фляшкою і чаркою в руках, сидячого за корчемним столом, або ідучого сільською улицею з шапкою збитою на бік: руки шукають опори в плоті, часто тратить рівновагу і падає в порох, або в бодото дороги. В дома товче шиби, виганяє перелякану жінку і діти. В церкні

¹⁾ Др. Шараневич, Митрополит Йосиф Шумлянський. Збірник філос. іст. секції, т. V. Др. Франко, Метрика Шумлянського.

²⁾ Raszuński, Obraz Polski i Polaków, т. X, ст. 180.

затачує ся перед олтарем і бе хрестом, або евангелієм людей, які неосторожно за близько підійшли до нього.

Розуміть ся, не можна сього узагальнювати, бо були і ліпші священники, які по змові своїх сил і знаня старали ся як найкраще відповісти своїм душпастирським обовязкам, але в актах виступають лише провинивші ся. І так про отця Василя Угніцького, пароха Нуца свідок каже так: Prawda, że często napijał się ksiądz Bazyli i napija, w sobotę kwietną i niedzielę byłem na mszy, kiedy komunikanty porozsypywał, sanguine Christi i oliwą oblał ziemię, na co my idący do komunii dziwowali się, była tego roku czworu aredarz za gorzałkę wziął. А декан пише про нього до єпископа: Nie czekając terminu x. nuszczkańskiego, by nie zemknął troche trzeźwiejszego posyłam z asystencyą, poprawy jego niespodziewam się (1774, 76).

Парох Жорниць обруси і ключі церковні переховує у жида (1753, 84). W. X. Alexy Stupnicki przez pijaństwo chudobę swoją niszczy, у powagi takiej, jaką мiewają inni kapłani między ludźmi niema. I ja sam (каже свідок) będąc wtedy pałamarzem z rozkazu x. dziekana brałem z gospod szynkowych pomionego x. Alexego piianego у do karczeru razy kilka zaprowadzałem (1761, 4).

X. Lewczański w święta wielkanocne zajechawszy на конiu piiany до karczmy, kazał żonie swojej на stole karczemnym chlib drobić dla konia; koń jadł chlib на stole, а он на ним сидяч pił gorzałkę — за се відсуджено його від парохії, парохію віддано його зятєви, половину доходів призначено на удержанє його молодшої доньки, яку віддано на вихованє до монастиру желєхівського, а батька призначено там на капеляна. Парох Завалова не в церкві на Різдво горівку дзвінком (1761, 29).

W. X. Komarzyński, paroch żydiatycki od lat kilku pijaństwem zbytecznym bawiąc się по drogach i ulicach walał się, у gdy nie miał за со піє suknie з siebie przepił в karczmie. Jednego czasu przed umarłym в aparatach ludzie go prowadzili, а в церкwi gdy go пуścili, rozumiejąc, że pogrzeb będzie prawil, poszedł przed oltarz у в aparatach ukłадł się spać, ludzie з narzekaniem poszli до domów swoich, а жона poszła aparaty zdjęła у до izby zawlekła.

Про пароха Івана Терлецького читаємо в актах в 1758 р. так: Rok temu minął, jak go ludzie bili. Było gęsto в karczmie, kapłan napijał się cały dzień, а potem в wieczór duchowny sobie в танєц хciał пуśc, а parobcy sobie, mówiąc у prosząc go — отче ідіте до дому — а gdy się konieczniє upierał, żeby он

w taniec poszedł, muzyka grać przestał. On porwawszy skrzypce pierwiej w głowę, a potem o stół skrzypcami uderzył, wtedy muzyka porwawszy się przewrócił go y stłukł.

Про пароха Петра Протонашевича один зі свідків оповідає: Raz tylko w domu moim był szynk podczas świąt żydowskich, gdzie zszedłszy się Jan Bohaczuk z x. Piotrem nasamprzód w dobrej konfindencyi napiiali się, y ia w tem wyszedłem z chaty na tok, aż wkrótce żona moja do mnie wybiegła, y zawołała, abym szedł, bo się kapłan z Bohaczukiem bije. Wbiegłem ja do izby i obaczyłem, że przez stół Jan Bohaczuk stusami okładał x. Piotra. Katarzyna żona Bohaczuka za brodę go ciągnęła. W tym ia przyśkoczywszy Bohaczuka precz odtrącił, a z rąk żony Bohaczuka brodę x. Piotra uratowałem.

Про W. X. Fastowskiego дізнаємо ся про таке: Raz u brata mego wesele było, na ten czas daley, jak do północy u siebie młodę y muzykantów trzymał, nareszcie młoda uciekła. Ludzie, gdy sprzykrzyli sobie, y rozchodzili się od brata mego z wesela, że muzyki nie było, ja z bratem moim poszedłem po muzykę, y przyszedszy mówiliśmy — „Dobrodzieju puście nam muzyki“ — a dobrodziej porwawszy się uderzył brata mego pieścią w gębę, y bił póki mu się podobało. Trafiło się, że nietylko wtenczas, ale i inszych czasów ze swoimi tańcował kucharkami, y ia przy tem bywałem.

W. X. Fastowski, zapiwszy się ludzi krwawemi znakami ranń nieraz, żona jego jako też y córka przez chimereę jego po różnych mieyscach, to jest po dzwonicach, po bzach, po chlewach nocowała, a to z tey przyczyny nocowała, że ich zabijał, a ponoś żona wyż wyrażonego xiędza z przyczyny jego, y w rzekę skoczyły, aż ludzie ratować musieli. Diaka y pałamarza ciężko przy cerkwi utrzymać, bo ich zabija.

Про пароха тулуківського, Дмитрія Тарнавецького каже свідок слідуєче: W. X. Dymytry będąc w Lincach na weselu, u Szymoty przysiężnego różne żarty niepotrzebne odprawiał, a po tem wziąwszy szorc prosty białołowski, to jest obhortkę, zamiast aparatu, zapaskę czerwoną zamiast stuły uwiązał do szyi, kufel za kielich, na kształt mszy odprawował, dzwonek wziąwszy ze ściany, co kozie na szyję bywał, y dał go Anastazyi Kostyna żonie diaka, y kazał sobie assistować y dzwonić, a sam kazał ludziom uklekać, y niby komunię dawał.

Так весело забавляли ся отці духовні зі своїми парохіями i на їх кошт. Нераз однак попавши в наліг, пропивали

ціле своє майно. Нпр. Василь Богданович, парох Западина стратив на горівку ціле своє добро. Оглянув ся по невчасі, що біда, тоді став ходити від ворожбита до ворожбита, щоби вказали йому місце, де законаний скарб. Наймудрійший ворожбит вказав таке місце за церквою. Богданович відправив службу божу і зачав копати землю. Скарбу не знайшов, а коли завела його та надія, тоді забрав ся до більше інтратного ремесла. В спілці з наймитом арендаря украв в дворі воли. Але переслідувало його нещасте. Крадіж викрито. Рішенем суду духовного відсуджено його від парохії. Решту майна, якого ще не пропив і не роздав ворожбитам, віддано дворови — титулом відшкодована. Самого провинника засуджено ще на чотири тижневі реколекції під арештом і на дисципліну з чужої руки.

Парох Стрептова Левицький вічно сидить в коршмі, так що парохіяне маючи орудку до свого пароха, місто іти до його дому, або до церкви, ідуть шукати його в коршмі. Вкінці доходить до того, що стає він зовсім залежним від арендаря. Править він похорон і хоронить тіло, а корову даровану йому небіщиком за труд, забирає жид.

Приміри наведені тут і низше в матеріалах, далеко не вичерпують великого числа скарг за п'янство, які находять ся між актами. Але не лиш у парохіян і по сільських арендах забавляли ся священники, бо також майже ні оден ярмарок в поблизьких місточках не обійшов ся без їх присутности. Ярмарки часто бували в неділі і свята, тож нічого дивного, коли за таке ярмарковане парохіяни, позбавлені богослуженя, скаржать пароха до декана і єпископа. А при тій нагоді довідуємо ся також про сварні і бійки парохів по ярмарках. Одному трафіло ся навіть побити ся з Циганами.

Але не лишень з причини ярмаркованя була позбавлена громада богослуженя, бо часто панотці шукали собі якого побічного занятя, на чім не мало терпіли їх душпастирські обовязки. О. Василь Воронюк, парох Луки, мало коли має час відправити богослуженя в своїй парохії, бо вічно ходить по чужих селах ворожити з трєбника. Парох Залятичова Андрей Горшкевич ходить по доохресних і дальших місцевостях збирати милостиню, ніби то на церков, але тих зібраних грошей в церкві ніхто не бачить, бо всі они опиняють ся в руках жидів за горівку. А видно отець парох багато потребує сього напитку, бо тих зібраних грошей не вистарчає і бідака жусить запозичати ся

в церковній сварбоні, або заставляти чи то книги, чи ризи церковні (1750, 2).

В селі Марківцях не було богослуження цілу зиму по тій простій причині, що отець парох Іван Балацький зложив в церкві свої ули в пчолами (1757, 5).

Часто бувало також, що самі парохіяне добровільно ревнували з богослуження і розходилися додому, коли побачили нетверезий стан свого душнастиря. В селі Велика Горожанна в цвітну неділю відбирають старші братя ключ церковний від ияного пароха, щоби недопустити до зневаги божого дому і тайнства. Колиж нещастє хотіло, що ніхто не пізнав ся на тверезости панотця, або парохіяни були вже так жадні богослуження, що не зважали на се і паний парох став правити, тоді не мало прийшло ся людям витерпіти від нього в церкві в часі богослуження. Парох Гаїв видає одному парохіянинови образ з рук і бе його по голові, кидає книжками і т. д. Шавадинський, парох Скінча, побачивши підчас служби божої свого ворога стоячого в церкві, перестав відправляти, побіг поміж людей, викинув його з церкви, вирвав йому з голови цілу пригорщ волося, потім вернув до вівтаря і преспокійно докінчив богослуження; вирване волосє положив на вівтарі (1758, 15). О. Гавриїл Росинський посваривши ся в церкві з одним чоловіком, зі злости замкнув всіх присутних в церкві на ключ; замкнені мусіли поставити руштоване, не знати чи з лавок, чи з чого иншого, і вилазити отвором в горі: на їх щастє церков не була докінчена, бо гроші зложені на її докінчене пропали в кишени отця пароха. Трафляло ся знов і таке, що підчас богослуження нарохови забагло ся горівки, тоді скидав ризи і йшов до коршми — а зібрані богомольці нераз досить довго мусіли чекати, нім священослужитель угасив свою спрагу.

Не лучше діяло ся також з иншими функціями церковними. Лучало ся, що паний священник при сповіди місто звичайної кінцевої формули, нагло на превелике згіршене вірних виголосив: *Bioreę sobie siebie za małżonkę*, як то трафило ся Ленкевичеві, парохови Ляцкого (1759, 12). Парох Волоща видно був чоловіком дуже нетерпеливим, бо сповідав на раз по шестеро людей (1758, 5). Часто зовсім не хочуть священники сповідати, а нераз ставлять за сповідь так високу ціну, що бідному чоловікови немислимо здобути ся на неї. Часом було навіть небезпечно іти до сповіди, бо за покуту ще перед сповідею можна

було попасти в куни. Нпр. Дмитрій Сулімовський, парох берташівський практикує часто замикане в куни своїх парохіян, які приходять сповідати ся до нього (1762, 4).

Найбільших здирств допускали ся парохи при похоронах. В скарзі на пароха Добрусина читаємо слідуєче: W. X. Stefan wziąwszy znaczną kwotę pieniężną za pogrzeb, ani parastasu, ani służby bożej za duszę zmarłego nie miewa, za to tylko samo, że grzeszne ciało ziemi odda po kilkanaście zł. wyciąga, a ktoby nie miał czem zapłacić ostatnią krowę, albo у łachmany з ukrzewdzeniem sierot pozostawłych zabiera (1752, 8).

Про пароха Запкіова каже знова свідок: Zaniósłem duchownemu zł. 8 legowanych od nieboszki, ale się mocno o drugie upominał, a przynajmiej, żeby mu co з bielizny dać, у так по невеличкім часіе улагодившы się poszedł по ciało, у wziął peremitkę valoris zł. 2, за którą то peremitką pozostałe sieroty poczęły bardzo płakać, jak за matką. Ja то mówилем Boga się nie боісיע добродзיעу, że sieroty гоіосісיע, а х. Stefan począł kijem wywijać і znieważać міє (1759, 14). Один парох каже старому господареві платити за похорон жінки 50 зл., по числу літ, які прожив з нею. Другий жадає коня, і то конче з уздочкою. Про пароха з Завалова читаємо таке: Teodozyi syn umarł z porządkiem jak się należy, którego то duchowny niechciał chować, ale się upierał, aby mu dali parę wołów, któremu niechcieli dać woły, ale pieniędzmi płacono, dawali 14 tyńfów. Widząc duchowny, że niemoże nic wskórać niechciał tych pieniędzy brać, tylko się upierał, aby przynaumiej krowe wziął, у zaklął się że niebędzie ciało рóту chować, рóки krowe nie dadzą mu, со musieli uczynić, którą krowę przed ciałem pędzono. Тойже парох на хрестинах у одного селянина забрав книші і печену курку і післяв попадї. Господар обіцював дати живу курку, щоби лише зіставив печену для вібраних гостей. Однак просьба нічого не помогла. Гостї ображені тим учинком пона розійшли ся (1761, 29).

Були випадки, що за похорони торгували ся парохи так завзято, що нерас по кілька, а навіть кільканадцять днів лежали нехоронені тіла. А біда тому, хто не заплатив парохови бажаної суми і не дав з біля, або товару сього, що подобало ся панотцеві, бо тоді чекала його пімста ві сторони обидженого священника, як проклін в церкві, палене на нього свічок до долу, як то робив W. X. Jakub, paroch sieniawski (1761, 2) і т. д. А навіть перед зневаженем гробу не відступив завзятий піп. Парох Луки Василь Воронюк кавав викопати з гробу тіло помершої жінки під

претекстом, що вона опиряця. Нагнав тим великого страху цілій громаді. Потім показало ся, що була то пімста за се, що син покійної не дав за похорон матери корови, яку хотів взяти парох.

Майно церковне також не було вільне від хапчivosti лихих парохів. Одні річи обертали на свою потребу, другі, найчастійше книги заставляли у жиців за горівку. Лучало ся, що брацтво мусіло просити рабіна, щоби наказав арендарям видачу тих церковних річий, які у них позаставляв душпастир даної громади, нпр. в Скалаті парох Яков Сінгалевич (1783, 1). Брацтво обовязувало ся за се звернути арендарям гроші. Декотрі парохи зі стихарів кажуть собі шити сорочки, заслони від образів дають на спідниці своїм жінкам, в коралі з образу Матери Божої строять свої дочки. Парох Милятина Іван Левицький заставляв книги церковні (1756, 6). Парох Рівного Алексій Рижановський рівнож позаставляв за горівку у арендаря церковні книги (1755, 15). Парох Тулакивець дерево звезене на церков, лучше продав, гірше спалив (1754, 24). Парох Студениці Семен Газва каже з фелона ушити собі жупан, в яким не лише він, але і його мати парадую на сходах в коршмі. Лучає ся, що дерево звезене на будову або на праву церкви парох забирає, або вибирає, що ліише, і ставить для себе будинки. А що до грошей церковних то декотрі парохи уважають їх просто за свою власність. Жертви зроблені на церков, тонуть часто в попівських кишенях. Стефан Рудковський, парох Добрусьина забирає зі скарбони церковні гроші (1752, 8). Дмитрій Тарнавецький, парох Тудукова присвоює собі гроші зложені на будову церкви (1750, 6), свідок каже про нього: *Cerkiew z okazaży duchownego zgniła u upadła, bo niedopuscił gromady do budowania, u gromadzkich 30 ciwek grubych zginęło, u zboże zebrane od gromady dla cieśłów u duchownego przepadło.* Ґрунт церковний, призначений на удержанє і окрасу церкви, часто парох старає ся обернути на свою користь: про се часто стрічаємо скарги брацтв, бо ті Ґрунти і гроші належали властиво до розпоряджivosti брацтв і брацтва мали ними завідувати. Ґрунт призначений на удержанє дяка і доходи належні дякови також часто забирає і присвоює собі парох. Парох Дмитрович Гавриїл Росинський забрав поле призначене для дяка, о що оскаржує його громада (1771, 77). Іван Вишнівський, парох Волкова, також забрав Ґрунт дяківський (1754, 51). Парох Зашкова забирає всі доходи призначені для дяка і через се жаден

дяк не хоче удержати ся (1762, 55). А парох Добрусина W. X. Stefan Rudkowski diaka dla swojey potrzeby trzyma, żeby mu w polu robił, a gromadzie po kilka zł. każe płacić (1752, 8).

Коли говорить ся про здирства і горяче бажанє священників побільшити за всяку ціну свої доходи, не від річи буде згадати тут про творене чудотворних ікон. Часто можна почути анекдоту про бідного попа і дяка, які щоби поліпшити своє матеріальне положенє, рішили зробити чудо. Видно в другій половині XVIII в. таких бідних попів мусіло бути дуже багато, бо між актами стрічаємо значне число *inquizycuj* з приводу ново-обявлених чудотворних ікон.

В чудотворність таких плачучих образів (бо майже все чудотворність образу зачинала ся від появи вохких плям на образі: плями ті чи росу приймає за слези) вірив не лише темний нарід, але також отці *instygatory* і *oficyały*.

Для офіційального признаня чудотворности якогось образу віжджала на ґрунт даної місцевости комісія, вложена з деканів і інших священників, і переслуховано свідків, які бачили слези або кроваві плями на образі і дізнали на собі ласки чудотворної іконн. Перше питанє при тім було звичайно сього рода: *jako świadek wie, widział lub słyszał, że obraz pp. Najświętszey Panny obficie płakał, або jako obraz Pana Jezusa mienił się.* По відповіди на се головне питанє ішли оповіданя про чудесні уздоровленя і т. д., нпр.: *Ja sam na sobie doznałem będąc nawiedzony złą chorobą lat temu siedem. Jak tylko mię przyprowadzono przed obraz Matki Boskiej Najświętszey, a kapłan nad głowę wodę uświęcił, zaraz mię szatan opuścił, a u X. Kołpaczkiewicza wół zdechł* (1757, 7).

На образі Христа в Скнилові показали ся кроваві плями, принято се за чудо. Дяк видав потім тайну, що кроваві плями походять від мишей, убитих пугачами. О. Твердохліб, парох Рожнова положив на цимбрині керниці серед поля образ Матери Божої. Розголошено, що зявила ся Матер Божа. Селяни з радостью повірили тій новині. Духовним властям однак було вже сього за много, щоби Матер Божа скидала свої портрети з неба на землю. Отця нароха покликано до відвічальности.

На жаль трапляло ся, що і проти севої заповіді не уміли бути повдержливими деякі священники. Случаї крадіжи між духовенством лучали ся досить часто. Активну ролю в них грали або самі отці духовні, або давали порученя своїм синам. Один парох ворожить з трєбника, як поведе ся крадіж овець його синови,

инший стає сам на чолі банди злодіїв. Тут наводжу кілька примірів.

Imci X. Alexy Orobko, paroch siemakowski u żyda jazłowieckiego Moszka Mordkowego kradzionym sposobem sakwi z ubiorem żydowskim, y kwitem na pułtora tysiąca zł. polskich do skarbu cesarskiego zapłaconych dostawszy, napędzony na noclegu od tegoż żyda za wytrząsieniem tych rzeczy ciężko był pobitym i policzkowanym. Także niedawno wracając z jarmarku piany od kobity daliszewskiej przy trakcie spiącey, torbę y dwie doynice wzięwszy, w karczmie za 12 gr. przepił. A gdy taż kobita ocknąwszy się, y pozwanego w teyże karczmie dopędziwszy, doynice przepite poznała, y o oddanie tychże domagała się, nogą ią potracił (1774, 71). Пізнійше одначе, як то кажуть притиснений до муру і в страху перед судом, не лише віддає забрані річи, але ще і додає дарунки.

Василь Богданович, парох Западина забрав в образу Матері Божої коралі і заслони. Про крадіж волів було винце.

Івана Ринкевича, пароха Озерян, оскаржив був селянин Микола Борко за крадіж торби. Микола полагадивши свої орудки на ярмарку зайшов в жінкою до господи, щоби покріпити ся, там застав отця пароха. Коли Ринкевич спостеріг торбу Борка лежачу осторонь, забрав її і став виходити з комнати, на його нещастє побачив сей цілий маневр Борко і уніннув ся о свою власність. Розлючений Ринкевич побив Борка, а вкінци ціла справа оперла ся в суді¹⁾.

¹⁾ Микола такповіда, że ten duchowny był na ten czas w kramnicy, kiedy Mikoła sukno brał, a gdy z żoną swoją przyszedł do gospody zastał tam o. Jana u stołu siedzącego z człowiekiem, y wódkę piącego, Mikoła z żoną w drugim końcu stoła położył torbę na stole, y rzekł do żony „dayno chleba popoidzmy, y gdybyśmy się obrachowali z pieniędzami, ieszcze trzeba żelaza kupić“, począcwszy się obrachować poyrzy torby na stole niema, rzuci oczyma po izbie, duchowny iuz z torbą u drzwi, krzyknie rozumiejąc, że żyd, „szatanie! wróć się na coś to wziół“, y gdy się obrócił twarzą duchowny, a Mikoła się do niego zbliżył rzekł „o oycze, co takowego czynisz, tyś powinien nas nauczać, a sam źle robisz, iednakże ponieważ nazwałem cię żydem y szatanem, przeproszę cię, każę dać kwartę wodki, day mi rękę pocałować“. R. duchowny „diabła ci dam nie rękę“. A chłop, który pił z duchownym wódkę, odzywa się „a co to mci oycze“, a duchowny mówi „ot iakiś hultay nazywa mię złodzieiem, biy sk-go syna“, a ten Mikołę w gębę, a Mikoła zapytawszy się jego „a zkad ty“, a on rzekł „z Petlikowiec“. A Duchowny zkad? z Jezierzan. A za cóż ty mię pogański synu biiesz, kiedy ia tobie nic niewinien, na co ty się mieszasz? Bo

В селі Водяницї родина пароха зробила правдивий нічний напад на полишену хату якогось ткача, забрано всі річи, що представляли яку небудь вартість (М. 31). W. X. Stefan Łaba, paroch Iwankowski дає своему синові позволенє на розбите скарбони церковної і синок знаменито вивязує ся зі своєї місії; часто

mi ten duchowny oycsa y matkę pochował. A Mikoła rzekł: toś podobno nie miał czym zapłacić jemu, ta mię za to biiesz, y Mikoła w ten czas jego uderzył, y zczepiwszy się z nim do bitwy pomógł go Mikoła. Widząc duchowny nie przelewki, krzyknoł na drugich „biycie sk-go syna“. w ten czas iezierzańscy ludzie bili Mikołę w izbie, a po tym wywlekszy do sieni, gdzie gdyby był żyd gospodarz Mikołę nie odiał, y do komorki niewtrącił, to by byli zabili.

А от слідство з Поділя:

ad 1-mum sikira zginęła od cieszlow robiących koło cerkwi na cudzo S. Michała fest, roku 1749, prosili x. Stefana czy nie pożartował, abo czy nie naszedł, żeby ją oddał odpowiedział „daycie mi pokoy, niemam y niewiem siekury, aby u mnie były, a gdy mieli go pozywać do imx. dziekana, że on sikiry spłoszył, dowiedziawszy się секретnie od nieboszczyka Tracza, y niechciał kryjąc ią dobrze u siebie oddać, koło Pili-powki publice X. Stefan oddał siekiere cieszłom obawiając się, aby przed imc. x. dziekanem nie był publikowany.

2-do. Po wielkiej nocy 1750 r., kiedy skarbonie cerkiewne wykradzono, dużo pił. Piiństwem się bawił X. Stefan, y w niego klucze byli, y kiedy querendowano o wylamanie skarboni, X. Stefan niechciał się pokazać, a kiedy przyszedł y mówiono mu o szkodzie, to jako glina zbłądł y nie mógł słowa mówić, y tegoż dnia służby bożej nie mając, za przestolem na czasach święto ludzom zakazywał, stydząc się na ludzi patrzeć.

Testis Andrzej Michałowicz. ad 1-mum Ledwo nie wszyscy ludzie świniанscy słyszeli, jak dziewczyna mająca łat z pietnaście w żyda służąca publicznie mówiła, że X. Stefan stycharz przepił na ten czas, kiedy całe noc pił z malarzem Bohdańskim. Ja sam, kiedy mówiłem X. Stefanowi, na co waszeć przepił zasłonę z obraza, tań się, ale kiedy mu dowodnie mówiłem, że już y spodniczke dziecku żydowka poszyła, a on powiedział, a bodayże djabła zjadła, na co ona tak претко popsowała, iabym był wykupił.

ad 2-dum. Słyszałem od Rabinowej Michałpolskiej te formalia, wasz kapłan u mnie kubek kryształowy ukradł, y na mieście publicznie wytrząsał u niego, y to słyszałem, że Jacenty mieszczanin Michałpolski publicznie wytrząsał w X. Stefana zwierciadło na rynku, które w domu jego ukradł.

ad 4-tum Publicznie wrócił X. Stefan Jungierowi sol, y po trochy czosnyku i cybuli ukradwszy, ato jego hospoza wydała mówiac „coś się stało moiemu hospodynowi co soli y cybuli y czosnku kupił, y z tego dowiedzieli się o kradzioney u Jungiera soli. Ten Matwy Jungier stracił dwa talary bite, pozywając niewinnie człowieka w Płoskirowie, napastując, że mu sól ukradł, a nie domyślił się претко, y niedowiedział, że X. Stefan ukradł.

разом з ним робить він виправи на хлопські курники, забирають звідтам кури і гуси, з яких потім попадає варить їм смачні обіди; на тім не кінчить ся ще труд отця пароха, бо коли жінка ріже і скубе чужу гуску, мусить він стояти в сінях на сторожі, щоби не прийшов який непожаданий гість (1760, 2). Крадіжи священників не обмежують ся лише на тім, поповняють вони сей блуд також вглядом більших і значнійших річей. Маємо і таке, що священник не лише краде, але входить в формальний союз з заводовими влодіяжи і стає неначе їх провідником, як Демянович, парох Янкова¹). Часто люди знахо-

Testis Seńko, Ostapów zieć. U mnie to samego ukradł w Michałpolu sirak X. Stefan po kilka razy prosiłem go czy nie pożartował, a on kłóć się, że nie brał, potym mnie białogłowa, Popyczowa corka, sekretnie powiedziała, że oyciec Stefan wziął, y pod swoje hospozi w sanki włożył, aże gospodynowa X. Stefana iuż była z miasta pojedła, ja ją z ludźmi na polu nagnałem, y pytałem się o sirak, ona kleła się że siraka nie mam, a nim go ja, ani moy gospodyn niebrał, a gdy ją z sanek wytrąciłem, zaraz pod nią sierak swoy wytrząstem przy ludziach, a żem go zaraz niebrał nazajutrz X. Stefan publice mi go oddał.

¹) Przy mnie to się działo, że złodzieje łukawieccy, Józef Szwiec i Iwan Kapitan, stawieni przed x. dziekanem dla mówienia sobie oko w oko z W. X. Demianowiczem. Temu zadawali formalia, że on z nimi dawno ma znajomość i ligę, to w przedawaniu, to w kupowaniu, to zamienianiu koni kradzionych i innego bydła. Po dwa razy sam przychodził do nich do Łukawicy z podmową, ażeby do Jankowa do niego przyszli do upatrzenia kradzieckiey zdobyczy. Zadawali to w. x. Demianowiczowi złodzieje, że sollicytowani od niego przed zaczęłym nowym rokiem 1751 przenocowawszy obiad u niego jedli, chociaż w cerkwi dla uniknienia oka łuckiego nie byli i służby bożey nie słuchali. Przyznał x. Demianowicz, że u niego nocowali y obiad jedli złodzieje przed ukradzeniem krowy w Bubniszkach. Zadawali y to w. x. Demianowiczowi, jako po obiedzie niedzielnym do Bubniszcz na opatrzone kradzieży wyszli, lubo nierazem z x. Demianowiczem, jednak szszedszy się wszyscy trzey w lasku Perenyż nazwanym ogień sobie nakładli i tiutium wszyscy trzey kurzyli. Potem także nie razem, z tego mieysca do karczmy bubniańskiey zeszli się. Gdzie w. x. D. udawał ignorantą pytał złodziei „skąd wy ludzie“ y nie konwersował z niemi. Tandem gdy spostrzegł żyd aredarz frantowstwo migami z sobą, a nie usty narabiające, subordynował człowieka iankowskiego Wasyla Pawlisyńskiego, ażeby w. x. Demianowicza z karczmy wywołał ze sobą do domu. Ale x. D. zmyśliwszy się być pianym, z mieysca ruszyć się non posse udawał. Interim człowiek ten odszedł. A x. Demianowicz pozostawszy, wkrótce powstawszy na nogi, na toż samo mieysce, zwane Perenyż do ognia rozłożonego i kurzenia przy nim wrócił się. I tam czekali, aż zgaśnie ogień y światło u Wasyla Sadzuna, którego okraść zabierali się. A za tem po takowey ekspetatywie wyprowadziwszy krowę od Wa-

дили свої вівці, а навіть коні поховані в стайнях Демяновича (1753, 27). О такі і тім подібні провини оскаржують селяне своїх парохів.

Сумне світло кидають судові акти також на родинні відносини духовенства.

Не раз стрічаємо в актах скарги на попаді. Жінки священників часто брали участь в п'ятиках і бійках своїх мужів. Найбільше войовничою вдачею відзначалися пані деканові. Нераз мішалися вони до справ, зовсім до них неналежних. Дуже радо виручували своїх мужів в сипанню моралів священникам по ярмарках і арендах. Нічо дивного, коли п'яний „господин“ доведений до послідної лютости словами також не дуже тверезої деканової, забував про всяку чемність належну дамам, і як сильнійший набив деканову — як нпр. попалося пані декановій в Устя. Свідки говорять: *wszystko to z dziekanowej, że często po szynkach wluoczy się u hałasy wyprawia¹⁾*.

Не всім попадам жилося так солодко, як висше згаданий декановій і немногим подібним її. Інші *hospodynowe*, у яких мужі були п'яниці, задрісні і скупарі, не мало мусіли перенести побоїв, неодну ніч переночувати в чужій хаті, не мало натерпіти ся недостатку, не мало страданя і горя зазнати на своїм віку.

Часто стрічаємо в скаргах на священників слова: *żonę bije, zabija, z domu wygania*.

Нпр. о. Онуфрій Бояновський, упивши ся, побив жінку, та утікла до сусідів, він побіг за нею. Не міг відшукати її, тоді цілу свою лють звернув на свого сусіда Котамонюка, якого

syla Sadzuna, chciał x. Demianowicz, aby była w lesie zarżnięta, ale złodziei ostroźnieysi obiecawszy mu dać z tey krowy ćwierć mięsa, skurę albo 10 zł. Krowę z pod Iwankowa do Łukawicy zajęli, którzy nazajutrz Wasyl Sadzun śladem iuż zarżniętey dociekl.

¹⁾ 1-mus testis w. x. Bazyli, paroch stołeczney cerkwi uścieckiey, post praestitum iuramentum deponit. Idąc ja z kapłanami y z księdzem troieckim (Serwata) zdybaliśmy się z xiędzem dziekanem na podsieniu y zaprosiwszy się obopolnie weszliśmy wraz w gospode, y siadwszy u stołu jako się poła kapłanowi troieckiemu odwinęła, czegom ia nieuważał, postrzegszы to żona xiędza dziekana mówiła „jak wystawiasz te lisy, a lepi oddać za rewizyje, coś winien. Y gdy mu poczęła przykrzyć się o te rewizome traktując go nieuczciwemi słowy ten ią laską po zawoiu uderzył, co obaczywszy synowie Jan y Grzegorz księdza dziekana z parobkiem służącym skoczyli do księdza troieckiego y porwawszy go ku ziemi rzucili. (1781, 59).

підозривав в перехованю жінки. Вирвав з плота кіл і сильно побив ним Котамонюка. Зіньковський, парох куликівський часто бив свою жінку, підозріваючи, що вона мала любовні звязи з дяком. Доводить він своїм брутальним поступованем до сього, що жінка вносить на нього скаргу. Свідки, по більшій часті жінки, відносять ся з великою симпатією до Зіньковської. Відносини її до молодого дяка Олександра сього рода, що не можуть ні в кім викликати згіршеня. Олександр приходить до понаді, щоби з нею поговорити, бо скучно йому самому сидіти в пустій шкільці. Вправді Олександр нерас цідував Зіньковску в руки і в губи, але все при других, самі ніколи не сходили ся. Дяк частував часто попадю горівкою і медом. Зіньковська принимала радо ті дяківські почастунки, а то тому, що скупий муж не дав її ніколи ані шеляга, щоби вона могла повеселити ся і забавити. Навіть на домашні потреби отець парох так скупо уділяв гроша, що часто приходило ся його жінці терпіти недостаток, і ходити по сусідах випрошувати соли. Не дивно, коли нещаслива часто жалує ся на матір, що запропастила її світ, видавши за Зіньковського, за другим чоловіком, хоч би і ремісником, могла би бути щасливішою¹⁾.

1) Ad 1-mum Znam to, bom była przytomna, y widziałam, że nieraz Alexander przychodził do domu X. Zienkowskiego pod niebytność jego, y po wódkę posyłał, a gdy go żona X. Zienkowskiego tymi słowy odprawiała, co ja sama słyszała „idź sobie z Bogiem czego ty tu chodzisz“ on odpowiadał „nie mam z kim w szkole siedzieć, miło mi z wami pogadać, ia nie dla złych rzeczy tu chodzę“ y pod takową bytność częstował żonę x. Zienkowskiego wódką y nas wszystkich, tudzież przy moim widzeniu y innych całował żonę X. Zienkowskiego w ręce, y w gębę, ale go zawsze od siebie odprawiała. Żeby się sam na sam z sobą schodzili tego niewidziałem.

ad 2-dum Bywało czesem, co sama widziała y słyszała, yż żona x. Zienkowskiego posyłała po Alexandra mówiąc „pódz mi po Alexandra, on iak przyjdzie to nam wódki kupi“, z racyi że czasem przez skąpstwo x. Zienkowskiego nie miała pieniędzy dla expensy domowey, y tę wódkę diakowską piiała.

ad 4-tum. Tom słyszała od Mojsia, że przyszła do niego w iednym trzewiku pani Zienkowska, y od niego tyłem przepuszczona do Demka Tkacza, od którego Tkacza, Zanko Iwan wziół ią do siebie, y u niego schowała się na piec, ale y tam bojąc się nocować, bo się onią dowiedziała babusia, której niedufała, żeby o niey mężowi niepowiedziała, w sieraku od Jana Zanka do mnie w cztery godzin w noc była przyprowadzona, y u mnie nocując całą noc płakała, y mnie spać nie dała bojąc się męża swego, aby ią nie bił, albo wiem na swoje oczy widziałem, że x. Zinkowski po wulicy chodził, po gospodach iey szukał. (1751, 14).

В немалій біді мусіла бути попадя, коли її провинившого ся мужа засуджено і покликано на реколекції. Тяжко було одній ходити коло ховяїства і хати, пильнувати дітей. Про клопоти попаді підчас таких примусових реколекцій мужа, дізнаємо ся найлучше з просьби Маріянни Водзінської, жени пароха куликівського. Просить вона *Najłaskawszego Archipasterza* дарувати решту кари мужеві і дозволити йому вернути ся домів. Підчас жнив в його неприсутности все марно згине, і збіже пропаде в поли — а ціла родина не буде мала з чого цілий рік жити (М. 41).

По смерти парохів ріжно діяло ся з їх вдовами. В місцевостях, де родина священника потрафила собі вєднати любов і прихильність громади і двора, вдова спокійно уживала парохіяльного ґрунту, і за час, нїм виріс син, який міг би заняти місце батька, держала сотрудника. Коли зістала ся молода вдова, старала ся вийти замуж за чоловіка здібного до стану духовного, який міг би бути парохом на місце її першого мужа. Нпр. Анастасія Крилошанська, вдова по пароху страдецькім, просить у єпископа позволеня вийти другий раз за муж за *jakiego zdolnego człowieka, któreby na tamtym mieyscu był kapłanem*, у іа з дієцми в остатніа не *poszła* понієверке, з *natrzęsaniem się* жидовства зе мніє. Вона була вихрестка.

Гірше діяло ся з попадею, яка за життя мужа поводила ся ворожо з громадою і двором, і заслужила на їх неприязнь. І так в селі Ораві умираючий дідич наказує своїм приближеним не дати попаді вдові презенти на т. а. попадівство, себто на користуване ся ґрунтами парохіяльними по смерти мужа. Видно добре мусіла надїєти йому попадя, бо грозить завізанєм на суд божий того, хто поступив би проти його волі. По смерти дідича шукає попадя ласки у його вдови, але одержує відмову. По тій відмові коляторка скоро умирає — не брак підозрінь, розуміє ся зовсім безосновних, що попадя своїми чарами спричинила смерть дідички.

Громада волоського Болехова пише просьбу до Білянського, щоби попаді вдові не позволив позіставати дальше на її парохії. Робила вона много зла людям за життя свого мужа, не мало натерпіли ся вони через неї, *zaczum tedy, chociaźby ona sobie jakiego przyjaciela dostała, by u nas na parafii nie została supplikujemy* (М. 20).

Коли позіставала бездітна вдова і не могла знайти собі *przyjaciela*, і парохію дістав чужий чоловік, часто приходило

до непорозумінь між новин нарохом і попадею вдовою. Вдова дивила ся на нього, як на узурпатора її майна, як на інтруза, що вдирає ся в її посілість. Новий парох мав звернути родині попередника кошта будови резиденції і господарських будинків і найчастійше за се приходило до непорозумінь. Вдова жадала за много, парох давав за мало. Обвинюють себе взаїмно о всякі можливі і неможливі провини і ворогують завзято. Нпр. uczciwa Anna, popadla hlibowicka оскаржує Стефана Кохановського, який став парохом в Глібовичах по смерті її мужа за цілий ряд провин: вьшому він винен, навіть сену, що жінка двірського кухара всадила її в дуби за довгн.

Олександр Орловський, дяк турківський, оскаржує попадею турківську Недільську, молоду вдову, за піянство, чари, неморальне жите і т. д., а все за то, що вона перешкаджувала йому вістати поном в Турці. Вигадує на неї несотворені річи, або почитає за вину се, чого ніяк не можна за вину признати. Нпр. na sw. Eliasza upiwszy się na konia wsiadwszy spadła, potym chłop ją wziął na wóz, y z wozu spadła y w wodzie mało nie utoneła. A do tego przywiozszy wudki na obiad zaduszny z gór, wypła z matką tylko, kapłanów nieczęstawwszy, z których jedni mieli mszy za dusze nieboszczykowskie, a drudzy poiechali, y nie słuchała sama żadney mszy. Obiadu dla kapłanów sproszonych nie dawała y inne inkowenniencye poczyniła. Дальше оскаржує Недільську о чари, о любовні зносини з якимсь Imci P. Smulskim. Все показало ся неправдою, за се Orłowski ma w cerkwi ze świecą stać y honor p. Niedzielskiej przywrócić.

Тут ще треба би дещо додати про відносини священників до своїх господинь. Нераз тішила ся господиня більшим привязанєм і любовію, ніж законна жінка. Часто була вона повною панею в домі вдівця священника, який жертвував для неї навіть любовю своїх дітей, і обдирав дочки з майна, яке позіставила їм мати, щоби догодити своїй любовниці. Нпр. оден парох в коралі і пояси небіжки жінки строїть господиню і висилає парадно на празник, posadziwszy na wózek jak jaką popadie.

О. Красноставський, парох Лисинич під Львовом, записує коадюторію тому, хто оженить ся з його господинею, і старає ся вишукати гідного кандидата до коадюторії і рук своєї господині. Оден зі свідків розказує: Na Zniesieniu na prażniku będąc słyższalem od ludzi gadających, jakoby xiądz Krasnostawski y przed tym był tey pretensyi, aby gospodynę swoją wydać za

tego, któryby był kapłanem w Lisienicach. Парох вже був старий і тим способом хотів забезпечити господиню на случай своєї смерти. Один зі знайомих рекомендує йому Імці Пана Мокрзуського. Старий парох радий, що його Євуна буде мати мужем чоловіка uczonogo. Євуна (у якій був майже дорослий внук), опроваджує свого молодого жениха по ділім господарстві і показує всі достатки, які записав її бездітний Красноставський. Манить молодого хлопця посіданем тих скарбів, за се жадає його любви. „Щобись мене кохав“, повтаряє часто. Мокрицький годив ся і обіцював все, але коли відіхав, не вернув ся більше. Оженив ся з молодю дівчиною. Отець Красноставський тяжко заведений в своїх надіях і мріях про будучність своєї Євуні, поїхав до єпископа і відкликав запис коадьюторії на імя Мокрицького, при тім новидумував на нього різні провини, бо niechby był p. Mokrzycki tak sobie postępował, jak będąc z panem Krzyżanowskim obiecał mnie wziąć, a teraz, kiedy się gdzieindziej ożenił, niechże tam u parochię ma, a mby stary jego niechce, żeby był mnie wziął toby był, так говорила господиня.

Але не у всіх священників були жінки, діти, господині. Не всім на старости літ треба було журити ся судьбою дорогих людей і земською суетою. Були щасливі, свободні одиниці, у яких не було таких обовязків. Були вони вповні панами свого положення і майна. І так отець Комарницький відправляє ся в подорож до Риму, сповняючи своє горяче бажанє ще з молодих літ (ч. 42). О. Буцньовський, здає ся крилошанин, робить в своїм тестаменті богаті записи на річ капітули галицької і львівської, лєтати за душі родичів і свою; розпоряджує, як має відбутися його похорон, кілько запросити священників і що їм дати за труд; не забуває також о своїй родині і слугах і винагороджує їм їх вірну службу (М. 43).

Коли загалом судові акти представляють, з самої природи своєї, годішне духовенство в самім незавиднім світлі, то є певні категорії справи, які навпаки, представляючи трудне становище священників малюють їх в світлі далеко користнійшим, а часом навіть дуже симпатичним. Такі передусім сварги двора на священника: тут маємо найчастійше до діла з неслухними скаргами, бо дідич хочачи доїсти, або зовсім позбутися невігідного пароха, закидував йому неоповнені провини. І так колятор Доброводи Тома Поморський обвинувачує пароха в занедбуваню ка-

техизації для дітей, невідправленню ювілею, правленню лише тихої служби божої в неділі і свята. Всі свідки визнають на користь пароха. Виповняє він совісно свої обов'язки, а править тиху службу божу тому, що не хоче співати з дяком, якого накинув йому двір (1752, 17).

Дідич Сороків Imci Pan Zielonka оскаржує пароха Стефана Лаваркевича за побите селянина, присвоєне собі дяківського ґрунту, здирства, а навіть се, що він не умів приборкати войовничої вдачі своєї жінки, яка його часто побиває. Одначе й тут свідки заперечують безпідставним видумкам патрона. Селянина побив за перекошене луки церковної, ґрунт дяківський не парох, але дідич забрав, лише що до лицарської вдачі попаді свідки годять ся вповні з поглядом дідича, бо неодному з них прийшло ся також нераз потерпіти від неї.

Парох Марковець о. Балацький, оскаржений дідичем о різні надужитя, як несповідане хорих, бійки з циганами і заличане до сільських жінок. З дальшого ходу справи бачимо, що скарга була пімстою за се, що Балацький замикав церков перед двірським капеляном і не повзавляв йому в ній самовільно управляти ся.

Оден колятор оскаржує пароха, що не чекає його з богослуженєм і не править тоді, коли сього захочеть ся пану патронови. Найгірше діє ся парохам там, де селом рядять різні посесори і підпапки. Посесор Підністряпський розганяє слуги пароха Стефана Сохановича, не повзавляє нікому іти на роботу до священника, так що збіже марнує ся в поли. На власний будинок о. Сохановича накладає ціну 6 зл. і змушує за се продати. В парохіяльнім городі вирубує дерева, з поля забирає снопи і т. д.

Скарга Левицького, декана скалатського ілюструє відносини в єпископських добрах під рядами різних pp. komisarzy, ekonomów і podstarościch. Левицький наводить в своїй жалобі цілий ряд кривд, яких дізнав від о. Матвія Гронкевича, комісаря консисторського, P. Michała Dańkowskiego, ekonoma і P. Kochanowicza, podstarościego. Ціла кампанія зачала ся від сього, що о. Левицький заборонив одному селянинови Семенову мешкати з чужою жінкою. Семенів знайшов собі протектора в особі пана Даньковського, а той зеднав для сеї справи також о. Гронкевича. З початку старали ся оба в мирній дорозі просьбами і обіцянками перемінити постанову Левицького, але коли сей стояв твердо при своїм рішенню і на жадні уступки не годив ся, розпочали з ним війну. Даньковский побив на ярмарку о. Ле-

вицького, забрав його коні і віз. По тім вступі розвиває свою діяльність на чим раз більшу скалю. Нападає зі шляхтою на дім пароха, забирає його воли і оре ними цілу весну. Забирає парохіяльний ґрунт і став, палить стайню і т. д. Пан Коханович, гідний помічник свого принціпала, забирає збіже в парохіяльного ґрунту, убиває свиню і не пускає людей до Левицького на роботу. А отець комісар обмежує свою діяльність до вимушувана, як найбільше грошей від бідного, вже і так покривдженого Левицького. При кінці жалоби додає ся, що всім священикам в єпископських маєностях скаматського округу не лучше ся діє і сильно приходить ся їм терпіти від ріжних посесорів і економів.

Часто трапляли ся непорозуміння між двором і парохом за ґрунти ерекціональні, за підвожене людям горівки з чужих аренд, бране за похорони, або інші треби духовні живого товару. Дідичі в таких случаях поводять ся досить самовільно, їх слуги обходять ся зі священиками без найменшої пошани. І так двірський слуга Андрій Пахолок вириває з рук пароха задвірецького о. Василя Левицького фляшку з горівкою, якою він частував своїх робітників в полі, при тім зневажає пароха обидливими словами, а навіть потручує (М. 33). Висланці двора кукизівського ведуть якби під сторожею о. Івана Пясецького перед гнівного дідича, який самовільно не оглядаючи ся на суд духовний, полагає справу з парохом, і парох відькикує ся до духовної власти (М. 34). Але сміливіші священики не дозволили собі зробити кривди навіть могутному дворови, і так оден пориває ся до оружя і відбирає шаблю синкови дідича, який самовільно вдер ся в його хату. Інший парох їдучи цопід двір, кричить до пана: *Wychoďż ze mną bić się, kiedyś dobru pacholek.* Священик сей певно був шляхтич.

Але нераз виступає священик і як оборонець своїх парохіян перед насильствами двора. Нпр. о. Іван Сидоровський, сотрудник Куткора в нараженєм своїх власних інтересів заступає ся за громадою перед дідичем, який казав Русинам робити панщину в поли в неділі і урочисті свята¹⁾.

¹⁾ R-dus Joannes Sidorowski, coadiutor Kutkorensis візнає: Wielmożny Imci Pan Antoni Łączyński, cześnik braclawski, dziedzic kutkorski od lat czterech, tak w święta uroczyste ruskie y dnie niedzielne, iak w dni powszedne Rusi robić przekazuje, w zimie częstokroć do lasu pędzi y дёбу wielkiego ciężaru rąbać y do domu wozić każe. W lecie zaś Rusi pańszczyzny robić, czyli we święta, czyli w niedziele

Між скаргами о непорозуміння між священиками і двором за часів австрійських теж стрічаємо такі, які, так сказати-б, являють ся реабілітацією священиків: се скарги о підбурюване громад проти двора і писаня сундлік. Розуміє ся, що жадного такого підбурюваня не було, і ціла вина священика полягала в тім, що він написав громаді скаргу до окружного уряду на адирства і надужитя ріжних панів і підпанків. Австрійське правительство дозволило громадам вносити зажаження на надужитя двірської зверхности. Єпископ наказав духовенству мішати ся в ті справи і писати сундліки, але тимбільша заслуга, що воно неважаючи на шкідливі для себе наслідки ішло в помічю своїм парохіянам і боронило справедливої справи. Неподобало ся се панам дідичам, а ще більше їх економам і иншим заушникам, від яких посинали ся скарги на неслухняних священиків до єпископа. Нпр. кількох парохів в кутського округу оскаржено о писане сундлік. Сундліки залучені до скарги, і на кожній означено, яким парожом написана. О. Свидвінський; парох цунівський, оскаржений також о таку провину (ж. 35).

Тут треба ще дещо сказати про відносини між польськими і українськими священиками. Непорозуміння між ними відносили ся найчастійше до так званої крадіжи душ. *Polski pleban* дивив ся в гори на бідних, українських попів, часто не числив ся зовсім в їх правами, мішав ся в справи їх парохій і вже дорослих парохіян просьбою і гровьбою переводив в латинський обряд. Діяло ся се найчастійше тоді, коли українського хлопа вняли на службу до двора, або коли Українець або Українка вступали в супружество з людиною польської народности і латинського обряду. Про се часто стрічаємо скарги українських священиків (М. 36 і 37).

Дальше оскаржують українські парохі польських, що вони підмовляють дідичів до змушуваня українських підданих до тяжких робіт в урочисті свята і неділі. На перекір українським

przykazuje w polu około roli. Chodziłem przyszłego lata do niego samego do dworu, y rekwirowałem, ieśli się to z jego wiadomością y rozkazem dzieje, odpowiedział mi: wolno mi iak chceć swemi poddanymi rządzić. A po tym do Szymona Gumienego rzekł: te te te przyszedł mnie pop strofować z roboty polney; Rusin a pies — to jedno. Potym mnie lżył nazywając „popem“, „chłopem“. Jeżeli (mówił mi) nie będziesz trunku w arędarza kutkorowskiego bierał y we młyńie z oddaniem miarki meł, to ci nie tylko lasu na opał, ale y pastwiska y wody zabronię.

священикам, котрі закаували людям служити у жидів, намавляють їх до того. Дідичів наклонюють до браня десятини від українського духовенства (1758, 9). Оден польський сотрудник з Журавна, просить дідича для втіхи і забави дати понаді 100 кнів (1758, 9). Глузують і насміхають ся з руського обряду і духовенства.

Але не можна сказати, щоб і українські попи супроти łacińskich plebanów були знова дуже невинними агнцями. Платили вони часто рієкнем за nadobne, а коли ще руський піп був шляхтичом, то бідному плебанови, котрий на своє нещасте міг бути szłowiekiem z niskiey kondusy, теж бувало не солодко. Нпр. парох Скіпча, Томашівський, шляхтич, вінчас, хрестить і хоронить латинників, а вкінци навіть самого ортаністу намавляє перейти на грецький обряд (1752, 6). Инший український парох каже кинути в воду служницю польського ксьондза за се, що в руське свято важила ся прати на ріці близько церкви (1753, 32). А попередник Стефана Кохановського, пароха Ляшковице, розгніваний претенсіями польського, щоб давав йому десятину, так став бити х. plebana, що перестрашені парохіяне, не могучи розірвати заїлих в злости отців духовних, стали дзвонити в великий дзвін, як на тривогу (1752, 19).

На підставі даних в актах можна також дещо сказати про відносини священиків до Жидів, головно до арендарів. Священики закаували своїм вірним служити у Жидів, неслухняних не хотіли сповідати. Жидам-службодавцям видно хотіло ся дуже, щоби їх слуги були посповідані, бо нераз приходить за відмову сповіди до сильних непорозумінь межі Жидами і священиками, а навіть спір кінчить ся бійкою, як се стало ся в Тростянци, де парох Стефан Кровецький і арендар Іцко побили ся завзято¹⁾.

¹⁾ Testis Hryńko Hałuszka iwanowski incola. W moiey to chałupie działo się, ato tak: Przyszła żydówka arędarka iwaczowska y żałowała się na kapłana, czemu on niespowiadał iey parobka, a kapłan trościaniecki odpowiedział, nie moia to w tym wola, ale starszych naszych, dopiero słowo po słowie począł się kapłan trościaniecki z arędarką o iakowąś kulbakę umawiać, za którą kulbakę arędarka laźła w oczy kapłanowi trościanieckiemu, (a arędarz natenczas był w karczmie) kapłan trościaniecki traćił ją od siebie mówiać te słowa poydź smetyia ode mnie, ta poszedzsy dała znać Ickowi mężowi swoiemu, on przyszedzsy do domu moiego, y rzekszy kilka słów przeciwnych, zaraz kapłana trościanieckiego w gębę uderzył raz, więcey nie dałem się bić, lubo potem y kapłan do żyda, y żyd do kapłana porywał się. Potym

Другою причиною непорозумінь межи арендарями і парохами було піянство тих послідних і некорисні наслідки того піяньства для арендарів. В однім селі дідич закавав арендареві давати горівку парохови, налоговому піякови. Парох на силу домагає ся горівки, а коли арендар сповняючи прикааз двора відмовляє йому, розлючений піп вибиває шиби в коршмі, а стару матір арендаря побиває. Священики попадають досить часто в довги у арендарів за горівку. Нераз може арендар хоче використати положенє священика і домагає ся гроший, які вже йому віддано¹⁾.

Тепер скажемо ще про відносини священиків між собою, до низших священослужителів і до вишої духовної власти.

Сотрудник був звичайно сином, або зятем пароха. То

co się z nimi działo niewiedziałem, bo niewychodziłem za niemi, dlatego, że miałem gości innych, którzy byli podczas poświęcenia chałupy mojej. To prawda słyszałem także, że żydówka w domu moim wołała na męża swego Icka, był popa dobre w pysok u postoronkom zwiawszy zawezu do dwora, do Kabarowec.

Дальші візнаня двох свідків ляють нам маленький образок відносин двора до українського попа. Testis Małanka Hałamayka, obywatelka iwaczowska ad 5-tum: byłaм przy tem, kiedy p. Tradyński bił Martyna Hałuszke, że świadczył za x. Stefanem y meni sto rizok napysaw, małoby sia szczo staty żydowy, y caley gromadzie powiedział, że każdy będzie karany, który za popem będzie świadczył. Testis Piotr Hałuszka, obywatel iwazzkowski. ad 5 tum. Słyszałem od ludzi, że Martyna za to pan Tradyński pobił, że świadczył za x. Stefanem. Y ia boiu sia, szczooby mene ne byw, iak sia dowidaie, że prawdu kažu.

¹⁾ В вирощі суду духовного в справі W. X. Daniela Głoszewskiego (1764—68) читаємо слідуюче: „Co się zaś tyczy długu pretendowanego przez arędarza, ponieważ arędarz goło tylko allegował, a kwitów y regestrów nie produkował. Przeto ad comprobationem veritatis, jako niezapłaconych jeszcze zł. czterysta przed porachowaniem się y w czasie porachowania y po porachowaniu, ani pienezney kwoty, ani miodu za długi W. X. Daniela Głoszewskiego nie brał, w szkole na rotule w śmiertelney koszuli trzymając przykazania boskie w ręku, z dwoma mieszczanami, których w. pozwany wybierze w przytomności y assestencyi tyle rzeczonego pozwanego na tę następującą rotę iurament wykona = Ja niewierny Szymon, przysięgam P. Bogu, twórca Sw. nieba y ziemi, iako ia żadnego szeląga, ani miodu za trunki na zł. 400 borgowanego od w. x. Daniela, nieodbierałem, a iezeli odebrałem, y niesprawiedliwie przysięgam, niech mię ziemia jak Dathona y Abirona požre. Ogień jak Sosome y Gomore spali. Woda wytopi, y w pierwszym pokoleniu aż do dziewiątego Bóg sprawiedliwie wygłodzi. Szatan miasto Anioła po prawicy stanie, y dusze na wieczne potępienie odbierze. Ho тій присязі має о. Глошевский віддати арендареві довг в 4 ратах.

близьке свояцтво не перешкаджало їм однак бути в вічній незгоді і боротьбі з собою, робити собі взаємно різні пакости, а навіть бувало, що вять поривав ся бити тестя, або діяло ся се на відворот.

Ішли до деканів скарги за скаргами від парохів і сотруди-ників, в яких взаємно оскаржувано ся о різні провини.

W. x. Zinkowski оскаржує w. x. Fastowskiego за п'янство, побиване і зневажене людей, занедбуване своїх обовязків. Жінка і донька Фастовського, як говорить ся в скарзі, часто мусіли утікати перед ним мужем і батьком і почувати по чужих хатах, а навіть в бзях або хлівах переводити бевсонні ночі. Фастовська з розпуки хотіла скочити в воду, і ледви люди задержали її.

О. Лазаркевич, парох Сороків оскаржує о. Пясецького, свого коадьютора, що він напивши ся в корчмі, перебрав ся по хлопецьки і напав в ночі на сина пароха, який пас коні, і побив його, syn zaś miał się sposobem broniącym. Дальше гровив парохови стрільбою, коли той прийшов до його хати по ключ церковний. Тяжко побиває свою жінку, а доньку пароха, та якого інших поповняє провин (н. 38).

Іван Ференцевич, бувший дяк городиський, оскаржує пароха городиського w. x. Eliasza Baranowskiego о забирание церковних річей на свій ужиток, нпр. масло в ламп, побите rewizora od tabaki, валяне під чужими плотами, а головно о напад на шкілку, який зробив отець парох в кількома собі відданими людьми. Іван Ференцевич, як видно з актив, великий зашник двора; можливо, що в тім лежить причина його незгоди з парохом, який знова не відчуває великої симпатії до своїх патронів, і часто замикає церков перед домініканином, їх капеляном. Отець капелян не завагав ся розбити церков силою, коли парох відмовив йому ключів від неї.

Нераз взагалі ціла скарга буває лиш злобною вигадкою обвинителя. Так нпр. exparoch Филипович оскаржує старенького пароха спаського Лускомоновича за різні непоповнені ним провини (як бачимо з зізнань свідків). Свідки видно добре пізнали гідні наміри отца Филиповича, і ціль, в якій він вносив скаргу, бо часто говорять про його охоту дістати ся на спаську парохію: w. x. Filipowicz nasadza się sam bydź w Spasie parochem. Такі скарги лучають ся досить часто.

Причиною незгоди між парохами і деканами були звичайно

здірства останних, але не можна цього узагальнювати, часто грали тут роллю і інші мотиви.

Декан силою свого уряду нав наглядати над усім, що діяло ся в його деканаті, і складати відомости єпископови (між актами стрічаємо пару таких деканських реляцій і девідерій цілих деканатів).

Обовязком декана було слідити за поведенням, моральністю і здібностями парохів і припильнувати, щоби кождий явив ся на іспит, який силою постанов заможського собору мали щорічно відбувати парохі перед своїми деканами, а яких цілею було запобігти неспівомості духовенства в потребах і вимогах свого душпастирського звання. Коли священник не добре заховував ся, вів неморальне жите і занедбував являти ся на іспитах і т. в. конвокаціях деканських, декан мав доносити про се консисторії і тоді інститатор судів духовних виступав в роли обвинителя. Декани часто надуживали своєї власти: робили доноси на людей невинних, а на проступки тих, від котрих діставали дарунки, дивили ся через пальці.

Нпр. kiedy w. x. Stefanowi Mokrzyckiemu, dziekanowi obroszyńskiemu który z kapłanów przyjechawszy, a przywiezie gorzałki, ryb lub owsa, po roku, lub też y. po dwa na egzaminach niebywa.

О. Козелковський, декан коломиїський, немилосердно при кожій нагоді здирав парохів свого деканату. За похорони парохів, за шлюби священничих доньок і синів, за рекомендації кандидатів до стану духовного казав собі солоно платити. І так u w. x. parochia nyszyńskiego wziął pięć czer. zł. y lisa za rekomendacyę, gdy się starał o kapłaństwo, u parochia kluczowskiego Zachariasiewicza wziął 12 talarów, dywan, za którego dał (Zachariasiewicz) trzy talary bite, safian za talara, kunice, płutna moskiewskiego kilkanaście arszynów za rekomendacyę. Крім сих двох прикладів наведений цілий довгий ряд подвигів отца декана в погони за зиском. Кождий парох мусить йому дати пару пнів пчід, змувати його товар і т. д. Доводить се до послідної лютої парохів, бо отець декан nas obdziera, a cudzym żonom pieniędzy daje. Отець декан також дуже невідповідно карає своїх підчинених священників. Imci X. Dziekan zadaje nam kare takowe, jakowe się nie przynależą kapłanowi, w iame wsadzca y łańcuchem za szyję przykowuje do słupa y karze nas bez sadu.

О. Висоцький, київський офіціал, дав священникам до вибору, albo cztery tygodni więzy, albo 6 zł.

Як вище згадано, обов'язком декана було доносити висшій духовній власті про все, що діяло ся в його деканаті. Де обявила ся чудотворна ікона, де вгоріла церков, де побудовано нову і таке инше. Головнож мав він слідити за поведенем священників свого деканату. На підставі деканських доносів інстигатор судів духовних формулував скаргу і зазивав провинників перед суд. Скарги ті нераз були впливом ворожнечі декана до обвиненого. Нпр. отець Малиновський, парох цуцилівський, обвинений о цілий ряд провин, котрих він або зовсім не поповнив, або які представлено в значнім побільшеню. Між иншим оскаржувано його також о се, що він poddaństwo cuscłowskiе buntuje. З візнань наочних свідків бачимо, що ставав він лише в обороні своїх гноблених парохіян і заступав ся за них перед двором. Виміг у економа, щоби той не гнав людей далеко по сіль в самі живива. Дальше raz x. Malinowski widząc szłeka dworskiego, bijącego pewnego poddanego, za to że niechciał iść na pańszczyznę, sprzeczył się z tymże bijącym, y nie bez tego żeby w passyi, jaki raz nie uderzył x. Malinowski tegoż, ponieważ nóż odebrał od niego y warkocz nienaturalny przywiązany tylko urwał.

Про пароха малополянського Івана Стопченського доносить декан, що він не, бе ся, їздить до ворожитів, одним словом приносить ганьбу всьому українському духовенству. Свою скаргу закінчує декан словами: On tylko siebie tuczyć, a nie dusze ludzkie swych owieczek zwykł paść. Słowem w tym kapłanie hardość przekłeta, gnuśność w chwaleniu P. Boga żółwia, passya niepohamowana, występki odszczepieńskie (М. 39).

За такі то і тим подібні провини оскаржувано священників. Кари були відповідні до провин. Коли парох образив свого парохіянина, мав його прилюдно перепросити і дати якусь жертву до церкви, коли побив — платив пошкодованому за біль і також давав жертву до церкви. За п'янство, бійки, неморальне жите і здирства карано звичайно реколекціями, а властиво арештом. Реколекції такі були звичайно получені з примусовим постом, часто лише о воді і сухарах і з дисципліною з своєї, або чужої руки. Коли когось засуджено на дисципліну з власної руки, додавано застережене jeżeli to czynić będzie szczerze, в противнім разі треба було піддати ся чужим побоям. При битю мало ся співати якийсь псалом. За більші провини карано часовою суспензією. А коли засуджуваний був непоправний в своїх лихих ділах і уперто тревав в них — відсуджувано його на

все від парохії. Розуміє ся, що засуджений мав також поносити не раз досить значні кошти процесу.

Тож нічо дивного, коли священики різними способами старали ся увільнити ся від кари. Одні, які мали серед інституторів і комісарів кривняків або приятелів, не потрібували нічого бояти ся, бо ті виказували в їх справах велику совісність і старали ся нібито всесторонно пізнати цілу справу. Тож тягнули ся такі справи цілими літами. Між актами стрічасмо такий випадок, що парохіяне допроваджені до розпуки, звертають ся просто до єпископа і грозять покинути свої оселі, коли не дочекають ся виміру справедливости на свого лихого пароха.

Не раз за засудженням заступає ся дідич і просить єпископа о знесенє або злягодженє кари.

Не обходило ся тут певно також і без підкупства, отці комісарі не були святими і золото мало все свою силу. Підкупство водило ся дуже часто в польських духовних судах, так щож дивного, коли би перейшло воно до українських, які були уладжені зовсім на спосіб польських¹⁾.

Немало страху наїв ся перед судом бідака, який не мав ані можних протекторів, ані ще можнійшого золота. Такий переляканий панотець часто шукає помочи у чарівниць, які за мідяний гріш і бохонець хліба варили цілющі бальзами і давали ріжні спасенні ради. Нпр. Швадинський, парох Скіпча, заки ставить ся на суд, держить довго у себе бабу чарівницю, яка варить зіле і обливає його виваром, щоби суд йому не шкодив, а навіть старає ся покропити ним свідків, щоби забули говорити то, що знали лихого про Швадинського²⁾. Не раз ра-

¹⁾ Raczynski, Obraz Polski i Polaków; Kitowicz, Pamiętniki, глава про суди.

²⁾ Laboriosus Leśko, syn Skalczuka, incola Skip. Przed komissem przeszłorocznym, tak się rzecz działa: przyszła żona w. x. Jana Szawadyńskiego, duchownego naszego do moiej matki, imieniem Naści Denysowey dońki, y mówila do niey „zmiłujcie się daycie rady“, a to dla sprawy przed komissem przeszłorocznem. Matka z początku niechciała, y hospodynowa poszła, a potym sam nasz duchowny zaprosił matkę do Rogi starszego y obiecał zapłacić talar bity, y przyobiegała matka dopomódz mu, o czym mi sama matka czyniła relacyę, bo ia u Rogi niebyłem na ten czas, iakoż będąc wyperswadowana od x. Jana, że ten grzych na siebie bierze, ugotowawszy ziele u nas, w domu, przymawiając nożem na krzyż żegnała, wspominając przy tym światoho Ii, Juroho y Nykołaja, przy czym byłem y swoiemi uszami słyszałem, y to co nagotowała matka wziąwszy poszła z Rożychą na górę do kapłana, co się tam działo, matka mi nie czyniła relacyi. Te gotowanie ziele,

дить чарівниця обкручувати ся в церкві з горючою свічкою в руці, або втирати лице хусточкою від чаши.

Але не лише зі страху перед справедливістю суду послуговували ся священники чарами, бо і в многих інших разях звертали ся вони до сього, на їх думку спасенного способу. Украдено у кого гроші, або коні, захорувала дитина, не раз шукано ради у ворожбитів. Парох тулуківський, Димитрій Тарнавецький, радить своєму парохіянинови, у якого захорувала дитина удати ся за радою до ворожбита Івана Смока. Ворожбит хвалить ся перед батьком хорої дитини, що не раз ставав в пригоді отцю парохови, і своїми чарами увільнив його від судової карі¹⁾.

przymawianie, y nożem żegnanie było po kilka razy, y tyle razy to się działo, ile razy komiss być miał. Sam zaś przeszedł zimy, gdzieś o północy, z rozkazu matki wozilem ją do duchownego z takim że zieleń, sam się matki pytał, na co wy to ziele wozicie, ona czyniła relacyę, że tym obmywam kapłana, aby na niego byli łaskawi starsi, iakoż, gdy przyjechał z Kamieńca po tych czarach, y matka była u niego, czyniła mi po tym w domu relacyę, że nasz duchowny weselszy teraz, że na niego łaskawi starsi. Taż matka mówiła mi, że duchowny ile razy, czyli do starszych iechać, czyli na komis stawać ma, aby świece z prestoła około siebie obwodził, po trzy razy, y na dol schyliwszy kapaniem wosku świecy gasił, obraży chustką, a po tym siebie obcierał, y przy sobie u boku nosił. Po tym przez Rożychę tę kłódkę, którą się cerkiew zamyka przysłano od duchownego do moiey matki, działo się to po kilka razy, y matka moia sam byłem przy tem, iak do tey kłódky przymawiała, którą kłódkę sam odnosiłem kapłanowi, a on odebrawszy taż zaraz cerkiew zamknął, tę zaś kłódkę, którą była tym czasem cerkiew zamknioma odiał. Jak zaś dwór się o tym dowiedział, mnie kapłan przed karczmą mówił: „przez miłość Pana Boga uciekajcie, ia się tego odepre“. Jakoż moia matka zaszła była do Ponycza, więcey niewiem, y nie midziałem y nie słyszałem. Moia matka zdawna, jeszcze w Kumikach za Żółkwią o trzy mile mieszkała iak pamiętam z małych lat moich, to się bawiła obracwaniem i przymawianiem, przez co Chrześcian y żydów ratowała, y to w Skipczu Mykytychu y Skrypniczku obmywała na wodzie y przymawiała, y zleczyła Mykytychę, Skrypniczkę zaś tylko zaczęła leczyć zaraz uszła. I to mi matka powiadała, że ją duchowny prosił, aby Nyczysze iak poydzie do sprawy iey gębę zamknęła, ale tego nie uczyniła, bo się bała grzychu. (1757, 8).

¹⁾ Dziecie mi zachorowało na złą chorobę, gdym się udał do w. x. Dymitrego, on przyszedłszy do domu moiego oświecił wodę, a narzecie dodał mi rady — idź ty do Iwana Smuka na Wołoszczyznę, y udaj się do niego, ten ci da ratunku. A gdym sprowadził tego człeka do domu swego, ten moie dziecie uliczył. Potym tedy z dyskursu począł mi mówić, że wasz hospodyn tułukowski dawno już przegrałby, gdyby się do mnie nie udawał, y tegoż czasu x. Dymitry przyszedłszy do domu mego tegoż Iwana Smoka do siebie zaprosił. I to słyszałem od ludzi, że do pasiecznika wrózbity z żoną swoją często chodził.

Парох Луки, отець Воропецький сам займає ся ворожитством, ходить з трєбником по селах читати над хорими і замавляє хороби. При помочи ворожитства старає ся дізнати, хто украв в нього гроші і т. д.¹⁾

Свято вірили в силу чарів. Петро Проташевич, парох Ілавча оскаржує свого ворога, Михайла Замойського, що той радив дякови вирвати підчас голєня пару волосків з бороди пароха, пересилити їх жабі через очи і кинути її в воду. Кидаючи приговорювати: *jak ta żaba świata nie zobaczy, tak też x. paroch, żeby świata nie obaczył*. Через се парох осліпне і забере ся в парохіі. Дяк був на щастє вірний і про все доніс парохови²⁾.

О. Бадацький, парох Марковець, мріє про се, щоби дістати в свої руки книжку, яка є власністю його тестя, а в якій на-

1) Парох Луки, Воропецький по cudzych parochiach włóczy się y nad chorymi czyta, a naybardziej na nowiu miesiąca. Nabożeństwa, kiedy w domu siedzi to miewa, a iak tylko, aby go na drugą wieś zawołali to y mszę św. porzuci, a na wieś bieży z trebnikiem, na którym czasu pewnego, kiedy świecę w cerkwi poderznięto wróżył takowym sposobem: naprzód popisał wszystkich parochian imiona, y włożywszy w klucz zawiązał go w trebniku paskiem tym, którym się opasywał do mszy, y nam казаł ów klucz z książką trzymać na palcach y coś czytał, a na którego człeka skręcił się człek z trebnikiem na tego miał suspicyę. Także, kiedy mu żona jego własna два чер. zł. potajemnie wzięła, y poszedszy do miasta z cyganami піла y таїцоваła тоż samo робіł, y wróżył, mając suspicyę на gromadzkie żony, które на proskury przynosiły.

2) Pomiенiony Michał Zamoyski po nabożeństwie prosząc diaka на imie Pawła, brata Bohaczukowego do siebie на obiad, zkączywszy obiad, проsi jego z sobą do stodoły. Siadшы на okłotach z nim mowi pomienionemu Pawłowi diakowi: czy golisz ty hospodyna? odpowiedział iemu: zawsze гоłą добродзєя swego, a pomieniony Michał Zamoyski: nie wiesz ty co kiedy ty jego golisz ma kto inny chleb ieść wolimy my, uczyni ty tak urzni(j) jego włosów goląc, y złapay nad stawem żабę, y przewlecз jego włosami bez иглę, y жабє przez oczy przewlecз, y пуść ją w staw, y так мов — jak ta żaba świata niebędzie widziała tak y oyciec Piotr Protaszewicz żeby świata już więcej nie widział, a jego śлепого ze wsi wyzeniemy, a ja dam córкę за ciebie на imie Ewdokią, дам ci talarów 50, y wołów парę, y koni парę, y insze drobязgi z chudoby. На co y зjечаł przewieleбny x. dziekan skałacki, a temu niemогł nic poradzić, бо pomieniony Michał Zamoyski przez czary, y korrupcyę дворскą, y ieszcze winnym uznali pomienionego diaka на imie Pawła, a Paweł diak, iako przy ludziach мовіł, y сумienie своје P. Bogu ofiarował, że choć на śmierć niech mię zaraz wezmą, a co мовіłem, то do życia swego бęдę мовіł.

ходять ся ріжні ради, що робити, як чарувати, щоби не боліли зуби, любили ся супруги, щоби уникнути засуду і кари¹⁾.

Не лише прості попи вірили в чари, бо навіть оден офіціал доносить єпископови, що в якінсь селі два вороги пароха тамошнього перемінюють ся в чорних псів і під тою зміненою постатю наносять йому ріжні шкоди.

(Докінчення слїдує).

¹⁾ Przedemną mówił hospodyn, iż ia wiem taką książkę, u mego teścia znajdującą się, którą albo ukraść, albo przepisać muszę. A ta zowie się kronik, a w niej pisze się, kiedy pobiorą się, a niekochają się małżeństwa, to trzeba z żywey jaskółki wyjąć serce i rozetrzeć, i dać im pić, to będzie kochanie, y znowu żeby prawo komu nieszkodziło, choćby też na gardło siedział, trzeba z żywey kury oko wyjąć i przy sobie nosić. Żeby zaś zęby nie bolały, trzeba topke soli przed piecem postawić i na tej książce czytać, a zaraz ból ustanie. (1757, 5).

Григорій Ількевич як етнограф.

Написав *Андрій Франко.*¹⁾

I.

Один із перших галицько-руських етнографів, Григорій Ількевич, уродився дня 13 жовтня 1803 р. в Новім Селі жовківського округу. Батько його, Стефан Ількевич, служив приватним офіціалістом при панському дворі, осівши там правдоподібно ще за польських часів. *Copia Literae Baptismatis* Ількевича, з якої виймаю сі дати, а яку знайшов між паперами бібліотеки „Народного Дому“ у Львові д. М. Возняк, подає рівно-ж імя матери Григорія: Маріанна de Silkiewicz. На семім році життя 1810 р. післав батько Григорія до тривіальної школи в Жовкві, яка існувала там уже від р. 1785; там-же скінчив Григорій Ількевич і чотирокласову нормальну школу 1820 р. і став приготувати ся до учительського іспиту. Правдоподібно коло того року вступив Ількевич до т. зв. учительської препаранди, а вложивши 1822 р. учительський іспит дістав посаду народнього вчителя при тривіальній школі в Коломиї, з разу в характері заступника, *Supplent-Lehrer*, а далі став звичайним учителем при тій же школі з титулом *Trivial-Lehrer*.

Учителюючи в Коломиї познайомив ся Григорій Ількевич у 20-их роках із директором головної окружної школи (*Kreis-haupt-Schule*) там-же, Миколою Верещинським, першим галицько-руським меценасом літературного руху, який мав не малий вплив на підвладних собі вчителів, а спеціально на Григорія Ільке-

¹⁾ Читано на фільольогічнім семінарі проф. Студинського.

Прийнято на засіданню фільольогічної секції д. 28 грудня 1911.

вча. Правдоподібно Верещинський і заохотив його до збирання етнографічних матеріалів, до чого становище народнього вчителя давало добру нагоду. Вже зі школи виніс Ількевич докладне знане німецької, латинської та польської мови, крім руської, яку в нормальних та трівіяльних тодішніх школах учили дві години на тиждень уже від р. 1792¹⁾. Як довго був Григорій Ількевич на посаді народнього, трівіяльного вчителя в Коломиї, на певно не відомо. Правдоподібно його вчителюване в тім місті припадає на роки 1824—1835. Менше більше на той час треба покласти його женячку з Юліянною Дашовською, донькою Якова й Францішки Дашовських, про яку буде мова далі. Другий період його вчительської та етнографічної діяльності сягає від р. 1836 до 1841, значить обіймає часи його пробування та вчителювання в Городенці, куди був перенесений зб. на власну просьбу коло 1835 р., і де пробув аж до смерти 1841 р.

Походячи з руської родини греко-католицького обряду, Ількевич почував себе Русиною, хоч і кінчив німецькі школи. Та се ще не могло розбудити в нім руського патріотизму та національної свідомости. Значний вплив на Ількевича в тім напрямі мусів мати його шкільний зверхник і визначний протектор літературного руху між галицькими Русинами, Микола Верещинський, який здасть ся не лишив ся без впливу ідей кружка Маркіяна Шашкевича. Під його впливом уже в 20-их роках минулого століття почав Ількевич записувати етнографічні матеріали, до чого не мало причинила ся його вчительська діяльність та близькі зносини з народом. Додам тут, що вже 1820 р. Ількевич робив подорожі в етнографічних цілях, і на Волині, недалеко ріки Буга, був свідком одного весільного звичаю-забобону, який 1836 р. описав у розвідці „Zabobony istniejące między ludem prostym w Galicyi“, в уступі п. в. „Zabobon na weselu“. Як бачимо з того, вже за молоду Ількевич із самої цікавості придивляв ся звичаєм та прислухував ся віруваням руського народа, і се треба вважати першим імпульсом до його пізнійшої, досить плідної та енергічної етнографічної діяльності. Пізнати та переняти ся ідеями Маркіянового кружка поміг Ількевичеві Яків Головацкий, який 1834 р., в часі своєї першої етнографічної екскурсії по Галичині, познайомив ся з Ількевичем у Коломиї, і познайомив його ближше зі змаганнями

¹⁾ Омельянь Огоновскій, Історія літератури руської, часть II, відділ 1. Львів 1889, ст. 100.

Шашкевича та його товаришів до культурного відродження Галицької Русі. Чи Ількевич по за тим ближше стикав ся з Маркіяновим кружком, а особливо з самим М. Шашкевичем, напевно годі сказати. На досить близькі зносини вказує хіба те, що подав у своїх споминах про Маркіяна Шашкевича та Івана Вагилевича Я. Головацький¹⁾. Читаємо там, що²⁾ „Шашкевич згуртував кружок таких, що сприяли його ідеям, і вони умовили ся, що всякий, хто вступав до нашого руського кружка, повинен подати руку і заявити чесним словом, що обіцяє все життя працювати в користь і для добра народа і відродження руської народньої словесности. Аби освятити те приречене, члени кружка прийняли славянські імена: Шашкевич — Руслана, Вагилевич — Далибора, я (себ-то Головацький) Ярослава. За тини явили ся Велемір — Лопатинський, Мирослав — Ількевич, Богдан — брат Я. Головацького Іван, Ростислав — Бульвинський (умер молодю); явили ся Всеволоди, Мстислави, Володарі“. Далі оповівши про те, що Шашкевич зложив альбом, у яким підписували ся ті, що бажали приступити до кружка, зі своїми віршами або девізами, каже Головацький про себе, що підписав ся з іншими при словах: „Гряди осавтди, пізнай себе, буде з тебе“. Шашкевич привів із пісень Максимовича: „Світи, зоре, на все поле, закіль місяць війде“. Острожинський написав: „Час уже Ляхам перестати, а нам Русиnam начинати“. Вписали ся філософи та богослови: Покинський, Урицький, Мінчакевич, Кульчицький, Охримович, Гадзінський, Білінський і інші“. Із сього оповідання Я. Головацького цікаве для нас особливо імя Ількевича з його славянською назвою Мирослав. Фактично сим іменем підписував ся він під деякими своїми польськими працями, та се ще не доказує, що він уже 1831 р. належав до Маркіянового кружка, бо-ж славянське імя Мирослав міг прийняти посередно під впливом Якова Головацького, а до духової злуки з кружком Шашкевича почувати ся вже в Коломиї. За Головацьким подали др. В. Коцовський³⁾ та М. Павлик⁴⁾ відомість, що Ількевич на-

¹⁾ Див. Воспоминаніе о Маркіанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ, друковане В. А. Ділицьким у часописі „Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-рускою Матицею“, 1885 г. Выпускъ I, ст. 11—12.

²⁾ Подаю в перекладі з „язичія“ на народню мову.

³⁾ И. Онишкевича Руска бібліотека. Томъ III-ій, виданий „Академичнымъ Братствомъ“. У Львовѣ, 1884. Передне слово, ст. XXIII.

⁴⁾ М. Павлик, Про русько-українські народні читальні. Частина перша. Львів 1887, ст. 8.

лежав справді до Маркіянового кружка, опираючи ся головню на реляції, поданій висше. Наведу тут іще коротке свідоцтво про той кружок М. Павлика, цікаве тим, що виразно підчеркує належність Ількевича до кружка Маркіянового. Ось воно (ор. сіт. ст. 8): „Найсмільйший із них Шашкевич зорганізував незабаром (1831 р.) із філософів та семінаристів більше товариство, до котрого належали: Лопатинський, Ількевич, Іван Головацький, Бульвинський, Острожинський, Покинський, Урицький, Мінчакевич, Кульчицький, Охримович, Гадзинський, Білінський, Кованович і інші“. З сего виходило би, що Ількевич був фактично членом Маркіянового кружка. Та се не правда, бо Головацький виразно не зазначив сего ніде, далі тому, що комунікація в тих часах була дуже утруднена із за браку залізниць, а третє тому, що діяльність „руської трійці“ зосереджувала ся передовсім у Львові, а Ількевич зайнятий учительською роботою не міг рушити ся з Коломиї. Впрочім свідоцтвам В. Коцовського, а особливо М. Павлика суперечить признанє самого Я. Головацького, заховане в його записках п. з. „Пережитое и перестраданное“, а опубліковане Богданом А. Дідицьким між „Матеріалами для історії галицько-руської словесности“¹⁾; де читаємо між иншим: „Мнѣ сказали еще во Львовѣ, что въ Коломыѣ есть учитель Григорій Илькевичъ, который собираетъ русскіи народныи пѣсни“. Ті слова Головацького показують, що він довідав ся про Ількевича ще у Львові (перед 1834 р.), та про його учительську та етнографічну діяльність знав від якогось постороннього чоловіка, а тим самим не бачив його між членами Маркіянового кружка.

Коли приймемо, що Ількевич не належав до Маркіянового кружка, а тільки від Головацького знав про його членів та їх діяльність, і спочуваючи ідеям Шашкевича прийняв славянську назву Мирослав, переконаємо ся, що понад се нема ніякого доказу на те, що Шашкевич знав Ількевича особисто. Можна сказати те саме і про другого члена „руської трійці“ Івана Вагилевича. Що він знав про приповідки, зібрані Ількевичем, про які писав зі Львова в листі до Погодіна з 30 січня 1838 р., що „Г. Илькевичъ виготовивъ до цензуры пословицы народніи“²⁾,

¹⁾ Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-рускою Матицею, подъ редакціею Богдана А. Дідицького. 1886 г. Выпускъ I. Во Львовѣ 1886, ст. 93.

²⁾ И. Онишкевича, Руска бібліотека. Томъ III-ій. У Львовѣ 1884, ст. 169.

се ще не доказує, що Вагилевич знав особисто Ількевича, бо про його етнографічну роботу та її плоди міг дізнати ся і від Головацького.

Не мало інтересу представляє для нас питанє, як підписував ся Ількевич на своїх збірниках та писанях, а як підписували його інші видавці. Крім офіціального його підпису Григорій Ількевич, який бачимо на віденськїм виданю його приповідок, знаходимо ще такі: *Mirosław Pkiewicz*, на збірнику пісень Ількевича, якого рукопис містить ся в бібліотеці Народного Дому у Львові¹⁾, далі на рукописнім збірнику приповідок, що переховують ся також у Народнім Домі, знаходимо в титулі власноручний підпис автора: *Gregor Mirosław Pkiewicz*, а під німецькою передмовою до тогож збірника скорочений *Gr. Mir. Pkiewicz*. Перший із тих трьох підписів походить із часу, коли Ількевич учителював у Коломиї, а два інші в часу його побуту в Городенці, а власне перший із 1 вересня 1838 р., а другий із 1839 р. Крім того на збірнику приповідок знаходять ся два підписи, один урядовий *Triviallehrer*, а другий літературний *Sammler*. Що до автентичности тих підписів не може бути ніякого сумніву. Натомість деякий сумнів можна мати що до автентичности підпису „*Mirosław*“, який знаходимо під його статею „*Zabobony istnące między ludem prostym w Galicyi*“, якої рукопис не заховав ся, а яка датована „*Pisałem w Horodence 1836*“ і появилася друком у львівськїм часописі „*Rozmaitości*“ в числі 27 із д. 2 липня 1836 р. Неповний підпис Ількевича знаходить ся також під його розвідкою, писаною по польськи, а друкованою в альманасу „*Sławianin*“ п. з. „*O mitologii ruskiej według podania ludu*“, яка має дату: *Pisałem w Horodence w Maju r. 1837* і підпис *Mirosław L.....cz*. Усі ті підписи нашого етнографа без сумніву автентичні та походять із часу його пробування на посаді трівіального вчителя в Городенці (1836—1841 р.).

Цікаве само собою питанє про автентичність псевдоніму Ількевича *Mirosław z Horodenki*. Як знаємо, Ількевич не був родом із Городенки, а про те можна сумнівати ся, чи в загалі коли будь Ількевич уживав такого псевдоніму. Між автентичними підписами його не знаходимо, а стрічаємо його тільки два

¹⁾ Імя Ількевича стоїть там в *genetiv-i* попереджене применником „*czrez*“.

рази: раз у Жеготи Павлі¹⁾, а другий раз у польськiм часописі „Lwowianin“²⁾, і то оба рази в такій формі, в якій ледви чи могли вони вийти з під пера Григорія Ількевича. Перший підпис, ужитий у genetiв-i, рішучо неавтентичний, а скомбінований Жеготою Павлі; про нього зрештою буде мова далі. Не багато варт і підпис нашого автора під коротенькою заміткою „Zwyszaj ludu na Wołyniu“, друкованого в часописі „Lwowianin“ без ніякої дати, яку треба вважати тільки передруком одного уступу з довшої статі Ількевича, поміщеної у львівських „Rozmaitościach“, де, як зазначено вже висше, нема зовсім додатку „z Horodenki“³⁾. Правдоподібно оба сї підписи повстали через комбінацію з двох підписів нашого автора, захованих у рукописі приповідок та під передмовою до того збірника, писаною по німецьки.

Певне свідцтво про те, що Ількевич почав свою вчительську кар'єру в Коломиї, маємо по перше в споминах Якова Головацького, який у тім місті відвідав нашого автора в часі першої своєї етнографічної мандрівки по Галичині та Угорщині, а по друге і в тім, що визначний письменник Йосиф Левицький, що ще 1834 р. видав у Перемишлі свою „Граматику языка русского въ Галиціи“, у списі передплатників на ту граматику подав також імя і прозвище нашого етнографа в такій формі: *Ilkiewicz Gregor, suppl. Lehrer in Kolomea*. Тривіальним учителем у Коломиї був Ількевич що найменше від р. 1824 до 1834, а опісля переніс ся до Городенки, де вчителював та займав ся етнографією принаймні до р. 1840, коли не до смерті (1841 р.). Дату смерті Ількевича знаємо з книжки Йосифа Шуйського „Die Polen und Ruthenen in Galizien“ (Wien und Teschen 1882), ст. 276, де оповівши про початки літературного руху між галицькими Русинами автор пише: „Der Anfang der literarischen Bewegung in Galizien ging harmlos mit der romantischen Tendenz der Polen, Volkslieder und Volksmärchen zu sammeln, zusammen: Marcian

1) *Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego w Galicyi. Lwów 1839. Tom pierwszy, ст. 150.*

2) *Lwowianin, przeznaczony krajowym i użytecznym wiadomościom, wydany w połączeniu prac miłośników nauk przez Ludwika Zielińskiego. 1840, zeszyt 2, ст. 48.*

3) В такім разі одиноким доказом автентичности висше наведеного псевдоніму Ількевича лишаєть ся далі наведений уступ із російської передмови О. Бодяньського до пісень Головацького.

Saskiewicz († 1843), Pkiewicz († 1841) schlossen sich an den Ton und Sprache des rothruthenischen Volkes an¹⁾.

Для ілюстрації того становища, яке займала галицько-руська критика в справі вияснення псевдоніму Ількевича „Мирослав з Городенки“, вважаю потрібним навести тут оповідане Жетоти Павлі (op. cit. ст. 150) та освітлити становище, яке заняв у тій справі др. Іван Франко. І так у кінцевих увагах до думи про „Odsiecz Wiednia i bitwę pod Parkanami“, яку очевидно взято зі збірника пісень Григорія Ількевича, подав Жетота Павлі відомість, що „Duma zaś niniejsza opisująca owe wojenne zdarzenia, znalezioną została w starym rękopisie z r. 1690, w obwodzie kołomyjskim przez gorliwego badacza starożytności narodowych Mirosława z Horodenki. Z wyrażonych w niej skarg kozaków zadnieprskich, zostających wtedy pod władzą moskiewską i utyskujących na to, że nie mogą towarzyszyć Polakom w późniejszej wyprawie wołoskiej, widać, że utworzoną została około roku 1686“. Навівши отці слова Павлього в своїй місцеллянейці п. з. „Вірша епископа Й. Шумлянського про події 1683—1686 pp.“²⁾, ще 1901 р., І. Франко поставив питанє: „Хто був той Мирослав із Городенки, де він знайшов рукопис, із якого відписано сю віршу, як виглядав рукопис і що стало ся з ним потому, нічого не знаємо“. Нині (1911 р.) можемо сю справу порішити так, що Мирослав із Городенки, се Григорій Ількевич, а що до рукопису, про який тут мова, доси нема ніякої ближшої відомости.

Вияснивши ось так питанє про те, хто був Мирослав із Городенки, наведу тут іще твердженє, з яким виступив д. М. Возняк у статі „Маркіян Шашкевич як фольклорист“, друкованій у „Звіті дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1910/1911“, що „Ількевич, будучи учителем в Городенці, займав ся збиранєм пісень в Коломийщині“. Се твердженє правдиве хіба о стілько, що в тих часах (30-их роках) Городенка належала ще до політичного округу коломиїського; та з другого боку треба мати на увазі, що Ількевич принаймні до р. 1835 був народнім учителем у Коломиї, де під впливом Верещинського міг збирати етнографічні матеріали³⁾.

¹⁾ Жерелом, із якого д. Шуйський зачерпнув дату смерти нашого етнографа, було на мою думку „Предисловіє“ О. Бодяньського до пісень Головацького.

²⁾ Записки Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, т. XXXIX, Miscellanea, ст. 3.

³⁾ Пор. про се: Йосифа Левицького, Грамматика языка рус-

Врешті для сконстатованя дати смерти Ількевича наведу тут одно місце в листу Івана Головацького до брата Якова, писаного в початку 1844 р. Правда, в праці проф. Йосифа Шуйського знаємо вже й так, що Ількевич номер 1841 р., та се ще не перечить тому, що читаємо в тім листі, а овшнім потверджує його правдивість, бо читаємо там: „И так збвали нам Холаковскій, Ількевич, Лучкай, Вагилевич, Петрович, а може и Шашкевичеви не много ся дивит?“¹⁾ Як показує ужите тут *perfectum* „збвали“, Головацький згадує про смерть Ількевича як про щось минуле, про довершений факт; біда тільки в тім, що не подає докладно року, і можна би думати, що Ількевич дожив до 1843 р. Одиноким контр-аргументом проти такого здогаду є поки що тільки дата, захована у Шуйського та Бодяньського. Крім того тон листів (27 і 29) Івана Головацького до брата Якова вказує недвозначно на те, що Ількевич номер у марті або маю 1841 р. Инакше годі собі пояснити, для чого І. Головацький подаючи в тих листах широкі відомости про стан друку „Приповідок“, ні разу не згадує про того, хто їх збирав і записував, Григорія Ількевича.

Не зайвим буде тут сказати ще кілька слів про родину Ількевича, для ілюстрації тої суспільної веретви, серед якої жив і працював сей народній діяч. Батько його був економом (офіціалістом) при дворі пана Ромашкана в Городенці. Обік Григорія мав він сина молодшого від нього, який жив іще 1848 р. і був кондуктором при почті. Деяке непорозумінє могла би викликати відомість про Матвія Ількевича (ур. 1818 р.), що був шевським челядником у Львові, та мабуть помер пострілений кулею в часі бомбардованя Львова 2 падолиста 1848 р., маючи 30 літ, яку знайшов я в однім польським рукописнім реєстрі вбитих та ранених при тім бомбардованю між паперами дра І. Франка. Можна би догадувати ся, що сей Матвій був молодшим братом Григорія Ількевича. Се непорозумінє усуває

ского въ Галиціи, Перемишль 1834 (Verzeichnis der Hr. Hr. Pränumeganten), Литературный Сборникъ, издаваемый галицко русскою Матицею под редакцією Богдана А. Дѣницкого, 1886 г. Вып. I, ст. 93, і цитовану вже „Кореспонденцію Я. Головацького в літах 1835—1849“.

¹⁾ Др. Кирило Студинський, Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—1849, ст. 112 (Збірник фільологічної секції Наукового товариства імени Шевченка, т. XI і XII). Недокладність сеї звістки виявляєть ся ще й у тім, що між померших зачислено також Вагилевича, який умер аж 1860 р.

другий рукописний реєстр убитих та смертельно ранених підчас бомбардування Львова, що містить ся в рукописі 1780 рукописної збірки бібліотеки ім. Оссолинських, із якого бачимо, що сей Матвій Ількевич був родом із Рудок самбірського округу, і належав до латинського обряду. Про „кондуктора“ Ількевича знаємо, що д. 3 серпня 1839 р. він був кумом при хрещеню наймолодшого сина Григорієвого Корнила в Городенці, а д. 26 мая 1848 р. був у Заболотіві і бачив ся тут із Йосифом Левицьким, автором руської граматики. Ось що писав про нього Йосиф Левицький із Заболотова в листі з д. 27 мая 1848 р. до Якова Головацкого¹⁾: „Въ коротцѣ вспѣмну, же вчера кондукторъ²⁾ Ількiewiczъ, братъ нашего ссопшого Изда-теля приповѣстей рускихъ, казавъ минѣ, що поманѣтій Соборъ в Празѣ на 7-го Червца отложеній“. От і все, що можна сказати про родину Ількевичів.

Уже вище вазначено, що Григорій Ількевич оженив ся, правдоподібно коло р. 1832 в Коломиї з Юліянною, дочкою Якова та Францішки Дашовських, з котрою мав трьох синів: Юліяна³⁾, Еміліяна⁴⁾ та Корнилія⁵⁾. Далі в нотках подаю свідоцтва хрещеня, уділені мені ласкаво теперішнім парохом Го-

1) Кoresпонденція Якова Головацкого в літах 1835 - 1849, ст. 250.

2) При вазовій почті, яка перевозила листи, пакунки та людий кінями в міста до міста.

3) Tomus XI, p. 88. Die 3-a Julii 1836. Julianus cath. puer thori legit. baptisatus et confirmatus. Obstetrix aprobata Anna Krupińska. Pater Gregorius Ilkiewicz, professor scholae trivialis Horodencensis, et Julianna nata Jacobo Daszowski. Compatres: Andreas Streng, Wagmeister, Kajetanna Gluchowska, kupcowa. Baptizavit et confirmavit Jacobus Czestyński, parochus Horodencensis.

4) Tomus XI, p. 123. Die 29 Julii 1838. Emilianus cath. puer thori legit. baptizatus et confirmatus. Obstetrix aprobata Anna Krupińska. Pater Gregorius Ilkiewicz, professor scholae trivialis Horodencensis, et Julianna v. Francisca Jacobi Daszowski filia. Compatres: Andreas Streng, praefectus viarum, Elisabetha Zahajkiewiczowa Decani Horodencensis uxor. Baptisavit et confirmavit Nicolaus Zahajkiewicz, decanus foraneus Horodencensis, praepositus curatus in Serafince.

5) Tomus XI, p. 141. Die 3-a Augusti 1839. Cornelius cath. puer thori legit. baptisatus et confirmatus. Obstetrix aprobata Anna Karpńska. Pater Gregorius Ilkiewicz, professor scholae trivialis Horodencensis et Julianna Jacobi et Franciscae Daszowski filia. Compatres: Andreas Streng, Wegmeister, Anna Lewicka, sacerdotis filia, Julianus Ilkiewicz, conductor, Kajetana Gluchowska, mercatoris uxor. Baptizavit et confirmavit Jacobus Gierowski, Doctor Ste Theologiae et professor studii biblici N. T. in Universitate Leopolitana.

роденки, о. Николою Котлярчуком, якому отсім складаю прилюдну подяку. Варто додати, що по смерті Григорія Ількевича († 1841 р.) вдова по нім, Юліянна Дашовська, вийшла в друге зауж за Йоанна Киричинського, що правдоподібно по смерті Ількевича став народнім учителем у Городенці, та мала з ним одного сина Ізидора¹⁾, якого метрику, уділену мені рівнож о. Котлярчуком, подаю далі в нотці. Годі сказати щось певнішого про його вчительване. Можна піднести тільки його енергію та замидуване до праці, що відбила ся між иншим і на обох його збірниках (приповідок і пісень). Особливо трудолюбність Ількевича підносить автор „Предсліва“ до „Русалки Днѣстрової“²⁾ (Головацький), звертаючи ся до Русалки з таким жаданем: „Поклони ся, Русалко наша, низко честному Сподареві Николѣ Верещинському, що тобе (sic!) звелѣв родити ся, и всѣм, що ты пристроїли пѣснями народними и стариною; именно: Трудолюбивому Мирославоу Ількевичови, потом Православоу Каўбови, Ивану Бѣлѣнському, Маркеллу Кульчицкому, Мѣнчакевичу и иншим; честь им най буде и слава, а в руских дѣтѣх найусердїйша подяка!“ Інтерпретацію тої апострофи дав Я. Головацький у статі, писаній по російськи „Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы за 1885 и 1886 годы“ (Вильна 1888), ст. 54.

Що Ількевич був, як на ті часи, високо освіченим чоловіком, може доказувати його знане польської та німецької мови й літератури, як і руської та російської. Аби не бути голословним, наведу ось які свідоцтва: в статі „O mitologii ruskiej według podania ludu“ цитує він Длутоша, Кромера, Бельского, Меховіту, Стрийковського; зрештою і дві його польські розвідки доказують знане польської мови. Надто знав Ількевич такі твори, як *Łukasz Gołębiowski, Lud polski, jego zwyczaję, zaobobony. Warszawa 1833* і *Йосифа Лозинського, Ruskoje wesile. Przemyśl 1835*. Певно се ще не цілий реєстр книжок і творів, відомих Ількевичеві, який, як знаємо, пильно займав

¹⁾ Т. XII, р. 94. Die 10 Maji 1847. Isidorus. cath. puer thori legit. baptisatus et confirmatus. Obstetrix non examinata Maria Bryndyk. Pater Joannes Kyrczyński, professor scholae trivialis Horodencensis et Julianna Jacobi et Franciscæ Daszowski filia. Compatres: Grzegorz Axentowicz, apothecarius, Wilhelmina Streng, viarum prae-fecti filia. Die 10 Maji 1847 baptizavit et confirmavit Jacobus Cze-styński parochus Horodencensis.

²⁾ Див. ст. V—VI. Цитую дословно.

ся спеціально етнографією та віруваннями простого народу. Маємо деякі сліди, що він знав навіть латинську та грецьку мову. Також і німецьку мову та літературу знав Ількевич дуже добре; доказує се не тільки німецька передмова до приповідок та німецькі паралелі, але й цитований ним „Versuch einer slavischen Mythologie“ (Göttingen 1804). Се й не диво, бо-ж німецька мова була тоді звичайною розговорною мовою в батьківськiм домі Ількевича, а також викладовою у всіх школах, не тільки міських нормальних, починаючи від другої класи, але її вчили також у другім і третім році сільських т. зв. трівіяльних шкіл. Врешті і в російських авторів знав він Глинку та Попова.

II.

Етнографічну діяльність Григорія Ількевича характеризує Кольберт, подаючи, що він збирав „pieśni, przysłowia, zabobony z Pokucia“¹⁾. Ся його діяльність сягає своїми початками ще 20-их років минулого столітя, правдоподібно 1824 р. Виходить се із власних слів Ількевича, висказаних ним у маю 1837 р., що він „od lat kilkunastu“ посвятив ся збиранню „starożytnych zabytków narodu ruskiego“²⁾. З деяких оглядів цікава також звістка Я. Головацкого, поміщена в його записках п. з. „Пережитое и перестраданное“, а опублікована Богданом Дідицьким у „Литературномъ Сборнику“ галицко-руської Матиці, в другім випуску за р. 1886 у „Матеріалахъ для Истории галицко-русской словесности“ (VII, ст. 92), де читаємо: „Мнѣ сказали еще во Львовѣ, что въ Коломыѣ есть учитель Григорій Илькевичъ, который собираетъ русскій народныя пѣсни. Тамъ же находится ревностный Русинъ, директоръ уѣзднаго училища (Kreishauptschuldirektor), Николай Верещинскій. Я пошлъ къ Илькевичу, который сейчасъ-же повелъ мене къ своему директору“. Головацкий, як виходить із сеї звістки, в 1834 р. знав тільки збірник пісень Ількевича, писаний латинськими буквами, а натомісь не знав нічого певного про приповідки, які, як відомо, 1838 р. були вже готові до цензури.

Літературна та етнографічна спадщина по Ількевичу досить богата та різнородна і має не малу наукову вартість. Крім ні-

¹⁾ Oskar Kolberg, Pokucie. Obraz etnograficzny. Tom I. Kraków 1882, ст. VI. (у передмові).

²⁾ Альманах „Sławianin“, t. II. Lwów 1838, ст. 91 і часопис „Rozmaitości“, за рік 1836, ч. 27, ст. 217.

мецької передмови до приповідок, яка має літературне значінє, всі інші праці Ількевича належать до етнографії та мітольоїї. Ось їх реєстр:

А) в обсягу етнографії:

1) *Sobranje Piseń ruskich historycznych czrez Myrosława Ilkiewicza*. Сей рукописний збірник, використаний уже ріжними видавцями пісень, переховуєть ся в бібліотеці Народного Дому у Львові під знаком III, 2. Сей рукопис має формат 8-ки, а писаний, як уже й титул показує, латинкою, складаєть ся (в теперішнім дефектнім стані) з 54 карток (разом з окладинкою) сірого, канцелярійного паперу. Його зміст подам далі. Одинока дата, яку в нїм знаходимо, се рік 1833.

2) *Sprichwörter der Ruthenier oder Rußinen in Galizien von Gr. Mir. Ilkiewicz, Triviallehrer 1839*. Як попередній, так і сей рукопис¹⁾ у форматі 8-ки, знаходить ся тепер у бібліотеці Народного Дому під ч. 311. Давнійше, як показує печатка, належав до музея А. С. Петрушевича (1257), який перенесено до Народного Дому. Писаний на сірім канцелярійнім папері рукою Ількевича, як і попередній, зшитий, у пестрій, зеленій, цяткованій окладинці, має 80 карток, записаних по обох сторонах (або 160 сторін). Руські приповідки писані латинкою, а їх німецькі паралелі німецькими острокінчастими буквами. На другій картці в горі містить ся другий титул: *Przykazki iły prurówysty Ruskyj*. Приповідки впорядковані по початковим буквам польського альфавету без означеня тих букв на початку кожної групи²⁾. Як відомо, сей рукописний збірник положено в основу віденського виданя руськими буквами та правописом першої части „Вѣнка“³⁾, якого повний титул такий: „Галицкіи приповѣдки и за-

1) Сей рукопис передав Ількевич Якову Головацкому мабуть іще в вересні 1839 р.

2) Інший рукопис збірки приповідок Ількевича, також з німецькою передмовою, бачив др. Іван Франко у пок. Костя Горбала, тоді учителя гімназії в Стрию в ноч. 80-их років мин. віку.

3) Пор. Літературно-Науковий Вісник, т. XXI, ст. 132, де Іван Франко у некрольогу Костя Горбала пише: „Пригадую між иншии Ількевичів автограф його збірки приповідок з німецькою передмовою, рукопис, який погім незабаром згорів при пожежі, що захопила Горбалево помешканє і знищила часть його бібліотеки“. Пізнійше довідав ся др. Іван Франко, що рукопис мабуть не згорів і бібліотека Горбала при тій пожежі не потерпіла нічого.

гадки зібрані Григорієм Ількевичем. У В'їдні. Напечатано черенками оо. Мехитаристів", 1841, мала 8-ка, ст. 124+VI. „Предисловіє“ займає стор. III—VI. Німецька передмова, „Vorrede“, в рукописі приповідок вставлена там окремо як картка 2, того самого формату, що й збірник, писана по німецьки, має озь який підпис із датою: „Geschrieben in Horodenka in Galizien den 1-ten September 1838. Gregor Mirosław Ilkiewicz, Sammler“. Текст сеї передмови подаю нижше в німецькім оригіналі.

Б) в обсягу мітології й етнології:

1) Zabobony istniejące między ludem prostym w Galicyi. Розвідка, друкowana в львівській часописі „Rozmaitości“, з р. 1836, ч. 27 із д. 2 липня, ст. 217—218, датована: Pisałem w Horodence 1836, а підписана „Mirosław —“. Один уривок із сеї статі подав Л. Зелінський в часописі „Lwowianin“ з р. 1840, зошит 2, ст. 48, п. в. „Zwyczaj ludu na Wołyniu“, а другий уступ 3. „Karanie się w wielki Czwartek“ Оскар Кольберт у першій томі „Pokucie“, ст. 146.

2) O mitologii ruskiej według podania ludu. Стата, друкowana¹⁾ в альманасу Станіслава Яшовського „Słowianin“ за р. 1839, ст. 91—95, датована: Pisałem w Horodence w Maju r. 1837 і підписана Mirosław I.....cz.

Оба етнографічні збірники Ількевича писані латинкою; особливо рукопис пісень писаний виключно сим письмом; що-ж до рукопису приповідок, то в нім руський текст писаний також латинкою, а титул, передмова та німецькі паралелі писані німецькою мовою та німецьким письмом. Інші його писання писані польською мовою. Пояснене сього явища знаходимо в цитованій уже висше „Кореспонденції Якова Головацького в літах 1835—49“, в листі Івана Головацького до брата Якова²⁾, яке наведу далі.

Відповідно до того реєстру праць Ількевича випадало би обговорити тут та подати зміст збірника пісень, зібраних Ількевичем, і то з огляду на хронологію. Відступаючи від того порядку представлю поперед усього справу цензурована та друку³⁾ приповідок. Ось що пише про сю справу др. Кирило

1) Без відома автора. 2) Op cit. ст. 40.

3) Справою друку приповідок Ількевича заняв ся близше та обговорив її докладійше 1911 р. в Записках Наукового Товариства імени Шевченка у Львові д. М. Возняк у місцялянейці п. в. „До історії видання Ількевичевих приповідок“.

Студинський у „Передмові“ до „Кореспонденції Якова Головацкого в літах 1835—49“ (ст. LVIII—LXI)¹): „На його руки (себто брата Івана) переслав Яков Головацкий у початку 1840 р. „Галицькі приповідки“ Григорія Ількевича, які він доповнив майже в третину і приладив до друку, додавши на кінці загадки, зібрані Іваном Бірецьким (ур. 1815, а вмер 12 липня 1883 р. на становищі пароха в Угнові і угнівського декана). Іван Головацкий передав прислану рукопись віденській цензурі ще в цвітні 1840 р., одначе дізнав ся від Копітара, що він не скорше візьме ся до рецензії приповідок, як за два місяці, коли прийде на них черга, бо тоді нагромадило ся чимало славянських творів у цензурі. Не знаємо на певно, чи мав Копітар приповідки в рецензії, бо в половині червня 1840 р. відіслав їр. Седльницький рукопись приповідок до львівської цензури з порученем, щоб оцінив її руський цензор, тому що книжка ширила би ся головню в Галичині, а руський цензор умів би найліпше оцінити її та пояснити, чи місцеві відносини на се дозволяють“.

„Ось так проти інтенції Якова Головацкого рукопись приповідок опинила ся всеж таки в руках Венедикта Левицького, який передержав її у себе поверх пів року. Президія львівської губернії відіслала рукопись враз із ореченем Вен. Левицького доперва дня 16 лютого 1841 р. з внеском „admittitur ad imprimendum deletis delendis“²). Сих „deleta“ було много, як каже Кріт, („nach Beanständung mehrerer Stellen“); а про те, які приповідки видавці в друку мусіли пропустити, дізнаємо ся з листу Івана Головацкого до родини з д. 2 марта 1841 р., сконфіскованого староством у Золочеві, в яким між иншим читаємо про приповідки Ількевича (подаю той уступ дословно, транскрибуючи тільки латинські букви на наші): „Так тоді розгадуючи навинула ми ся гадка о „Prugrowidkach“, котрі мені Ярослав (Яків Головацкий) ще вторішого року до печатаня прислав, так що о них безмаль і надія утратила ся. Добре! Пішов-ем до Цензури, і як на щасте видали ми сей рукопис, а на нім: Imprimatur omit. del. cor. cor. etc. 13 (25) Lutnia 841. — Дуже-ж ся розвеселив про те, що той час, жеби-м

¹) Подаю сі замітки дра Студинського про цензуроване „Приповідок“ дословно, зміняючи тільки подекуди правопис.

²) Дотичні два документи опублікував М. Тершаковець, Українсько-руський Архив, т. III, ст. 143—4 і Галицько-руське літературне відродженє. У Львові 1908, ст. 138.

мало не сказавши даремнісінько змарновав, принаймі на ізданіє того діла ужити можна. Але ті, Ярославє, кажу, той навіджений цензор львівський (Венедикт Левицький) поперемазував всі приповідки, де но було слово: „Лях, піп або Німець“ — всіх таких разом 67 приповідок, — а по найбільшій часті самі добрі і складні, шо аж жаль за груди стискає — а Ляхи тутейші дуже с того раді (демократи, народолюбці ся зовут) — загадок також 5 вимазав — лише на Жидів і Москалів то повістляв. — Най же єму така слава буде!“

Як бачимо з сего донесеня, Венедикт Левицький хотів бути льояльним супроти Ляхів, попів та Німців, хоч приповідки, які до них відносили ся, ні в чім не були обидними. Деякі з них переслав Я. Головацький в листі до Срезневського¹⁾. Здаєть ся, руський цензор не хотів дозволити на ширене приповідок, шо з одної сторони вірно з'ображували нужду вдів по руських священниках, а з другої кепкували з Поляків та Німців.

„Та впрочім і за се треба бути вдячним руському цензору, без якого корисної опінії ледви чи приповідки були би вийшли друком. Остаточнo їх видано в світ коштом Николи Верещинського. Коректу перевів Іван Головацький, який бажав, щоби книжка вийшла латинськими черенками, бо „через букви латинські наші книжки борше полізут до чужини, будут приступнійші для неї — а так пізнавши нас, будут і на чужих всеучилищах нашого (словенского) язика учитись“²⁾. Але на се не згодив ся в першім ряді Яков Головацький, який на бажанє Івана муєв йому вияснювати, шо склонило його до уживаня гражданки (див. тамже листи ч. 20 і 32), а в другім ряді Верещинський, який в листі (див. тамже лист ч. 21) до Якова Головацького зазначив, шо Русини не зискають нічого уживаючи латинських букв, і через те годі їх прийняти, хоч пишуть ними й друкують Чехи та Ілїрійці.

Подаю тут іще деякі цікаві подробиці про друк приповідок Ількевича. Друкували ся вони в друкарні оо. Мехитаристів у Відні, де Іван Головацький слухав тоді викладів медицини. Цілий навлад обіймав 500 примірників, та розійшов ся досить скоро: в самім Відні продано 30 книжок, а даровано 10;

¹⁾ И. С. Свѣнцицкій, Матеріалы по исторіи возрожденія карпатской Руси, Львів 1906, ст. 172—3.

²⁾ Пор. Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка, т. XI і XII, ст. 40, де сей цитат находить ся в листі, писанім чеським правописом.

Прага закупила 10 кн., а дістала даром 4; до Загребу продано 5 кн., а даровано 1; врешті до Прешбурга продано 8 кн., а до цензури віддано 3 книжки. Що до решти примірників, то чотириста їх вислав І. Головацкий до Львова, а решту (29) лишив поки що у себе в Відні. Кошти друку виносили всего 102 фльоринів к. м. За приповідки дякували видавцєви між иншими Коляр, Павлович і Попович (Студ. ор. сіт., ст. 5).

Хоч приповідки Ількевича були що до змісту книжкою на скрізь льюальною і невинною, яка могла лежати спокійно на столі в хаті кожного церковного достойника, то одначе в духовних сферах прийнято їх нерадо. Яков Головацкий оповідає, що коли приніс друкований примірник до духовної семінарії у Львові, а префект Михайло Малиновський показав його ректорови Якимовичєви, пізнійшому владичі і митрополитови, він книжку переглянув, де-що з неї прочитав, але купити не хотів, кажучи: „Nie mogę i nie mogę, dlatego nie mogę, bo nie chcę“¹⁾. Натомісь радо повитали „Приповідки“ Ількевича Словак²⁾ Коляр і Сєрби Павлович та Попович, обік инших учєних, взагалі полудневі Славяни. Натомісь Поляки прийняли їх апатично або й нерадо. Не зайвим буде зазначити, як віднесла ся до приповідок Ількевича тогочасна літературна критика. Ось кілька примірів. Бібліографічну оповістку помістив у XVI річнику „*Časopis-y českého Museum*“ (1842 р.) Франц Яхім п. в. „*Maloruska literatura*“ (див. Swazek III). Досєть прихвильну замітку на збірку поезій Рудольфа Моха „*Мотиль*“ (що вийшла 1841 р.) та на приповідки Ількевича, помістили львівські „*Rozmaitości*“ в числі із 7 серпня 1841 р., яка звучить: „*Zalesamų oba te dziełka miłośnikom literatury słowiańskiej*“. Натомісь більше місця присвятив оцінці „Галицких приповідок“ Ількевича російський „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“ за р. 1842 та 1843. В 33 части того журналу за 1842 р. виступив якийсь „обозрѣватель“ Б. Ф. ось із якими критичними увагами³⁾: „Під таким заголовком (Галицкіи приповідки и загадки) напечатана у Вѣнѣ (Відни), і дуже гарно книга руськими буквами на Галицькім нарічю. Воно близьке до нашого і, здаєть ся, ще більше зрозуміле для нас, як малоро-

¹⁾ И. Е. Левицкий, Галицко-русская библиография, т. I, чч. 172, 173, 190, 198 і 208. ²⁾ Не Словинець, як подає проф. Стул.

³⁾ Подаю їх в перекладі на нашу мову; оригінальний текст див. И. С. Свѣнцицкий, Матеріалы по исторіи возрожденія карпатской Руси, I, Львовъ, 1905/6, ст. 20.

сійське, а книжечка писана ним представляє живий доказ спорідненя славянських племен, розділених часом, простором, судьбою, які одначе заховали в душі теплоту любви, однодушність, симпатію до всього рідного. Простота старинного побуту Руси і любов до рідного зворушливо („трогательно“) знаходять свій вираз у „Галицких приповѣдках“. Далі наводить той сам рецензент „предисловіє Ількевича“ (яке, як відомо, на підставі німецького першовзору написав Я. Головацький), дає численні цитати, порівнює галицькі приповідки з великоруськими та дає їх загальну характеристику, а врешті заявляє: „Галицкія приповѣдки и загадки принадлежать къ нашей словесности“. Очевидно рецензент переконав сам себе, що південна і північна Русь, се все одно.

Справедливішу оцінку приповідок Ількевича дав у 37-ій часті тогож „Журналу“ за 1843 р. Ізмаїл Срезневський, в якій підніє, що „по множеству матеріаловъ собраніе превосходное; по къ сожалѣнію расположено все азбучнымъ порядкомъ“. Для повноти подаю тут іще два прихильні відзиви про Ількевичеві приповідки, які появили ся 1844 та 1846 р. в німецькім письменстві. В другім річнику Йорданових „Jahrbücher“¹⁾ знаходимо анонімну догшу статю п. в. „Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur“, в якій між иншим читаємо: „Gregor Ilkiewicz sammelte galizische Sprichwörter und Rätsel; 1841 in Wien mit schöner Schrift gedruckt“. Значно ліпшу рецензію на приповідки Ількевича дав два роки пізнійше у тихже „Jahrbücher“ инший „Anonymus“, відповідаючи на попередню статю в окремій розправі „Erwiderung auf die Bemerkungen über den Artikel: Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur“ (ст. 185). Він повідає між иншим, що „die Apologie für den Łoziński aus Veranlassung der Einführung der polnischen Buchstaben in die russische Sprache gereicht ihm zu keinem Vortheile, weil er selbst den Fehler eingesehen, der kirillischen Schrift sich bedient und keine Nachahmer im Volke gefunden hat; dass aber durchgehends die gallizisch-russischen Bücher profanen Inhaltes mit kirillischen Schriften alten Schnitts gedruckt werden, ist falsch, weil die „Галицкія Приповѣдки и загадки, збрани Гр. Ількевичом у Вѣднѣ“ 1841 und viele Gelegenheitsgedichte mit den kirillischen Schriften neuen Schnitts oder Civil-Schrift gedruckt worden sind“.

¹⁾ Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft. Redigirt von Dr. I. P. Jordan. Vierter Jahrgang. Leipzig 1844, ст. 208.

В додатку до сих подробиць подаю ще тут порівняне рукописного збірника з друкованим для представлення, які і як численні та значні зміни та доповнення позволив собі поробити редактор друкованого збірника. Ось як представляється ця чисельне відношенє приповідок, поміщених у тих обох збірниках (рукописнім і друкованим):

РУКОПИС		ДРУК		РУКОПИС		ДРУК	
БУКВА	ЧИСЛО	БУКВА	ЧИСЛО	БУКВА	ЧИСЛО	БУКВА	ЧИСЛО
A	29	A	50	P	156	О	34
B	107	B	144	R	35	П	199
C	173	B	169	S	221	P	45
D	146	Г	103	T	107	С	174
G	2	Д	211	U	32	T	128
H	71	Є	44	F	1	У	67
I	118	Ж	26	W	106	X	161
K	147	З	112	Z	76	Ц	17
L	9	И	52			Ч	69
Ł	33	K	181			Ш	20
M	48	Л	71			Щ	60
N	272	M	69			Ѣ	9
O	67	Н	406			Я	198

Під кожною азбучною групою зазначено число приповідок, поміщених у ній, хоч групи не відділені від себе окремими буквами.

На перший погляд могло би здавати ся, що в рукописі бракує цілком кількох букв, які знаходять ся в друкованим тексті, як ось: Є, X, Ч, Ш, Щ, Ъ і Я. Та се тільки на повір. Бо по короткій застанові побачить кождий, що сї вложені букви руські належить на перед розложити на відповідні латинські, і аж тоді шукати їх у рукописі. І так ось приповідки, друковані під „Є, Ъ та Я“ (розуміть ся, крім додатків Головацького) можна знайти в рукописі під I; X і Ч під лат. C, а Ш і Щ під лат. S. Додам іще, що в рукописі знаходить ся одна приповідка на букву F, якої в друку нема. В загалі сума приповідок, записаних Ількевичем, виносить 2255, а друкованих (отже автент-

тичних і не-автентичних) 2819. Бачимо з сего, що ріжниця виносить 564. Та на тім не кінець. Головацький редагуючи приповідки Ількевича жусів очевидно числити ся з ореченнєм цензора і пропустити ті приповідки, які вичеркнув В. Левицький. Крім того порівнюючи рукописний збірник із віденським виданнєм, знайшов я в рукописі багато приповідок, що не ввійшли до того видання, хоч вони нічим нікого не ображають (може переочив їх редактор при транскрипції з латинки на гражданку?). В загалі-ж треба зазначити, що до збірки Ількевича додав Головацький із своїх записів що найменше 1079 приповідок. Із першого листу Вагилевича до Цюгодіна, писаного 1836 р., довідуємо ся між иншим, що Головацький мав уже того року гарний збірничок 1500 приповідок¹). Часть того збірничка ввійшла правдоподібно до віденського видання приповідок Ількевича; далі 69 приповідок (на які мабуть зложили ся деякі цензурою пропущені приповідки Ількевича та записи Головацького), як „дополненіє къ собранію приповѣдокъ Григор. Илькевича“ появила ся друком аж. 1851 р. у виданій Мікльшпічем у Відні „Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte“, erster Band, ст. 264—266. Для характеристики того „Дополненія“ наведу тут примітку, поміщену там-же (ст. 266) під текетом: „Якъ каждый человекъ, такъ и цѣлыя народы пользуются и образуются досвѣдченіємъ своимъ; опытъ и впечатлѣнія внѣшнія даютъ направленіе и пачто ихъ способу мышленія и дѣланія. Съ того становища судивше оказуе ся важность нѣкоторыхъ ту собранныхъ приповѣдокъ; ибо въ нихъ отбивается народное мнѣніе Галицкаго Русина и отношеніе его къ другимъ народамъ, съ которыми онъ отъ давныхъ вѣковъ проживаетъ. Не менѣе разительно пребивается ту различаніе становъ и ихъ противоположность: попь, хлонъ, ляхъ, жидъ и нѣмецъ“. Дещо з таких, що так скажу, національно та суспільно антагоністичних приповідок переслав Яков Головацький Срезневському в листі з 8 серпня (27 липня) 1844 р. (розумієть ся таких, що не ввійшли до віденського видання приповідок Ількевича)²). Про решту приповідок зі збірки Головаць-

¹) Пор. „Московскій Наблюдатель“ 1836 г. VII, ст. 288 і далі; И. С. Свѣнцицкій, Матеріялы по исторіи возрожденія карпатской Руси. I, Львовъ 1906, ст. 147.

²) Про ті приповідки пор. И. С. Свѣнцицкій, Матеріялы, I, ст. 172—3 і Др. К. Студинський, Кореспонденція Я. Г. в літах 1835—49, ст. LX, зам. 2.

кого поки що годі сказати щось певного.

Ще 1909 р. завважив був др. Студинський, що „при побіжнім навіть порівнанню рукопису (Ількевичевих приповідок) в друкованому книжкою видно, як багато Як. Головацький завдав собі праці, щоби видати її в світ“¹⁾. Нині переглянувши весь дотичний матеріал та порівнявши друковані приповідки з рукописом, прийшов я до спостережень та висновків не цілком корисних для роботи їх редактора. Та нехай говорять факти самі за себе! Поминаю вже те, що з огляду на відмінні погляди про правопис, яким належало би друкувати приповідки Ількевича, Івана Головацького, що бажав задержати латинку, та Миколи Верещинського, фундатора „Приповідок“, що конче домагався введення гражданки, прийнято остаточно правопис першої частини „Вівка Русинам на обжынки“. Важніше питане про автентичність друкованого тексту. І так німецький титул збірника Ількевичевого заступив Головацький руським, значно відмінним. Далі німецьку передмову, написану Ількевичем, переложив дуже свobodно та доповнив згадкою про „загадки“, зібрані, як відомо, Бірецьким, і помістив на кінці збірника приповідок, без зазначення їх збирача та місця, де їх записано. Врешті що до німецьких паралелів, захованих у рукописі Ількевича, треба сказати, що в віденському виданні не лишилося з них ані сліду; на мою думку ці паралелі були би значно причинилися до ліпшого зрозуміння руського тексту, усуваючи всякі непевності щодо їх значіння. Додати до того, що значна частина приповідок, записаних Ількевичем, не дісталася цілком до віденського видання, хоч вони мали своє значіння; що-ж до решти приповідок з рукопису Ількевича, то вони або появилися в друку без зміни, або зі значними змінами та доповненнями. Натомість поминаю тут приповідки, яких нема в рукописі Ількевича, себто не Ількевичеві, що ввійшли в віденське видання, та забраковані цензурою, про які була вже мова. Приповідки, записані Ількевичем, а не друковані 1841 р., подаю далі, не змінюючи їх правопису, для ілюстрації покутського діалекту, який заховався в рукописі, але не узгляднений відповідно в друкованім виданні.

Що до руської передмови до віденського видання, підписаної „Издатель“, то без сумніву її автором, як і автором усіх приміток треба вважати Головацького²⁾. Ось Ількевичева перед-

¹⁾ Др. Студинський, *op. cit.* ст. LIX (Передмова), зам. 8.

²⁾ Диви про се також: Др. К. Студинський, Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, ст. 298. Написав її Головацький 1840 р.

мова до приповідок, яку подаю тільки зі зміною німецького правопису на латинку та інтерпункції.

VORREDE.

Wie der Abgebrante in der Asche seiner vernichteten Behausung wühlend froh ist, wenn er kostbare Uiberreste von seiner Habe findet, also freuete ich mich bei der Sammlung vaterländischer Sprichwörter und Lieder, welche ich dem verehrungswürdigen Publikum mitzutheilen willens¹⁾ bin. Denn leider sind diese die einzigen Trümmer, die vom ehemahligen Reichthume in Kunst und Wissenschaft zu Halicz übriggeblieben, die einzigen Schätze, die im Innern der Völker aufbewahret aus der Vorzeit zu uns kommen, die einzigen Güter, welche das Schwert und Feuer der zahllosen Feinde nicht vernicht[et] hat. Theuer sind uns diese Uiberbleibsel. Wohl lächelt der Reiche²⁾, wenn er den Armen sieht, wie dieser Kleinigkeiten mit großer Sorgfalt sammelt; und so werden viele unserer reichen Slawen³⁾, den[en] ein beßeres Schicksal beschieden war, vielleicht lächeln, wenn sie diese unsere Armuth und Freude sehen. Ich habe nicht für Reiche⁴⁾, sondern für meine Brüder gesammelt, und diese werden meine Gabe nicht verschmähen.

Ja, euch; o theuere Landsleute sey diese Sammlung vaterländischer Sprichwörter gewidmet. Empfanget sie mit jenem freundschaftlichen Herzen, mit welchem sie euch der Sammler weihet. Leset darin die Urtheile⁵⁾ unserer Ahnen über Menschen und die verschiedenen Lebensverhältniße, welche sie erfahren haben; erkennet an demselben ihren Geist, ihre Art zu denken und zu fühlen; vernehmet darin die Stimme der Weisheit, wie sie sich unter unserm Volke hören ließ, und ziehet daraus den Nutzen für euer Leben.

Geschrieben in Horodenka in Galizien den 1-ten September 1838.

Gregor Miroslaw Ilkiewicz
Sammler.

III.

Поки перейду до детального розбору приповідок, що містять ся в рукописі Ількевича, присвячу кілька уваг ортографії того рукопису, писаного латинкою. Ось замітніші признаки того правопису: Руське я відає рукопис правильно через já (з двома подовгастими значками над а); замість етимологічного б виступає в рукописі ö (з двома точками в горі). Participium per-

¹⁾ В ркп. Willner. ²⁾ В ркп. хибно: Teiche.

³⁾ В ркп. хибно: Schlawen. ⁴⁾ В ркп. хибно: Teiche.

⁵⁾ В ркп. Antheile.

fecti activi для третьої особи singularis має в рукописі скрізь окінчене -l (як у польськiм), пр. chodył, robył. Церковно-славянське ѣ передає рукопис Ількевича буквами ie. Під впливом польської мови не раз прикметники мужеського роду sing. не мають кінцевого j, пр. Bólszy wydatok, niż prychöd, або: Ne płatyt bogaty, ale wypowaty; dobry, połny i т. д. Часто іменники мужеського рода, окінчені на -ць, виступають у рукописі без змягчення, пр. hornec, szwec, kupec, pałec, worobec, hołubec, konec, winec. Це очевидно прикмета покутського говору, характеристична для Коломиї та коломийського округу. Так само характеристичне для Покутя уживанє букви e замість літературного я, що виступає в друкованім тексті, а в рукописі зазначене виразно пр. kaleje, rodiet, hriedu, zezwoleje. Спорадично трапляють ся форми, як trisy (тряси), łysziej (лишай). Деколи замість літературного и виступає в рукописі Ількевича діалектичне ie, і то навіть по k: kień (кинь), niżkie (ніжки), takie (таки). Вплив польської мови слідний у таких формах, як: s tem, w sercu, sciny (стіни), po ludzki, ludzka, Hrehory, zdradył, uwiazł, wspieraє. На українїзми подабають два nominat-иви: nieszczystia, szczastia. Гуцульськими треба назвати дві форми, заховані в тім рукописі; rułnuje, szenuje. Буковинїзмами можна вважати такі форми, як: durnej, spornej, łepne, zaszle, szklannej, зам. дурний, спірний, липне, зайшли, склянний. В ablat. sing. жєньських іменників виступає часто покутське закінченє ов, ев, зам. ою, ею, пр. motykw, skyrow, hubow, razuchow. Те саме можна сказати про прикметники, пр. s łuchow dolew, та заіменники, як: tobow, s sobow i т. д. Та найбільше видно роботу Головацького на таких приповідках, що містять у собі дієслова зворотні. Як відомо, руські діалекти в Галичині і на Буковині переважно кладуть заіменник ся перед дієсловом, а навіть розділяють одно від одного иншими виразами; те саме бачимо і в рукописі приповідок, записаних Ількевичем. Ось пр. „Dobroє samo sia chwalyt“ i т. д.; „De sia dwom waryt, tam sia i treti pożywt“, „Newistka sia skarżyт“ i т. п. Менші і дрібні відміни поминаю.

Як зазначено вже вище (ст. 18 і 20), деякі народні приповідки, записані Ількевичем, лишили ся в рукописі і не ввійшли до видєньського видання чи то через неречєне їх редактором, чи через цензорський засуд. Ось ті приповідки в такому порядку, як записано їх рукою Ількевича, порядком латинської азбуки (подаю переважно без німецьких паралєль):

Aby do huby, budú jisty zuby.
 Bez bożoji woli niczoho sia ne stane.
 Bere wowk i rachowane.
 Bez żartu. Ohne Scherz.
 Bida tomu dworowy, de rozkazuje korowa wołowŷ.
 Bje bryndziu w dirawu dziķu.
 Biļyj jak Arab, czornyj jak huś.
 Boczka powna ne hołosyt.
 Bõh s kaļytow stojit nad syrotow.
 Bõh znaje, szczo wony s sobow majut?
 Bohato psiw zajcia smert'.
 Buło szczo jisty i pyty, ale prynuki ne buło,
 Brydkie¹⁾ prezwyisko²⁾ poctywosty ne wadyt.
 Bresze w żywy oczy. Er lügt in die Augen.
 Bay-barzo. Freilich. Wegen meiner.
 Bohdajem sia triczy zlaszyw! — Cyt, wże ty wiru, ne kļeny sia
 wrażoju wiroju!
 Chodyt jak kõt zahoreny. Er geht, wie wahnsinnig.
 Chto sia urodyt durnem, to i w Kijowi rozumu ne kupyt.
 Chto szmaruje, toj i jide.
 Chto sia raz sparyl, to i na zymne dmuchaje.
 Chto bohato obyciaje, toj mało daje.
 Chto perwsze (sic!) zajide, toj mele.
 Chto w czas ne prychodyt, sam sobi szkodyt.
 Czeszy ditka z ridka, aby ho ne derło.
 Czekaj hrybe, nim tebe chto zdyble. Warten macht Sorgen.
 Czeszy sia takiem rohom, jakim sia dystaty možna. Strecke dich
 nach der Decke.
 Czort swoje, a pip swoje. Jeder will recht haben.
 Czoho sia Iwaś ne nauczył, toho sia Iwan ne nauczył.
 Czuże wydyt pid nosom, a swoho ne wydyt pid lisom.
 Czuże ne hrije. Fremde Sachen werden uns nicht warm machen.
 Czuduje sia, jak tela na nowi dweri.
 Czudo Mychajłowe, czudo straszne, czudo Machuniowe. Ein
 nachlässiger Mensch. (Sage).
 Daty worohowi chliba i soły. Sey großmüthig.
 Dery tohdy lyka, koły sia derty dajut.
 De dobre, de dobre, a doma najlutsze.
 De chwist riadyt, tam hołowa bļudyt.

1) В пукон. Bredkie. 2) В пукон. przywisko.

De niczoho nema, tam i car sprawu prohrał.

De tonko, tam sia rwe. Der Arme verliert das Brot aus dem Bettelsacke.

De diwok sim, tam dola wsim, a de odna, i tij rydka.

De pide Jeryj, to vse mu hyrka weczery.

Deń biżył, a try dny leżył. Ein Faulenzer.

De muž staryj, a żona mołoda, tam na dity uroda.

Deś ne posijaw, to win tam zijde. Er muß überall seyn.

Ditko a baba, to odna rada.

Dobra żona, koły je mich pszona.

Dobroje samo siã chwałył, a źłoje potrzebuje pochwały.

Dohadźaje jak bolezczi.. tychij...

Do moho bereha niczoho dobroho ne pryplyne.

Do hotowoji kołody ne sztuka ohniu pryłozyty.

Do Boha apelacyja. Nimm deine Zuflucht zu Gott — es ist verloren.

Dobrym ładom ide. Die Sache hat guten Fortgang.

Dobra nasza, choť nema maryasza. Unsere Sache steht gut.

Dureń psowy oczy promył.

Dobre szelity (szumity) w czużim.

De dobre, tam i oteczestwo.

De siã ne pałyt, tam siã i ne kurył.

De dwa siã wadiāt, tam trety bere za kałytku.

Dwi gospodyni, a dwa kohuty w ödnim domu nykoły sia ne zhodiāt.

Do lisa drowa siã ne woziāt'.

Finfu mu pustyl pod nös. Er hat ihm den Rauch unter die Nase gelaßen.

Horjeczku maje, a jist' bez pamiaty.

Hołowa sywije, a rozum szelije.

Hołod najłutszy kuchar.

Huczuo buczno, a piaty holi.

Hnat mowczył, a vse znaje.

Hryciu, ne spuskajsia na durnyciu.

Humenowy jak humenowy, a czercewi zasie.

Jabluko öd jabłuni dałeko ne pade, a choť pade, to siã chwostom oberne.

Jaköj pip, takie i blahosłoweństwo.

Jak letila worona do hory, to krakała, a na dił i kryła opustyla.

Jaka zapłata, taka i robota.

Jaka taka piseńka łutsza jak płacz.

Jak pryjszlo, tak pōszlo.
 Jak hrajut, tak skacze.
 Jak speczemo, tak damo.
 Jak by z oka wypaw.
 Jak z rejestru howoryt. Er spricht, wie ein Buch.
 Jaka petruszka, taka juszka.
 Jak je horoch i kapusta, to chata ne pusta.
 Jak kamiń w wodi propał.
 Jak kamiń w wodu kynul.
 Je bohato — myne sia; je mało — obyjde sia.
 Již Fed'ku, to chrin, to red'ku.
 I sam Bōh tam ne bere, de niczoho nema.
 I Carewi možna figu w kiszeni pokazaty.
 Kamiń na miści porostaje.
 Kołyś ne pip, ne wbyraj siä w ryzy.
 Koły pip poswiatyw pasku, to ne stoju o lašku.
 Kołym siä dobre mał, to mene i susid znał; a koły chudyna, to
 zabuła i rodyna.
 Koły tohdy treba buty kozi na torzi.
 Koły sia ne chce, to hirsz choroby.
 Koły chto ne chce, to hirsze jak ne może.
 Komu na lik, tomu i na wik.
 Kowal konia kuje, a żaba nohu stawyt.
 Kożda lasyca swij chwist chwalyt.
 Kożda ruka k sobi horne.
 Koždyj sobi o tij dobi.
 Koby pes buw siw, to by buw zajäciä zlowyl.
 Koho ne pecze, toj sia ne widuwaje.
 Kiń maje cztery nozi, a precia siä potkne.
 Kożda rana maje swój plaster.
 Kupa zloho na odnoho.
 Kurci zawsze siä snyt proso.
 Kruty, jāk pes chwostom.
 Kruhom durak.
 Kameniä ne dawby hołowu prowalyty.
 Koždyj naj smotryt swoho, ne kożucha moho.
 Koły bida, ne idy do susida (Żyda).
 Koždyj brat sobi rad, a kożda sestra sobi nesła.
 Lach, Żyd i sobaka, to wira odnaka.
 Łacno szelity, koły prystupaje.
 Łuczsze kamiń hłodaty, niż dytynu hoduwaty.

Łyse siã urodyło, łyse i zhyne.
 Łycha iskra wse pole spalyła i sama zhasła.
 Łacno howoryty o neprytomnim.
 Łutsze buty dobrym chłopom, niż łychym popom.
 Łutsze nyini worobec, niż zawtra zajec.
 Machane za byte siã ne rachuje.
 Maciok zrobyw, Maciok i zjiw.
 Majesz buty złym popom, łutsze bud' dobrym chłopom.
 Molczy, jãzyczku, budeteš jil kaszku... pałanyczku.
 Mokryj wody ne lakaje sia, a hołyj rozboju.
 Mudryj Lach po newczasi, koły ne stało w zapasi.
 Maje hubu jak cholewu. Ein loses Maul.
 Mamo, zakryj meni oczy, naj siã na wražoho Lacha ne dywlu.
 Natura jak u tura.
 Na wowka pomowka, a zajci kobyłu łupiat¹⁾.
 Na werbi hruszky pokazuje.
 Na czornim siã chlib rodyt, a na bile srati chodiat'.
 Nawczyt bida popyty, koły nema szczo wchopyty.
 Na słabyj żywit i pyrohy zawadiat.
 Na czasti frasunky ne pomohut i trunky.
 Na wowka pomowka, a wowk sune.
 Na seło po rozum, do mista po hroszi.
 Naj znaje pōp s sela, szczo znaczyt pōp miskyj.
 Na starim ohnysku ľehko ohniã rozłōzyty.
 Nahana mudroho bilsze warta, jãk pochwała durnoho.
 Najborsze toj zbludyt, szczo szwydko sudyt.
 Naj siã silska sobaka meży dwirski ne miszaje.
 Ne zawsze Petra w czetwer. Nicht alle Tage ist Pffingsten.
 Ne zaczipaj hyda, bo hotowa bida.
 Ne łyże (sic!) mni huby, koły sołodki, ale koły hyrki.
 Ne dywno mni, szczo kiń zdoch, ale chto psam daw znaty.
 Ne dywno mni, szczo pes zdoch, ale dywno, że szcze nohamy
 drygaje.
 Nema syłowanie na myłowanie.
 Nedohoda babynij diwci.
 Ne hraj kitko s pesykom, bo tiã wkusyť.
 Ne snyw siã. Auch im Traume mag ich ihm nicht.
 Ne wsi rozummy ś pojiw.
 Ne rad pes, że ho wbyły, to szcze nohamy drygaje.

¹⁾ В рукоп. перечеркнена.

Ne spuskaŭ sia, Hryciu, na durnyciu.

Ne welyka szczyrbyna, de umerła dytyna, tam welyka jama, de umer tato i mama.

Ne koty czerez peń kołodu.

Ni tuda, ni suda.

Ne wir hubi nikoły.

Ne dla psa kowbasa, a ne dla Hryciã pałanyciã.

Ne pytaj, jak sia majesz, posmotry, to pŏznajesz.

Ne twoje siã mele — ne wyberaj.

Nim hrubuj schudne, to chudoho czort woźme.

Ni soromu, ni Boha. Weder Scham, noch Scheu.

Nimciã ne perypysziesz, žynky ne perelubysz¹⁾.

Nim siã diwka widdast', to i psowy wody podast'; a jak sia ōd-
dast', to i sobi ne podast'.

Nyni panujesz, zawtra bidujesz.

Ni darowane, ni kupłene.

Na odno kopyto dit'ko jich wsich prykrojw.

Ne o tim mowa.

Nichto siã z rozumom na swit ne rodyw.

Nowe syto na kilku wiszajut.

Na smitiu szlub braw. Er lebt in wilder Ehe.

Obyciaw pan koźuch, teple joho słowo.

Odna soroka z płota, desiat na płyt (sic!).

Oдно до лиса, друхе до биса. Sie können sich nicht vertragen.

Ōd zloho ani sia ōdchrystyty ani ōdmolyty.

O wowku mowa, a woł w sity.

Ōd zloho czołowika poły uriz i utikaj.

O wowku mowa, a woł kryz plit siã dywyt.

Ōd ohnia utikaje, a w bołoto lize.

Oдно сонце дост' на неби.

Oskomynu zrobyw mu. Einem den Mund wãsserig machen.

O wowkowy mowa, a wowk tu.

Oj ne utnesz borszu szylom.

Panskie a žydywskie nykoły ne propade.

Pes psa jist', jak barana nema.

Pes, kotryj bohato bresze, mało kusaje.

Pek tobi opyru! Alles Übles über dich!

Pererobyw ho na swoje kobyto (sic!).

Pje jak wyjt (sic!), bje jak pańskij firman, a robyt jak popiw
słuha. Der Vogt, der Hoffuhrmann und des Geistlichen Knecht taugen
zu nichts.

¹⁾ В рукоп. ся приповідка перечеркнена, мб. цензуром.

Posmarowaw mu medom (smetanow) popid nös.

Pokorne tela dwi matery sse, a hordoje žadnoji.

Põznaty lewa po pazurach.

Põznaty, čto pan s pana.

Põdezas pohody bij siä welykoji wody.

Popowy zwoniat', a popadiu z sela honiat'.

Po zhublenij sokieri dobre i toporysko. Nach einem abgebrannten Dache sind auch gut die Wände. (B ркп. Wander).

Posuñ siä hrybe, naj kozar siäde. Der Dumme will immer das Vorrecht haben.

Pozyczaj zlyj obyczaj; jak oddaje, to laje.

Po tim frasunku napyjmo siä trunku.

Posij ridko, to siä wrodyt dit'ko.

Popyw słuha jäk jist', to upryje, a jak robyt, to zmerzne.

Po čim pyznaty durnoho? Po smichu joho.

Pip swoje, a czort swoje.

Pip w zwin, a dit'ko w klepało.

Pip tilko pysne, to tysne, a diäk rewe, a mało bere.

Popiw mich, a stareckyj kiñ nykoły ne nasyczeni.

Pyñnuj swoho, ne kożucha moho.

Prohraw pip parafiju.

Prykład lutszyj niż nauka.

Pryhoda sama nykoły ne prychodyt.

Prybery peñ, to bude podobeñ.

Pesi hołosy ne idut pid nebesy. (sic!)

Pes ne wtykaje (sic!) wid kołacza, ale wid bycza.

Podywyl siä na werbu taj hołodny. Von der schlechten Speise wird man nicht satt.

Rachowani wiwci takže wowk bere.

Ranniji ptachy zuby terebjat', pyznyji oczy proterajut. Ein fleißiger ruht schon nach der Arbeit, wo der Faule erst aufsteht.

Rano wstaly — treba siä operezaty. Du wirst mich nicht überlisten.

Ryba z rybow żyje, a lude z lud'my.

Rozume, pidy do hołowy! Verstand, überlege dir!

Ryba zawsze od hołowy smerdyt.

Skoryj jäk medwid' za perepelyciämy.

Smilyj Żyd i w szkoli bzdyt. Der Muth überwindet alles.

Snyt siä, bzdyt siä; oswyne siä, myne siä. Der Traum verspricht uns Viele, nach dem Erwachen ist nichts.

Strachy na Lachy, a Rusynam siä dostane. (Sage).

Stryżeno i hołeno. Er ist biegsam, elastisch.
 Staryst' ne radōst'.
 Starost' ne radost', mołodost' — płochost'.
 Swyszcze (sic!) teper w krużiŭku, kołys utratył žinku.
 Stulyw pes chwōst pōd sebe. Auch der Tapfere kehrt in sich.
 Statku dirawoho ne napołnysz.
 Sołomy do ohniu ne prykladaj.
 Spustył na kwintu. Er spannt gelindere Seiten auf.
 Spustył sia na lehki chlib.
 Skazał prawdu, że aż w piątach postyhło.
 S tobow ani w diru, ani w duczku. Mit ihm ist weder zu
 handeln, noch zu wandeln.
 Spiszyl siã, jãk szwec s czobit'my na jarmarok.
 Słuźba wōlnōst' tratyt.
 Sytyj hołodnoho ne pōznaje.
 Śmert ne znaje podchlibstwa.
 S druhoho szkody uczy sia mudrosty.
 S welykymy panamy rydko, a s durniãmy nykoły ne perestawaj.
 S psa ne bude kołbasa.
 S czużoho woza i seređ bołota zlizaj.
 S jakiem (!) chto perestaje (sic!), takiem (!) sam siã staje.
 S welykimy panamy ne siãhaj do odnoj myski.
 Siedaj tycho i ne rypaj siã.
 S pałciã ne wyskaw sobi.
 S durnem i najszolszy ne peredilisz sia.
 Szyła mu nawet holiut'.
 Szkoda i hruszki w popeli zaspaty. Die günstige Gelegenheit soll
 man nicht versäumen.
 Szczo siã łyse urodyło, to łyse i zhyne.
 Szcze siã ne wrodyło, a wże chrystyły.
 Szczoby ludy rachowały syr i masło, to by nykoły pyrohōw
 ne jily.
 Szczo siã perewolocze, to ne wtecze. Verschoben ist nicht auf-
 gehoben.
 Szczo Rusyn, to pałyczka, szczo Żyd, to pes. Was ein Stock, ist
 ein Bauer, was ein Jud, ist ein Hund.
 Szczo maje utonuty, to ne uwysne.
 Szczo sołodkie, to dobre; szczo czerwone, to krasne.
 Szczoby ne żyńka, ne dity, to by w korczeni sydity.
 Szcze maczucha ne zabyła siã w hołowu.
 Szcze toje w welykij zwōn ne zwonyły.

Szczo siä ne zmołoło, to siä skrupyt.

Szcze ne złowyl, a wże skube.

Tak ho lubiat', jak psy kota (dida).

Tak ho lubiat', jak sól w oku oder hryn w nosi.

Tam dobre, de nas nema.

Tak robyt, jäk popõw najmyt: jak jist, to siä rozhortaje, jäk ro-
byt, to kozuch bere.

Tak ne jäk, de uroda, tam i smak.

Tak to pomoże, jäk umerłomu kadyło.

Takie tepło, że aż kosty rozperaje.

Tak siä maje, jäk holy w ternu.

Takõj jäk baran. Er ist wohl genährt, fett.

Tak potribny, jäk piate koleso u woza.

Tiähnuły medwedie do medu za ucha, a od medu i chwyst ur-
wały. Wo es einem gut geht, will er nicht gern weg.

Tohdy siä pes nauczyt plywaty, jäk mu siä w ucha nale.

Tohdy siä stane, jäk rak swysne.

To oko jeho. Das ist sein Liebling.

Trafyla kosa na kamiñ. Er hat auf den Rechten getroffen.

Treba jisty prysmakie, nim budut kislakie.

Treba uhom zemli pryjmaty, chtiwszy harazd maty.

Trudno wowkom oraty.

Trymajet sia, jäk pianyj płota.

Treba tu pobreñkotaty. Geld ist hier der Lohn.

Trafiyw s pieca na łob.

U Wasile wesile, a kurci smert'.

Upala mu hrynka. Die Hoffnung hat ihn getäuscht.

Udar¹⁾ w stił, to siä nożyci ozwut.

Uczepyl siä, jak wosz kozucha.

Umerłomu i kadyło ne pomoże.

Welykyj popõw Iwan, a durnej.

Wowk dopoty łowyt, poky jeho ne złowiat'.

Wołk łowny, a chłop mowny, to sobi bratia.

Woły korowy daju tobi, tylko doli (szczastia) ne daju.

W czypciu siä urodył. Er ist Fortunas Kind.

W hostyni dobre, a doma najłutsze.

W noczy każda korowa czorna.

Wse ryba, szczo w vodi, i žäba ryba.

W Rymi buł, a Papy rymskoho ne wydił.

¹⁾ В рукоп. поправлено на : Uder.

Wowcza pokora. Verstellte Demuth.

Wpaw w tisnu diru.

Wziały ho lude na zuby.

Wyłojw mu dobre skiru.

Wse ide na bakier.

Wziaw bis konia, naj bere i batych. (sic!)

W noczy koždōj kōt bury.

Za korole Sasa buło wsioho do pasa, a za korole Sobka ne stało w polu ani snopka.

Zaswityt sonce i pered moje wikonce.

Zażywaj Fed'ku, to chrōn, to red'ku.

Zahybaje, jāk ryba w wodi.

Zajszow w hołowu.

Zhubyw czerneć klubok, ne zasmutył sia; najsoł, ne radował sia.

Znajet siā, jak swynia na perci... perłach.

Znaje kurjeczu cycku. Er versteht gar nichts.

Zlyj spret i dobroho pokusyt. Eine schlecht aufbewahrte Sache wird den Besten in Versuchung bringen.

Znaje pes, czyje sało zjiw.

Zwjaży hołowu pyd kolino, to ne bude bolity. Er verlangt nach etwas, was an die Unmöglichkeit gränzt.

Zle sobi postelyw.

Zlōj tanecznyci¹⁾ i spidnyciā zawadyt.

Zolotii kluczy wsi bramy otwierajut.

Znaje siā na farbowanych lysach. Er kennt die Schmeichler — Er läßt sich nicht betrügen.

Zlyj nabytok ne spōrnej²⁾.

Zaleł sobi pałku. Er ist betrunken.

Zaspaw hruszky w popeli. Die günstige Gelegenheit hat er versäumt.

Zlaja porada — hotowe neszczastie.

Zlōj takiej zamok, do kotroho koždy klucz siā prydasť.

Zdorowa (dobra) rada, tak jāk hotowy hroszy.

Zlodij koždy smołu w rukach maje, bo wsio mu do ruk lepne.

Zjiw pes sało. Er hat kein gutes Gewißen.

Zaszle hłuboko w lis.

Zacznemo z inszoji boczki.

Złapały wowka w siť.

Zajać mu dorohu perebihł. Es begegnete ihm ein Unglück. (Sage).

Z małoji chmary welykij doszcz.

¹⁾ В рукоп. хібно: танeczныкі. ²⁾ Так в рукоп.; повинно бути: спōрнуј.

Znaje pes, czyje sało zjiw.
 Zła sokiera nykoły ne zhune.
 Żydowy chot' by s neba, wiruty ne treba.
 Żyje swoim dworom.
 Żárt na bok.
 Żinku ne perelubysz, Nimcia ne perezypszesz.

Що до німецьких паралелъ можна сказати, що вони не тільки свідчать про знанє німецької мови у нашого автора, але не раз бувають необхідними для поясненя значіня руських приповідок, особливо в переносним значінем. Часто сї німецькі паралелі являють ся дословним перекладом, а деколи тількис овбідним переданєм їх значіня. У всякім равї вони дозволяють, хоч і не скрізь добре зрозуміти значінє тих приповідок, які видають ся неясними самі для себе, а понадто дають можлиість поправити ті друкарські похибки, які трапляють ся особливо в перших аркушах віденьського виданя, та вже були завважені фактичним редактором того виданя, Іваном Головацким. Поминаючи инші дрібніші „прогрішки“ зазначу тут тільки одну приказку в двома похибками, що змінили навіть її змісл, а не поправлені завчасу дістали ся і до капітального, тритомового виданя дра Івана Франка „Галицько-руські народні приповідки“, що заняли 6 томів „Етнографічного Збірника“. Ось у третім томі того виданя (ст. 109), дословно передрукована в віденьського виданя приповідка „Хто скляний дух має, най на чужого каменем не кидас“. В буквальнім значіню ся нословиця цілком неясна, а так само і в переноснім. Бо раз годї зрозуміти, що се таке той „скляний дух“, а по друге, чому не стоїть у другій половині приказки „на чужий“, а тільки „на чужого“? Найліпшу відповідь на се питанє дає рукопис Ількевича, в якім читаємо: „Chto szklännej dach має, päj na czużyj kamenem ne kiedaje“. Правда, отєя приповідка не цілком докладно і вразно записана („szklännej“), та за те німецька її паралела „Wer ein gläsernes Dach hat, der werfe nicht mit dem Steine auf fremdes“ показує наглядно, що в віденьськїм виданю надруковано хибно „дух“ замїсь „дах“, і „на чужого“ хибно замїсь „на чужий“.

(Конець буде).

Оден з Ніжинців.

Подав Мих. Грушевський.

Столітний ювілей Е. Гребінки, відсвяткований недавно українським громадянством, мусів пригадати йому ту ніжинську школу, в котрій почала ся творчість Гребінки, його молодшого товариша Афанасєва-Чужбинського і багатьох інших, яким традиція літературної творчости Гоголя, Кукольника, Гребінки і інших стелила потім дорогу до літературних занять, до поетичних проб. Народня українська нота брєніла досить виразно в сій традиції і заохочувала молодих вихованців ніжинської школи брати ся не тільки за оброблення українських сюжетів прикладом Гоголя і інших, але й українською мовою, прикладом Гребінки і Чужбинського. Власне в отсій замітці хочу звернути увагу на одного з молодших і менших представників сеї ніжинської школи Івана Олександровича Затиркевича.

Спеціалістам від української бібліографії він звісний як автор української байки „Калюжа“, надрукованої в „Основі“ 1861 р. за місяць цвітень; зрештою байка ся досить популярна, бо покійний М. Л. Кропивницький, котрому братова Ів. І. Затиркевича, звісна українська артистка А. П. Затиркевич-Карпинська звернула увагу на сю байку, часто декламував її на українських концертах і зробив її досить звісною. Більш нічого з українських писань Ів. Ол. Затиркевича здасть ся не було друковане ні за життя ні по смерті. Сян покійного Дмитро Іванович Затиркевич в серпні минулого року надіславши

Прийнято на засіданню історичної секції дня 17 лютого 1912,

мені до поміщення в „Літературно-Науковій Вістнику“ чотири недруковані поеції свого покійного батька звернув мою увагу на його літературну спадщину. На мою просьбу прислав він мені потім все, що лишило ся з писань його батька на українській мові, а також біографічні відомости і спомини про нього, які мав. Подаю тут отсі біографічні відомости і все надіслану мені літературну спадщину покійного, як причиною до історії українського життя середини XIX в.

Іван Олександрович Затиркевич, з потомствених дворян Полтавської губ., родив ся 23 марта 1829 р. в селі Блотниці Придубського повіту. В науку віддано його до ніжинської гімназії, а по скінченню її, маючи 20 літ, в 1849 році перейшов він на юридичний відділ ніжинського ліцея. Писати почав ще будиши в гімназії. Д. І. Затиркевич вказує, що маленький віршик „Злодій“ (поданий нижше) написав його батько в гімназії на 15 році життя; віршик сей носить виразні сліди впливу приказок Гребінки, друкованих в 1830 рр. Писательством займав ся потім Іван Затиркевич і в ліцеї, але на другім році перервав він свої літературні і наукові занятя бажючи взяти участь в севастопольській війні. „Въ службу вступилъ не случаю потери аттестата и немѣвня времени для назначенія экзамена передъ выступленіемъ въ военный походъ — рядовымъ“, як значить ся в його аттестаті. „За отличие“ в битві з 27 серпня 1855 під Севастополем іменованій був прапорщиком. По скінченню севастопольської війни стояв з своїм полком в Орлі і в інших містах. Будиши в Орлі в 1861 році з иншими офіцерами свого полку зорганізував почесну стрічу тіла Т. Гр. Шевченка, котрого тоді перевозили на Україну. Про се оповідає він сам в своїй замітці, відшуканій між його паперами Д. І. Затиркевичем:

„Гробъ Т. Г. Шевченка провозжали изъ Орла слѣдующіе офицеры Камчатскаго иѣхотнаго полка“ (між ними значить ся і „подпоручикъ Ив. Ал. Затиркевичъ“). Українскій поетъ Т. Г. Шевченко род. 25-го Февраля 1814 г.; умеръ въ Петербургѣ 26-го Февраля въ 6-омъ часу утра (47 лѣтъ). Гробъ съ тѣломъ его прибылъ въ Орелъ въ ночь на 2-е Мая, — а этого числа его сопровождали черезъ городъ священникъ полковой Евгеній Петровичъ Ѳедюшинъ, полковая музыка (игравшая вмѣсто похороннаго марша — „Грыца“), перечисленные въ спискѣ офицеры, гимназія и много народа. Священника (мого кума) упросилъ и музыку доставилъ я. — За священникомъ обратились было къ архіерею (Павелъ), но онъ отказалъ

въ виду того, що Шевченко былъ штрафованъ, — и даже выслалъ ієромонаха поспотрѣть, не провожаєть ли гробъ епархіальный священникъ. Ієромонахъ на дрожкахъ прослѣдилъ процесію до застави.. Евгений Петровичъ получилъ отъ Лазаревскихъ (Иванъ Матвѣевичъ служилъ тогда въ Орді), за проводы Шевченка, его портретъ. — Приложенные здѣсь¹⁾ роза, мохъ и листики розмарина — съ гроба Шевченка“.

В 1863 році З. перейшов на Кавказ, де й вістав ся до самого кінця своєї служби, до 1882 року. Останніми часами сповняв обовязки помічника правителя канцелярії штаба кавказького военного округа і члена военної цензурної комісії тогож округа. В 1882 році вийшовши в одставку з чином полковника оселив ся в своїм малім маєточку в селі Блотниці і проживав тут до смерти. Господарством сам не займав ся, видержавивши землю селянам, а віддавав свій час читанню і ріжним сільським зайнятям; жив в добрих відносінах з селянами і старав ся їм бути, чим міг, помічним. Вмер 26 липня 1902 року в тяжких муках від ганірени, що розвела ся від відмороження пальців на носі ще в севастопольську війну. Українські писання Ів. Затиркевича відшукав Д. І. Затиркевич такі:

Злодій.

Колись Михайло стрів Романа

Та й каже він йому:

„Чи ти не чув приказ від пана,

„Щоб в некрути весть Хому?“

— За що? — спитав Роман перехрестившись.

„За те, що крав та ще й напившись,

„Узяв мішків із два в амбарі

„Та й в шинк отпер їх на машкарі.

„Він сам собі і добрий чоловік,

„Та бач, такої вже він масти:

„Як трохи випе він — а дуже пить привик, —

„То так його й уха, щоб що небудь украти“.

1844.¹⁾

Собача доля.

Раз у шинку, у жидя Бені,

Сиділи люди за столом.

Чумак Перевертень Пархом

Почав молоти теревені

Своїм письменним язиком

Об тім, що хліб посеред поля —

Не наша, а „собача доля“.

— На тебе панжа! тю, дурний! —

Тут крикнув Хведір хуторний:

— Чи не сказив ся ти, козаче!

Чья-чья? — „Кажу, собача!

Чого кричиш, мов навісний?“

¹⁾ Роки подані Д. І. Затеркевичем тільки для деяких писань.

— Бо брешеш! — „Бог мене побий!
 Щоб я відсіля не вийшов в хати!
 Отто! не дасть і доказати!“ —
 Народ увесь зареготав,
 Бо всякий дуже добре знав,
 Що не збрехати так нікому,
 Як Перевертневи Пархому:
 Він вам і вірки почита,
 Казну турецьку — так, по пальцях.
 Ну, та й бував же він в бувальцях:
 На Дін, в Одесу і у Крим
 Уже десятий рік Пархим
 Що літа ходить, чумакує,
 І, мабуть, там він брехні чує,
 Та нам між сіллю і везе.
 Усякий зна, що він верзе
 Ні се, ні те — а всякий слуха.
 „Та ну-бо, Хведоре, стривай!“
 Озавсь козак Касьян Макуха:
 „Не смійтесь, хлопці, ось нехай
 Він там розкаже по порядку,
 Хай сам розкусить сю загадку!“
 Пархом був гарний чоловік,
 Ніколи він не обіждав ся;
 Хоч Хведір як його ме пік
 Усякий раз, — а він сміяв ся
 І сторію свою кінчав.
 На сей случай він так почав:
 „Трохи чи не спочину мира,
 В людей вовсім другая віра
 Була: за Бога чтили звіра,
 Капусту, сонце і часник —
 Усяку всячину — ей-Богу!
 Ну, се ще, брат ти мій, нічого, —
 А то, бувало, чоловік
 Із камню вищюка такого,
 Як сам, тай каже: ось де Бог!
 Та й припада йому до ног.
 Були, бач, вої, долопоклонці,
 Не християнський був народ.
 І на таких світило сонце,
 І урожай був кожний год!
 Та я б усіх прогнав їх к чорту,
 Я б їх до одного стрєбив!
 А милосердний Бог терпів
 І хліб родив! Якогож сорту?
 Не так, як се тепер у нас:
 Тоді соломи й не бувало,
 А колосок був скрізь, як рав —

Аж од землі! Мабуть не мало
 Збирали хліба! і народ
 Не мав, як ми тепер, клопот:
 Одно ворочавсь коло хати —
 І тільки що ходили жати!
 Пашня-ж — мов падала в небес:
 Оце вам гречка, се овес,
 А се ячмінь, а се пшеница, —
 Ну, просто весело й дивить ся!
 І що-ж? тоді народ увесь
 За тее щастя, тую долю,
 Спасибі Богу не сказав;
 І буцім-то не помівав,
 Хто родить хліб на чистім полі,
 Хто світ створав, хто їх створав,
 На світі жить хто дав їм волю!
 Так, бач, у їх свої боги —
 Той без руки, той без ноги!
 А Бог живий дивив ся з неба,
 Терпів, — а далі й каже: „треба
 Долопоклонцям покавать,
 Що аз на світі Бог єдиний,
 А не поліплєні із глини!“
 І зволив янголів послать,
 Щоб накарати чоловіка,
 І повелів їм почухрать
 Усю пашню, щоб і до віку
 Не бачив хліба він шматка...
 Із неба янголи злетіли
 І тільки що почать хотіли, —
 Ось вийшла сторія яка:
 На бойкий суд рабі й усякі,
 Усі до одного, в села
 На поле вибігли собаки,
 Пронюхавши про сі діла, —
 І стали Господа просити,
 Щоб одвернув од їх напасть
 І дав їм хоч би пята часть
 Святого хліба. „Дай, щоб ситі
 Ми, кажуть, Господи, були;
 Коли не людям, нам пошли!“
 Господь на землю подивив ся,
 Почув, поняв, що каже пес, —
 Та вже на пса змілосердив ся
 І рік до янголів в небес:
 „До верху жита не чухрайте,
 А в верху колос воставайте!
 Нехай що году так росте,
 Красуєть ся і половіє, —

А чоловік хай землю рие
І засіва зерно святе! —
Не так же, Хведоре-коваче,

Тепер ми робимо самі?
Орем, і жнем, і сієм ми.
А долю ми їмо — собачу!

Дід і онук.

Дідок на приєбі, під віконцем,
Сидів і грів ся перед сонцем,
Схилившись, мов стара хатка.
Він задивив ся, як хлопятко —
Малий його онук мабуть —
Зробив собі коня з ловина
(Звичайно, як мала дитина:
Йому аби кінець загнуть —
То й кінь) — і їдять коло тину:
То наче стрілка полетить —
Ловою, мов хвостом, вертить —
На землю сяде, знов поверне..
Дід дума: „от дитя химерне!
Неначе там чого шука...“ —
Аж ось до діда ввук скака.
— Дивіть ся, діду, як прийшло ся:

Ось другий я і друга кося —
Дивіть ся — ось де, на землі..
Я побіжу — воно женеть ся
За мною, паче ті шмилі;
За ним — мені не полавть ся,
Хіба присядеш до землі —
І то не можна в руки взяти..
Дідуся! що воно таке —
Сердите, хитре і швидко?
Дідок почав тут усміхатись
І брови сивії підняв:
„То, сину, щастя, одвічав:
Його не можна вам піймати,
А як од його біжемо —
Воно нас наганя само...“

Чуже лихо.

Якийсь здоровий парубіка
Ніс у мішку валізький шар, —
Зігнувсь, ступав, мов каліка.
От і підняв увесь базар
Його на сміх: „чого він гнеть ся?!
Що за велика там вага,
Що аж на землю він ляга?!“
І старець там — і той смієть ся...

А як би знали, що несеть ся,
Закрив би рот базарний люд, —
Бу у мішечку девять пуд,
А може буде ще й з походом!..

Біда на світі в сям народом!
Зовсім невірний той Хома:
Чужого лиха їм нема!..

Злодій.

Був Хведір-злодій, — хто не знає? —
Було украде й заховає, —
Що ниший раз не знайде й сам!
Осточортів він дуже нам!
У батька ввесь, твєї-ж масти:
Йому й не хліб, як не украсти!
Забув я, хтось мені казав,
Що Хведір той, проти Купала,
Цвіток із напорті достав
(Така хвортуна, бач, упала),
Зашив і носить у руці; —
Так, кажуть, нащо ті й ключі!
Хоч там який мудраций буде
Замок — коли не брешуть люде —
Одікне вразу бісів син!..

От Хведір якось то на Дін
З весни потяг, та не один —
Повів і небожа з собою,
Не те, щоб хліба варобить,
А щоб своєю головою
Мошенству і Петра навчить.
Пішли злодійськими стежками,
Понад болотом; шелестить
Трава у їх під личаками,
Стрибають жаби під ногами..
Аж гульк! — у прорізі сидить
На яйцях качка — звісно дика..
Забилу трясця чоловіка,
Що як би яйця підчепить,
Да так, щоб качка не почувала!..

Ну, що-ж ти думаєш — полів,
 І осока не шелеснула,
 Яєць аж шестеро приніс —
 А качка наче там заснула!...
 Ну, не чортяка, ну, не біс?!...
 От дядько в пазуху засунув
 Дохід, та й каже: „так учись!
 Ти, може, і разу не плюнув —
 Аж ось у пазусі і єсть!
 Дурна якась то в світі честь —
 Розумним лучче будь, Петруха!“
 Небіж тихенько дядька слухав,
 Так що і оком не мигнув.
 (Літ чотирнадцяти він був).
 Ідуть... вже стало припікати,
 Бо сонце високо сплило;
 Пора й обідать... а як хати
 Їм по дорозі не було,
 Бо скрізь болото — де сідати
 Дорожнім людям? на траві,
 Коло криниці. От і сіли,

Для повноти додаю і друковану його байку:

Калюжа.

...А от вам казка і не казка...
 Весною їхала коляска,
 Упростяж коней шестірни;
 Коляска, наче та свиня,
 Була забовтана грязюю;
 Хвалітар, кучер, два лакеї,
 Ютовий в заду чамайдан; —
 З вікна дививсь старенький пан, —
 Людці шапки йому здіймали;
 На лісу діти позлізали —
 Побачить: що воно за біс? —
 Проїхало воно... а далі —
 Якось то Бог не переніс —
 Серед калюжі коні й стали —
 Усі, одразу, як один!...
 Чому й не стать! — як роздиви-
 [лись:
 У грязь колеса заситились
 Троха не більш, як на аршин!...
 Тут кучер зараз: „Ну, ребя т-
 [ка!
 Ну, ну! витягувай!! кричить...
 Тоненька пужка, знай, свистить!...
 — „Ні, парень! чортового батька!“
 Стоїть і думає народ:

З кісся зняли свої сакви
 І біля себе положили.
 „Виймай же, каже дядько, хліб
 Та сіль, під ними є і сало, —
 Не бійсь, Петруха, буде мало —
 Достанем — бо чогось прилип
 Яєць; мабуть підмазать треба...
 Виймай же все мерщій, що слід...
 А ось і яйця ті, що в неба
 До нас упали на обід...“
 Тут дядько став яєць шукати:
 Лап, лап... „Що за нечиста мати!
 — А-де-ж отсе я яйця дів?
 Мені адасть ся, упустив
 Я їх за пазуху, прокляті!“
 — „Та я їх, дядьку, вже поїв!“ —
 „А ти ж сибірний, а завзятий!
 Отгак старого одурить!!“
 — О — вже! ученого учить! —
 Петрови треба б одвічати.

— „Се, бач, калюжа — наш до-
 [ход,
 Троха мабуть не цілий год...
 Тут, брате, коні не потягнуть:
 Нехай там будуть хоч які —
 Чи генеральські чи царські —
 Де-де, — а тут вони пострануть!...“
 А й справді люд той угадав,
 По їхньому, бачу, вийшло:
 Хвалітар мов комар пищав,
 Витягував, аж тріснув дишель;
 Той бідний кучер аж охрип —
 А все нічого!... Коні — сіл, —
 Та й годі... дергонуть і стануть..
 Упріли так, що жалко й глянуть!
 Досталось бідним лошакам!...
 До віку б кучер мордував ся,
 Коли б до нас не обізвав ся
 Із просьбою панюга сам:
 — „А чи не можна добрі люде,
 Зарятувать? од мене буде
 Карбованець, чи й більше вам...“
 — Чому не можна? За волами
 Як що таке, то і піти,
 А коненяток одрягати,

То й витягнем... Ходім, Овраме! —	Кипить, мов у горшку окріп,
І привели, і запрягли;	І силу даром потрачає...
З коляски челядь постягали, —	Святеє діло — віл: ступає
Тому мизерству показали,	Повагом, стиха ржмига, —
Що коні, бачте, не воли —	А витаска вагу з багнуки...
Серед Юрківської калюжі:	
Бо ківь який не буде дужий,	Ся вірша вам задля науки —
Та, бач, гарячий: стриб да сіц,	Не вам, старі, а вам, онуки!..

Провових оповідань одержав я отсі два:

Зовуля.

Стояло собі село Ханьки. Нічого сказати — село було гарненьке: були у йому і сади, і млини, і вітряки, хати мазаві й білені, і люді заміжненькі. От хоч би й Касьян Здешний! — Хата у його гарна. віконці коло вікон, далєбі, що велєні, волики в його дуженькі, конєята ситєнькі, хомути на їх ремінні... — зовсім чоловік. І не один Касьян — багацько було людей, як треба. Да і місце, де стояли Ханьки, було як важуть москалі, „нічаво-сь, привольное“.

От якось то однією весною, — коли, як і вам, панове, звісно, влітаєть ся із вирію усяка птиця — летіла зовуля та й сіла на вербі; сіла та кус, бо вольна кувать скільки хоче, поки на Петра мандриком не подавить ся. Так ось слухайте, що з того вийшло! Тая верба, на когрії присусідилась рябєнька зовуля, росла на Стешиному городі, а на Горпинин через тин перехилилась. — Вийшла Горпина з хати, та й каже, бачите, до зовулі: „зовуля, правдива, скажи мині, скільки літ іще жить? „Один, два, три, чотири, пять...“ А тая, дурна, аж присідає та кус, а далі знялась і полетіла. — „Стехо, Стехо!“ закричала Горпина: „чи чула, скільки зовуля мені год накувала! Аж шідесять і два!“ — Хіба тобі? — обізвалась Стеха, що у себе на городі кавуни садила і тож щитала зовулині годи, задля себе; — може мені скорійше? — „З якої речі?“ — Як з якої? А верба чия? Моя баба, як була ще дівкою, так сюю вербу посадила у саму вербну неділю... Ся верба свячена; я вже добре знаю... — „Знаєш ти багато!“ — забрякотіла Горпина, мов хто фасолу на залізу сковороду сипав. — „А сього хіба не бачиш, що верба трохи стріхи не покрива; стріха моя, так і зовуля, сла-соби їй, мині накувала шідесять і два годи..“ — Ні мині! — „Ні, мині!“ — „Брешеш, мені!“ — „Брешеш, мині!“ — І пішли, і пішли лаятись. Івалт такий підняли бісові баби, мов собаки на цїсарця, або на коробейника. Стеха уже й город кинула. Іде добрий чоловік пов двір, подивить ся — подивить ся, послуха — послуха, як баби лають ся, та як не розбере завіщо, то й піде собі мовчки. А Горпина та Стеха вже й подряпались, вже й поскублись, а все за тую зовулю, що покувала

та й полетіла. Добре, що чоловіків не було дома, бо обидва у полі орали.

Як ось, так над вечір, двінок дзень, дзень!... Засідатель, кажуть, приїхав. Тут Горпина і Стеха одягли ся, підобгали під очіпки патли, та до засідателя одна на другу жалкуватись усе за тую зовулю. Засідатель сидить у розправі за столом, а перед ним лепорти усякі ровкидані; на носі у його окуляри, а своїми баньками усе лупа, мов тая сова, що в день не бачить, голову то туди, то туди перехилия да приціляється, якби хльостко вчистить на лепорті свою фамілію. На йому жовта жилітка, вишнівкою облита. А проти його коло порога і в снігах стоять десяцькі та соцькі в орлами; двері були розчинені, бо на дворі тепло. Аж ось Горпина й Стеха убігли у хату, плачучи, та й повалились засідателеви у ноги. Одна каже: „бачежку, голубчику! оттак і так: розсудіть нас, як самі знаєте!“, а друга каже: — паночку, оттак і так: розсудіть нас, як самі знаєте! — Засідатель перше повагом вислухав одну, а як друга в своїми словами туди ж лізла, то вони звеліли її десяцьким придержать у снігах. Що ж! Стеха відтіля ще голосила. Розкававши усе діло Горпина роззявала хустку, виняла і положила на стіл нового карбованця. Дойшло діло до Стехи, і Стешин карбованець посухнув до засідателя. Тоді вони поставили їх перед собою, шморгнули у ніс доброї кабаки, віцпили щільно губи, подумали-подумали, а далі накрили карбованці долонею та й кажуть: — „Ну, якжеж, вас, стало быть, помирити?... Бачите, у законах про зовулю нічого написаного нема; а як ми та станемо зубрїтати нові закони, то щоб часом не було нам чого небудь поганого, або що... Так, так зовсім недзя, не можна... Коли ж уже дуже хочете, щоб вас розсудити, так я ось як думаю, оттак можна: „нехай, стало быть, не тобі зовуля накувала, а мині!“ — Та й посухнув до себе два новеньких карбованці. — „Що ж, нехай, чи ні?“ — „Нехай, паночку, голубчику! Нехай! Коли не мині, то і не їй!“ — закричали у один голос Горпина і Стеха. Засідатель ще щось стали було їм казати, так не дали йому баби й пікнуть, та все дякують за мирову. От кому, панове, зовуля накувала!

1850.

Хтодонт.

Казка.

У селі Понорах жив собі чоловік Хтодонт. Хатка його край села стояла біля самої верстви, що написано на дощепці, яке село. Він собі чоловічок мов і нікчемний, а до чоловічка у осени, після жнив, так люд і суне. „Будьте ласкаві, кажуть, Хтодонт Охримович, ідіть до нас, да в своїм струментом; у нас весілля; звісно, дівоче та парубоче діло — потанцювать хочеть ся“. Без Хтодонта ніхто і гоцака у селі як треба

не ударить, бо він був гарний музика. Усюди був звісен: чи близько містечко Кисленьке, а й туди часом було кличуть на весілля усе ж сього самого Хтодонта. Так так же-ж бо звучив ся, вражий син, сиком возити, що було хоч і паненький, і засне сидячи у куточку, так сама рука кива, куди треба! Парубок Супоня загуде у бубон — і таку „горлицю“ вверуть, що ну. Сам голова, було не втернить, щоб не підтупнуть. Хтодонт умів грати і панську пісню: „Я в пустині пасла свині“, — чи як там. Вернув ся раз Охримович з весілля, так щож ви думаете? На другий день пальці йому так понабрякали. „Ні вже тепер, каже Хтодонт, кличте не кличте, а не піду грати нікуди! Сього зо мною ніколи не було, скільки не живу на світі; а тепер се з очей! ей-же Богу з очей!... Хай танцюють вражі діти під один бубон... Ёй-же Богу з очей!“ І зовсім було положив наш Хтодонт Охримович не грати, хоч ти його тут заріж. Аж так, через тиждень, до його у хату з золотими цвітами молодда, та так нивенько кланяєть ся, та просить від батька, від матери, та ще й від себе на весілля. Подумав-подумав Охримович: що ж, у мене рука, благодареняє Богови, уже тепер не тее... Та на другий день опять у куточку і опять сама рука виграла: „ой дівчина-горлиця до ковака горнетъ ся!“

От ви, панове, не питаєте, а я собі тож новчу. Ван би давно треба мене спитати: „де ж се той вражий син, Хтодонт Охримович навчив ся так сиком орудувать?“ Слухайте ж!

Годів в пять назад Хтодонт не звів і скрипки у руках держать: великий палець було якось так підверне, що усі струни мовчать, або гудуть казна-що. Тож, нікуди гріха дівать, часом Охримовичу нічого було й їсти, бо був зовсім, сердека, бідний. Не знаю, якось то достав він скрипицю. От раз сидить на печі підобгавши ноги; перед ним тільки що маячить каганець; сидить наш Хтодонт, держить у руках скрипицю, та й дума: „що як би отсе та вмів я грати усякії танці! Тоді б то роздобув грошей! Так би мене й таскали б з весілля на друге!.. Я б душу оддав за науку...“ Коли чує Хтодонт, щось за ним зворухнулось... він назад вирк! — аж маленьке чортенято, се підліточок, смієть ся і кланяєть ся нашому Охримовичу. Хтодонт злякавсь, перехрестивсь та й каже: „іди собі к нечистому!“ — Зараз, зараз! — одвіча йому чортинято, — тільки, дай, трошки заграю! — „Іди, іди! бач який! дам йому скрипку поганить!... геть!“... — Хтодонт Охримович! Дайте! Дядюшка! Серденько!... Буду за вас Бога молити!... — „А що, дума Охримович усміхаючись: хай бісова дитина загра; може воно й справді гарно грати уміє. „На та гляди, щоб струни були цілі!“ Зрадїло чортиня, вхопило скрипку, та як учистить: „Із-за гори, з-за лиману“, да так тоненько-тоненько, та жалібно. Слухав-слухав Хтодонт пісню, а далі

так гїрко заплакав, що він сирота. „Е, бїс твоему батькови! сказав Хтодонт бїсенятї, утираючи сльози: грай веселої!“ — Як учеше-ж воно веселої! Як вадрига та засова Хтодонт з радою: ногами! — так з нечи знай тїльки глина сипеть ся!... „Послухай!“ сказав Охримович чортинятї — „от ти ще молоде, а гарно граеш: я й не чув краще! Навчи так і мене старого!“ — А що даси? — пита бїсове чортинятко. Хтодонт подумав та й каже: „Що дам? а що тобі дати?“ — Дайте, дядюшка, серденько, душу! На що вона вам? Вона тїфу! — тепер є, а далї полетить так, що не знати-мете й куди. — „Нехай так!“ каже Хтодонт. „Тїльки пусти на пять лїт погулять з скриницею на весїлях, та щоб твої струни були...“ — Звольтесь, дядюшка! — каже бїсенятко, а само таке веселе стало, мов після могорича. Дуже, мабуть, захотїлось Хтодонтовї вивчить ся грати на скрипцї, що аж заложив душу.

З вечора, що дня, лїта було до Охримовича навіжене чортинятко, крутить йому пальцї, притуляє до струн само й підїма, котрий треба, — звїсно давало Охримовичу, як кажуть пани, уроки. А Хтодонт що день, то усе краще, усе краще грає і вже почав сам без нечистої сили. Що-ж ви думаєте! Пішов наш Охримович у славу, дрїма собі по кутках, а хлопцї та дївчата танцюють — не натацюють ся під його „горлицю“ та під „московського бичка“. Нажив собі Хтодонт грошей чимало, — і на струни не тративсь, бо доставлялись йому з пекла, да такі крїпкі, що й не перенилаєш.

От минуло пять лїт, — швидко вони пролетїли! Став Хтодонт щось думати, думати, а далї занедужав: — от-от умирати... Коли тут, де не візьмись, до його з поклоном сват. — Давай, каже, хахол, душу! Годї тобі гулять! Да живеї, бо ніколи! Казьонне, стало бить, дїло!... Хтодонт зовсїм уміра, та і тут, слухайте, яку викинув штуку! Мабуть не даром усе об чїсь думав. „Ох-ох-ох!“ каже, „так отсе ти уже й за душею... Як скоро!“ — Живей! — кричить на його бїс, мов москаль, бо за пять лїт підрїс уже чимало і смїлійший став. „Добре, каже Хтодонт Охримович, „подай лиш сюди скрипку; послїдний раз вже заграю“. Узав скрипку, заграв: „Летїв орел черев море“, а далї й говорить: „так отсе тобі треба й душу оддавати... на ж коли к спіху...“ — та й сунув йому деревяну душу із скрипки... Дурне чортиня перше взяло, а далї, як роздивилось, що його одурено, як запищить, як загарчить, да все зі злости обсмїкує свїй поганий хвостик. — Подаї, хахол, свою душу! Падлец! — Хтодонт було трохи влакав ся... — аж тут на дверї в чашею отець Лаврїн!... Бачить чортиня, що воно тут зовсїм лишє, да мерщїй дало у пекло драла в деревяною душею. — Розказав Хтодонт батюшцї свої грїхи, причастив ся, зовсїм як слїд, приготував ся к смертї... а черев мїсяць опять побачили його на весїлю: сидить собі,

куняе, а рука сама „метелицю“ вигравас! Тільки й біда, що рвуть ся іноді струни, чого перш не було; мабуть нечиста сила жартує з Хтодонтим Охримовичом. — От вам і Хтодонт!

1850.

З російських віршів, надісланих Д. І. Затиркевичем, подаю отсі:

Просьба.

Ты посыпъ, зима,
Снѣгомъ некрестымъ
Землю голую,
Почервѣвшую;
Проложи пути
По полямъ, дугамъ,
Червъ стоячій прудъ,
Рѣки быстрыя;
Ты пусти въ поля
Вьюгу сильную
И засыпъ снѣжкомъ
Хаты людскія. —
Далеко отсѣдь
Есть слободушка,
Въ той слободушкѣ
Красна дѣвица.
Какъ украду я
Красну дѣвицу

У отца ея
И у матери,
Въ темну ноченьку,
Ночь беззвѣдную —
Усажу ее
Въ сани шитыя,
Обверну ее
Лисей шубою. —
И умчатъ меня
Кони бойкіе,
Путь-дороженьку
Пролагаючи. —
Ты завой, зима,
Вьюгой страшною
И засыпъ слѣды,
По которымъ я
Уведу мою
Ненаглядную.

1847.

Дума.

Вотъ и колоколь
Отзывается
На сѣльской нашей
Колоколенкѣ;
Но не въ церковь онъ
Привываетъ насъ.
Видно, чья нибудь
Грѣшна душенька,
Распростившия
Съ жизнью злѣшнюю,
Внигъ оставила
Тѣло тлѣнное...
Эхъ! тоска, тоска,

Какъ подумаешь,
Что и намъ лежать
Во сырой землѣ,
И услышавши
Погребальный звонъ,
Какъ-то нехотя
Перекреститься;
А въ груди моей
Екнетъ сердечко.
Видно, хочется
Воли-волкушки,
А не хочется
Въ яму тѣсную.

1847.

Тогда онъ бѣденъ былъ, она еще бѣднѣй, —
И только силами они богаты были.
Сначала долго онъ дичился передъ нею,
А послѣ поняли другъ друга, полюбили.
Весь день у нихъ дѣла и лишъ по вечерамъ,
Когда уляжется денная ихъ забота —

Вот тут-то былъ разгулъ ихъ искреннихъ рѣчамъ
 При чтенн въ слухъ романовъ Вальтеръ-Скотта...
 И разошлись они (такъ видно рокъ велѣлъ),
 И всякъ изъ нихъ попалъ на трудную дорогу...
 Сперва она о немъ, а онъ о ней жалѣлъ,
 Но послѣ свыклися съ разлукой понемногу...
 И въ жизни встрѣтились нечаянно опять,
 Но ужъ теперь, увы! рѣшительно напрасно!
 А что бы, кажется, осталось имъ желать? —
 Онъ былъ уже богатъ, она еще прекрасна...

1853.

Завѣтный садъ.

Не терплю въ садахъ фонтановъ,
 Бѣлыхъ статуй и аллей,
 И искусственныхъ кургановъ,
 И искусственныхъ огней, —
 Не люблю садовъ столицы:
 То по моему не садъ,
 Гдѣ испуганныя птицы
 Съ громомъ музыки летять;
 Гдѣ въ диковинной теплицѣ
 Рядъ растений выписной
 Стоковался, какъ въ больницѣ,
 За тропической весной,
 Какъ заключенникъ въ темницѣ, —
 За родимой стороною...
 Тамъ тяжелъ и воздухъ мутный,
 И гулянья говоръ пустъ.
 Лучше маленькй, уютный,
 Какъ одинъ огромный кустъ —
 Садъ оставленный природѣ,
 Хаосъ хмѣля и вѣтвей,
 Гдѣ не стрижены по модѣ
 Липки, — садъ, гдѣ соловей
 Беззаботный такъ прекрасно
 Намъ щебечетъ про любовь,
 И убралъ звѣзды ясно
 Мира соннаго покровъ

1853.

И заглядываютъ страстно
 Въ чашу сплетшихся листовъ!...
 Какъ привольно и прохладно
 Въ этомъ маленькомъ лѣсу!
 Отчего же такъ отраднo
 Помнить мнѣ его красу?
 Оттого, что здѣсь скамейка
 Притаилась межъ корней,
 И бѣжитъ троника-виѣйка,
 И приводитъ прямо къ ней...
 Сколько разъ я ту бесѣдку
 Осторожно посѣщаль
 И прекрасную сосѣдку
 Въ той бесѣдкѣ заставалъ!...

Но слова мои напрасно
 Улетали съ вѣтеркомъ, —
 Не утѣшилъ я прекрасной!
 Не утѣшилъ... но потомъ,
 Мнѣ на грудь она такъ страстно
 Наклонялася челомъ!...

Послѣ, милое созданье,
 Мы простились, разошлись, —
 Но бесѣдка, садъ, свиданья
 Живо въ мысляхъ сбереглись...

Весенняя ночь.

Трепещать и свищуть соловьи,
 Въ торжественномъ сливаясь
 [гимнѣ,
 Какъ пѣвчихъ хоръ въ святые дни
 Поеть Творцу хвалу въ прокиивѣ.
 На землю легъ прозрачнй мракъ,
 Какъ у заутрени пасхальной.

Въ водѣ пруда дрожащй зракъ
 Сверкаетъ отъ луны печальной.
 Какъ тихо въ эту ночь кругомъ!..
 Блестятъ далекя зарницы...
 Все спитъ спокойнымъ, мирнымъ
 [сномъ:
 Спать воды, звѣри, дремлютъ птицы,

Спать дѣтища лѣсной семьи,
Весенней зеленю одѣты...

Не спать одни лишь соловьи
Да безпокойные поэты.

Бастіонный романсъ.¹⁾

Пусть надо мной такой-то полкъ смѣется
И говорить: ты очень глупъ, „монъ шеръ“!
Съ меня, какъ пыль, хула его стряхнется:
Я, слава Богу, также офицеръ.

Пусть у меня красивѣе клюквы рожа,
Пусть я лишень порядочныхъ манеръ,
Пусть я, для нихъ, бурбовъ, мужикъ, — а все-же
Я, слава Богу, также офицеръ!

Тогда²⁾ молчалъ я только изъ приличья;
Теперь „егорій“ есть — я кавалеръ
И, сверхъ сего замѣтнаго отличья,
Я, слава Богу, также офицеръ!

Когда убьютъ, я вытянусь въ могилъ,
Точъ въ точъ во фронтъ рослый гренадеръ;
Но и тогда означится на рылѣ,
Какой я былъ исправный офицеръ.

1855.

¹⁾ Здѣсь выставленъ типъ того времени офицера, произведеннаго изъ фельдфебелей.

²⁾ То е. когда былъ нижнимъ чиномъ. *Примѣтки автора.*

Miscellanea.

Недоля галицьких дяків.

Досі маємо дуже небогато вісток про суспільне становище, матеріяльне положення й організацію галицьких дяків від часу приступлення Галичини до унії. А шкода велика, бо дяки були й тут, як і по цілій Україні, довгий час народніми просвітителями, удержуючи бодай примітивну школу; вони й витворили цілий ряд інтересних пісень, що хоч визначають ся своєрідним характером (примішка церковного елемента в мові й змісті), увійшли таки нерас між простий нарід, а історик народньої пісні мусить їх що йно виловлювати з поміж народу.

Отим то й буде цікавий отсеї невеличкий причинок до історії нашого дяківства в часі, коли Галичина була вже під владою Австрії.

Власне в моїм посіданю находить ся збірник українських пісень переважно церковних, писаний, здасть ся, 1830-го року в Галичині. Рукопис найдено в Коломиї чи в околиці, а його точнійший опис подам незабаром. На стор. 125 сего співаника находимо отсею пісоньку, яку подаю ту без змін — розділяючи її тільки на стрічки (пісня писана per extensum), модернізуючи переписане та уживання великих букв.

Pisn switowaja.

A kto w switi ne buwaw, tot bidy ne znaje:
Ze každy pip swoho diaka za naymyta maie.
Skoro sia diak hde zabawyt, zaraz posylaet:
„Idy, diacze, na proborstwo, bo dobrodzyi laie“.
Oy, przyszow diak na proborstwo — pip zaczaw kryczaty:

„A hdeż ty sia zabawlaiesz? Czas już zaprihaty!
 Bery koni do wody ta borzo zaprihaty,
 Bery batih u ruku a siday pohaniaty!“
 Pryichaw pip do mista, piszow myże kramnyci,
 A ty, diacze, tu y czekay do temnoy żernyци.
 Wyichaw pip za misto, popadia pytaie:
 „Lyboy nasz diak ne obidaw, ze zle pohaniaie.“
 Pryichaw pip do domu ta zazaw kryczaty:
 „Bery, diacze, kluczi, knyhy ta pidemo otprawlaty!“
 Otoż diakom taka plata, że popam usluhuie,
 Sydyt w szkoli za psiu matyr ta uszy hoduiе!

Рукопис, як згадано, має дату: 1830, але ся пісня очевидно старша, як можна догадувати ся із єї нерівної, певно місцями попсованої форми. Варіант сеї пісні вже відомий — його надрукував д. М. Л. у „Кіевской Старинѣ“ 1903, I (том LXXX), стр. 5—6 у відділі „Документы, извѣстія и замѣтки“. В замітці додано, що пісню записано в 1840-х роках в Подільській губернії з уст народу. Варіант „Кіевской Старини“ відбігає від нашого не тільки дещо у змісті, але передовсім у мові, яка тут більше народня. Очевидно наш текст старший не тільки датою записання, але й цілим складом. Для порівняння не завадить повторити на осььому місці подільський варіант (подаємо його із зміною правопису):

„Що ся в світі діє? Чи все то Бог знає?
 Ой що кождий ши дяка за наймита має!
 Скоро де дяк відвене ся, зараз посилає:
 „Ходи, дяче, тай до нас, бо пан-отець має“.
 Ой скоро дяк навернув ся, став його ругати:
 „Куди, дяче, к чорту ходиш? Коні напувати!“
 Напоївши коні, кажуть запрягати:
 „Бери батіг, сідай на віз“ — йому поганяти.
 Приїхав до міста, не мав я вигоди:
 Не їв, не пив цілий день, та й терпів голоден.
 Ой їдем до дому, попадя питає:
 „Ой десь наш дяк не обідав, що так поганяє?“
 Приїхав до дому, не знав що почати:
 Сватив мене за чуприну, давай обертати!
 Як вирвав ся я із рук, тай став утікати,
 Прибіг в школу — накричав: „Ходімо співати!“
 Виспівали миску мукі пбзонок солі,
 Наварили галушок, наїлись доволі.

Як бачимо, оба варіанти у головному схожі — тільки кінець їх різнить ся. Подільська пісня кінчить ся ще досить весело, а галицька словами розпучки.

Із цього видно, що ця пісня була розширена на значній-шім просторі України.

Цікаво булоб довідати ся, о скільки отсе прикре положенє дяків та їх використання з боку священників відповідає дій-сносги. Видавець варіанту „Кіевской Старини“ каже, що він сам памятає, як то у 40-вих роках XIX в. сільські дячки й пономарі сиділи „на козлах“ у священників, передовсім у бла-гочинних, та поганяли коний. Не ліпше було й в уніятських священників у Галичині.

В сій справі можемо подати майже сучасний, (з 1845 р.) урядовий документ, де малюєть ся положенє дяків. Виймаємо його із рукописної книги, що має заголовок: Protocollon polityczno Cerkiewnych Zarządzeń, уділеної нам ласкаво із паро-хіяльної бібліотеки о. Іваном Бврчаком, руськ.-кат. парохом села Підбережа в долиньскім повіті (книга містить ряд інте-ресних розпоряджень від 1820—1860-тих років минулого віку). Наше розпорядженє звучить у дослівному відписі:

№ 130. Es ist hierorts die Anzeige vorgekommen, d(a)s(s) die Kir- chensänger: 1-te bei der Pfargeistlichkeit bei jeder sich darbiethenden Gelegenheit den Fuhrmansdienste besorgen müßen, d(a)s(s) dieselben 2-te einen Gehilfen unterhalten und befolgen müßen welcher jedoch nicht dem Kirchensänger, sondern dem Pfarr-Curaten jedwede Dien- ste verrichten muß, d(a)ß öfters 3-tes nicht bloß der Kirchensänger sondern auch dessen Gehilfe zur Bedienung im Pfarrhause und zur Verrichtung manigfaltiger Arbeiten zugleich in Anspruch genommen werden. 4-tes d(a)ß die Gehilfen durch eben diese Verwendung der- selben zu den häuslichen Arbeiten genöthiget werden, diesen Stand zu verlassen und lieber ein Handwerk erlernen oder dem Ackerbau sich widmen wollen, als den Curaten unentgeltlich Dienste leisten und nebenbei nichts erlernen können; d(a)ß der Kirchensänger 5-tes im Falle er einen Gehilfen nicht bekommen kann, ungeachtet er selbst alle Arbeiten verrichtet, dem Curaten für die Befolgung eines Knech- ten ein gewisses Quantum erlegen muß, und d(a)ß einige Curaten so weit gehen selbst den dritten Theil von dem kargen und theuer ver- dienten Einkünften des Kirchensängers abziehen; d(a)ß 6-ts die Cura- ten bei Aufnahme neuer Kirchensänger gar nicht darauf sehen, ob dieselben im Kirchendienste bewandert, sondern ob dieselben in ihren Zeugnißen seitens der Folgsamkeit in Hausarbeiten und der Bediens- tung anempfohlen werden, d(a)ß 7-te bei der Verwendung der Gehil- fen zu den vielen Dienstleistungen, der Kirchensänger an Sonn- und Feyertagen den ganzen Kirchendienst allein besorgen muß, d(a)ß die

meisten Curaten nur zur Absingung der Collecte und Ewangeliums während der Frühamte erscheinen; d(a)ß 8-ten der Kirchensänger oder der Gehilfe für das kleinste Dienstvergehen vom Curaten oder dessen Enehälfte oft selbst Schläge ertragen muß, d(a)ß 9-tes der Kirchensänger, wenn er Familie hat, nicht nur selbst, sondern auch mit Weib und Kindern ohne der mindesten Entgeltung zu den verschiedenen Verrichtungen im Pfarrhause erscheinen muß, d(a)ß hiedurch 10-tes die Lage der Kirchensänger weit drückender wird, als des Bauers, welcher, wenn er Frohndienst verrichtet hat, von keiner Seite angefochteten werden darf; d(a)ß 11-tes die Kirchensänger ihre dienstfälligen Beschwerden nirgends anbringen können, weil die Dechante selbst mit ihren Kirchensängern glimpflicher umgehen, und bei den dechantlichen Bereisungen sich derselben ohne weiters bedienen. Leider muß das Consistorium zugeben, d(a)ß die in der obigen Beschwerde enthaltenen Punkte nicht ganz grundlos sind, und d(a)ß viele Curaten mit ihren Kirchensängern noch härter umgehen, als in der besagten Eingabe dargethan wird, d(a)ß durch diese Verfahrensart nicht bloß der Kirchendienst, sondern auch das Volksschulwesen sehr viel leide; ist klar — diesem Umstande ist aber auch zuzuschreiben, d(a)ß dermahlen der Mangel an fähigen Kirchensängern, somit auch an gut Pfarrschullehrern von Tag zu Tag fühlbarer wird. Die Curaten, welche sich durch diese vorliegende Beschwerdschrift getroffen fühlen, sollten doch bedenken, d(a)ß nicht Sie es sind, welche den Kirchensänger oder dessen Gehilfen besolden; d(a)ß die Pfarrgemeinde den Kirchensänger nicht zum Dienste des Curaten, sondern zum Kirchen und Schuldienste aufnehme, und nicht für die Dienste im Pfarr- sondern im Gotteshause bosolde. Aus Anlaß dieser Beschwerdschrift hat sich das Konsistorium veranlaßt befunden die ehrwürd. Curat Geistlichkeit väterlich zu ermahnen, den ohnehin kläglichen Stand der Kirchensänger und dessen Gehilfen ihrerseits dennenselben nicht noch mehr zu verbittern, sondern auf jede nur mögliche Art zu versüßen trachten; im widrigen Falle das Consistorium jede dienstfällige Anzeige einer strengen Untersuchung wird unterziehen lassen. Diese Curende ist der gesammten ehrwürdigen Curat Geistlichkeit zu verlaublichen und mit den gehörigen Unterschriften versehen, anher rückzustellen. Lemberg den 23-t Junii 845. G. Jachimowicz, Weihbischof.

Сей обіжник є такий докладний і ясний, що він не потребує ніяких коментарів. Шкода тільки, що не знаємо, чи такі скарги з боку дяків предклядано львівській консисторії вже й давнійше, а коли так було, що робила з ними консисторія. Бо тут стоїмо вже перед глибоко закоріненим злом, яке вже

й видає шкідливі овочі, бо на сїм терпить і церков і сільська школа.

Вертаючи до нашої пісні, мусимо подивляти її незвичайний реалізм. Була се очевидно скарга, що плила із щирого серця. Події, розказані в пісні, взяті живцем з дійсности, а урядовий акт представляє справу ще в далеко гіршім світлі (пр. попадя в пісні бодай спитаєть ся, чи дяк що їв за службою священикови, а в консисторіяльнім обіжнику згадано, що попаді ще й побивають дяків). Так отже і пісня й обіжник кидають інтересне світло на церковні й шкільні відносини по українських селах у першій половині XIX в.

Подав *Яр. Гординський.*

З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича.

Українська пісенна устна творчість відограла важну роль в розвоку поетичного таланту Маркіяна Шашкевича. Для його поетичних творів доставляли народні пісні поетичного стилю, тропів, фігур, висловів, зворотів і ритміки, а навіть тужного настрою. І з того погляду, як і з огляду на ту роль, яку судило ся відограти устній словесности протягом десяток літ у початках нового українського письменства в російській і галицькій Україні, вивчення тодішніх українських фольклорних занять се один із невідложних дезидератів української науки.

Як головною основою недозволеної до друку „Зорі“ з 1834 р. були по словам Копітара „russinische Volkslieder“, так і змістом „Русалки Даїстрової“ з 1837 р. в більшости народні пісні“. Зв'язати Шашкевича з такими фольклорними виданнями, як „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ Залеского (з 1833 р.), Русалка, „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“, два томки Жетоти Павлі (1839—1840) і звісний великий збірник Як. Головацького „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, пробував я у статі „Маркіян Шашкевич як фольклорист“ у звідомленню львівської української гімназії за 1910/11 р. (і відбиткою). До фольклорних занять ініціатора народнього напруму української літератури в Галичині можу тепер докинути новий ласточок на основі скупих останків широкої колись фольклорної діяльности Шашкевича.

В галицько-українських фольклорних виданнях протягом десятків літ попадають ся часто попри записи текстів із народу також вірші книжного походження, занесені туди з рукописних збірників,

що від 17 в. вдоволяли літературні потреби наших предків. З одного чи кількох таких збірників повиписував собі М. Шашкевич українські вірші без огляду на то, чи могли вони бути народними творами, чи ні. І так видаєть ся мені, що з подібного збірника походять отсі тексти, списані на перших вісьмох картках зшитка 4^о дванадцятьох карток білого бібулястого паперу: *Нащо мене зачипаєшь* (Шашкевич як фолькльорист, ст. 27), *Недалеко олинна* (ст. 24), *Дївчина хорбша, здорова була* (ст. 14), *Ахт! и нещасный, що маю дѣлати* (ст. 13), *Ты дївчино из Подол'я* (ст. 12), *Шумить, шумить лѣщинонька* (ст. 11), *Прошу я тя, моя мыла* (ст. 11—12) — всі три пісні творять тут один текст; дальше: *На сивонській горѣ, Стояв чернец над водою* (ст. 25—26) і *Лярум, лярум, любцю кумцю, таже мы з собою*. Що згадані тексти переписані зі збірника, за тим промовляло би злученне трьох згаданих текстів в одну цілість, дальше такі тексти, як „*Стояв чернец над водою*“ або „*Лярум, лярум, любцю кумцю*“ з допискою: на ноте: *Od dawna bywał jedyny | Zwyczaј u polaków. | Kochały nas dziewczyny | Najbardziej wojaków*. В книжнім середовищі повстала й отся вірша:

На сивонській горѣ
В пресвятом соборѣ
Святи ся собрали
И там правдикували
 Со духами видимими
 И аггели правдивими.
 Господи, помилуй.

Петро в апостоли
Сидить въ конец стола,
За столом владики,
Въ кутках пустельники,
 По запѣчках пустельники,
 По припѣчках мученики.
 Господи, помилуй.

Сивонскіи дочки
Заграли въ скрипочки,
А на баса Илько,
Въ цимбали Гаврилко,
 А Онуфрей, взявши баса,
 Витинает гасса гасса.
 Господи, помилуй.

Соломона князя
Взяла въ танецъ Пазя.
Фелько въ Горпиною,
Гричко в Марииною,
 Тамъ ся всі дивовали,
 Же так пили и гуляли.
 Господи, помилуй.

А попи въ дяками
Там ся посварили,
За кварту горѣлки
Що но ся не били,
 А Иван вхопив збан
 Тай до рняку по горилку.
 Господи, помилуй.

Попивають збанком
Яцко во Стефанком,
А Маевѣй въ Процикомъ
Пють вино горщиком.
 Пий, Кирило, въ мое ния,
 Випивайте, випю и я.
 Господи, помилуй.

Пантелемон честный
Взяв ся до почести,
Нахиливши збанка,
А піс до Стефанка.
 Андрей кричит на Парашку,
 Жеб подала з вином фляшку.
 Господи, помилуй.

Верещит Микита,
Добра оковита,
Святи кажут в Небѣ,
Добрая горѣлка,
 Добра мира и без гроши,
 Утѣха наша хороша.
 Господи, помилуй.

А Михалку (sic) в трубу
Рече на всю губу,
Василь сидит въ кутку,
Грае си на дудку,
А Онеисько ваяв цимбали,
Витинает дали, дали.
Господи, помилуй.

Константина князя
Подпоида Паая,
Ваяв на бакърь шапку,
Ваяв въ танец Гацку,
А Микола плещет в руку,
А сѣвется до розпуку.
Господи, помилуй.

Заграйте козака,
Закличте и дяка,
Поскачже ты, дяче,
З Гавровьком конче.
Поскачже ты, Данило,
Чи то буде всёж шило.
Господи, помилуй.

А наш дяк недбалця,
Ничого не дбае,
Напѣтся сидухи,
Зарав и сѣйнае:
Святый Боже, святый крѣ(ц)кий,
Мы в цымбали, а вы въ скрипки.
Господи, помилуй.

Варіант Головацького (II, стр. 499—501) відмінний або правдоподібніше в стягненні двох текстів, одного з них із відпису Шашкевича.

Що Шашкевич лучив інтерес до народньої пісні серед сучасного люду з інтересом до пісень і вірш у давних абірниках, вказують три пісні зі старих абірників, надруковані в Русалці Дністровій по короткій статейці п. а. „Старина“, а з них пісня про Вару була вже в „Зорі“. В бібліотеці „Народного Дому“ у Львові найшов ся матеріал, що являєть ся новим доказом сього помічення, а саме пів аркуша сірого паперу й осібно аркуш із заміткою на обох „из писанон книжки“. На піваркуші є такі поясненія слів: Я собѣ гадаю = ich will mich erinnern і сѣдало = der eigene Platz, Sitzort. Крім сього ось яка записка: въ субботу сѣгого Івана Купайла — на тоє свято хлопцѣ паробки и дѣвки обвѣзуются чорнобѣльомъ, аби ихъ крижи в живива не болѣли. — З уст старого дѣда. А нивше: сонце ся буде купало на святого Івана; тра дуже рано встати, дивити — глядять такожѣ два колоски в кушѣ. нащо(?). Під запискою Шашкевича в скобках рукою Вагилевича: Изъ правд. опис. Купала.

Не народнього походження зараз перший текст на піваркуші:

Оставайтесь, бузри,
Українські судари,
Вод вас идѣ, отъжджаю,
На недолю нарѣкаю.

Гей, пойду тай вернуся,
Заплакавши, оглянуса,
Серце мое кровлю сплькло,
Умирати лутше было.

Матиж моя рѣднейшая
плачетъ по мѣ бѣднейшая,
Сестричейка и вся родина,
Оставайся, ниная дружина.

Ахъ, дружино, ахъ, сусѣди,
крычнѣтся тоєй бѣды.
Лутше было незнатися,
Нѣжъ понавши ровстатися.

О братія ріднейші,
 О братія о Христі,
 Бувайтежъ ми вдоревін
 З дружиною и в дѣтми.

От васъ идѣ, отбѣждаю,
 Пазу Богу поручаю.
 Боже, в неба високого
 Глянь на мене молодого.

Що ся стало, ты самъ знаешъ,
 От приязни розлучаешъ.
 Шунить, шунить дубровойка,
 Бѣдважъ моя головойка.
 Хочъ я пойду и за Кракѡвъ,
 Тожъ буду я всюдѣ еднаковѣ.

Сей варіант був звісний Головацькому, бо його рукою написано над текстом „Думка дякбаска“, але він видрунував відмінний (I, стор. 363—364) або по своєму звичаю звид двох текстів без зазначення.

Другим текстом цього піваркуша є по означенню самого Шашкевича:

Думка.

Гей у полю криничейка, а въ ней видно дно,
 Чемужъ мого милейкого не видно?
 Гатила я криничейку цѣлмй день,
 Не видѣлаъ я свого милейкого шестый день.
 А я тую криничейку загачу,
 То я свого милейкого zobачу.
 Ходилаъ я цѣлу ничку на малу,
 Или, мѡй милейкій, до (до) доу,
 Не чини мѡвъ молодецкій сорому.
 А дежъ ты ся, мѡй милейкій, забавивъ,
 Жесь мене вечеройки повбавивъ?
 Забавивъ-сья ся, моя мила, на¹⁾ меду,
 Болить мене головойка, ме звезду.
 А щожесь ты, моя мыла, гадала,
 Колись вад(Д)унаемъ стояла?
 Гадалаъ ся, ній милейкій, втопннѣ,
 Жебы стобов облудом не жити.

Варіант у Залеского (стор. 223) обіймає усього вісім стрічок, варіант Головацького доповнений нижчим (I, стр. 281—282). Рукою Головацького поправлено „по валу“ на „по малу“, як і в варіанті Головацького.

Дальший текст означений рукою Головацького „Дякбаска“:

Тужу бев престанку, щожъ чинити маю?
 як ми день настане, вставичне валыкамъ
 бевъ приятеля такого, що я чекаю на него
 и вѣкъ собѣ трачу, що его не бачу.

¹⁾ В рукоп. не.

Кобымъ въ лѣсѣ мешкавъ и жалю бытъ не мавъ,
да щобымъ нѣгды никого не видавъ.
А такъ на свѣтѣ жыючи и на люди ся дивлючи,
нераз гѣрко плачу, що лѣта такъ трачу.

Лѣтажъ мой, лѣта, лѣта молодіи,
Вы самі скажете яко хорошіи,
Якъ я нужди уживаю,
а потѣхи звасть не маю,
не раз гѣрко плачу,
що долѣ не бачу.

Ахъ, Божежь нѣй, Боже, Боже нѣй одиный,
дай ненѣ той день на ловы щасливый.
Як я буду полювати, буду пріятели шукати
По лѣсахъ, по горахъ, по веленыхъ борахъ.

А скоро не найду, то я въ воду скочу,
бо бильше на свѣтѣ вже жити не хочу
безъ пріятели такого, що я чекаю на нѣго
И вѣкъ собѣ трачу, що его не бачу.

Останній текст піваркуша означений Головацьким „Думка“

1. Ахъ, якъ тяжко серце тужить за тобою нила,
Якъ згадаю, щомъ ты любив и тысь мя любила.
Въ ночи не силу, день ни сумний, все гадка о тобѣ,
Жити буду я для тебе, милость скѣнчу въ гробѣ.
2. Скоро личко румяное першый раз загляне,
Заравъ хтѣвѣмъ говорити, що сердейко вяне.
Тысь любила шо еншого, я не смѣв казати,
Що не можу безъ ты жити, шожь наю дѣяти.
3. Якъ небачу твоей краси, рокомъ ми година,
перозибѣ¹⁾ моей туги найближша родина.
Куда тилько повернуса, твоя тѣнь за мною,
Цы я хожу, цы я сижу, не маю спокою.
4. Хоть далеко одѣжджаю, серце оставляю,
Бо не хочу уже инной, Богомъ присягаю.
Хоть бым видѣвъ тысячь дѣвокъ, на жадну не гляну,
Бо не хочу, щобымъ зрадивъ Мариню кохану.
5. Будь здорова, будь щаслива, люби мя одного,
бо не знайдешъ въ цѣлнмъ свѣтѣ для ся вѣ(р)нѣйшого.
О, якъ буде хто вѣрнѣйшій, давай хутко знати,
Щобъ до дону не вѣхати, щобъ тутъ умерати.

Дещо відмінний і довший о одну строфу варіант Залеского
(стр. 321—322), а з варіантів Головацького один (I, стр. 340)

¹⁾ В рукоп. невозибѣ.

має в основі відпис Шашкевича з досить значними поправками Головацького, зазначеними вже в рукописі, і поміщений межі думками „образованнаго сословія“, а другий (II, стр. 705—706) угорського походження.

Ряд текстів повного аркуша починає отсей:

Рають менї, щобся звїнчати,
Щобъ дївочій ставъ вже занехати.
Цы имъ моя неволя мыла?
Дївкоюмъ ся ще не нажила.

Я дївкою пиду, где схожу,
Я ничишь ся не заклоночу,
Ани хлїбомъ ни водою,
ани мужомъ ни дитиною.

Нехай тая за мужъ спїшится,
Що ей вже личко нарщится,
Я молода якъ ягода,
еще мене за мужъ шкода.

Я спїваю, я гуляю,
Я танцюю, гадек немаю,
Я щаслива, во всїмъ доволна,
Я весола, боимъ ще волна.

Цы ты менї, Марино мыла,
Цы ты менї що учинила,
Цы менї ринадойку дала,
Цы ты мене чимъ очаровала?

Щобъ ты такъ в сївній до хати,
Як я знаю чикъ чаровати.
Є у мене чари готови,
бїле личко, чорни брови.

Що ты робишь? бїйжеса бога.
Я дївчина бїдна, убога.
Оженися ти во мною,
то поправишь долю свою.

Варіанти в Залаского стр. 450, Головацького I, стр. 366—367, з обох без трьох останніх строф, які надруковані в Головацького як народня думка I, стр. 305, що правда, в трохи відміннім текстї.

Межі думками „образованнаго сословія“ надрукований і дальший відпис Шашкевича „Чого, Марино тяжко задыхаешъ“? з такими відміннями: 1 р. зам. „Марино“ — „дївчино“, 2 р. зам. „конца“ — „кїнца“, 6 р. зам. „купати“ — „вмывати“, 9 р. зам. „Марино“ — „дївчино“, 12 р. зам. „тїлко“ — „только“, 13 р. зам. „воли“ — „волї“, 16 р. зам. „И тимєсь дяка“ — „И тимъ єсь мене“, 17 р. зам. „чаройки, чорни очейки“ — „чары, чорни оченьки“, 18 р. зам. „бїлі ручейки“ — „бїлі рученьки“, 20 р. зам. „Же си дяка“ — „Же єсь дяченька“.

„Пїсьн на Хрестини“ перечеркнена Головацьким:

И мы пришли в божого дому,
привелисьмо гречную куму,
дитинку маленку хрещену,
з гречными кумами принесенну.

Кума кумї дає дитину,
Кума мовить: ходи, мїй сину,
Маленькій, бїленькій,
бїлого личенка, повненькій.

Кума куму поздоровляє,
А баба їа стилъ всїхъ запрашає.
Около весоло,
їсти и пити несено.

Баба такожъ пред ними стоить,
хороши квіточки строить,
частує, пильнує
и квіточками дарує.

Починае от духонного,
не инае ани жадвоге,
чистуе, мильнуе
и кодачани ихъ даруе.

Прошу, куми, ласнави бувайте,
бесѣдою не забавляйте.
Гуляйте, выпивайте,
пречистую дѣву выхваляйте.

Нехай молитъ своего сына
Яко Матѣрь одна
за нами синами.
Ты, мати божая, будь з нами.

Наиблизший текст має означенне рускою Головацккого „Алегор.“, що пішов за часнішимъ означеннемъ Вагнлевича: I A, 1 P Alleg. Pies. Се вірша :

О вороблєвн.

Гей, учинивъ воробель на припѣчку жива,
змолотивши пшеничейку, наробивъ сы пива,
тры части хмелю давъ,
потомъ барво жаловавъ!
зачавъ гостей скликати,
тымъ пивомъ частувати.

Буде птаство не лѣнаве, вяло ся влѣгати,
Воробчика смутнейшого в томъ резвеселати,
приспѣвъ панъ журавель
и его братъ хруставель
и панъ синиця,
рѣдкая сестриця!

Ахъ, кинувъ ся воробель гостей выгядати.
Коли глянє быстрымъ окомъ, ажъ ахъ не видати,
тѣлько два пугачи, славни трубачи,
бузько (бузьокъ) органиста, а крукъ пан басѣста.

Веселый панъ воробель все дома гѣтуе,
запрошентыхъ къ себѣ гостей прекрасно частуе,
гостѣ идуть, въ ванки бѣуть,
отворяють, отыкають.
Воробель ихъ бачить, веселейко свѣчетъ.

Гу, гу, гу, гурмовъ стали ся витати,
часъ бы въ васъ вже, милый брате, стрѣшея погулати,
шумитъ навѣ совуля, соколова натуля.
Я воробель, слуга вашъ, чекае васъ до тихъ часъ.

На той банкетъ комара с комаркою забилъ,
Штыри лѣтѣ волонийи слухныхъ жаробилъ,
Сто кобасъ начинили, головнани увекчили,
Схабы припѣкали, гостѣ частовали.

Ледви было въ ибѣночи, сова прилетѣла,
Прилетѣвши до воробля, пидѣ столонъ сы сѣла,

старшій панъ журавель казавъ слати постѣль,
а хрустель напився, по́дъ столо́мъ звалився.

И в то́мъ совà хрустѣля на муку потерла,
А старшому журавлеви горло передерла,
Гостѣ порогаяла, на банкетѣ встала,
а сороки в том бѣды нишли разомъ в присѣды.

Зисталася еще совà с пугачани въ хатѣ,
Казала си танцѣ пекне по французски грати.
Гей, гей, совуля, соколова матуля,
теперь скажѣмъ до волѣ в вороблевои стодоля.

В той часъ с родомъ так шалѣла, ажъ ся утежила,
не хотѣла пива пити, браги ся напила,
гей, гей, пугачѣ, славнии трубачѣ,
теперь ходѣмъ на ловы до жидѣскои школы.

Варіанти в Залеского стр. 406—408 і в Головацького II стр. 507—508; останній є стягненим відписи Пашкевича та варіанту Лькевича. Поправки та переставлення пороблені рукою Головацького також на рукописи Пашкевича.

Варіант останньої вірші стрічаєть ся у Залеского (ст. 208—209). Головацький назвав її „коршема“, найвлучнійше оцінив її сам Пашкевич, коли під текстом означив просто „без ваги“. Се вірша:

О горѣвцѣ.

Фляшкажъ моя потѣха, колишокъ къ радости,
Ани я ся бою лиха, то́лько з высокости.

Арендаръ мѡй отецъ, мати,
Каже менѣ горѣвки дати,
а щожъ по журбѣ?

Арендарка жѣше внае, чого менѣ треба,
повну фляшку наливае, хоть кажу, не треба,
повну фляшку наливае,
горѣвки ни достарчае,
кажетъ менѣ пити.

А я в то́мъ не перечу тай наливаюся,
иду в коршми до домойку та не вяляюся,
скоро прийду¹⁾ до свой кати,
заразъ кажу бѣти дати,
потымъ иду спати.

Щасливый чоловѣкъ, що не горѣвку,
скоро прійде до домойку, стане бити жѡнку,
будь ты, жинко, правдивая,
въ каждомъ разѣ вычливая,
ты менѣ не най.

¹⁾ В рукоп. прайдо.

Якъ горѣвки не стане, корова не мила,
 милшая арендарка горѣвки налила,
 кажетъ пити, не тужити,
 Головойки не сушити,
 що день три квартѣ.

Пиду я ся скаржити до жиди на жинку,
 а чей менѣ почекае довгѣ за горѣвку,
 а вѣкъ нене потѣшае,
 а в кишеню ваглядае,
 цы не маю грошей.

Арендару мѣй любимый, шождъ кажешъ дѣлати?
 цы ешеся напивати, пы-вже занехати?
 иды, Грицю, вже до дому,
 прыведи менѣ корову
 и штыри волы.

Бѣднаждъ моя головойка, шождъ маю чинити?
 поваберавъ жидъ товаръ, на нѣчимъ робити,
 пѣду дѣшовъ молотити,
 абы душу поживити,
 а ввечерь жинку быти,
 на новое вчити.

Закінчують виписки зі збірника коломийки:

1. Кокоруза, кокоруза, кокорузы дайте,
 кокоруза непоможе, козака шукайте.
2. Редьковъ сѣю, редьковъ поливаю,
 рости, редьква, на зиму сховаю.
 Семку, Менку, где ты забавився.
 На майданѣ, мосцѣ павѣ, горѣвки напивея.
3. Гей, не буду я ся живити, хѣба у Нетривку,
 Заберу я дѣвкѣ в торбу, пиду на вандривку.
4. Выйду я на горойку, погляну в долину,
 повтѣкали дѣ(в)ки з торбы, теперъ я вагнуу.
5. А ви львовѣ дѣвчатойка не тои натури,
 повносили на гору всѣ свои кури.
6. У поле(!) романъ росте, лобода ще выжше,
 Лежить козакъ, розтягнувся, дѣвчѣ надъ нимъ свище.
7. Не буду я води пити, вола луговая,
 не буду я жинки бити, жинка молодая.

Від повисших текстів, виписаних зі старого збірника, треба відрізнити записи пісень, з яких нижше поданих не стрічав я у збірниках, в які ввійшли Пашкевичеві записи. Подаванне дотичної літератури не в моїй цілі.

1.

Насеред села сидѣла вдова,
 Ой мала (в рук. маю) вона сина
 [Василя.
 Ой малаж вона сина Василя,
 Ой мала вона, на війну дали.
 Чекає рочок, не йде синочок,
 Чекає другий, не йде син любий.
 На третій рочок иде синочок,
 Синочок иде, невѣстку веде.
 Ой вийшла мати в нової хати,
 Ой вялаж вона сина витати.
 Ой винесла она двѣ скльєнці вина,
 А трета бутелька сама тротина,
 А до синопька нѣ солодкій медок,

До невѣсточки сама тротина.
 Невѣстка не нѣ, під коня льєє.
 А син ся дивит, в коня ся хилєє.
 Ой зналась, мати, як чаровати,
 Ой знайже, мати, як поховати.
 Невѣсточку під воротѣцьєма,
 А синопька під віконцьєми —
 На невѣстонцьѣ тай березонка,
 На синопькови явір зелененькій.
 Береза росте, розростає ся,
 Лист до листонька привертає ся.
 Явір росте, розростає ся,
 Лист від листонька відвертає ся.

2.

Годьмо¹⁾ся, годьмо, товаришеньки, годьмо,
 До едної дѣвчинопьки на вальоти ходьмо.
 А як будем, Пане брате, на вальоти ходити,
 Треба єї, Пане брате даруночок купити.
 Ой еден ї кудим шовковиі панчощки,
 А другий ї кудим ківовиї черевички
 (ту двѣ словѣ незнаю; якость она від них відбирала)
 А іак ми вийдим на широку долину,
 Там ми собѣ покажемо, вдовин сину, дѣвчину.
 А іак ми вийдимо на високу гору,
 Там еден другого копѣіонькою сколе.
 А вдовин син стрѣлив, гору²⁾ перестрѣлив,
 А попович стрѣлив, в саме серденько стрѣлив.
 Ого тобѣ, вдовин сину, отож тобѣ дѣвка,
 У твоїм серденьку оловљєная³⁾ стрѣлка.
 За вдовиним сином дзвони ся розщибают,
 А поповича тратити гадают.
 За вдовиним сином а всѣ давоньки дзвонять,
 Ой, а поповича вже тратити виводять.
 Стійте, панове, ще мене не тратѣте,
 Пишѣте листоньки, до батенька шлѣте.
 А батенько пише, навад відсилає,
 Йїк мій син наробив, нехай так відбуває.
 Пишѣте листоньки, до сестроньки шлѣте,
 (так як батько)
 (пишѣте до брата, а брат також так)
 Стійте, — . . . до матѣнки
 Матѣнка пише, ще борше відсилає,
 Най ми, панове, хоть годинку зачекают;
 Матѣнка їде, хусточкою махає,

¹⁾ На горі: Радьмо. ²⁾ Рукою Головацького на горі: долину.

³⁾ На горі рукою Голов.: калиновая.

Свого сина червѣ(н)цѣми обіймає.

Ще во 2 словѣ.

3.

Ой два нас, 2. нас, товаришеньки, 2. нас,
Вандруй, вандруй трета, дѣвчинонько, до нас.
Ой радаби я та з вами вандрувати,
Але ся бою ирадоньки мати,
Але ся бою, о, ирадоньки мати.
Ой не бійся ти та, дѣвчинонько, того,
Ик на свѣтѣ жию, неврадиу нѣкого.
Не так сѣ бою коня вороного,
Ик я ся бою ковака молодого,
Бо кінь навдопче, та-знайдутся му лѣки,
А ковак зрадит, неслава на вѣки.

4.

Зоря всходить, вечерь близенько.
Ой, вийди, мое серденько.
Ой вийди, вийду (sic), не чини жалю
Серцю моему, дорогой кришталю.
А хоть въ садочку студенна роса,
вийди миленька, вийди и боса.
Якже я маю босо ходити,
Свои ноженьки одморозити.
Через рѣченьку, через болото
Подай рученьку, мое волото.
Подай рученьку, подай и обѣ,
Притисни жене, миленька, к собѣ.
Піду въ монастирь, там посвячуся,
На тебе, мила, не подивлюся.

5.

Небуду я жита жау,
ино пшениченьку,
Небуду я вдови брау,
ино дѣвчиноньку.

Бо у вдови два сини,
Будут мене бити,
А в дѣвчини чорні очі,
будем ся любити.

бо у вдови два сини,
Оба не женаті,
А в дѣвчини бѣле личко,
буду ціловати.

6.

Ой вакурила ся бѣла дороженька, в крути (sic) гору идучи,
Ой заплакали новѣ рекрути, на війноньки (sic) идучи.
Ой вы, павоньки, чорнѣ галоньки, та чомъ въ гору не влѣтаете?
Ой вы, рекрути, молодѣ жоўняри, чомъ до дону не вертаете?
Ой радібы мы въ гору ся вѣсти, та нас туман полегаєть (!),
Ой радібы мы ся до дому вернути, та нас Цѣсарь не пускає.

Ой не так цѣсарь тай не так цѣсарь, як цѣсарева мати,
Хоче нани, нани вонками всю Польску звойовати.

7.

(Так, як: ой там на горѣ)

Ой Лях, мати, лях,
Питає ся, куди шлях,
Питає ся дороги
До дѣвчини небоги.

Закурило, замело,
Дороженьки не було.
Ой їхала два ноци,
Дороженьку пробила.

Ой встань, доню, не лежи,
Дороженьку покажи,
Покажи ми, куди шлях,
Нехай їде вражий Лях.

8.

Мати жур варила,
На порозѣ студила,
Ой, жур, мати, жур,
Лїпший русин як магур.

9.

Ой не лїтай, зауленько, поночи,
Бо си видреш на калиноньку очи.
Ой як же жинї не лїгати по ноци,
Згодовалам дїтоньки, а не маю помочи.

10.

Утипаса на рамена,
Служилъ жолвїрѣ за улана,
Кита бїла, гевїрѣ чорний,
Хлопець гожий и моторний.

Ахъ, вы хлопцї смїхованьцї,
[на горї: новобраньцї],
Неберїте дївкї вь таньцї,
Тилько берїте молодицї
И то бїлї, круглелицї.

А вы, люди, не смїйтеся,
Чужїї бїдї негїштеся,
Коли буде божа воля,
Незагинеть моя доля.¹⁾

11.

Дала мене моя мати за високї гори,
Буде мене виглядати по під ясні зори.
Або я тую хату зпадю або ю завалю,
Нехай я си чорні очи на ню не зриваю.
Єдна гора високая, а другая низка...

(знаєма.)

Як повисші тексти позбирані з пренайрізномоднійших карто-
чок і записок, так і дальші коломнйкові пісеньки:

¹⁾ Се також не запис серед жароду.

Коб то пити, коб то пити, коб то ся не впити,
Жеби знати, що сказати, скин поговорити.

Співвалабим співаночки, коб то їй вдати,
Ту чужая сторононька, ту чужі люди,
Як я невдам співаночки, сором минї буде.

Горїлонько, оковита, люблюж я тя пити,
Тяжко, горко варобити тебе заплатити.

Заковала завуленька на хатї на розї,
Заплакала дївчинонька в сїнях на порозї;
Заковала завуленька, де тучіе не біла,
Там родина в родиню горїлоньку пила.

Ой родина в родиню, а брат из сестрою,
А ще кражше, подобїтьше, як муж из жоною.

Заковала завуленька на гаю, на гаю,
А деж я ся не родила, вмирати гадаю.

Оженив ся неत्याга, а взяв собї Гапку,
Кутокъ дїток накресав при своїм упадку.
Єдно каже: Тату, тату! друге каже: папу,
Я насунув чяпчєрину, пішов по за хату.

Заспїваўбим співаночку, та не вмїю вдати,
Я в чужїй сторононьцї, будуться смїяти.

Кобы ты бувъ добрый хлопець,
Тобысь вийшовъ на городець,
А я бымъ тя підголила
И без бритвы и без мила.

Бодай тиї карабіни в огнї погорїли,
Щоби мене молодого плечї небогїли.
Ой заплачеш, отець, мати, заплачеш, заплачеш,
Як ти мое господарство на плечи зобачиш.

(Коло Крехова.)

Ой посїявъ козакъ гречку
На дубови на вершечку,
Зірвала ся шура бура,
Козакови гречку здула.

Не журїтся, когутоньки, не журїтся, курки,
Нема ксьєндза вишотравки, поїхав до турки.

До звісного вже треба ще додати, що гагілки для Русалки записав Пашкевич. В записи мають вони назву: „Гайівки“, пізнійше „Гайлка“. В первісній записи, в якій пізнійше поробив зміни Я. Головацький, є деякі відміни супроти тексту Русалки. Ось вони: стор. 42 стр. 5 вразу „вєасть“; стор. 43 стр. 10—11 додаток Яв. Головацького, а саме:

Возьми ся за під вижки,
Шукай собѣ товаришки.

стр. 15 се, стор. 44 стр. 6 Ганґсенька, стр. 8 Касуненька, стр. 12 Андрейєва, стр. 13 на Ганґсеньці, стр. 15 йі, стр. 20 Андрусєва, стр. 21 Касуненьці, стр. 23 йі кѣповау, стр. 24 Мирєнів. Вкінці замітка: Гайівки сѣт бесконечні.

Якою правописною списані гагілки, покаже отся, що не ввійшла в Русалку:

А вжеж весна воскресла,
А шчо ж вона винєсла,
Весьянуїѣ росу,
Дывоцькыѣ красѣ —
Дывоцькаѣ краса
В дувайѣ сѣ прала.

На тій самій карточці і ряд забав: 1 Кострѣба, 2 Данчик, 3 Йавір, 4 Грѣшка, 5 Дібровнаѣ Заз., 6. воротар, 7 Мак, 8. Дыд.

Між паперами Головацького найшли ся ще дві записи двох пісень, що ввійшли до Русалки, перша з них на стор. 50 починаєть ся в рукописи „Свѣла дѣвчина долю“ і має дальше тільки одну річеву відміну: стр. 6 Тай листѣ напишемо. Друга пісня із початком „Мовила говорила — йарая пшеницьє“ має замітку „Короваєва“ й такі відміни: стор. 51 стр. 4 в стозѣ, стр. 5 Ай подоба; стор. 52 стр. 5 Лиш подоба, стр. 6 побіч сѣяти (свийати), стр. 8 такаѣ, стр. 10 листом, стр. 12 при студенноѣ, стр. 16 Дєсь ти, дѣвчинонько, росла.

З Пашкевичевих записей казок стрінув я поки що одну:

Господарь насѣявъ проса, на которе журавлѣ спадали, а тяжко ихъ було віднадити, особливе оденъ паробокъ, стерегущій того проса (бо мусяу) — не нігъ собі з ними ради дати и нѣколи ему ся вислати було, бо все въ ночи прилѣтали — та що вінъ робить — бере двѣ коритѣ и налеває горѣлки, мовлячи, прилетять, а наївши ся, схотять пити, піють ся тай не злинуть, а я ихъ полапаю (не тяплю, ци то самъ піпъ (господарь) не бувъ, що тою ночею проса стерѣгъ). — Ледве соненько спочило, бачъ, летить стадо журавлѣвъ, летить и веселенько гучає — а піпъ вдовоауся та втѣшивъ зъ доброго розуму (дурного лучше) — тай ся причаивъ въ борознѣ. Спали журавлѣ, наїли ся тай напили ся, тай негѣдиѣ підлетѣли. — Радосно вискочивъ лисомъ попонько въ борозни, приступивъ къ паницямъ, бравъ по ёдному и головами за поясъ затикав — та йде — журавлѣ, втямиўши ся, стали крилами робити (маяти), а же ихъ тѣма була, лукавого попа під небеса піднесли; а такъ путникъ на воздухахъ въ голову отъ бѣди заходивъ; впаѣ на гадеу пустити ихъ (зраву му жаль було) — но аби ся нерозбивъ, по ёдному

випускав — а так спустився на землю, по в далекій чужині (дальше не тягло) — — О качці, когуті, барані, яйці, медведі, що в до-рогу йшли —

Казка писана олівцем, потім поправлювана чорнилом. З боку замітка :

Маяти — махати світлом сербів, викидаючимъ (sic, викидаючимъ)

Заінтересованне Пашкевича народньою творчістю було для нього школою, в якій вивчував ся живої мови. Шість ківцевих карток згаданого в горі зшитка займають виписки зі збірника Залеского, а саме сторін 305—388 з замітками про поодинові слова та вислови. Між иншим є тут ось які уваги: поглянь = sich blicke; кром = außer; дружина = 1. Freundschaft, 2. Gesellschaft; перебувати = verweilen, sich aufhalten; порон = prom; гадати = myśleć, dafür halten; чей, чай = vielleicht, doch mit einer festeren Hoffnung — чанти; як згадаю = jak wspomnę sobie; вовки = na wieki; годъ = trudno, niepodobna; годъ = dosyć, genug; не розсудят люди = ludzie to nie przeszkodzą, co Bóg usądził (postanowił); знати вона відлюблена = vom andern geliebt, dem ersten verlohren; понехати = zostawić, verlassen; гїл'яка, гїля = Zweig; влоет = ein Land, Gegend (не руськое, но польс.); загуменьє, загуменки; вѣдати = wiedzieć; строити = vergiften, auch utroiti, отроити; проч мене = außer; розлучники = diejenigen, die die Liebenden trennen, überhaupt; а вечера = вѣ вечер; а ранку = des Morgens; ой не свѣти, ясна зоре, нї ты перекрою = Halb-Mond; відколи = seit; від коли? = seit wann; елбце = Wörtchen; розсвѣт = Morgendäm(merung); вѣдай = podobno; вороги, вроги; хутко = geschwind, bald; залюбити = полюбити; оборот = obrót: загуба = zguba, Untergang, Verlust; бездолный = unglücklich; лихая година = die unselige Stunde; нѣ = aus, von; мѣсто = statt; зовижи (sic, зовижу) = erblicken, ansehen; бортник, бортичка, борть; не помалу = nicht wenig, sehr; нести (tempus definitum), а метати eben so, нести — носити, черпсти — черпати, гребсти — гребати; з дрбненька, з лехка, з швидка; як ма аловит = алапае (злапале): лягну, ляжу (время приходящее глагола лягати, (definit.) лягчи; зайняла стогнати = зайняла, ймила, стала, зачяла, изяла и п.; имати = łapać, переймати, займати и п.; хотѣти, тако-жъ хтѣти; вийшли рано дѣвчатоўка збирати натицу = паć, паćина u Mazurów zwie się liście od ziemniaków (alias kartofli); острот, цы не е от того умалительное острбнокъ; вѣдай = podobno; змякати = хуста змякати, (activ.) з-мякати, з-мякнути; вѣлодка = kłódka, kłoc, także i narzędzie do zamykania; при-

падити = (indef.) принажати, принудити, приголубити; печь = der Ofen; надсадити ся = podźwigać się; розрадити = ausreden aus dem Kopfe; мехом, от мех, кажут таво-жь мохомъ от мохъ; пролука = Trennung; кладка — вѣдте кладязь = студенец; шо тобѣ на гадьцѣ = was denkst du?; сѣни = Vorhaus, примѣръ до ела-вань(с)кого сѣнь = der Schatten, стѣна = die Wand, тѣнь = der Schatten; мерзеныи = obrzydly; долѣвъ = abwärts; гидный, гидкий, огидный, огидник — ца, бридний = abscheulich; дружиночка = przyjaciółka; заволока = що ся заволобѣ; лешень = тѣлько; оболг = облѣг; гожиі = hoży; крѣлевна = крѣльивна; двина = dzio-nek; не слы = nie posyłaј; нѣ зацо = bez wartości; лядацо = ladaco; мамка, матоцька; херѣла, хорѣла, болѣла; каламутити = trüben; вянути = więdnąć, сердце вяне; можу = могу; мѣ-зельный пальциі = die Ohrfinger; калитка = мошонка у ремня, де ся гроші ховають; розпитатися = dewiedzieć się dokładnie; лѣтник = eine Art von Kleid, vielleicht dasselbe, welches man in andern Gegenden полотянка nennt; бекъеши = ein Pelz mit Unterzug vom blauen Tuch; бѣдняка = ein armer Teufel; кусок = ein Theilchen.

Як народні пісні і усна словесність загалом були для Пашкевича жерелом вивчення народньої мови, так збірники з віршами виважного походження є одним зі сполучників, що вяжуть нову добу української літератури зі старою українською літературною традицією, спільним і для скорішого відродження нашої літератури на російській Україні.

Подав *М. Возняк*.

„Основи нової славянської політики Бакуніна“.

Отсея програмова стаття Михайла Бакуніна не новість. Вона кілька разів друкowana була в 1848 р., а власне перший раз у польськiм перекладі в познанській газеті „Dziennik domowy“, потім у перекладі на чеську мову в пражській газеті „Wčela“ ч. 75 із д. 15 вересня, а відси в перекладі на німецьку мову в Йордановiм журналі Slavische Jahrbücher 1848 ч. 49, ст. 257—260. Новістю отсеї публікації являєть ся її французський оригінал, писаний рукою самого Бакуніна в перших днях червня 1848 р. Сей оригінал тоді ж дістав ся до рук нашого земляка Івана Борисікевича, який у часі славянського зїзду особисто познайомив ся з Бакунінем і від текстом його автографа дописав французською мовою, що ся стаття була написана в часі бомбардованя Праги. Правдоподібно вона

написана була троха вчаснійше і була предложена зїздови, але не принята ним тому, що містила в собі програму далеко ширшу від тої, яка мала б обіймати тільки австрійських Славян. Про се читаємо у вступі М. Драгоманова до видання листів Бакуїна до Герцена та Огарева¹⁾ ось що: „Бакуїн подав зїздови якийсь проєкт, про який сучасний чеський історичний огляд зїзду (Historická správa o sjezdu slovanském) говорить: „Проект Лібельта і Бакуїна не міг бути прийнятий тому, бо не відносив ся спеціально до Славян в Австрії, але звертав увагу також на інші, позаавстрійські галузі“. (Časopis Českého Museum 1848, díl druhý, 12). Тому, що протоколи зїзду не опубліковані, не відомо докладно, який був проєкт Бакуїна. Правдоподібно він був уложений в дусі його статі, надрукованої тодіж у іаветі „Dziennik domowy“. Основа тої статі містить у собі проєкт заведеня всеславянського собора, який був би посередником між різними славянськими племенами і усував би між ними всякі вчинки противні ідеї братерства. Вся та концепція славянського братерства не тільки утопічна для тодішнього, так само як і для нинішнього стану відносин, але також зовсім іділлічна і властиво не входила в політичні та конституційні подробиці питання, і з сего погляду уступає не лиш програмі Кирило-Методієвого Брацтва Костомарова 1846—7, але навіть проєктові Лібельта, предложеному пражському зїздови 1848 р. Соціалістична тенденція виступає в проєкті Бакуїна в формі бажання, аби кождий Славянин мав право до частини землі на спільній славянській території, але й се бажанє висловлено досить неясно“.

Пізнійший історик славянського зїзду в Празі 1848 р., др. Зденек В. Тоболька, лише коротко згадує про сю програму Бакуїна, тай то недокладно, буцім то вона подана була зїздови від Лібельта та Бакуїна,²⁾ коли річ зовсім очевидна, що її автором був сам тільки Бакуїн. Ось французський текст сеї — не статі, але програми.

¹⁾ Письма М. А. Бакунина къ А. И. Герцену и Н. П. Огареву съ приложениемъ его памфлетовъ, біографическимъ введеніемъ и объяснительными примѣчаніями М. П. Драгоманова. Женева 1896. Украинская типографія (ст. LV—LVI).

²⁾ Dr. Zdeněk V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. V Praze, 1901, ст. 159.

Principes fondamentaux de la nouvelle politique slave.

Après avoir traversé des siècles d'esclavages, de buttes pénibles et de souffrances, conséquences malheureuses de leur désunions, les Slaves se réunissant aujourd'hui pour la première fois dans un congrès général et se donnant la main pour une alliance fraternelle, déclarent solennellement devant Dieu comme devant les nations, que les principes suivants feront désormais la base de leur nouvelle existence politique.

1. Arrivés les derniers dans la marche de la civilisation européenne, éprouvés et formés par de longs malheurs, ils se sentent appelés à réaliser ce, que les autres peuples de l'Europe ont préparés par leur développement ultérieur et ce, qui est regardé aujourd'hui comme le but final de l'humanité, c'est à dire: la grandeur, la liberté et le bonheur de tous, fondés sur une solidarité sainte et fraternelle des individus comme les nations.

2. Ils ont été trop longs temps eux-mêmes les victimes de l'oppression étrangère, ils ont trop bien vu les conséquences fâcheuses, la démoralisation et la désorganisation, qui résultent pour l'opprimé, mais encore et surtout pour celui qui opprime; ils ont trop profondément abhorrés le joug étranger, pour vouloir jamais imposer le leur à une race étrangère. Le respect et l'amour de la liberté des autres est à leur yeux la première condition de leur propre liberté.

3. Ils ont été trop longs temps victimes du mensonge et de la violence, pour vouloir puiser autre part leur nouvelle existence et leur force, que dans la vérité sainte et pure, dans la liberté pure, dans la justice pure, sans aucune arrière pensée, et par la même ils excluent à tout jamais de leur politique tant extérieure qu'intérieure la diplomatie et la conquête, tout ce qui aurait pour but de fonder artificiellement ou mécaniquement une puissance centrale quelconque au détriment de la liberté des individus ou des nations. La nouvelle politique de la race slave ne sera donc une politique d'états, mais une politique des nations, une politique des peuples indépendants et libres.

4. Ils fonderont leur nouvelle puissance sur l'alliance indissoluble et fraternelle de tous peuples, qui composent la race slave, et ils ne chercheront point d'autre centralisation, que celle de la fédération slave tout entière. Tous leurs malheurs sont provenus de leur désunion. Ensemble ils auraient été invincible, mais ils ont été dispersés, désunis jusqu'à oublier les liens sacrés de race et de sang, qui devaient les unir irrévocablement dans une commune destinée; d'au-

tres se sont laissés entrainer dans une guerre fratricide, d' autres enfin s' oublierent jusq' au point de servir d' instrument à une race étrangere et à une politique antislave pour opprimer leurs frères. Et Dieu pour les en punir les laissa tomber l' un après l' autre sous le joug des Allemands, sans en excepter même ceux, qui ont conservés l' apparence d' une existence nationale et independante, car ceux-la sont devenus le fléau de leurs frères, les executant à la fois criminels et malheureux d' une pensée allemande.

Mais le temps des épreuves a fini, l' heure de la delivrance a sonnée pour les Slaves. Arrivés à Prague de points le plus opposés ils se sont compris par leurs langues, qui ne sont que les idioms differents des modifications de cette langue belle et sonore, qui se parle depuis les bords de l' Adriatique et de la mer Noire jusqu' aux confins de la mer Blanche et de la Siberie. Ils se sont trouvés unis par leurs interets communs, mais encore plus unis par le sentiment de la grande destinée, que l' avenir leur prepare; ils se sont inclinés devant le Dieu en le remerciant d' avoir mis fin à leur dures épreuves, de leur avoir conservé dans toute la pureté ce sentiment fraternel; ils se sont mutuellement pardonné le passé, et ne voyant plus devant eux que le present et l' avenir, ils ont prêté serment de ne plus separer leurs destinées.

Bases d' une alliance slave.

1. L' indépendance des tous peuples composant la race slave est reconnue.

2. Mais tous ces peuples sont solidaires l' un de l' autres. Cette solidarité (*wsaimnost'*) doit être intime, que le bonheur ou le malheur de l' un soit le bonheur ou le malheur de l' autre et qu' aucun ne puisse se sentir et se croire libre, quand les autres ne le sont pas, et vice versa l' oppression de l' un est l' oppression des tous.

3. La fédération universelle des tous les peuples slaves est l' expression et la réalisation de cette solidarite. Elle represente la Slavie entiere et porte le nom du concile slave.

4. Le concile slave est placé audessus des tous les peuples slaves comme autorité et comme tribunal suprême; tous doivent également s' incliner devant ses jugements et exécuter ses ordres.

5. Toute tentative de la part d' un peuple slave, ayant pour but de former au soin de la fédération générale une fédération particulière, ou bien de soumettre un autre peuple slave soit par la diplomatie, soit par la violence, dans le but former un état central puissante, capable de contreballancer ou même de limiter la puissance

de la fédération générale; toute tendance de former une hégémonie quelconque soit au profit d'un peuple ou bien des quelques peuples réunis et au détriment des autres, est déclarée comme un crime et comme une trahison envers toute la Slavie. Les peuples slaves, qui veulent faire partie de la fédération, doivent entièrement résigner leur puissance et la concentrer entre les mains du concile et ne chercher désormais leur grandeur particulière que dans le développement de leur bonheur, de leur liberté et de cette sainte fraternité, qui doit être la base vivifiante et religieuse de la nouvelle existence slave.

6. Le concile seul a le droit de déclarer la guerre aux puissances étrangères. Aucun peuple ne peut l'entreprendre sans l'assentiment de tous, car d'après cette même loi de solidarité tous doivent prendre part à la guerre de chacun, et aucun ne peut abandonner son frère dans le moment du danger.

7. La guerre intestine entre les peuples slaves est proscrite à jamais comme un crime, comme le plus odieux fratricide. Si naît des disputes entre deux peuples slaves, elles doivent être portées devant le concile, dont le jugement et la décision doivent être exécutées comme sacres.

8. Mais des trois derniers points il se suit nécessairement, que quand un peuple slave est allégué à l'improviste soit par un peuple étranger, soit par un peuple rebelle slave, avant que le concile ait eu le temps de prendre une décision ou des mesures quelconques, tous les peuples voisins doivent voler à son secours. Est donc déclaré traître à la patrie tout peuple slave, qui porte les armes contre un autre, tout peuple slave, qui en cas d'attaque ne vole pas au secours de son voisin attaqué. Défendre son frère est le premier des devoirs.

9. Aucun peuple slave ne peut contracter d'alliance avec les peuples étrangers; ce droit est uniquement réservé au concile; aucun ne peut mettre à la disposition d'un peuple ou d'une politique étrangère des troupes slaves.

Constitution intérieure des peuples slaves.

Les peuples slaves étant indépendants, chacun peut se donner librement des institutions adaptées à ses moeurs, à ses intérêts, à sa position, sans que le concile ait droit de s'en mêler. Mais il y a des principes inhérents à la nature slave, qui doivent faire par conséquent la base fondamentale de la nouvelle existence des peuples slaves alliés, et sans l'observation religieuse desquels aucun ne peut entrer dans la fédération universelle.

Ces principes sont: l'égalité de tous, la liberté de tous et

l' amour fraternel.

1. Sous le ciel libre de la Slavie point d' esclaves (ni de droit ni de fait). La subjection sous quelque forme qu' elle se présente, est pros-
crite à jamais; tous les Slaves sont également libres, également frères.
Point d' autres inégalités que celle, que la nature a créé. Point des
castes. La ou il existe encore une aristocratie, une noblesse privilégiée,
elle doit, si elle veut être slave, chercher désormais son honneur et
son privilège dans la richesse de son amour et dans la grandeur de
son sacrifice; soeur aînée de son peuple par les sciences et les arts,
elle doit se fondre et se perdre entièrement dans les masses popu-
laires, pour y puiser une vie nouvelle et pour l' initier à son tour
dans la civilisation accumulée par les siècles.

2. Sur le territoire immense et beni, qui occupe la race slave,
il y a de la place pour tout le monde, et chacun doit avoir la part
dans la propriété nationale et dans le bien-être des tous.

3. Tout individu appartenant à un peuple slave a par la même
le droit de citoyen chez tous les autres peuples de la même race, et
doit être regardé et traité par tout comme frère; la même solidarité,
qui unit tous les peuples slaves, doit aussi exister entre tous les in-
dividus slaves.

4. Le concile a le droit et le devoir de veiller à ce, que ces trois
points fussent religieusement observés et largement appliqués dans
les institutions interieures des tous les peuples, qui font partie de la
fédération universelle. Il a le droit et le devoir d' intervenir lorsqu'
ils sont violés par une institution ou une mesure quelconque, et tout
Slave a le droit d' en appeler au concile contre les décisions de son
gouvernement particulaire.

Під сим текстом, писаним рукою самого Бакуніна, без дати
та без підпису автора, дописано иншою рукою і блідійшим чор-
нитом ось які слова: Ces principes conçu par Bakunin le
Russe fut confié a sousigné pendant le bombardement de la
ville Prague, qui suivit le congrès des Slaves au mois Juin.
1848. I. Borysikiewicz. Се прозвище в рукописі перечеркнено
нодовжною врискою, цілу дописку перечеркнено п'ятьма скіс-
ними крисками, а в низу під текстом дописки инша рука до-
писала: Dostałem od I. Cie--“.

Рукопис Бакуніна містить ся на аркуші ванцелярійного бі-
лого паперу без водяного знака. Записано тільки піваркуш, зло-
жений у формат folio, на першій стороні 57, а на другій 43
рядки письма Бакуніна, 4 рядки дописки Борисієвича і 1 р.
третьої дописки. Другий піваркуш чистий. Сей документ одер-

жав я в 80-их рр. минулого віку від д. Івана Белея, який одержав його від пок. Івана Борисікевича.

Подаю далі дословний переклад тексту Бакуніна на нашу мову:

Основні принципи нової славянської політики.

Проїшовши століття неволі, важких боїв та терпінь, нещасних наслідків їх розєднаня, Славяни на ново єднають ся сьогодні перший раз на загальному конгресі, і даючи собі руку для братерської злуки заявляють торжественно перед Богом і перед народами, що від тепер ось які принципи будуть творити підставу їх нового політичного житя.

1. Ідучи останніми в поході європейської цивілізації, випробувані і вироблені довгими нещастями, вони чують себе покликаними здійснити те, що підготовили інші європейські народи своїм дальшим розвоєм, і що сьогодні вважаєть ся остаточною метою людськості, а власне: величність, свобода і щастє всіх, основане на святій дружности та на братерстві одиниць так само як і народів.

2. Бувши аж надто довгий час самі жертвами постороннього гнету вони аж надто добре зрозуміли прикрі наслідки, деморалізацію та безладде, які виникають із поневолення не тільки для поневолених, але також і особливо для тих, що поневолюють. Вони аж надто глибоко зненавиділи чуже ярмо, щоб мали бажати накладати своє ярмо на якусь чужу расу. Пошана та любов до свободи інших, се в їх очах перша підвалина їх власної свободи.

3. Занадто довгий час вони були жертвами ошуки та насилля, щоб могли бажати оперти своє нове житє на чимось иншим, як тільки на святій, чистій правді, на чистій свободі, на чистій справедливості, без ніякого застереженя і без ніякої задньої думки. Тим самим вони виключають раз на все зі своєї політики як зовнішньої, так і внутрішньої, всяку дїпльоматію та завойованя і все те, що могло би мати метою основане штучним або мехавічним способом якої будь центральної власти на шкоду свободи одиниць або народів. Нова політика славянської раси не буде політикою держав, лише політикою націй, політикою незалежних і свободних народів.

4. Свою нову власть вони оснують на нерозривнім та братерським звязку всіх народів, що складають славянську расу, і не шукати-муть ніякої иншої централізації, а тільки всеславянської федерації. Всі їх лиха повстали в їх розєднаня; злучені в єдність вони мати муть непоборну силу. Доси вони були розєдані, розєдані до тої міри, що забували про святі звязки раси та крови, які повинні були нерозривно лучити їх для спільного призначеня. Деякі з них дали втягти себе в бра-

товбійчу війну, а нарешті інші забули ся аж до тої міри, що послужили зварядом чужої раси та протиславянської політики для гноблення їх братів. І Бог караючи їх довів їх до того, що вони одні за одними попали під ярмо Німців, не виключаючи навіть тих, що заховали повір народнього та незалежного життя, бо власне ті¹⁾ зробили ся бичем для своїх братів, виконуючи злочинно та лиходійно німецьку дунку.

Але час проб скінчив ся; вибила година освободжена для Славян. Прибувши до Праги в найдалших кінців, вони зрозуміли явики одні одних, що являють ся тільки ріжними ідіомами тої самої гарної та звучної мови, якою говорять люди від берегів Адрійського аж до Чорного і аж до берегів Білого моря та до Сибіру. Вони побачили, що їх лучать спільні інтереси, але ще більше лучить почуте великого призначеня, яке готує для них будучина. Вони поклонили ся Богу, дякуючи йому за те, що закінчив їх важкі проби, що заховав у них у всій чистоті братерське почуте. Вони взаїмно простили собі все минуле, і не бачучи перед собою нічого крім теперішности та будучини, вони присягли собі не розділяти на далі своїх призначень.

Основи славянського звязку.

1. Признаєть ся незалежність усіх народів, що складають славянську расу.

2. Всі ті народи приступають до згоди одні з одними. Ся згода (взаїмність) мусить бути так тісна, що добро або лихо одних буде добром або лихом других, і що ніхто не може почувати себе [щасливим] ані свободним, доки такими не будуть усї інші; навлаки, поневолене одних буде поневоленем усіх.

3. Загальна федерація всіх славянських народів буде виразом і здійсненем сеї злуки. Вона буде представляти всю Славянщину і буде називати ся славянським собором.

4. Славянський собор буде містити ся понад усїми славянськими народами як найвисша власть і найвисший суд; усї однаково повинні підлягати його ореченям і виконувати його розпорядження.

5. Всяке зусилле одного славянського народа з метою утворити в лоні загальної федерації якусь часткову федерацію, або поневолити инший славянський народ чи то діпломатією, чи то насиллем під якусь центральну власть, яка могла би противажити або обмежити власть загальної федерації; всяке зусилле до утвореня якої будь гегемонії на користь одного народа або хоч би звязку кількох народів на шкоду ин-

¹⁾ Автор очевидно має тут на думці Росію, що від XVIII в. жиє під панованем німецької династії. *Л. Ф.*

ших, признаєть ся злочином і зрадою всеї Славянщини. Славянські народи, які захочуть брати участь у федерації, повинні воесім зректи ся свого панованя і восередити всю власть у руках собора, та не шукати від тепер своєї окремишньої величі ні в чім окрім ровною свого добра, своєї свободи і того святого братерства, що повинно бути животворною та релігійною основою нового славянського житя.

6. Собор сам один має право виповідати війну чужим державам. Жаден народ не може починати війни без згоди в усім иншими, бо відно відно до сего закона солідарности всі повинні брати участь у війні кожного, і ніхто не сміє відступати свого брата в хвилі небезпеки.

7. Внутрішня війна між славянськими народами забороняєть ся раз на все як злочин і як найпоганійше братовбійство. Коли виникне незгода між двома славянськими народами, її треба виточити перед собор, а його засуд і рішене мають бути виконані як святі.

8. Із трьох остатніх точок впливає в конечности, що коли один славянський народ несподівано буде зачеплений чи то яким суєднім, чи яким збунтованим славянським народом так, що собор не зможе в пору повзяти рішеня або подати способів заради, всі сусідні народи повинні ставати йому до помочи. Признаєть ся зрадником вітчизни кождий славянський народ, котрий підійме оруже проти иншого, і кождий славянський народ, котрий у равї нападу не стане до помочи своему нападе-ному сусідови. Боронити свого брата, се перший обовязок кожного.

9. Жаден славянський народ не може входити в союз із чужими народами; се право застережене виключно соборови; ніхто не сміє віддати війська одного славянського народу на службу якої будь чужої політики.

Внутрішній устрій славянських народів.

Незалежні славянські народи повинні кождий для себе надати собі свободіно устрій відповідний до їх обичаїв та до їх інтересів, а собор не має права вмішувати ся в те. Є одначе основи вроджені славянській вдачі, які консеквентно повинні стати підвалинами нового житя славянських народів у їх злуці, і без релігійного пошанованя для тих основ Славянство не може стати членом всесвітньої федерації.

Сї основні принципи такі: рівність усіх, свобода всіх і братня любов.

1. Під свободним небом Славянщини не буде невольників, ані по закону, ані фактичних. Поневоленє, в якій би формі воно не проявляло себе, заборонене раз на все. Всі Славяни однаково свободні, однаково брати. Нема ніяких инших перівностей окрім тих, які витворює природа. Нема каст. Там, де доси ще існує аристократія, шляхта наділена привілеями,

вона повинна, коли хоче бути славянською, від тепер шукати своєї чести та своїх привілеїв у багатві своєї любови та в величині своєї посвяти. Старша сестра свого народа, через свої науки та штуки вона повинна вся розплисти ся та згубити єя в народніх масах, аби в них зачерпнути сили для нового життя, а зі свого боку дати їм доступ до цивілізації нагромаджені віками.

2. На безмірнім і благословеннім просторі, який ваймає славянська раса, досить місця для всіх, і кождий повинен мати участь у народній власности та в загальнім добробуті.

3. Кождий осібник, член одного славянського народу, тим самим має право горожанства у всіх інших народів тої самої раси і скрізь повинен бути уважаний та трактований усіма як брат. Та сама солідарність, яка лучить усі славянські народи, повинна адружувати також усі осібники славянської нації.

4. Собор має право й обовязок дбати про те, аби ті три точки були заховувані як релігія і широко приложені до організації всіх краєвих інституцій у кожного народа, що творить часть загальної федерації. Він має право й обовязок вмшати ся скрізь там, де би якась інституція або якийсь поступок нарушували ті принципи, і кождий Славянин має право відкликати ся до собора проти рішення свого часткового правительства.

Польська дописка під Бакуніновим текстом троха неясна. З французької дописки видно, що Бакунінів автограф підчас бомбардованя Праги дістав ся в руки Борисікевича. Яким припадком і від кого дістав його в свої руки Цешковський, один із делегатів повнанських Поляків, що перечеркнув дописку Борисікевича і підписав початкові букви своєї назви, сего не вмію вяснити, тай се впрочім дрібниця, тим більше, що рукопис усе таки назад дістав ся до рук Борисікевича. Читаючи отсю програму Бакуніна та її мотивоване не можна не завважити її основи — релігійного чутя, яке піддає йому не так революційні, як радше християнські основи нової славянської політики — братерство та справедливість у вимірі прав та свобод. Величня хвиля зїзду представників Славянства в Празі, при якій відбуло ся також руське богослуженє, відправлене церковно-славянською мовою, мусіла зробити на нього велике враженє, коли йому зараз уявила ся вся громада славянських народів, що стають перед Богом і поклоняють ся йому і подають собі руки для згідного життя та згідної оборони своєї свободи. Мало обізнаному в історією славянських племен російському ентузіастови вселюдської свободи та братерства зараз уявило ся,

що всі Славяни в одній хвилі можуть дарувати собі обопільно всі урази, забути всі кривди, змазати всі історичні рахунки, і перетворити ся в одну величезну сімю, переняту одним високим ідеалом, найвисшим, до якого здібне людське чутє. І в тій самій хвилі у нього під впливом власного чутя являєть ся віра в високе призначенє славянської раси, яку від тепер сам Бог поведе до якоїсь йому відомої, незвичайно високої ціли. Навівши висше оцінку тої програми, подану М. Драгомановом, я вважаю потрібним зазначити, що він при всій бистроті свого осуду не відчув і не оцінив власне сеї чутавої основи тез Бакуніна, супроти якої подрібні вказівки про те, як має бути устроєне будуще житє, не мали для автора такого великого значіння, аби він задавав собі труду формулувати їх докладнійше. Право кожного Славянина до участі в спільнім всеславянським добрі не конче треба розуміти так, як зрозумів се Драгоманов, буцїм-то кожний Славянин у будучій славянській державі повинен одержати шматок землі, бо-ж новочасна цивілізація витворює велику масу таких матеріальних і духових дібр, у яких і без шматка землі людське житє жоже бути свобідне, продуктивне та щасливе.

Не можна також назвати зовсім справедливим осуду Драгоманова, буцїм то програма Бакуніна „зовсім іділічна і властиво не входила в політичні та конститүційні подробиці“. Бакунін, як бачимо, зовсім ясно відчув і поставив самостійність і рівноправність кожної славянської народности, не згадуючи навіть про якісь історичні права, а навпаки, виразно усуваючи всякі привілеїї одного народу над иншими. А найважнійше політичне право — право війни та оборони народньої самостійности — не тільки висловлене у Бакуніна зовсім ясно, але надто основане і заїварантоване федераційним устроєм усіх славянських народів та обовязком до солідарности в обороні спільної свободи. Можна сій програмі зробити хиба закид браку відповідної езекутиви, але сей брак у нього заступає моральне і релігійне почутє, яке й у всіх новочасних конститүціях являє ся основою державної езекутиви, розуміє ся, обік економічних інтересів, що вяжуть кожду одиницю з суспільністю.

Подав Іван Франко.

Наукова хроніка.

„Кіевская Старина“ і її „Показчик“.

Систематическій указатель журналу „Кіевская Старина“ (1882—1906 г.). Составленъ Членами Комиссіи: И. Ф. Павловскимъ, В. А. Щенотьевымъ, А. А. Явойскимъ и студентомъ Кіевскаго университета Б. Д. Чигринцевымъ. Изданіе Полтавской Ученой Архивной Комиссіи, Полтава, 1911, ст. (4)+219.

Давно вже відчувала ся потреба показчика до „Кіївської Старини“ і недивно, що з різних сторін робили ся заходи сю потребу задовольнити. Займав ся сим покійний Доманицький, а історично-філологічний відділ Харківського університету нещодавно навіть предложив владженню показчика до „Кіївської Старини“ яко медальну тему. І справді за 25 літ свого видавання нагромадила в собі „Кіївська Старина“ таке багатство різнородного українського матеріалу, сирого й обробленого, що ніякий нині дослідник кроку не може ступити без знайомости з сим матеріалом, — ні історик, ні історик літератури, ні етнограф і т. д. Але користуванне сим матеріалом страшно утруднювало ся через брак відповідного показчика, а перегляд 94 грубих томів, щоб знайти потрібну статю, замітку чи документ, не можна сказати, щоб був надто приємною працею. Тому з арозумілим зацікавленням дожидали ми появи сього видання Полтавської Архивної Комісії, коли прочитали в газетах про заходи сеї Комісії коло владження показчика до скарбів полишених українській науці заслуженою покійницею.

Але одержавши врешті сей показчик ми, як се нерав буває при гарячій дожданню, розчарували ся в нім в тім самім ступні, в яким ждали його. Мусимо признати ся отверто: показчик нам зовсім не сподобав ся -- ні способом уложення матеріалу, ні виконаннем поста-

Прийнято на засіданню історичної секції дня 19 червня 1912.

вленого завдання, як внутрішнім, так і зовнішнім. Видання зовсім не показне, друк ординарний, книжка нагадує скорше цінник якоїсь провінціальної фірми, друкарських помилок повно, особливо де приходиться латинське письмо. Друкарня не мала видно відповідних черенків і тому скрізь, де приходиться польський, або чеський текст, в показчику майже послідовно не видержана відповідно до того тексту правопись. Та й у французьких і німецьких текстах повно грубих помилок і перекручувань, аж гидко читати. Але залишімо зверхню красу, а перейдімо до внутрішньої.

Показчик складається з дев'ятого відділів, між які розсортований цілий матеріал „Київської Старини“ і „Україна“ (1907 р.), яко її продовження. Відділи ці такі: I. Археологія (осібно „церковна“ й „загальна“), II. Історія і історичні матеріали (знову осібно: „церковна“ історія і „загальна“), III. Красне письменство, IV. Історія літератури (ділить ся на 4 підрозділи: а) матеріали, б) статі, в) статі й замітки про Котляревського, г) статі й замітки про Т. Шевченка), V. Географія і етнографія, VI. Біографічний матеріал (сеї широкий „відділ“ ділить ся знову на ряд дрібніших розділів: а) біографії, характеристики й матеріали до них, б) листи й листування, в) спомини, г) записки, замітки й щоденники, д) промови (sic!), е) некрологи), VII. Портрети, рисунки, статі й замітки про них, VIII. Бібліографія, IX. Miscellanea, додатки й поправки. Вкінці книжки додано „показчик авторів статей“.

Як бачать самі читачі, поділ на відділи не зовсім щасливий. Справді, що за допотопне розділення „церковної“ археології або історії від „загальної“, розділення, яке відгонить ще середньовіччиною! або що за смішне połącення етнографії з географією! Історія церкви, церковні старинности — се лиш частина загальної історії чи археології і спеціально виділяти їх, коли не виділяють ся інші частини, нема жадної розумної підстави, крім пережитої традиції.

Дальше, серед різних рубрик, часто зовсім недоцільних і довільних, здивований читач не стріне таких потрібних відділів, як право і мова, не кажучи вже про інші дрібніші, напр. добре б було зібрати осібно статі по історії штуки (маларства, будівництва і т. д.) на Україні (де що з того попало в відділ VII, але тільки спорадично).

„Біографічний матеріал“ на наш погляд не було особливих підстав виділяти в окремих відділ, а тим більше садити до цього відділу без розбору різні річи, котрі властиво сюди не належать, а котрі з більшим правом (і з більшою користю для читачів) могли відійти до відділів історії, історії літератури, етнографії і т. д., як то побачимо нижше на радї прикладів. Відділу IX-го властиво не повинно б бути. Перевірити матеріал і доповнити пропущене повинні були укладачі ще

перед друком, коли все се можна було рознести по відділам. При добрім же доборі відділів не треба-б було відокремлювати жадної „смѣси“, бо всьому знайшло ся би місце в своїм відділі. А то тепер сей відділ тільки утруднює користанне в покажчика, трудне й без того. Справді для того, щоб відшукати потрібну вам статью чи замітку мусите ви переглянути майже цілий покажчик, — так хаотично і зовсім не систематично він уложений. Матеріал дуже часто зовсім довільно й випадково рознесений по відділам і тому читач в багатьох випадках не годен просто зорієнтувати ся, де шукати. Розумієть ся при кождім поділі буває, що та чи инша річ може піти до різних відділів, але тоді так треба й зробити — повторити сю річ по всіх відповідних рубриках, хоч би й як завдало се праці укладачеви: алже його завдання улукшити иншим користанне в журнального матеріалу. Очевидно, що при сортуванню треба бути обережним і не пхати річи до невідповідного місця: для сього треба знати зміст її, а не покладати ся на самі заголовки. Впорядчики нашого покажчика не виказали нічого подібного, а обмеживши ся до того ще тільки на сам індекс авторів, не подавши ані індексу імен взагалі, ані індексу річевого, поставили кожного, хто хотів би користати в їх покажчика в дуже неприємне становище — переглядати покажчик з гори до низу, аби щось відшукати. Треба вам напр. відшукати літературу про вірші — мусите переглядати цілий відділ IV, V, та ще й обовязково зазірнути в IX, не кажучи вже про відділ бібліографії. А всього сього не було би, коли-б в річевім покажчику стояли при слові „вірші“ всі дотичні статі про вірші, які де-будь в покажчику знаходять ся. Спробуйте відшукати літературу напр. про Гребінку, Квітку, або що — муситимете так само карткувати кілька відділів: IV, VI, VIII, IX за тим тільки, щоб в котрімсь знайти одну-дві статі чи замітки, бо автори не спромогли ся улукшити вам сю роботу через владженне іменного покажчика, а ви не певні, що цікавого для вас матеріалу не знайдете в якімсь із сих відділів.

Без доброго іменного і річевого індексу кождий покажчик тратить три чверти своєї вартости, а надто такий „систематичний“, як отсей. Доданий покажчик авторів зовсім не вистарчає, навіть не зважаючи вже на неповноту й різні помилки та недокладности, які в нїм подибуємо.

При добрих індексах навіть найліпший поділ матеріалу по відділам має підрядне значінне, а не то такий, якого доконали наші впорядчики. Справді, міркуйте самі. Ось перед нами відділ церковної археології. Сюди попала напр. (див. ч. 7) замітка Біляшевського „Два замѣчательные предмета кievскаго церковнаго археологическаго музея“ хоч вона до церковної археології нічого не дає, а трактує про монету св. Володимира і вислу печать Давида Святославича. Укладчик по-

бачивши в заголовку „церковний археологічний музей“, рішив мабуть, що се належить до церковної археології, ніби в сїм музею не може бути річей світських або належних не до археології, а напр. до етнографії чи що. Ніяк до церковної археології та й взагалі до археології не належить замітка А. Д(азаревського) згадана під ч. 2. Чому-б в таким разі не віднести ч. 145 або 404 до церковної археології?

А знов однородні замітки попадають то в той, то в инший підрозділ, замість щоб бути в однім (напр. про знахідки в Київо-Печерській Лаврі, див. чч. 4, 5, 24 і знов ч. 165). В відділі загальної археології подибуємо замітку про „старі тракти або дороги на Україні“ (ч. 211) і статі про антропологічний тип Українців (див. чч. 51, 52). До обох підрозділів археології попали й всі статі й замітки, які торкають ся архивів, бібліотек та переховуваних в них документів, або взагалі рукописей, надписей і такого иншого, хоч не все, бо напр. ч. 657 і ч. 1279 віднесені до загальної історії, а ч. 2136 до етнографії. Розумість ся треба було зібрати в осібнім підрозділі всі сї статі або вже рознести їх по різних рубриках, віднісшичи до відділу історії чи історії літератури, дивлячись по їх змісту. Все-ж, що відносить ся до історії нашої штуки, слід би було також виділити в окремиї відділ, або принаймні треба би було повторити в відділі VII (напр. чч. 43, 92, 209 та ин.). Так само помішані різні річи і в відділі церковної історії: див. чч. 259, 304, 316 і 354 до історії братств на Україні, або ч. 392 („Самосудъ старообрядцевъ“), або ч. 341 („О новооткрытомъ Славянской богѣ Раѣ“), або ч. 397 (Л. Свѣчка въ роли похитителя церковныхъ денегъ) та цілий ряд статей і документів до історії культури, просвіти, або штуки взагалі,—тим більше, що упорядчики не тримали ся якоїсь одної системи і одні річи містили в сїм відділі, а знов однородні їм в другім (пор. напр. чч. 396, 398 в відділі церковної історії і чч. 1205, 1241, 1314 в „звичайній“, ч. 1746 в „матеріялах“ до історії літератури, і т. д.); в таких випадках треба було означувати в обох відділах. Чом напр. замітку під ч. 1074 уміщено не в церковній, а загальній історії? А знов, раз замітка під ч. 341 віднесена до історії церкви, то й замітка під ч. 212 про ідол в Ахтирці повинна би з тою самою рацією бути перенесеною з відділу загальної археології до церковної.

Поміщені в відділі загальної історії ч. 787 (Z., Полтавській Земській Музей), або ч. 1273 (Скриленко, Катеринославській Областной Музей имени А. Поля) сподівали ся-б ми бачити скорше в відділі археології з огляду на систему, якої тримали ся упорядчики в тім відділі; ч. 789 „Забавная родословная“ (Доказательства Хама Данилея Куксы потомствены) — в покажчику другий заголовок пропущений — скорше треба би було віднести до історії літератури (до матеріялів) і повторити в відділі рисунків; так само й ч. 1133 віршований „Отвѣтъ малороссій-

скихъ козаковъ украинскихъ слобожанамъ“ (в показчику невірно „Отвѣтъ малороссійскимъ слобожанамъ“), треба було віднести до матеріялів історично-літературних; ч. 1414 відповідно до пляну впорядчиків мало би бути віднесене до церковної археології (по нашому-ж до спеціального відділу історії штуки). Крім сього багато річей треба би було повторити також в відділі географії, про що нивше.

Переходячи до відділу III-го, красне письменство, мусимо висловити жаль, що в сїм відділі не тримали ся впорядчики тої самої системи, що й в розділі некрологів — вона в сїм разі була-б ще більш оправданою, бо значно улекшила б користанне в показчика, а то тепер цілий ряд оригінальних творів наших письменників треба шукати не під їх авторами, і під назвискими людей, до рук котрих сї твори припадково попали ся: напр. Гулака—Артемовського: під П. А. І. (ч. 1533) — помилка, замість П. А. Г., ініціалів П. Гулака Арт., — і Скольський (ч. 1555, помилка, замість Сокальський); Гребінки — під Комаров (1479) і О. Л(євицький) (ч. 1529), хоч під ч. 1466 подано вже Забілу, а не Комарова, котрий опублікував його вірші; Думитрашна під Доманицький (ч. 1464) і Комаров (ч. 1480); Квітку під Ю. Т. (ч. 1586); Максимовича під В. Науменко (ч. 1523) і В. Н[ауменко], ч. 1443; Руданського — під Кремикський (1485) і Лотоцький (1504); Рудиковського під Щербина (ч. 1584).

В сїм же відділі конечно треба було зазначити вірші Забіли, опубліковані В. Мировцем в статі поданій під ч. 1829, Морачевського, опубліковані В. Науменком (див. ч. 1845) та Рудиковського, опубліковані В. Щербиною (див. ч. 3144). Даремно також відділили впорядчики твори Мирона (чч. 1517 — 1520) від Франка (1573), адже сей псевдонім нашого заслуженого письменника давно розкритий, не являєть ся жадною літературною тайною і тому впорядчики не тільки мали право, а й повинні були все підписане Мирonom помістити під справжнім імям автора, а під Мирonom лише дати відповідний відсилач. Упорядчики-ж не зробили сього ні в сїм відділі, ні инших на превеликий жаль і шкоду читачів. Розумієть ся ч. 1525 („Три сестри, царевич, степ і море“) не місце в сїм відділі, а лише в етнографії.

Переходимо до відділу IV, історії літератури. До „матеріялів“ даремне зачислені статі Грінченка (ч. 1624) і Франка (Мирона) (ч. 1671), ч. 1628 слід би віднести до „переписки“ раз уже заведено такий відділ, ч. 1648 надаєть ся скорше до дальшого розділу, ч. 1666 треба віднести до відділу VII, бо тут іде річ про портрет Максимовича. За те чимало „матеріялів“ знаходимо в відділі оброблених статей (чч. 1764, 1782, 1802, 1812, 1833, 1853, 1854, 1881 і т. д.). Крім сього чимало в тут річей, котрі сюди зачислені через якоесь непорозумінне, як

напр. стаття Ірпенського, Малороссы въ Петербургѣ (див. ч. 1801), яка нічого спільного з історією літератури не має. Даремне помічені тут і статі про колядки, котрим місце в відділі етнографії (див. чч. 1857 і 1892), де треба би було повторити й ч. 1874 (Сумцова, Квітка яко етнограф), подібно як і ч. 1753 (Багалія про історичні повісти Квітки) не вадило може-б повторити в відділі історії. Стаття д. Єфремова (ч. 1787) скорше може відносити ся до етнографії або вже до історії, ніж до історії літератури. До етнографії-ж, а не до історії літератури відносять ся й ч. 1805, де вже і є подібна річ (див. ч. 2138). Взагалі непослідовности і в сім відділі чимало, так напр. Галагана про вертеп (ч. 1761) тут, а Тарнавського (не Тарновського) в матеріялах (ч. 1742), статі П. Житецького про думи приготовані в сім відділі, а його-ж стаття про творців і співців сих дум — в етнографії (ч. 2244). Слід би було повторити в сім відділі статю Стороженка, Кирило-методієвські заговірники (ч. 1307). Ряд статей міг би відійти до відділу біографічного та його підрозділів (напр. біограф. нарис під ч. 1838, стаття Васпленка про О. Бодяньського під ч. 1757, чч. 1765, 1766 та інші). Під ч. 1888 занотована стаття Франка при чім автори не відважили ся розкрити ініціал (Іван Ф.).

В відділі V, в котрім до купи помішані географія і етнографія, так само зустрічаємо річи з чужих відділів, або належні до кількох, але подані чомусь лише тут, як з другої сторони такі самі річи тут не згадують ся, а натомість зазначені в інших. Так з повним правом можна би було віднести до історії чч. 2112, 2118, 2119, 2132, 2202, 2304, 2311, 2313—2315, 2499 (про мапу України), 2619, як з другої сторони отсі річи уміщені в відділі історії надавали би ся до занотовання і у відділі географії (пор. чч. 935, 936, 942, 970, 1026, 1143, 1145—7, 1168—9, 1189, 1191, 1197), а знов ч. 2123 (існі штучні, не народні) треба-б віднести до матеріялів по історії літератури, а чч. 2395 (штучне віршоване оброблення старого переказу) і 2407 в нім повторити.

Багато клопоту задає при користанню відділ VI, де між дрібними підвідділами розбитий однородний матеріал. В розділі біографій зустрінемо й некрольоги й спогади, для котрих маємо осібні розділи; спогади і щоденники розбиті по осібних розділах, 7 промов виділено також для чогось до окремого розділу. Плутанина, словом, неможлива і часто не розумієш, чому та чи иньша річ саме в сім, а не иншим розділі.

В відділі біографії подибуємо напр. замітку Дабижи про шпагу Карла XII (ч. 2684), замітку про булаву Тетері (2851), А. Л(азаревського) про чашу Богдана Хмельницького (ч. 2628) і хрести гетьмана Сагайдачного (ч. 2629), чом же тоді не уміщена тут його замітка про келію св. Дмитра

Ростовського (див. ч. 242)? Тутже уміщена замітка про „Святкування пам'яті Богдана Хмельницького у Львові“ (ч. 2859), котра розуміється нічим не може прислужити ся до біографії знаменитого гетьмана, в усякім разі менше, ніж замітка про його пасіку (ч. 2747). Ще менше має спільного в числу будь біографією замітка Н. Б(іляшевського) про Нові альбоми Де-ля Фліва (ч. 2781), місце котрій в відділі археології, бо власне її сі альбоми торкають ся.

Кілька статей треба би було віднести просто до історії літератури, як напр. 2769, 2779, 2860, 2861, кілька звичайні некрольоги (2654—5, 2689, 2710, 2713), иншим місце в відділі історії (напр. 2683, 2735, 2741, 2770, 2771, 2792, 2795, 2797, 2809, 2838 та инші), в котрім уже й знаходимо подібні річи (див. напр. чч. 890, 912, 914, 1040, 1182, 1255, 1271, 1385, 1399).

Не знаємо, навіщо впорядчики внесли до відділу переписки (як що звагалі варто було заводити сей відділ) листи, котрі позбавлені всякого інтересу сучасности або недалекої минувшини, а мають виключно тісно-історичне значіння. Такі листи відповідно до їх змісту треба було рознести по різних инших відділах, передовсім до історії (визьмім на виривки чч. 2882, 2912, 2917, 2924, 2977—78, 2988, 2991, 3003 та ин.), як се й зробили самі впорядчики в деякими статями (див. напр. ч. 1135). Ряд листів надавав ся би до уміщення в відділі біографій.

До відділу „споминів“, який також на нашу думку не має самостійного значіння, попали й річи, до споминів властиво неналежні, напр. всі ті дрібні замітки, які присвячені „пам'яті“ котрогось з наших діячів, але в котрих елементу споминного не має й дрібочки, напр. 3031, 3033, 3045, 3049, 3050, 3054 і т. д. і т. д. Одні з таких заміток можна було віднести просто до біографій, а решту до слідуячого розділу („щоденники, записки“ і т. п.), в котрім однаково подибуємо подібного роду річи (напр. 3111 — „Изъ воспоминаній о П. П. Гулакь-Артемовскомъ“, або ч. 3117, 3130 і т. п.). Та й яка різниця між записками, щоденниками й мемуарами, уміщеними в розділі „г“ від споминів, згаданих в попереднім? — навіть формальної нема. Непевність самих упорядчиків і помилки допущені ними промовляють як не можна виновнійше про зайвість цілого відділу VI-го.

Так, тут подибуємо річи, які мають чисто документальне значіння і надають ся до відділу історично-літературних матеріалів (ч. 2814), або до статей, як напр. статя д. Петлюри про Карпенка-Карого, котра попала до некрольоїв (ч. 3236), замість до „Споминів“ (бо „Пам'яті Тобилевича), як би можна було сподівати ся від упорядчиків, а така сама статя д. Д. Дорошенка, друкована рівночасно з нею

в тій самій „Україні“, віднесена до відділу статей (ч. 1780); некрольо-
гічна замітка Д. Дорошенка про Голубовського попала до біографій
(ч. 2689); замітка Стороженка про могилу Е. Гребінки — опинила
ся чомусь серед „споминів“; некрольоґ Комарова про Ухач-Охоровича
уміщений в відділі біографій (ч. 2713), а далеко ширша посмертна за-
мітка Ө. Лободи про К. Думитрашка в характером спомину віднесена
до некрольоґів (ч. 3178), не вважаючи на те, що в „Київській Старині“
друковані вони поруч; до споминів попала стаття Чалого, хоч місце їй
серед біографій, коли вже не серед історично-літературних статей
(ч. 3101). Таких прикладів можна назбирати й більше, але досить і сих.
Крім сих уваг можна ще висловити одну загальнішу, навіщо було від-
діляти відділи IV і VI, а не поставити поруч? Коли вже автори ува-
жали відд. VI за увінчання цілого будинку, то відділ V можна би було
дати безпосередно по II-ім.

В відділі VII, „портретів і рисунків“, така сама неповнота
й непослідовність, як і в обговорених вище. Багатьох портретів читач
даремне тут буде шукати, напр. не зазначено портретів Ґр. Полетики
(1891 р. кн. 4), Ілї Тимковського (до статі під ч. 2864) та інших.
Дещо попало в інші розділи, хоч належало би властиво сюди, дещо
варто би зазначити ще раз і в сїм розділі (див. чч. 2215—17, 2263,
2436, 2506, 2858, 2870). Як поряdkували наші автори покажчик, видно
з того, що стаття Шугурова, Андріюлли и Матейко, какъ авторы ри-
сунковъ и картинъ изъ малорусскаго быта, віднесена до історії (див.
ч. 1385), а його-ж однородна стаття, К. Трутовскій и его картины и ри-
сунки изъ малорусскаго быта — до відділу біографій (див. ч. 2863)!

Покінчивши з оглядом поодиноких відділів переходимо до загаль-
них браків. Отже передовсім упорядчики повинні були не скупити ся
на відсилачі і одну і ту саму річ потувати в разі потреби два й більше
разів, напр. якесь видання подавати під його титулом і знов під ви-
давцем або редактором, документ під його назвою і під його видавцем,
спільні праці під кожним автором осібно і т. д. На жаль упорядчики
майже не тримали ся сього прінципу, а що найгірше, не тримали ся
чогось одного, а подавали то тільки під титулом видання чи документу, то
під іменем видавця. Так не зазначені видавці-публікатори Каллаш
(ч. 1704), Н. Ш(угуров) (ч. 1991), Степович (ч. 2999), Науменко
(ч. 2958), хоч під ч. 2970 він зазначений, так само під ч. 2904 не за-
значено А. Л(азаревського), котрий подав сю річ, а під ч. 109 се
вже зроблено, Н. Стороженко (ч. 2075), Ястребов (ч. 1197), Н. П.
(ч. 1662); альманах „Складка“ поданий лише під упорядчиком (ч. 3368),
а „Рада“ навпаки тільки під своїм титулом (ч. 4248); чч. 4221—2 по-
дані тут під видавцем, а треба було й під автором; ч. 4583 треба було

подати і під другим автором, чого не зроблено, так само й під авторами треба було подати ч. 3582, хоч се ще й невелика біда, коли річ збірна, але вже річ оригінальну належну однесу авторови (не збірку тільки документів в якісь видання) треба конче подавати тільки під автором, тим часом упорядчики дозволяли собі робити навідворіт (див. курез під ч. 108, де статю Д. Багалія про Заріцького треба шукати під Заріцьким), або подавали якусь річ лише під її заголовком, а не автором, як напр. Словарь Ломиковського (ч. 1274).

І таку непослідовність знайдуть читачі на кождім кроці, хочби напр. в цілім Шевченківським відділі, в котрім одно подане під іменем видавців, друге можна знайти лише під Шевченком, хоч і тут знов нема ладу (пор. хоча-б ч. 2084 і слід. в ч. 2040), або напр. в відділі III чч. 1466 і 1479—80. Все се не улекшує користовання покажчиком.

В тім випадку, коли доводило ся погувати якусь річ безіменну, при котрій імя автора або видавця не подано, впорядчики подавали її під якимсь шлягвортом, а не після азбучного порядку її назви, але на жаль і тут не тримали ся чогось одного і раз робили так, другий инакше, пор. чч. 24, 1231, 1363, 1620—22, 1662, 1700—1, 2672, 2728, 2766, 2820, 3858 (по шлягвортам) і чч. 1128, 1138, 1626, 1630, 1633, 2302—3, 2430, 2448, 2453, 2794, 2822 і т. д. (без них). В виборі шлягвортів також не було чогось сталого, якогось одного принципу, як се можна бачити в вищенаведених чисел, що знов причинило ся лише до хаотичности покажчика, а не до його систематичности. Та коли в безіменних статях справа шлягвортів спірна, то вже зовсім зайві були вони в статях поданих під авторами (пр. 1120, 1443, 1504, 1893, 2769, 2779, 2844, 2850, 2864 і т. д.).

Не причиняєть ся до систематичности і невмінне впорядчиків дати раду в кріптонімами, котрі вони дають то без вміни, то переставляють, чим вносять чимало плутанини до покажчика. Так напр. одні статі подані під В. А(нтонович), див. напр. чч. 258, 665, 4694 і т. д., инші-ж його таки статі вже під А. В., див. чч. 1, 40, 236 і т. д.; так само в В. Горленком: В. Г.: 1604, 1959, 4701 і т. д. і Г. В.: 12, 711—3, 4722; Н. Біляшевським: Н. Б.: 153—6 і инші, Б. Н.: 57, 1949 і инші; А. Лазаревським: А. Л.: див. ст. 10, 23—24, 190 і Л. А.: див. чч. 354, 355, 4789—94; О. Левицьким: О. Л.: 165 і багато инших і Л. О.: 376—7, 942—5 і т. д. Не бажаючи втомлювати читачів ми не станемо продовжувати сього списка, але можемо запевнити, що така „система“ на кождім кроці. Те саме і в іменім покажчику авторів, де різні автори, напр. С. С(фремов) і Е. С(ьцинській) фігурують поруч, див. чч. 1253 і 2058, ~~а~~ один і той сам автор, як напр. бідолашний В. А. і А. В. та инші, по різних рубриках.

На наш погляд всі ці ініціали, а також різні псевдоніми треба було розкрити, подавши їх поруч при правдивім назвіску автора, або завначивши їх лише в іменнім покажчику в відсилачем ва правдиве. Розкрити величезну більшість ініціалів не становило жадного труду, бо кожен знає, що В. Н. то Науменко, Н. М. то Молчановський, П. Є. — Єфименко, С. П. — Пономарев і т. д. Так само треба було зробити в псевдонімами, бо яка причина крити ся в Франком (Мирон), або Драгомановим (Кувьмичевський, М. Т-овъ, Р. Л. Н. і т. д.)?

Подаючи статі під авторами внорядчики тримали ся при тім не азбучного, а хронологічного порядку, але й тут сталого порядку не до-тримували, див. напр. ст. 3—4 під Біляшевський, ст. 83 під Біньковський, або ст. 109 під А. Л(азаревський). Подибуємо також не все вірні (напр. чч. 446, 821, 1326 — зам. нъ треба къ, 2872 — вірне те, що в скобках, 2426, 2488, 2834), а надто не все повні титули статей і книжок (напр. чч. 127, 239, 1892, 2177—9, 2805, 3343, 4069, 4160, 4203), часом брак імен при назвісках авторів (напр. чч. 1860, 3866 і інші). В покажчику авторів трапляють ся пропуски (бракує напр. Ів. Ротара — ч. 1859, Іскри — ч. 2980).

Крім сього не спростовано такі помилки: ч. 256 треба справити на Булгаков; ч. 273 — невірно подана книжка і рік журналу; ч. 449 кн. 7, а не 6; 1524 пропущені автор (Ф. Равіта) і перекладчиця (К. М.); ч. 1702 — П. Б(иков), а не П. В.; ч. 1721 — треба Раставецький, 1742 — Тарнавський, 1555 — Сокальський, а не Скольський (ся помилка занесена і до покажчику авторів); під ч. 1880 — пропущено, де надрукована статя (1907, кн. 7—8, ст. 212—217); в ч. 1991 треба справити на „Карташевская“; 2022—3 — треба Н. Д. Н, а не Н. Н. Д., або принаймні вже Н., Н. Д.; 2180 — треба не „обычай“, а „быть“; ч. 2345 — Корнієнко, а не Карлієнко; в ч. 2363 — треба Маркович; 2631 — А. Л. а не Л. Л.; ч. 2797 — треба Строцький, а в ч. 2942 — Грабовський; під ч. 3258 — пропущена відповідна книга „К. Ст.“ (кн. 3-я); чч. 1661—1662 і 1666 впе розміщено.

Значно більше помилок в відділі VIII, тому його ми вмисне залишили на сам кінець. Передовсім тут помилки в чужих словах, а надто в тих, котрі, як польські або чеські, вимагали особливих черенків, яких очевидно провінціяльна друкарня не мала (для І, а, е, є, і, о, — то що); майже скрізь подибуємо ç замість g, v зам. w, Y зам. V або W, а нерас F замість T, що вже являєть ся звичайним недоглядом. А втім перекручені не лиш польські, або чеські, а й французькі й німецькі назви аж не пізнати. Прикладів не наводжу, бо треба би було вибирати правильно надруковане, що цілком неможливо відшукати серед моря блудів, які соромлять не лиш коректора, друкарню, а й видавців! Тож не спра-

вляючи титулів книжок зазначимо лише найважливіші перекручення авторів: отже Gloger а не Gloqer (ч. 3598), De-Витте, а не De-Wamme (ч. 3675), Diebold не Dubold (3688), Zmigrodski, а не Zvygrodski (ч. 3786, помилка укладача, бо Zvygrodski стоїть між Zbióg і Zenkevich), Pgowski, а не Jegovski (ч. 3833). Зверну також увагу впорядчиків, що ніякого Коломня, автора книжки Підета Восток і Запад, не було, а був Підеша, автор повісти Восток і Запад, виданої в Коломиї (див. ч. 3872), так само ніякого д. Jarganq'a ніколи не було, а була рецензія на один з річників (Jahrgang) Ruthenische Revue, котру й треба було подати під правдивим титулом часописи (див. ч. 4663), так само нема жадного Ludvik-а (див. ч. 4002), а є проф. львівського унів. Finkel, котрий називаєть ся Ludwik-ом і котрий з помічю Генрика Савчинського (Sawczyński) опрацював Бібліографію польської історії. Впорядчики одну часть з сеї бібліографії (część II, z. I), не зазначаючи її, подали лише під мітичним Ludvik-ом, а другу (część I), зазначивши її, лише під Sawczynski (sic) (див. ч. 4288). Кумедніше в сій помилці те, що в покажчику подибуємо таки й Finkel L. з вказівкою на иншу його роботу (див. ч. 4495). Зверну ще увагу впорядчиків, що книжки Baron-a de Baye (в покажчику невірно: Bay) треба було подати під Baye-de (чч. 3424—5), а Sadok-a Baracz-a (ч. 4289) під Баронч, а не Садок; що ч. 4590 — мітичне і являєть ся лише уривком з покажчика д. М. Комарова, одміченого під ч. 1995. До менших помилок треба віднести непослідовність в поазбучнім укладанню чужих імен (Sichler на З, див. ч. 3788, а Jelinek, ч. 3832, на J, знаменитий же Jarganq на Я).

Дрібніших помилок не вчисляємо, але й наведених досить, щоб показати, що відділ VIII зовсім не причиняєть ся до прикрашення покажчика.

Що до пропусків, то їх у самім покажчику відносно не багато, бо багато зауважили (хоч за вівно) ще самі впорядники і подали в доповненнях, але сих доповнень така маса, що користаючи в покажчика раз-по-раз треба заглядати до відділу IX-го. Та даруймо сї пропуски, а зазначім невауважені. Отже в бібліографії пропущена рецензія на Н. Малиновського, Київській женській Флоровській монастирь, хоч зазначено рец. на Маниковського, котра являєть ся лише половиною одної спільної рецензії, зробленої на обі річи Гл.; не зазначена книга Ревя, Київській крестьянини и его ховяйство, рецензію ва котру дав Л. С. Личков (хоч се властиво не пропуск, бо сю рецензію можна таки знайти хоч не під автором книги, а під автором рецензії (див. ч. 3988); не зазначена праця Z. Fiszer-a, Rybactwo, хоч вгадана праця J. Starkl-a, Łowiectwo (обі в виданню, відміченим під ч. 4203). В инших відділах помітили ми такі пропуски: Археологія: Н. Біляшев-

ський, Къ археологическому съѣзду въ Кієвѣ (1897, кн. 2, ст. 311—328), його-ж, Къ археологическому съѣзду въ Харьковѣ (1900, кн. 4, ст. 139—148); Історія: Z., Кое что изъ прежней жизни лѣвобережнаго духовенства (1887, кн. 4, ст. 790—794, изв. и зам.); Красне Письменство: Сочиненія П. П. Артемовскаго-Гулака, подав А. Потєбня (1888, т. XXI, ст. 184—208); Матеріали до історіі літератури: Н. Шугуров, О малорусской одѣ П. Данилевскаго, написанной по случаю нашествія Французовъ (1895, т. 50, ст. 1—4 „Док., изв. и зам.“), С. Пономарев, Отвѣтъ на вопросъ о малор. одахъ изъ времени наполеоновскихъ войнъ (про сю таки оду, 1886, кн. 4, ст. 809—811, изв. и зам.), А. Псьол, Свячена вода (вірш, подав Н. Стороженко, 1894, кн. 2, ст. 323—324).

В Шевченкіана пропущені „Письма Шевченка къ поэту Жуковскому и къ неувѣстному“ (1899, кн. 2, ст. 67—73), хоч друковані перед ними „Письма К. Герна къ М. М. Лазаревскому и Шевченкѣ“ приотовані.

В відділі біографічнім серед чч. 2676—7 пропущена перша замітка В. Горленка-ж про В. Боровиковського в кн. 4-ої 1884 р. ст. 701—708; пропущена також редакційна замітка про В. Ложиковського (1894, кн. 11, ст. 310—311). Замітки в „Текущихъ Извѣстій“ впорядчики взагалі зігнували, хоч і там було дещо цікавого, напр. „Увѣковѣченіе памяти Е. П. Гребенки“ в 1900 р., кн. 9, ст. 98.

На наш погляд ані сих, ані інших („Мелкія извѣстія“ річниців 80-х рр.), в пропущенні котрих признали ся впорядчики в передмові, не слід було обминати.

Ще одна увага технічної натури: заголовки відділів для вигоди користання в покажчика треба було дати в живих пагінах, себто в горі кожної сторони над текстом.

На сѣм ми кінчимо свою рецензію, в котрій здасть ся узасаднили своє розчарованне в покажчику, виданім Полтавською Архивною Комісією. Хоч складало його кілька людей, але вийшло се не на користь книжки. Сказано „де багато господиныхъ, там хата неметена“. Покажчик виданий Полтавцями не заспокоює потреби в дійсно науковім покажчику до такої скарбниці нашої науки, якою являєть ся „Кіевская Старица“. Складовою частиною такого покажчика повинна бути повна інвентаризація її вмісту, себто не лиш звичайний реєстр статей в іменним і річевим до нього индексом, а й спеціальний покажчик імен і річей до самого журналу.

Приходить ся одначе побоювати ся, щоб невдала полтавська робота не стала до певної міри на перешкоді появи такого наукового покажчика, бо трудно сподівати ся, щоб по ній, в скорім принаймні часі, хтось забрав ся до його владження, і тому тим більше доводить ся жалкувати, що вона така лиха.

Вол. Дорошенко.

Бібліографія

(Оцінки, реферати, замітки).

Історія суспільна і культурна.

А. Шахматовъ — Корсунская легенда о крещевіи Владиміра (Сборникъ въ честь В. И. Ламанскаго, II, с. 1029—1183).

St. Skulj — Drei Fragen aus der Taufe des heiligen Vladimir (Archiv für sl. Phil., XXIX, с. 246—287).

А. Бертъе-Делягардъ — Какъ Владиміръ осаждалъ Корсунъ (Извѣстія отд. рус. языка, 1910, I, с. 241—307).

Сі три статі тісно звязані між собою і вносять в сумі багато нового і інтересного в оден з найважніших моментів нашої минувшини; не мавши змоги висловити свої гадки в приводу їх зараз по їх появі, роблю то бодай тепер; одначе не вхожу у всесторонне обговорення їх — бо було б того внадто багато, тай деякі з сих питань порушую в останній главі I т. Історії, котру доповняв для нового видання.

Статі Сркуля і Берте-Делягарда викликані були статкою ак. Шахматова (властиво статями — бо й ще иншою його статкою, уміщеною в Сборнику харьков. ист.-фил. общ.: Одинъ изъ источниковъ лѣтописнаго сказанія о крещеніи Владиміра). Сркуль одначе й перед тим працював в сих питаннях: свого часу я рецензував його статю про балканські війни Святослава (Записки т. XVII) — нова студія його служить її продовженням, котрому праця Шахматова дала тільки близший привід. Б.-Делягард, як спеціаліст по історії й особливо — топографії старого Херсонеса, навязує свої гадки до обох статей — Шахматова і Сркуля — та ставить собі завданням показати, як належить собі представити Володимирову кампанію в становища так би сказати — воєнно-топографічного.

Праця ак. Шахматова поділяється на дві частини; в першій (гл.

I—VII) він дав перегляд і систематику старих повістей про охрещення Володимира, в другій (гл. VIII—XII) ближше спиняєть ся над так званим ним „Житієм особаго состава“ й її відносинами до літописного оповідання. Окрім раніше опублікованого пок. Халанским текста сього життя (з ркп. Публичної бібліотеки) він публікує ще иншу, повнішу версію його в збірника XVII в., в бібліотеки купця Плігіна (теп. Академії наук), піддає ближшій аналізі і пробує дати реконструкції початкового вигляду сеї „корсунської легенди“, як він її називає. Літописне оповідання він вважає комбінацією т. ск. київської легенди (оповідання „древнїйшого свода“) з сею корсунською — але на скільки інтересні і цінні його здогади про походження і зміст корсунської легенди, о стільки, мушу признати ся, мало мене вдоволяють виводи шановного дослідника що до київської повісти. Тим часом як корсунська легенда виходить повна преінтересного змісту — і билинних мотивів, і фактичних відомостей, і ерархічних тенденцій, на стільки київська виходить, так би сказати, порожнім місцем: Шахматов думає, що вона була простою перерібною болгарської повісти про охрещення Бориса. Полишаючи на боці малу правдоподібність виводу з такого гіпотетичного джерела — повісти, котрої не маємо і не знаємо навіть, чи вона була, — зовсім неймовірно, щоб Киянини XI в., заходячи ся писати про такого популярного героя як Володимир, не знайшов про нього ніякого інтересного матеріалу і попросту ескамотував болгарську повість, в легка підправивши її під Володимира! Тому кінець кінцем і дану Шахматовим реконструкцію літописного оповідання уважаю схибленою. Тим часом Сркуль в своїй розвідці взяв сю гіпотезу Шахматова за вихідну точку.

Праці Сркуля і Б.-Делягарда, хоч в значній мірі виходять з студій Шахматова, мають одначе зовсім инший характер, ніж сі студії. Тим часом як Шахматов студіює літопись як історик літератури літературний твір, продукт літературної творчости — ті два стають в позицію інтерпретаторів, які перед усім силкують ся зміркувати, який реальний, фактичний підклад лежить під оповіданнями наших старих повістей — літописного оповідання перед усім. Становище в самім ґрунті, розумієть ся, мало раціональне.

Сркуль в своїй розвідці ставить собі такі три питання: як розуміти оповідання літописи про посольства до Володимира; які мотиви привели Володимира до охрещення; котрого року се було. Починає з хронологічних виводів, котрі вагалі займають дуже багато місця в його праці, але результати їх не вважаю особливо цінними, і тому не буду над ними застановляти ся. Інтереснїйша проба дати загальне освітлення політики Володимира: по гадці автора він був повним індиферентистом в релігійних питаннях (автор вважає, що нормандські впливи

в Новгороді мусіли його таким зробити і наводить довгий раз звісток на доказ релігійного індиферентизму Норманів), але будував свою політику на релігійних мотивах. Сркуль доказує, що виступаючи проти Ярополка, Володимир опирав ся на прихильників поганства против християнства, і ставши князем кнївським в особливою енергією заходив ся коло піднесення поганського культу — впровадивши небувалих перед тим антропоморфних ідолів богів на скандинавський взірець. Дивним способом одначе Сркуль ігнорує при тім не тільки виводи Соловйова, що шістьдесят літ тому дав подібне ж освітлення політиці Володимира, але і аргументи Голубінського, котрі той видвигнув против сеї гіпотези — сі аргументи не перестаріли ся й тепер, і деякі з них можна вповні повторити і против здогадів Сркуля.

Виводи Сркуля про реальні факти, які лежать під оповіданнями про посольства до Володимира, мають служити поправкою і доповненням до гіпотези Шахматова про жите Бориса, як первовір літописного оповідання про Володимира; автор особливо спинаєть ся над здогадою, що послы німецькі — се були послы від Теофано, сестри царівни Анни. В аналізі звісток про переговори візантійських цісарів з Володимиром Сркуль ставить ряд слабо уґрунтованих і малопотрібних здогадів про тайний характер сих переговорів. Він здогадуєть ся, що умова цісарів з Володимиром була потайна; Володимир хрестив ся потайки, його напад на Херсонес був зроблений за порозумінням з цісарями, щоб оправдати в очах суспільности віддання царівни за Володимира, і Анастас, піддаючи Корсунь Володимирови, поступав по мысли імператора!

Такі самі і здогади автора, що Володимир, виславши помічне військо цісареви, тин ослабив себе, не міг вести успішної боротьби з Печенігами, мусів залишити далекі заграничні походи і віддати ся внутрішній організаційній діяльності. Все се тільки через висланне 6 тис. війська, з котрого набуть більша частина була варявськими приходнями, яких при охоті можна було справити собі друге стільки...

Против деяких здогадів Сркуля виступає Б.-Деляґард. Головна принципіальна ріжниця — що Б.-Деляґард не хоче признавати ваги політичних мотивів в зносінах Володимира з Царгородом; по його гадці Володимир зовсім не бажав споріднення з візантійським двором, зовсім не жадав царівни Анни — ся комбінація вийшла від царгородського двору, царівна Анна грала ролю закладниці за той полк дружини, який Володимир посилав — і він післав сеї полк тільки тоді як Анна прибула до нього, після здобути Корсуня.

Знов перецінюванне вартости того помічного полку для Володимира — і зовсім довільне перевертання всіх вказівок наших джерел, всіх хронологічних показів за для повзятої наперед гадки — що Володимир

не міг цього полку пустити, не діставши всього того, чого хотів з Царгорода.

Така довільність в моментах основних робить дуже дивне вражіння поруч великої скрупулятності в дрібницях — аж задалеко теж посуєної. Б.-Делягд нар. комбінує в раду Жберна з вradoю Анастаса, вводить обидва сі епізоди як два ріжні моменти в історію облоги Кореуня і силкує ся знайти вповні реальний зміст букві обох сих оповідань. Се помилка, очевидно, але серед його коментаріїв є чимало і цінних пояснень і помічень, підданих знаннем тодішньої воєнної техніки і історично-топографічної обстанови кампанії. Напр. супроти гадок інших дослідників — до котрих прилучаєть ся й Шахматов, що деякі подробиці літописного оповідання вказують на чоловіка корсунського, місцевого, котрий пише про облогу з становища обложених, інтересне помічення Б.-Делягд, що вся історія облоги оповідаєть ся з становища не обложених, а того війська що облягає — так би сказати на підставі штабового журналу Володимира, й ин.

Повторяю, всього багатства помічень і гадок, які висувують і піддають вгадані тут праці, вичерпувати в рамках рецензії не можна. Вони тільки ще раз показують, як ще багато інтересного криєть ся в сїм перелоновім моменті нашої минувшини, і як багато можуть дати для нього студії рукописного матеріалу і близша аналіза за його помічю джерел уже звісних.

М. Грушевський.

Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566—1610, podług autografów wydał i objaśnił ks. Jan Sygański T. J., Kraków, 1912, стор. VIII + 330 + 1 портрет.

Ks. Jan Sygański — Działalność ks. Piotra Skargi T. J. na tle jego listów 1566—1610. Szkic historyczny, Kraków, 1912, стор. VIII + 138 + 19 ілюстрацій.

Кореспонденція Скарґи приносить немале розчарованє. Не видно з оттих листів того великого мужа стану, проповідника, майже пророка, що вивначав ся таким широким поглядом, мав мати такий глибокий вплив на сучасників і в таким славним іменем перейшов в польську історію, — ні, в листах Скарґа тільки рухливий сауїт, зайнятий безнастанно справами свого ордену, інтересами пропаганди, що добром ордену і церкві мірить всі инші справи і події — справді тільки „ks. Piotr Skarga T. J.“, як його влучно називає видавець, — не щось більше. Між Скарґою, славленим в польській літературі, і Скарґою тих листів ріжниця така сама, як між клясичним лицем проповідника на образі Матейка, а тин сухим несимпатичним обличчєм, яке показують сучасні гравюри.

А може се тільки принадлекове вражінє. Треба признати, що вида-

вещь зміг віднайти тільки частину переписки Скарги, його переписку з орденем, — кореспонденція з польськими діячами дуже скуна; освітлені тільки відносини Скарги до єзуїтів, вся інша діяльність проповідника лишається в тіні. В виданю кс. Сиганського є 18 листів Скарги до генерала єзуїтів Меркуріяна, 32 до генерала Аквавіві і коло 30 до інших єзуїтів; листів до осіб ноза орденем дуже небогато: до Стефана Баторія 2, до Я. К. Ходкевича 1, до Мартина Кромера 3, до Стан. Карниковського 1, Юрія Радзівіла 1, Миколи Радзівіла 1, Яна Замоїського 2 і ще деякі менше важні. На 100 листів є 80 адресованих до ордену — може тому переписна має такий спеціальний характер; в польській нові є тільки 12 листів.

Але не вважаючи на се листи Скарги дають дуже інтересний матеріал до оцінки чоловіка і часу. За винятком 11 чисел, все се дотепер не публіковані документи. Великий жаль, що вони не охоплюють рівномірно всього життя нашого єзуїта; найповніша переписка в 1571—1586 рр., в пізніших часів дуже бідний матеріал, в XVII в. маємо ледви 15 чисел. Зреферуємо тут важніші річи.

Цікаве для нас передовсім становище Скарги до нашої церкви.

Православє в оповіданю Скарги представляє ся не таким слабим, як звичайно собі уявляємо; противно — деколи признає єзуїт, що Русини висше стоять від католиків. Так нпр. в листі до генерала ордену оповідає, що виленські Русини цілий передріздвяний час проводять в пості і неревисшають пильністю католиків, так що латинники від них мусять брати приклад (ч. 37). Подібно розказувала Скаргі княгиня Слуцька, що католицькі ксьондзи не визначають ся чистим життям і для самих православних є великим скандалом (ч. 57). — Але перед обдуманю, вишколеною пропагандою єзуїтів православє встояти ся не може. Маємо багато прикладів, як Русини змінюють віру.

Коло 1573 року (чотири роки перед липнем 1577 р.) навернув ся із „схизми Греків“ Бенедикт Война, пізніший виленський біскуп (1600—16), разом з братом і внуком; він виїжджав 1577 р. до Риму, але в науці був гудіор, а притім в старшій віці, так що його до єзуїтів прийняти не хотіли. Брат Войни Лаврентій, підскарбій литовський, ще вносить ся з православними, але вже ходить до католицьких костелів (ч. 49).

Великі приготвлення робили єзуїти для навернення родини князів Слуцьких. Посевін привіз папські бреве до князя і княгині, що була з католицького роду Тенчинських. Але тимчасом князь умер і Скарга взяв справу на себе. Показало ся, що княгиня сама причащає ся під обома видами і заявляє, що не дозволяє синам відступити від батьківської віри. Але Скарга доказав своєю вишкою, що княгиня не тільки

відреклася православного причастя, але обіцяла вислати двох молодших синів до Італії, щоби їх наблизити до католицтва (ч. 57).

Широко описує Скарґа, яких то способів уживали єзуїти, щоби дістати в свої руки православну церкву в Полоцьку; король підпірав ту справу, слабосилий полоцький владика годився на відступлене навіть кількох церков (!), а все розбивалося о опір єретика воеводи Миколи Дорогостайського, що не хотів віддати православної церкви католикам; Скарґа впливав на воеводу через його жінку католичку і вкінці здобув церкву для єзуїтів (ч. 61, 62, 65).

В Полоцьку 1580 р. до ново отвореного єзуїтського костела починають ходити православні (ч. 65); 1581 р. найбільше притягають православних єзуїтські школи (ч. 75).

Про поступки католицтва в Вильні доносить Скарґа 1581 р.: до кінця чотирнадцятиріччя навернулося 79 православних, 55 єретиків, а богатох непевних утверджено в вірі (ч. 73).

В Несвижі православні є прості люди і легко переходять до католицтва (ч. 88).

Думали єзуїти про православних в Ризі (ч. 90); Скарґа радив заложити папську колегію для Русинів в Дорнаті (ч. 95).

Пропаґандою між православними займалися не тільки польські єзуїти, але звертали на се увагу і римські круги.

До Гозія відносилися в Римі 1577 р. в порученні, щоби вислати кількох молодих Русинів і Москвичів до Риму в грецький семінар; Гозій вважає плян не практичним, бо вони не знають грецької мови, — хіба що учителя для них приввуть в Іллірії. Справою мав зайнятися нунцій (ч. 48). Знов 1579 р. папський посол Посевія робив через Скарґу заходи, щоби вишукати молодих „Москвичів, Татар і схизматиків“ до папської колегії в Брусберві. Слуцька княгиня обіцяла вислати туди неправесного сина свого чоловіка і інших православних молодців (ч. 57).

Справі увії присвятив Скарґа, як відомо, деякі свої видання; до них маємо нові дані. Книжка „про схизму“ була написана вже 1574 р. по польськи; на прошене виленьського віїта (Августина Ротунда Мелеского) Скарґа, як сам пише, передав її якомусь Русинови. Але пізнійше від того-ж віїта дізнався, що він поробив заходи, щоби видати ту книжку друком безвіменно: „ся річ дуже мене налякала і наповнила болем“, говорить Скарґа, — не знати з якої причини, чи книжка не була ще викінчена, чи може вважав публікацію передчасною, чи було в тім ще що иншого. Досить, що Скарґа написав чим скорше в Вильні до Томи Плави, краківського пароха — мабуть в Кракові мала друкуватися книжка — щоби перешкодив у виданню; о те саме просив віцепровінціала Сунїера (ч. 33). Твір *O. jedności kościoła* вийшов друком що-

йно 1577 р. у Вильні, „в порученя провінціяла (Суннера)“, як пише автор. Скарґа розсилав примірники визначнійшим діячам в духовенства. Дістав книжку генерал Еверард Меркуріан, який на бажанє кард. Гозіа кавав перекласти її на латинську мову (ч. 46, 47, 105) — рукопись перекладу заховала ся в Римі в бібліотеці Vittore Emanuele (пор. *Działalność*, стор. 26); сам Гозій в листі до Скарґи похвалив книгу, але зазначив побоюванє, що початок третей части може обидити Русинів, бо не брак йому „кільців“ (ч. 48). Виленський декан Ярчевський привіс книжку на провінціальный синод до Пйотркова і мусів її вараз відступити кузавському єпископови Кариковському; Скарґа перепрошував єпископа, що сам перший не вислав книжки, але „*parum mihi dignum videbatur libellum parvi momenti, ex quo nullam delectationem sperabam*“ — заявляв в пересадній скромности (ч. 56). Про книгу і її оба виданя згадує Скарґа ще в переддєнь унії, якби з вдоволенєм, що допоміг справі (ч. 124). — Витяг з твору Скарґи видав без порозуміня в автором кальвініст Ян Ласіцкй в книжці *De Russorum et Moschorum et Tartarorum religione*, Спіра, 1582 р.; сей Appendix був зложений „коротко і вишно, що можна півнати зретики“, а на кінці були ще нападки на Скарґу; той сам витяг появил ся в друге у Франкфурті 1584 р., долучений до книжки Гваґніна *De rebus polonicis* (ч. 105).

Про властиві переговори над справою унії на жаль не знаходимо звісток в листах Скарґи. Аж 1595 р. згадує про давнійший побут патр. Єрмії на Україні, закидає йому недостачу справедливости і побожности та захланність; се було причиною, що митрополит і єпископи наблизили ся до Риму. Головою заходів уважає Терлецького; він тайно перетягнув до себе наперед владиків перемиського і львівського, а потім вдобуто митрополита, ще двох владик і Потія. Острожський не дав ся ваяти до справи, хоч переконував його король і деякі пани; князь поборює унію публичними письмами і агітацією між народом (*conspiratione multitudinis*); є небезпека, що вбунтовані православні злучать ся з зретиками. Двох владик іде до Риму (ч. 124).

Крім сього матеріялу до наших справ дає кореспонденція Скарґи ще багато звісток про загальне єзуїтське житє.

Новий і інтересний матеріял маємо до початків ярославської колегії Скарґа в початку противив ся введеню єзуїтів до Ярослава, а відповіднійшим місцем вважав Перемишль або Львів; але фундаторка Зофія Тарновска не хотіла відступити від свого первісного пляну і колегію осаджено в Ярославі (ч. 9, 14—22, 25—30). З сеї нагоди дав Скарґа цікаві описи Павлового Села (нині Павлосів), наданого єзуїтам, і самого Ярослава (ч. 18, 19, 30). — Богаті дані маємо про виленську колегію, шкільнє житє в єзуїтських школах і т. ин.

Праця кс. Ситанського, основана на листах Скарґи, не дає навіть повної біографії свята — як се признає й сам автор. Се здебільше переповіджена переписка Скарґи з відповідними поясненнями, хоч в нотках трапляють ся також нові дані. Оцінки діяльності Скарґи автор не дає; всі загальніші замітки держані в тоні панеґіричним: Скарґа се „великий письменник, великий проповідник, великий горожанин і прихильник польського народу, один з нечисленних могутніх стовпів, на яких спочиває склепіння вітчизни нашої...“

І. Крип'якевич.

Fr. Rawita-Gawroński — Włodzimierz Antonowicz. Zarys jego działalności społeczno-politycznej i historycznej. Львів, 1912, ст. 144.

Твори Равіти-Гавронського, присвячені польсько-українським справам, власне його „історичні“ праці мають свою славу. Вони можуть служити тільки доказом того, як певна ідеє фіхе опановувала щораз більше автора, поки нарешті не викривила не тільки його почувань, але й повбавила його льогічного думаня, однин словом зробила його „анормальним“. Здасть ся, неначе би він мав одну тільки ціль в житю: показати всьому культурному світові страшну небезпеку, яка грозить з боку дикої української орди, чи не гіршої від „нашествія“ монґолів. Се вихідна точка всіх його „наукових“ праць, присвячених головно історії козаччини¹⁾, се альфа і омеґа цілого — ножна скавати — його історичного світогляду. Очевидна річ, що відповідно він кваліфікує всіх інших істориків, які не так, як він дивлять ся на сю справу, які не бачуть в козаччині „абунтованого хамства“ тільки і не розбишак, які загрожували Річі посполитій, але борців за певні суспільно-політичні та реліґійні ідеали. Він не щадить і для тих діячів історичної науки повних злости, ненависти та люти епітетів, не боїть ся навіть ужити найнегідніших інсінуацій та „арґументів“, щоб сплюгавити їх і їх думки. Небіжчик В. Антонович, як „twórcza hajdamaszynny naukowej“ — по словам Равіти-Гавронського — не від нині став жертвою тих його некультурних нападів, які граничать вже з ненормальністю. Тому помиляв би ся той, хто би після крикливого заголовка брошури про Антоновича сподівав ся дійсно знайти „нарис його діяльності суспільно-політичної та історичної“. Не те в голові Равіти-Гавронському, не на те впрочіи він і едібний. Він вваж ся писати про Антоновича на те тільки, щоб вирівнати свої рахунки з творцем „гайдамаччини“ в історії, щоб помстити ся: перше всього за його погляди на козаччину і ролю польської шляхти на Україні, а відтак за те, що Антонович був — Поляком, який покинув свою

¹⁾ В „Записках“ подана була оцінка його твору про Богдана Хмельницького.

народність і релігію і став одним з творців сучасної національної думки на Україні.

Зараз на вступі пише Равіта-Гавронський про Антоновича: „Już to samo, że należał do dwóch narodowości, że zerwał węzły tradycji i religii, łączące go z polskiem społeczeństwem, że poszedł na służbę idei państwowej wrogiej zarówno Rusi i Polsce, ciekawą czyni tę dwi-istą pod względem moralnym postać. Dla nas jest tem ciekawszy, że w duchu idei państwowej politycznej Rosyi pchnął swoją działalność historyczną, że wykształcił w tym kierunku całe pokolenie pracowników, że dziejów własnego i ruskiego narodu użył jako narzędzia walki, że na dzieje polsko-ruskie patrzył przez pryzmat polityki państwowej rosyjskiej, na którą się dał złapać niebacznie; że, skutkiem tego, sformułował fałszywe tezy historyczne, przeszczepił je ze szkodą prawdy i moralności w uczniów swoich; że stworzył hajdamaczyzną nauką, która dla walki w terażniejszości szukała w dziejach nieuzasadnionego poparcia. Zastrzyknąwszy truciznę kozackiego warcholstwa i swawoli w nowożytne społeczeństwo ruskie, oderwał je na długie lata od pracy pozytywnej, skrzywił jego logikę i moralność, a walki przeszłości przekuł na nienawiść dzisiejszą“. Отсе провідна думка цілої брошури, думка яку намагається Равіта-Гавронський тільки ілюструвати біографічними даними та даними про наукову діяльність Антоновича. Тільки на се й подає він біографію та перегляд важніших праць Антоновича, щоб показати з одного боку, що се був чоловік без товариської оглади, чоловік, який сплюгавив пам'ять своїй матері, і Польщу покинув ради кар'єри — а з другого боку щоби всю наукову діяльність його представити як служення російській правительственній політиці. „Ненависть до всього, що польське, отворала йому дорогу“ — говорить пан Равіта-Гавронський про той час, коли Антонович по виході з університету викладав латину в гімназії, а потім історію Росії в кадетських корпусі в Києві, коли тимчасом його товаришам не поведло ся в „кар'єрі“. І нема нічого більше огидного і смішного вразом як ота „робота“ пана Гавронського: оте поліцейське шукане в життю та духовій спадщині чоловіка, який тепер вже не може боронити ся, оте єзуїтське накручуване до певної в гори установленної думки, ота рафінована брутальність в інєнуваню всяких тенденцій, яких ані в життю ані в творах Антоновича не було і не могло бути, — а разом з тим — опероване як найвигіднійше категоріями етичними, фарисейське пробіскуване своєю моральною чистотою, сипане моралів та сентенцій. І сього абсолютно стерпіти не можна, коли пан Равіта-Гавронський відважується говорити про злочин Антоновича супроти українського народу, коли він має сміливість писати, що те все, що дав Антонович для України „przyczyniło się do obniże-

nia moralności narodowej i publicznej w dzisiejszem pokoleniu jego duchowych wychowanków, zachwasciło szkołę i literaturę na długie lata". Нехай і так би було, — але яке право моральне має говорити се пан Равіта-Гавронський, хто його настановив дбати про нашу публичну моральність? Невже він, той „благочестивий“ старичок і досі думає, що його одинокою задачею в житю єсть контрольоване чужого йому публичного життя, чужої історії, чужої моральности публичної? Йому, що кілька праці має би серед своєї власної суспільности, коли би хотів прикладати до неї свої моральні „всади“?

Властиво кажучи — можна би промовчати і не звертати найменшої уваги на „уїдане“ пана Равіта-Гавронського, дати йому до кінця сорокити свою смву голову. Але одно може трівожити читача: ануж той шал та духова недуга його — се не його лиш недуга, але ще готова перейти в дальші покоління польські, стати явищем „нормальним“? Тоді впе відбида би ся така пошесть й на нашому організмі. Тому заздалегідь треба її демаскувати бодай, коли немає иншої ради.

М. Федюшка

Jakob Weiss — Die Dobrudza im Altertum. Historische Landschaftskunde (Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Reisen und Beobachtungen hrg. durch C. Patsch XII). Сараєво 1911. Ст. 94+11 табл. + мапа, вел. 8°. По вступі про геологічно-морфологічний стан краю подано історію усіх етнічних перемін від найдавніших передримських часів аж до часу римського панованя. В третій частині спеціальні звістки про старинні оселі в Добруджі.

Wilhelm Ruland — Geschichte der Bulgaren. (Берлін, Зігісшунд, 1911. Ст. 79, вел. 8°). Се коротка, але добре написана історія Болгарії за цілий протяг її істнованя. Автор не має претенсій до нових висновків і опирає свою працю на чужих жерелах. В 4 розділах: Від заложеня держави до заведеня християнства (640—865), Початок християнської ери, Турецьке пануванє (1398—1878) і Княжество Болгарія (1878—1908) подає він найважніші події, звертаючи найбільшу увагу на політичні відносини.

Boleslaw Echowicz — Polska a Moldawia w pierwszej połowie XV w. (Gazeta polska, Чернівці 1911, ч. 8—12).

— Stefan Wielki i jego stosunek do Polski (ibid. ч. 22, 24—26, 28).

— Stosunki moldawsko-polskie, od śmierci Stefana W. do wygaśnięcia dynastji Dragoszyców (ibid. ч. 47—50).

— Wojewodowie moldawscy przez Turcyę obrani i ich stosunek do Rzeczypospolitej Polskiej (ib. ч. 88—90).

— Mohylowie i Lupulowie i ich stosunki z Polska (ibid. ч. 90—92).

— Jan III na Mołdawie i zakończenie stosunków mołdawsko-polskich (ibid. ч. 93—94). Се ряд побіжних статей, в яких обговорено взаємини польсько-молдавські в XV, XVI і XVII століттю. Автор не подає нічого нового і не входить глибоко в суть річи, тільки на підставі польських жерел зіставляє найважнійші події в хронологічним порядку починаючи роком 1402. Деякі партії дотикають теж української історії, приміром пята розвідка про Могилів і Луцулів, де оповідаєть ся про Домну Рованду і сватанне Тимоша. Румунських публікацій не використано.

Dr. Cz. N. — Z Dubiecka o Dubiecku (Gazeta polska 1911, ч. 100—104). Історичні звістки про Дубецько від 1389 року по тепер з описом дотеперішніх будівель і давнійших памяток. Між иншим згадуєть ся і про грек.-кат. церков. *З. К.*

Edward Webersfeld — Jaworów. Monografia historyczna, etnograficzna i statystyczna (Львів 1909, ст. 82). Ся розвідка друковала ся вперше в Przewodniku naukowym i literackim і при сій нагоді була реферована в Записках. Окреме виданє приносить тільки одну зміну: в деяких примірниках пропущено опис теперішнього міста (с. 65), бо автор надто критикував гігієнічні відносини і чистоту яворівської Абдери.. *І. Кр—ч.*

Ф. И. Свистунъ — Матеріали для історіи „презенты“ въ Червонной Руси (Вѣстникъ „Народнаго Дома“. Льв. 1911, чч. 3—4). Пять актів до історії т. зв. презенти в Галичині (2-ої пол. XVIII — поч. XIX вв. (між ин. умова між парохіянами Змиївск, Змиївської Вільки й Божої Болі з їх новоноставленим парохом, о. А. Добровинським, дотично плат за церковні треби в 1765 р.). *І. К.*

Н. Василенко — Селяне й кріпацтво на Україні (Рада 1911, чч. 39 і 40). Автор коротко переказує історію селянства на Україні від найдавнійших часів до скасування панщини в Росії.

Др. В. Щурат — Гайдамаки у Львові (Неділя 1911, ч. 5).

В. Щурат — Ще про Гайдамаків у Львові (ibid. ч. 6). За деякими літературними переказами оповідає в першій статейці др. Щурат про покаранє одної партії гайдамаків у Львові та про чулки, які там ходили взагалі про гайдамаків. В другій подає коротенькі спомини о. Ю. Дуткевича про оповіданя старої його тітки про увязнених у Львові гайдамаків та їх страчєнє.

Проф. В. Бувескулъ — Историческіе этюды. Спб., 1911, ст. VI+(1)+406+(1), ц. 2 р. В сїм цікавім збірнику проф.

харківського університету В. Бузескула серед ряду статей на різні теми в *всесвітньої історії* подибуємо й пару таких, що торкають ся й нас, нашої території. Се останні три статі (XII—XIV): „Харьковскій Грановскій“ (ст. 248—301), в котрім подає проф. Бузескул докладний нарис наукової діяльності й історичного світогляду видатного харківського професора Михайла Луїна, котрий, як знаємо, мав своїми викладами рішучий і добрий вплив на Костомарова. Далі йде широкий огляд життя харківського університету в рр. 1884—1905 під ферулою устава 1884 р. — „Изъ исторіи Харьковского университета при дѣйствіи устава 1884 г.“ (ст. 302—387), потім некролог харк. проф. А. Лебедева („Амфіанъ Степановичъ Лебедевъ“, ст. 388—401), вкінці можна ще припотувати невеличкий додаток „Къ какому времени относятся прохожденія Чичкова въ первомъ томѣ „Мертвыхъ Душъ?“ (ст. 403—406) — характеристика літературних метод Гоголя. *В. Д.*

М. Возняк — Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в першій половині XIX в. (Неділя 1911, ч. 43—4). В своїй цікавій статі збирає д. Возняк факти літературних взаємин між російськими і галицькими Українцями.

Др. В. Щурат — Епископ Ф. Шумборський про польське повстанє в 1831 р. (Діло 1912, ч. 82). Др. Щурат публікує тут два листи ен. Ф. Шумборського до еп. перемиського І. Снігурського, в котрих він висловлює свій жаль в приводу повстаня. Листи мають і ширший інтерес як документ до історії гр. кат. віри на Холмщині. *В. Д.*

О. О. Марковъ — Изъ кореспонденціи М. Малиновскаго (Вѣстникъ „Народнаго Дома“. Льв. 1911, ч. 5). Два листи відомого історика Тайнера до М. Малиновського в рр. 1840 і 1842 з проською — подати потрібні йому для праці про унію інформації про стан уніятської церкви в Росії й Галичині, зібрати для нього в львівських архівів матеріали до історії унії й ин. Крім того два фрагменти листів Копітара, який посередничив між Тайнером і Малиновським.

Ф. И. Свистунъ — Документъ для исторіи введенія галицко-русскаго нарѣчія какъ предмета обучанія въ городскихъ и гимназiальныхъ школахъ восточной Галичины въ 1848 г. (Вѣстникъ „Народнаго Дома“. Льв. 1911, ч. 2). Внесене „Руської Ради“ в Бережан до „Гол. Р. Ради“ у Львові в справі введення науки руської мови в народних і середних школах східної Галичини як обовязкового предмету. *І. К.*

О. Л. — Світлій пам'яті Володимира Антоновича (Рада 1911, ч. 54). З нагоди третіх роковин смерті славного історика подає автор коротеньку характеристику покійного як громадського діяча і історика, підносячи його заслуги.

С. Ч. — М. Драгоманов і „Вольное Слово“ (Рада 1911, ч. 129). Фелстон знайомить з поглядами д. В. Богучарського на „Вольное Слово“, як орган російської охрани, про що Драгоманов не мав очевидно поняття та на участь Драгоманова в переговорах Священної Охрани з Народовольцями. Як відомо твердження д. Богучарського спростовує д. В. Кистяковський, але С. Ч. писав свій фелстон ще перед виходом брошури Кистяковського.

Ф. Матушевський — В роковини смерті друга-товариша (Рада 1911, чч. 193 і 194) і йогож — З останніх літ життя В. М. Доманицького (ibid. ч. 201—203). Статі подають нам спомини автора про покійного Доманицького від часу першої знайомости аж до останніх днів його життя (по кореспонденції).

Ан. Василько — Смерть Івана Бондаренка (Рада 1911, ч. 189). Автор спинаючись над картиною й причинами самоубійства молодого талановитого історика, пробує начеркнути характеристику його як людини та знайомить нас з останніми роками його життя, коли на долю його випало чимало всякого лиха.

А. Грушевський — Наукове Товариство імені Т. Шевченка и его издания 1905—1909 гг. (Извѣстія Имп. Академіи Нмукъ, Слб. 1911, кн. 3, ст. 66—132). Продовжуючи поважну пробу ознайомлення російських наукових сфер з українською науковою роботою нашого Т-ва, почату проф. М. Грушевським в Журн. Мин. Нар. Пр. 1905, переказує д. О. Грушевський в широкій статі результати цієї роботи в області історії, літератури і суспільного життя за п'ятилітє 1905—1909 р. В. Д.

—г.— Die Schewtschenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. (Bericht für das Jahr 1910.) (Ukrainische Rundschau 1911, ч. 5/6, ст. 133—135). Короткий огляд діяльності Наук Тов. ім. Шевченка у Львові і списе його публікацій. З. К.

Л і т е р а т у р а.

М. Крачковський — Новозавѣтний апокрифъ въ арабской рукописи 885—886 года по Р. Хр. (Визант. Врем. XIV ст., ст. 246—275).

Автор видає з палеографічним розбором уривок арабської перерібки Євангелія Никодима з оповіданням про сходження Спаса в Ад. Уривок

ріжнить ся від грецького подробицями про уздоровлене розслабленого, воскресенне дочки Яіра, Лаваря. Дальше, грецький апокріф не знає воєсім анї промови смерти до Ісуса Христа, анї гомілетичних вставок (ст. 252—4). Переклад статі (ст. 261—267) після арабського тексту дозволяє нам познайомитись ближше з сим інтересним пам'ятником. Він очевидного гомілетичного походження, бо уривок починаєть ся як раз — після кількох речень оповідання про чуда Ісуса над розслабленим і кровоточивою жінкою — окликом: „як великі твої знамена і чуда, Господи Владико Христе! 12 літ йшла вона за ним, 12 літ ходила перед ним. Се було знаменем... Я розумію під сим два завіти старий і новий...“ (довше порівняне). Після сеї вставки слідує дальше оповідане. „Коли се увидів ворог, що ненавидить добро, диявол — він зміг і не міг заволодіти собою від страху і слабости, бо видів много невірних, митарів і грішників, що приходили до Господа свого в радістю і веселі, і приближались до нього з вірою і любовю. І сів сей перелестник (звідник) і роздумував, щоб йому вчинити і сильно скорбів“. Взяв собі в товариша і помічника — Смерть. Їх розговор — се огляд тих вчинків Христа, якими він і Діявола і Смерть болоче вразив. Розговор сей (262—264), се перечислене всіх чуд Христових, інтересний з методологічного боку, як гомілетичний перехід від 1-ої частини гомілії до кульмінаційного пункту зображеної події. Льогічним висновком міг бути тільки договір Смерти з Діяволом: біс підюджує товпу на Ісуса, товпа вбе його, отже дасть Смерти побіду над її переможником. Задумано — виконано. Картини будучої розправи і обрахунку в Христом, риторичні зврати про будучі муки, картинне зображене мук Христа в ряді вопросо-одвітів скільки чого він витерпів (ст. 264) дають нам вражінє живо зміняючих ся подій, які кінчать ся передчасним ликованєм Смерти, що насміхасть ся над Христом вмираючим на хресті (ст. 265). Не успіла вона одначе докінчити своїх перехвалок, як голос Христа залунав у гесні, і від нього задрожали її основи. При словах Христа: „Отче, в руки твої передаю дух мій“, встали мерці в гробів, а ангели спустились в неба і йдучи перед лицем Спаса голосили: „Начальники, відчиняйте двері, щоби ввійшов цар слави“. ...Горе Ада і його падьваня зображені знов так же картинно, як і попередні моменти (ст. 266). Кінчить ся падьканє Ада його покаянем, в яким він признав богочоловічність Христа і його силу як Спаса, якому на стрічу він (Ад) вийде із всіми мертвими в день посліднього суда. Після сего плачу проповідник звертаєть ся до слухачів з зазивом: „Прийдіть же нині, братя, і вислухайте о силі твору Христа Господа нашого, як він побідив могучих і як розбив диявола і смерть хрестом...“ (ст. 267). По сім зазиві написано, хто коли і де списав сей твір, з інтересним закінченєм: „І я

нікчемний грішник, що списав се, прошу всякого, хто се читати стане, і благаю його помолитись за мене і просити Христа, щоб простив мені мої прогрішеня. Я прошу Христа Бога нашого по благодости і милосердю помилувати того, хто писав і просив написати, і того хто читав і скавав аминь”.

Коли порівнати сей уривок, впрочім дуже повний, з одноділним змістом, з Євангелієм Никодима, Словом о збуреню пекла та іконографією Сходжене Ісуса у Ад, то переконаємось, що ся гомілія один з лучших і живійших пам'ятників в циклі оповідань про спасене людства.

І. Свенціцький.

В. Н. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра. XX. (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. 1911, кн. 4, ст. 39—66).

Отсим розділом кінчить проф. Перетц свої цінні замітки та нові матеріали до історії польського й руських театрів. Тут задержуєть ся автор на звичаю колядовання в Великорусї та на Україні в звязи в Польщю і друкує рідванї і великодні гумористичні вірші-орачії нищих, що виголошували їх, ходячи за прожитком, опубліковані мною в 1910 р. в ХСVІ т. „Записок“. Збірник, в якого опубліковані тексти відносить проф. Перетц до 30—40 рр. 18 в., не на початок або й кінець 17 в., як я пішов за дром Свенціцьким. А дальше пише заслужений дослідник української літератури: „Далѣ, г. Вознякъ на стр. 120—123 предлагаєть рядъ поправокъ къ чтенію д-ра Франка и моему. За чтенія д-ра Франка я не стою; мои мнѣ кажутся болѣе удобопріємлемыми, съ чѣмъ, повидимому, соглашается и г. Вознякъ. Чтенія же, которыми г. Вознякъ предлагаєть замѣнить мои — отчасти предложены мною по догадкѣ, отчасти объясняются выпаденіємъ надстрочныхъ буквъ при печатаніи (напр., р. ѿ, у меня — только ѡ); часть разногласій, что справедливо замѣчено г. Вознякомъ — явилась вслѣдствіе того, что при корректурѣ я не имѣлъ подъ руками оригинала. Но при всемъ томъ — кое что въ поправкахъ г. Возняка кажется мнѣ сомнительнымъ и основаннымъ на непривычкѣ къ чтенію старой украинской скорописи. Такія разногласія въ чтеніи отдѣльныхъ словъ, главнымъ образомъ по причинѣ послѣдняго рода, читатель вайдеть и въ надаваемыхъ мною „виршахъ нищенскихъ“, гдѣ я никоимъ образомъ не могу, напримѣръ, согласиться съ такими чтеніями г. Возняка, какъ: „ку(р)ка“ я читаю „ку^кка“ (= кітка) въ № 1-мъ; „ви(ж)ками“ — я читаю „ву^жками“, ib.; „в ѡгню“ — я читаю „ви^нной“ (зі мною); „тоє(й) ковѣбаси“ — я читаю „тоє ковѣбасу“, ib.; или въ № 3-мъ „не бродѣмо“, я читаю „набродѣмо“; „кучати“ — я читаю „кѣсати“; въ № 4-мъ „пошлюблю“ я читаю „бо

шлюблю^а; „шбмурова(н)ны^а — я читаю „шбми[ло]ва^аное“ (sic!); или въ № 5-мъ: „шзмишъ сюти“ — я читаю „шзмижъ по ти“ и т. д. Такиимъ образомъ, можно, судя по моимъ личнымъ впечатлѣніямъ отъ чтенія рукописи — считать спорными не мало мѣстъ стихъ интересныхъ виршъ^а. З уваги, що текстъ виршъ представляе собою цікаві дані до історії нашої мови та що я в противникомъ слівъ „і т. д.“ без докладного вичислення, додаю до того уступу проф. Перетца кілька заміток. Поперед усього рішучо обстоюю при поправкахъ у текстахъ, опублікованихъ проф. Перетцомъ до часу друку моїхъ заміток. Про текст діяльогу мав я нагоду говорити в CVII томі „Записокъ“, а тут справляю і свої похибки і проф. Перетца в дальшихъ текстів. Що „ку(р)ка“ зам. „кутка“ в переоченою друкарською-нежибкою, докавом того лекція у моїмъ тексті „Ш какъ ку(т) ю(р)чить“, де відрізнені обі букви (Извѣстія, стор. 57, стр. 193 в гори, ноя відбитка стор. 15, стр. 4 в долу). З мові невваги чи й в трудности відчитання має бути: зам. „кучати“ — „кусати“ (стор. 13, стр. 3 в долу), зам. „пошлюблю“ — „Бо шлюблю“ (стор. 94, стр. 6 в долу). За то проф. Перетц згодить ся на лекцію „ви^аками“ не „ву^аками“, „в^ацяю“ не „ви^аной“, „то^а ковѣбаси“ не „то^а ковѣбасу“ (!), „шбмурова^аны“ не „шбми[ло]ва^аное“ (sic), бо такъ стоить у рукописи та відповідае логічному змістови тексту. З вичисленихъ похибокъ проф. Перетцомъ лишають ся дві: „не бродѣмо“ справляю проф. Перетц на „на-бродѣмо“, а „шзмишъ сюти“ на „шзмижъ по ти“. Перше слово приходить у такій звязи:

Сѣде^а кричитьъ: Панове, по човенъ ходѣмо, а по шию в то^а кващѣ
 вже не бродѣмо.

Протиставне а домагасть ся перечення. В рукописи на місці е стоить рішучо невправна буква, на всякій спосібъ далеко скорше е ніж а. Остатне завестіоноване слово ввяте в початку сеї вирші:

Грицю, брате мо^а мыли^а, ча^а и на^а на влови,

Сѣзмишъ (інкримінований склад) ти и в мѣшо^а житной полови.

Друкуючи сей уривок в „Отчетъ о занятіяхъ во время заграничной командировки въ лѣтнее вакаціонное время 1907 г.“ в 12 кн. кнѣвськихъ „Университетскихъ Извѣстій“ (ст. 20—21) віддавав проф. Перетц початокъ другого вирша „Сѣзмишъ по ти“, а догадував ся о можности читання і „шзмишъ ко ти“¹⁾. Інкримінований склад найправдоподібнійшій „ко“, а в рівнимъ правон, як „но“, можна читати й „сю“. Поза тимъ тексти проф. Перетца та мій різнять ся іще ось у чім:

¹⁾ В „Извѣстіяхъ“ має бути на стор. 21, стр. 7 в гори зам. „прибѣгъ“ — „при бѣгъ“, стр. 12 зам. „перѣпѣчкою“ — „перѣпѣчкою“, стр. 18 зам. „звѣшевѣ“ — „звѣшовѣ“, стр. 19 зам. „пасхъ“ — „пасхъ“, стр. 22 зам. „перѣпѣчкѣ“ — „перѣпѣчкѣ“.

- стор. 52 стр. 8 в гори має бути „горячие“, не „и горячие“.
- „ 9 „ „ „и ковбаси“, не само „ковбаси“.
- „ 53 „ 17 в гори „повѣмь бѣчу¹⁾ мое^к вродѣ“ виповнює проф. ви-
[точковане мною (ст. 12 стр. 4 в долу) тяжке
[до відчитання місце.
- „ 54 „ 15 „ має бути „почала на^к та^к кваша“ не „начала на^к
[та кваша“.
- „ 18 „ „ш^к квашѣ“ не „ш^к квашѣ“.
- „ 21 „ „ш^к кума“ не „ш^к кума“.
- „ 26 „ „ш^к ва^к“ не „ш^к ва^к“.
- „ 55 „ 15 „ „спотикалемъся“ не „споткалемъ ся“.
- „ 58 „ 14 „ „при бѣгѣ“ не „прибѣгѣ“²⁾.
- „ 60 „ 8 „ (моя відбитка, стор. 27, стр. 13 в долу) вірнійша
лекція проф. Перетца „шелюга“ не „шелюга“.
- „ 13 „ (в мене 8 в долу) найскорше „Та^к“, менше
правдоподібно „та^к“, не можливо „та^к“.
- „ 17 „ має бути „мѣсимо“ не „мѣсѣмо“.
- „ 61 „ 11 „ „на щастѣ вбротѣ“ не „нещастѣ вб-
ротѣ“.

В закінченню друкує проф. Перетц аналогічні до українських дві вірші, що поветали на великоруськім ґрунті. *М. Возняк.*

И. И. Огієнко — Изданія Неба Новаго Іоанникія Галятовскаго. Изъ исторіи старопечатныхъ книгъ (в журналу „Искусство“), Київ, 1912, 4^о, ст. 67+(3).

И. И. Огієнко — Отраженіе въ литературѣ „Неба новаго“ Іоанникія Галятовскаго, южно-русскаго проповѣдника XVII в., Воронеж, 1912, ст. 26.

Як у розвідці „Изданія „Ключа Разумія“ Іоанникія Галятовскаго, южно-русскаго проповѣдника XVII в.“ обробив д. Огієнко зверхню історію замітного підручника свого часу для українських проповідників, так у першій із виписаних у горі розвідок розглядає автор зверхню історію другої книжки Галятовського „Неба Нового“. Істнуванне згадуваного доси бібліографами й істориками літератури чернігівського видання із 1677 р. робить автор дуже сумнівним. „Таким способом, каже автор, згадуване доси в нашій літературі чернігівське видання „Неба Нового“ 1677 року правдоподібно не естувало. Принайменше всі наші

¹⁾ В рукописи „бѣчу“, правдоподібно г зам. ч.

²⁾ Що так, вказує уже число складів:

аж при бѣгѣ жадной ѣже не засталежъ, (13)

ходьчи по цми^ктарѣ, тилко васви^кталемъ (13).

старання винайти се видання не вінчали ся успіхом^а. За то на думку автора були два львівські видання, не одно, як доси подавали, хоч оба видання віднесені до того самого року, а навіть дня — 12 грудня 1665 р. „І завдяки тому, що титулова картка обох видань одна й та сама та зівсім однакова, тих видань не розділювали та доси вважають одним першим виданням^а. Тому, що книжка Галятовського мала великий попит, зараз за першим виданням приступлено до другого. Тож складали друге видання просто з першого видання друкованого примірника тим самим письмом, ужили тої самої заголовної картки, заставок і ініціалів першого видання, складали книжку стрічка в стрічку в оригіналу та старали ся, щоби склад був можливо зівсім однаковим зі складом першого видання. І коли приглянути ся докладнійше, можна запримітити, що тут є до діла з двома виданнями, що ріжницї в них обох ідуть від першої сторони до останньої. І так видно на кожній сторонї одного й другого видання ріжницї в ортографії, часто стрічки не згоджують ся, а й в серединї в змісті є незначні відміни. Третє чудо на к. 102 (вратованне утопленого Оватава) й четверте тамже (будова монастиря Ватопет) від Іверського образу Божої Матери не надавали ся своїм змістом до того відділу, де їх умістив автор, і в другім виданню уміщені вони в иншій більше відповідній відділі. Крім того є в другім виданню невеличкі додатки до трьох чуд, що діяли ся над якимсь еромонахом Йоаннієм, а сі додатки пояснюють значінне даних чуд. Вкінці в другім виданню є шість зівсім нових чуд, яких нема в першій виданню, так, що змінив ся і обєм книжки; перше видання має 140 карток (вглядно 1+5+1+1+140) з 451 чудом, друге 144 карток (вглядно 1+5+1+1+144) з 457 чудами.

Тверджене д. Огієнка є на разї гіпотезою, з якою тяжко згодити ся. Здасть ся, тут маєть ся до діла з коректурними картками, а потребу коректур могло викликати бажанне прим. примістити чуда на своїм місці; вони могли бути вислідом обставин, спричинених друкарнею. А може під другим виданням треба видіти тільки текст, зрєвідований в часї друку автором? Межи нашими стародруками видань із коректурними картками є значне число. Відбитка з кївського артистичного журналу „Искусство“ зроблена дуже гарно та прикрашена прегарними зніжками з „Ключа Разумїня“ і „Неба Нового“.

В другій брошурі, відбитї в воронїжських „Филологических Записокъ“, застановлюєть ся автор над нитаннем, який слід полишило „Небо Новое“ як у народній, так і письменній півнійшій літературі. Ширили ся оповідання „Неба Нового“ межи народом через проповідників, через безпосереднє читанне друкованої книжки та в відписах і через мандрівних школярїв. Оповідання про Богородицю з „Неба Но-

вого" послужили одним зі жерел таких оповідань серед народу, одно з оповідань відбило ся навіть на колядці, записаній о. М. Зубрицьким, і звівній пісні до Почаївської Богородиці „Пасли пастирі вівці на горі“ (до річи кажучи, се не народній твір, а книжного походження). Оповідання про напад Половців 1096 року на Київ і 1097 р. на Галичину стало жерелом оповідань про шолудивого Буняка. „Небо Новое“ вплинуло на пересадження оповідання про Геновефу на український ґрунт, як і иншого німецького сюжету про маляра і чорта. Розширене на Україні оповідання про гордого царя Аггея можливо також поширило ся через ту книжку, як і деякі вірування про суд по смерті, про невмирання побожного чоловіка без сповіди, про кару за ложну присягу. З „Неба Нового“ ввійшло кілька оповідань у белетристичну часть „Синодика“, декілька оповідань до збірника чуд Богородиці „Звѣзда Пресвѣтлая“ та до декількох рукописних творів. Колиж додати до того вплив „Неба Нового“ на розширення апокрифів, оповідань про позагробове жите і чортів, покажетъ ся, що книжка Галайтовського мала велике історично-літературне значіння для України. А авторови належить ся подяка від заінтересованих дослідями над нашою літературою за обі гарні і совісні праці.

М. Возняк.

Памяти Н. В. Гоголя. Сборникъ рѣчей и статей, изданный Императорскимъ Университетомъ Св. Владимира, К., 1911, ст. IV+169.

На збірник сей зложили ся реферати читані професорами Київського університету під час обходу університетом в р. 1909 столітньої річницї народження. В першій відділі маємо статі проф. А. Лободи, Грани живни Н. В. Гоголя (ст. 1—15), — нарис біографічного характеру, І. Шаровольського, Гоголь среди великихъ юмористовъ новаго времени (16—26) — історично-порівнючий нарис, В. Малинина, Задачи художественнаго творчества Н. В. Гоголя (27—35) — статя знайомить в поглядами самого письменника на сі завдання, І. Сикорського, Психологическое направление художественнаго творчества Гоголя (37—48), — автор доводить, що „всі твори Гоголя становлять не лиш плід художнього чуття, а й свідомої психологічної умисности“; в другім відділі маємо статю А. Назаревського, Гоголь и искусство (49—90), котрий вясняє погляди Гоголя на штуку і її завдання, І. Каманіна, Нѣсколько словъ объ исторической драмѣ Н. В. Гоголя (91—98), котрий на підставі зібраних Кулішев заміток Гоголя переказує зміст його драми в історії України, написаної ним і спаленої, та Вол. Ровова, Традиционные типы малорусскаго театра XVII—XVIII вв. и юношескія повѣсти Н. В. Гоголя (99—169), котрий вясняє цікаву подібність між

багатьма лицедіями творів Гоголя, особливо його парубочьких часів, до традиційних персонажів української драми XVII—XVIII віків.

Ця стаття — найбільша в цілім збірнику — являєть ся й найбільш цікавою та оригінальною. Спеціально для історика української літератури має вона свій інтерес. По ній слідує стаття Назаревського. Решта — коротенькі реферати, котрі не представляють із себе нічого особливого і по-за звичайною „літературністю“ зовсім безбарвні.

В. Дорошенко.

Сборникъ, изданный Императорскимъ Новороссійскимъ университетомъ по случаю столѣтія со дня рожденія Н. В. Гоголя, Одеса, 1909, ст. 126, ціна 85 коп.

На сей збірнику вложив ся ряд ювілейних промов професорів одеського унів.: о. А. Клигина, Слово предъ панихидою (7—12), В. Мочульського, Что завѣщаль Гоголь созданной имъ натуральной школѣ (13—23), С. Вишинського, Н. В. Гоголь въ исторіи русскаго общественнаго самосознанія (24—36), його ж, Гоголь и русская литература (48—58) і В. Лазурського, Великій меланхоликъ (37—47), а також С. Шелухина, Гоголь и малорусское общество (59—98 і окремо, Одеса, 1909, ст. 42), В. Данилова, Вліяніе бытовой и литературной среды на „Вечера на хуторѣ близь Диканьки“ (ст. 99—120 і окремо, Одеса, 1909, ст. 22) і Х. Ящуржинського, Нравственно-общественные идеалы Гоголя (ст. 121—125).

З поміж коротеньких і маловартних професорських промов користо виділяють ся більш змістовні праці дд. Шелухина та Данилова, котрі дають нам ряд інтересних фактів і думок.

Промова д. Шелухина складаєть ся з двох частий. В першій він докажує, що через культурне збідненне укр. народу завдяки денационалізації його вищих клас (зпольщенню, а потім змосковщенню) відношенне сусідів-москалів до українців і їх культури було заперечне й зневажливе і що лише від Гоголя почала ся зміна на ліпше, коли Великоруси побачили, яких генії може давати Україна. В другій переходить до самого Гоголя, до його відношення до українства, оправдуючи його писанне російською мовою, та вкажує вкінці на значінне писань Гоголя для українства, на конечний вплив їх на розбудженне укр. свідомости серед рос. Українців.

Згоджуючи ся в другою частиною промови д. Шелухина, ми не можемо про те пристати на провідну думку першої. Автор тут на наш погляд переборщив. Але як би там ні було стаття його читаєть ся і в сій часті з інтересом, бо автор не скупив ся на ілюстрації свої думки. Ще цінніша стаття д. Данилова, в котрій автор поставив собі

таке завдання: підійти до Вечорів на хуторі в двох сторін — впливу осередку, який виховав Гоголя, і особистих літературних відносин письменника. Більшу увагу звернув автор як раз на другий вплив — Свініна Ореста Сомова. Зауважимо ще, що виясненні відношення Гоголя до народу (не до поміщиків) зовсім слушне і ці сторінки праці д. Данилова ми охоче радимо перечитати всім історикам літератури à la д. Єфремов.

В. Дорошенко.

М. Возняк — Проф. Ягіч про українську фільольогію. („Неділя“ 1912, чч. 1—6). Автор подає коротенький нарис укр. фільольогії на підставі виданої Спб. Академією Наук праці В. Ягіча, *Исторія Славянскої філології* Спб. 1910. *В. Д.*

Проф. В. Н. Перетць — Новые труды по источниковеденію древне-русской литературы и палеографіи. XI—XXXII. („Университетскія Извѣстія“, київські, 1910 р., №№ 2, 9; 1911 р., №№ 11—12). Це — продовжене розпочатого ще в 1909 р. систематичного огляду відомостей про пам'ятки старої української, білоруської і російської літератури і мови, про початок якого була вже згадка в т. ХСVI „Записок Наук. Тов. ім. Шевч.“ Проф. В. Н. Перетць, як і давнійше, систематично переглядає нові описи архівів, музеїв та бібліотек, їх каталогів, справозданя, виданя текстів і т. п., зазначаючи все, що тільки заслугоє в них на увагу для історика літератури і мови, робить свої критичні замітки і поясненя, своєю власну оцінку переглянутих видань, часом подає навіть витяги та цілі уступи з цікавих текстів, вартих уваги занисей і приписок на стародавніх рукописах та книгах і т. п. В „Приложеніях“ (№ 12 за 1911 р.) поданий текст книги „Руєв“ з рукопису Новгородського Софійського собора (збір Спб. Духовної Академії, № 82 — по опису Д. Абрамовича), рівнобіжно порівняний з текстом Острожської біблії 1581. Сей текст був вже надрукований в ювілейнім збірнику в честь проф. А. І. Соболевського, але збірник з невідомих причин ще досі не побачив світа. Огляди проф. В. Н. Перетця безперечно будуть дуже користні і позиточні для всіх, хто працює над історією старої літератури і мови. *О. Н.*

Вол. Дорошенко — Огляд новітших розвідок і видань по історії української літератури XVI—XVIII вв. („Наша Школа“ 1911, кн. I, ст. 23—42). Зміст: Розвідки і виданя загального характеру; діячі кінця XVI і початку XVII ст.; кінець XVII—XVIII вв.; драматична література; вірші; думи і пісні. *М. Ф.*

Ө. П. Сушицкій — Киевскіе списки „Бесѣды трехъ святителей“ („Университетскія Извѣстія“, київські, 1911 р., № 4,

ст. 1—39). Автор, побіжно переглянувши наукову літературу, присвячену сьому відомому новозавітному апокріфови, подає три нових тексти його, віднайдені в київських бібліотеках, з своїми увагами та характеристикою сих текстів. Порівняне з опублікованими давніше приводить автора до висновку, котрий вже перед тим зробив проф. Архангельський, про неможливість ще усталити редакції списків „Бесіди“, а також до свого власного, нового, — про існуванє кількох груп однородних, рівнобіжно та майже одночасно ідучих списків, широко розповсюджених на просторах і віддалених одна від одної територіях, як — Київ, північно-східна Русь, Галичина та Волинь. Один з текстів, поданих автором, — безумовно українського походження, хоч і не має занадто різко означених примет українзації його церковно-славянської мови.

С. И. Масловъ — „Слова постническія“ Исаака Сирина по рукописи, принадлежащей библиотекѣ Университета св. Владимира („Университетскія Извѣстія“, київські, 1910 р., № 11, ст. 1—15, 1912 р., № 3, ст. I—XLI+17—28). Текст рукопису, являючи ся, по думці автора, одним з найстарших списків „Слів постнических“, безпосереднього значія для історії старого українсько-руського письменства не має. По особливостям своєї правописи і мови київський відривок — „представляє типовий пам'ятник середньо-болгарського письменства кінця XIII—XIV ст.“ Автор подає текст по рукопису бібліотеки Київського Університета з означенєм відмін інших текстів (в № 11 за 1910 р.) та додає грецький текст, з котрого робили ся славянські переклади, після виданя Никифора *Θεογονιστᾶ*, 1770 р. (в № 3 за 1912 р., ст. 17—28).

Шевченко С. Ф. — Кирилловскія рукописи Дрезденської Публичной бібліотеки („Университетскія Извѣстія“ київські, 1911 р., № 6, ст. 1—13). Докладний опис шести рукописів (більше не знайшло ся писаних кириловським письмом) Дрезденської Публ. Бібліотеки. Дві з їх можуть мати де-який інтерес і для історика старої української мови та літератури.

В. И. Масловъ — Литературная дѣятельность К. Ѳ. Рылѣва („Университетскія Извѣстія“, київські, 1911 р. №№ 1, 2, 6, 9, 11; 1912 р. №№ 1 і 2). Цікава і солідна праця про автора „Богдана Хмельницкаго“, „Наливайка“, „Войнаровскаго“, „Бѣгства Мазепы“, „Смерти Чигиринскаго старосты“ і т. п. *О. Н.*

М. Лозинський — Маркіян Пашкевич (Рада 1911, ч. 239). Ювілейна силуетка письменника та огляд його заслуг для відродження нашого народу в Галичині з нагоди столітних роковин народження. *В. Д.*

Stulecie urodzin ks. Markiana Szaszkiewicza (Gazeta polska. Чернівці 1911, ч. 90). Тепло написана стаття про обходи Шашкевича та про його житє і заслуги. Стаття кінчить ся закидом, що Поляки не брали участи в святкованю — а прецінь Шашкевич „był.. duchem, wiodącym ku odrodzeniu, więc i z strony naszej zasłużył na szacunek“. *З. К.*

О. О. Марковъ — Къ исторіи „Русалки Дністровой“ (Вѣстникъ „Народнаго Дома“. Льв. 1911, ч. 4). Чотири документи, в яких три дотикають „Русалки Дністровой“ безпосередню (нариси реляцій цензора й ректора В. Левицького до митр. Консистоїї про слѣдство в дух. семинарії в справі виданя „Р. Дн.“). *І. К.*

М. Возняк — В пошукуваню за портретом Шашкевича (Неділя, 1911, ч. 33), його-ж — Слїдами Маркіяна (ibid. 45). В першій замітці автор звертає увагу з огляду на брак портрету Маркіяна на ті літературні дані, які можуть повнайомити нас з рисами облича поета. В другій знайомить зі змістом „Галичанки“, альманахом плянованим на рік 1843.

М. Возняк — Недрукована автобіографія Володирира Шашкевича (Неділя, 1911, ч. 34—36 і окремо: Львів, 1911, ст. 3—29). З архіву львівської „Просвіти“ друкує автор автобіографію Маркіянового сина, яку написав той на жадане Ом. Огоновського для його Історії літератури. Хоч Огоновський використав її в 2-м томі сеї Історії, проте д. Возняк уважав потрібним подати автентичний текст, котрий будь-що-будь становить поважний документ для історії нашої літератури і культури. *В. Д.*

Dr. Wladimir Kuschnir — Das Schevtschenkojubilaum (Ukrainische Rundschau 1911, ч. 2, ст. 33—36). Заслуги Шевченка для українського народу і становище Москалів і Поляків.

Obchody na cześć Szewczenki (Gazeta Polska. Чернівці 1911, ч. 23). З нагоди ювілейного концерту, уладженого 19 червня 1911 р. черновецькими товариствами в память Шевченка, говорить ся досить докладно про Шевченка, його ювілей і ювілейні обходи. *З. К.*

Н. Д. Чечулинъ — Л. Глїбов, Байки, Кієвъ 1910 (Журн. Мин. Нар. Пр. 1911, кн. 3, ст. 178—199 і окремо: „Малорусскія басни Л. И. Глїбова“, Спб. 1911, ст. 24). В широкій критичній статі виказує д. Чечулин позички Глїбова у Крилова, роблячи при сїм сувору догану Українцям за те, що їм, моляв, і говорити не можна про таке позичання. Зїдливиий тон д. Чечулина тут ні до чого і ображати ся йому на українців зовсім нема чого, Даремно від сердить ся і парикає. Ніхто

в Українців не криється в тим, що Глібов брав сюжети у Крилова, або й просто перекладав його байки. Оригінальність Глібова — в українізації цих сюжетів, в гарнім перекладі, котрі роблять його байки стільки-ж суто-українськими, скільки байки Крилова — щироросійськї. Зрештою й Крилов позичав і наслідував, так що амбіція д. Чечуліна ще більш не до речі.

Ан. Василько — Російська критика і українське письменство (Світло р. II (1911—1912), кн. 4, ст. 3—15). З нагоди 50-літніх роковин смерті Добролюбова спинається д. Василько в своїй статі над відношенням його до укр. літератури, торкаючи ся до речі й поглядів на сю справу Чернишевського.

С. Дорош — Памяти М. Добролюбова (Рада 1911, ч. 260). Подавши характеристику видатного російського публіциста й критика як письменника, автор в другій частині свого фелетону оглядає відносини його до українства взагалі і Шевченка в окрема.

Др. О. Михалевич — Спомини про Петра Івановича (Байду) Ніщинського (Неділя 1911, ч. 13). Спомини про Ніщинського на схилку віку.

Ю. Романчук — Деякі споминки про Александру Кулішеву (Неділя 1911, ч. 33—34). Автор публікує в своїм замітках листи до нього покійної письменниці в рр. 1907—1910.

Останні дні Олександри Кулішевої (Ганни Барвінок) (Рада 1911, ч. 181). Статя писана на підставі відомостей поданих одним із близьких свідків останніх днів покійної письменниці і знайомить в невідрадним, повним суму становищем її перед смертю.

С. Бфремов — Пропаша сила (Рада 1911, ч. 164). З нагоди 40-літніх роковин смерті Свидницького спинається д. Бфремов на талановитій його хроніці „Люборацькї“, користаючи з неї і для характеристики самого автора і обставин його життя, про котрі також нагадує читачам.

С. Бфремов — Марко Кропивницький (Рада 1911, ч. 81). З нагоди перших роковин смерті драматурга автор спинається на його значінню і заслугах для укр. театру і драматичної літератури.

С. Бфремов — На рідні могили (Рада 1911, ч. 270). Автор знайомить нас з перепискою Павла Грабовського з російським поетом П. Якубовичем (П. Я.).

Гр. Шерстюк — Борис Грінченко і українська школа (Світло, р. I (1910—1911), кн. 1, ст. 9—14). — Д. Пісочинець —

Вчителювання Бориса Грінченка (ibid. кн. 5, ст. 31—46). Перша стаття загальніша, бо говорить не лиш про працю Грінченка, як учителя, але й про його думки про народню освіту і народню школу, висловлені в його писаннях, — друга оповідає виключно про учителювання Грінченка і відношення до нього його учеників на підставі листів їх до Грінченка та споминів про нього. Стаття д. Пісочиця вийшла і окремою відбиткою.

Ів. Спілка — На початку учителювання (Світло, р. I (1910—11), кн. 3, ст. 39—44). Автор — один із близьких товаришів і співпрацьовників В. Грінченка — ділить ся з читачами своїми споминами про молоді літа покійного, коли він починав учителювати.

О. Пчілка — Умови Грінченкової праці (Рідний Край 1911, ч. 7, ст. 2—15). Дуже цікава стаття, котра докладно малює ті умови, в яких доводило ся працювати Грінченкови. До історії цензури на Україні стаття становить цінний знадібок.

Гр. Сьогобочній — На роковини (Світло р. I (1910—11), кн. 8, ст. 15—25). Автор подає ряд листів до нього Грінченка, котрі докидають дещо до біографії покійного письменника.

С. Єфремов — Пам'яті Бориса Грінченка (Рада 1911, ч. 91). З нагоди роковин смерті подає д. Єфремов в ширшій фелетоні характеристику покійного письменника.

Ф. Тусін — На дружню могилу (Рада 1911, ч. 259). Автор ділить ся з читачами своїми згадками про Грицька Шерстюка над його свіжою могилкою.

А. Василько — Трохим Зіньківський (Рада 1911, чч. 128 і 165). В першій фелетоні автор спинаєть ся на біографії Зіньківського, а в другій знайомить з його громадським світоглядом та писаннями.

М. Данько — Символізм в творах М Яцкова (Діло 1912, ч. 5). Спинивши ся спочатку на понятю символізма автор далі переходить до Яцкова, спинаючи ся коротенько на кількох його оповіданнях, головню „Вілі вівиці“ й „Дівчина на чорнім коні“. Про творчість письменника д. Данько високої гадки.

М. Вороний — В путах брехні (Рада 1911, ч. 143, 145 і 146). В широкім критичнім нарисі автор докладно розглядає псу Вичиченка „Брехня“.

М. Вороний — Лірика краси і смерті (Рада 1911, ч. 82). Фелетон д. Вороного присвячений новій збірці поезій д. Гр. Чупринки.

„Сон-Трава“. Автор високо ставить Чупринку як поета, вважаючи його незвичайно оригінальним.

С. Черкасенко — Писання Архіна Тесленка (Рада 1911, чч. 170 і 171). З нагоди передчасної смерті Тесленка подав д. Черкасенко огляд його літературного доробку, зауважуючи, що в особі Тесленка загинув для української літератури талант великої сили.

З. Шевченко — Українська література в Росії (Рада 1911, ч. 88, 162, 235). За „Книжною Лѣтописью“ знайомить нас д. Шевченко в укр. книжковою продукцією в Росії за січень-вересень 1911 р. *В. Д.*

Модест Левицький — Український театр (Кам'яніри 1911, ч. 10, ст. 8—9). По загальних увагах про український театр „Руської Бесіди“ у Львові спеціальні замітки про співучі сили. *З. К.*

Ежегодникъ колеґіи Павла Галагана. Годъ 15-ий. Київ 1911, ст. 98+14+54+9. Годъ 16-ий. Київ 1912, ст. 79+126+26+48. Крім офіційального відділу, в якому містять ся справоздана колеґії і декілька наукових статей, маємо в тих двох річниках одну працю передовсім важну для нас: біографічний нарис про П. І. Житецького (1836—1911), написаний одним з бувших учеників колеґії.

Вѣстникъ харьковскаго историко-филологическаго общества. Випускъ І. Харків 1911, ст. 86. Крім своїх збірників (яких число дійшло до 20-ти томів), рішило іст. філ. товариство при харківськїм університеті видавати річно 4 випуски „Вѣстника...“, в якому мають друкувати ся всі менші статі, замітки та справоздана з діяльності товариства. З праць першого випуска заслугують на головну увагу передовсім праці М. Ф. Сумцова: 1) Харьковь и Шевченко (тут займаєть ся автор питаннями: про літературні та особисті стосунки Шевченка з Харковом, про впливи харківської провінції на його творчість, про відносини харківських земляків до поета); 2) Последнее стихотворение Т. Г. Шевченка; 3) Дубы Т. Г. Шевченка; 4) П. И. Житецкий; 5) И. Е. Мандельштамъ; 6) Т. М. Пархоменко; 7) Новости по истории украинскаго искусства. Д. І. Багадій подає замітку: Костомаровскіе дни въ Воронежѣ (27—29 марта 1911 р.), а Серг. Соловьев статейку ширшого змісту п. з. Новая Сорбонна. *М. Ф.*

Етноґрафія.

Verzeichnis der Märchentypen mit Hülfe von Fachgenossen ausgearbeitet von Antti Aarne (FF Communications, N. 3). Helsinki, 1910. Ст. X+66, 8°.

Величезний розріст фольклору, який бачимо перед собою, наганяє неодному фольклористови страху, що буде дальше з сею наукою, коли

вже тепер одиниці трудно опанувати нагромажені матеріали свого власного народу, а ученому треба знати не лише свій фольклор, але й чужих народів, щоби дійти до ґрунтовних вислідів у студіях, які одиноко можна опирати на порівнюючий методі. Головною перешкодою у таких студіях був доси не лише поліглотизм друкованих матеріалів, який лиш дуже нечисленні одиниці могли побороти, але ще більше збірки рукописних матеріалів, переховуваних в однім примірнику, в однім місці і недоступних тай невідомих комубудь. А до якої сили можуть вrostи такі збірки, видно хочби з того, що один німецький учитель гімназії, др. Р. Восідло, при помочи 700 своїх кореспондентів, зібрав близько мільон записів, з того майже половину пісень. Другий знов такий фольклорист, естонський пастор др. Яків Гурт, зібрав при помочи близько 1000 кореспондентів понад 100.000 сторін фольклорних записів. Аби сей матеріал використати, на те треба цілого ряду літ, а неодному ученому придало би ся вже тепер дещо звідти мати. Для улекшення отже праці ученим, за ініціативою фінських і скандинавських фольклористів, засновано 1907 р. інтернаціональний союз фольклористів, званий коротко „FF“ (від навв: Folklore Fellows, Folkloristischer Forscherbund, Fédération des Folkloristes), який поставив собі за задачу улекшити доступ до всяких матеріалів, видавати систематичні і одностайні їх каталоги, видавати матеріали в легко доступній мові або бодай зі змістами у такій мові, посередничити в вишукуваню, переписуваню та перекладаню потрібних комусь тем і т. д. Для того стараєть ся союз у кождім краю і у кожного народу спонукати заложене місцевої організації або бодай представительство, що входили би в склад союзу і були посередниками між ним і тим ученим, якому треба було би матеріалів. У нас на разі є лише представительство, до якого входить зі Львова підписаний, в Черновець др. З. Кузеля, а в російської України доси ніхто.

Союз почав уже видавати свій орган п. н. „Folklore Fellows Communications“, якого доси вийшло сім випусків, а дальші друкують ся і вже в них є навіть окремі відбитки. Два перші випуски інформують про данські фольклорні збірки. Третій містить працю фінського ученого А. Арне, якої наголовок поданий висше. Автор стараєть ся тут на підставі рукописних фінських вібірок (в яких число оповідань доходить до 30.000) та відомих вібірок С. Ґрундтвіґа і братів Ґрівіз уложити систематичний каталог народніх оповідань, поовначуваних цифрами, відповідно до яких укладаєть би каталоги поодиноких народів, черев що дуже легко кождому булоб віднайти потрібний йому тип оповіданя. Кождий тип крім числа має ще й свою назву, в якій найчастійше переданий короткий зміст оповіданя. Увесь матеріал поділений на три головні групи (байки, казки, анекдоти) в ріжних відділах. Напр. до другої групи крім звичайних

казок (Zaubermärchen) входять також легенди, новелі і казки про дурного чорта. Розуміть ся, що в часом можуть у сїм катальозі поваходити ріжні зміни і прийдуть численні доповненя, але головна основа його полишить ся все таки і буде дуже добре служити для всякої орієнтації.

На звір сього катальога типового підуть дальші спеціальні. І так уже в ч. 5 „FF“ владив сей сам автор катальог фінських оповідань п. н. „Finnische Märchenvarianten. Verzeichnis der bis 1908 gesammelten Aufzeichnungen ausgearbeitet von Antti Aarne“ (ст. XXXII+168). Ч. 6 „FF“ містить: „Katalog der Märchen der finnländischen Schweden mit Zugrundelegung von Aarnes Verzeichnis der Märchentypen ausgearbeitet von Oskar Hackman“ (ст. VI+38). Ч. 7 подає інформації про дотеперішну діяльність союзу, а ч. 8 приносить знов „Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen und ihrer Varianten von Antti Aarne“ (ст. 18). На дальші випуски заповіджені вже катальоги найвизначніших фольклористів ріжних народів. Між иншим звернув ся союз і до Українців, щоби ладили свої катальоги, але на разі справа стоїть у завішеню через ріжні перешкоди, в першій мірі матеріяльної натури. Можна мати надію, що перешкоди будуть усунені, до чого певно схоче причинити ся й етнографічна комісія Наук. Тов. ім. Шевченка.

Волод. Гнатюк.

Владимиръ Бобровъ — Русскія народныя сказки о животныхъ. Исслѣдованіе. Варшава, 1909, ст. IV+152, 8°.
(Відбитка в „Рус. Фил. Вѣстника“).

Покійний автор подає тут характеристику байки за Яковом Грімом (на підставі його: Reinhart Fuchs, Berlin, 1834), яка до нині не стратила свого значія; описля доповняє її поглядами Л. Тоблера (на підставі праці: Ueber die dichterische Behandlung der Thiere), що були дальшим розвитком теорії Я. Гріма. Не забуває одначе познайомити читачів і в думками противників Я. Гріма, в яких приводить теорії В. Шерера, біографа Гріма (на підставі XII глави його праці: Jacob Grimm, 1885), за якими пішли знов: Росіянин Л. Колмачевскій (у праці: Животный эпосъ на Западѣ и у славянъ, Казань, 1882), Француз Л. Сідр (у праці: Les sources du roman de Rénart) і Фін Карло Крон.

Дальше розбирає автор працю Л. Колмачевського, вложеву в таких чотирьох розділів: 1) Гіпотези про походжене, розвиток і розширенє звиринного епоса. 2) Відносини славянського звиринного епоса до західного. 3) Головні питання ві сфери середновічних поем про звирів. 4) Сатиричний елемент у звириннім епосі. Він полишає на боці 1 і 3—4 розділ, а задержуєть ся докладнійше над другим, що стикаєть ся з його

темою та підносить тут головну помилку Л. Колмачевського, що пішов виключно за міграційною теорією, не вважаючи, що руський ввірипний епос має зовсім відмінний характер не тільки від західно-європейського, але й від полудневого та східного. Для доказу він переводить порівняне між одними й другими оповіданнями та підносить усі різниці між ними, з яких виходить, що руські оповідання (автор опирає ся головню на збірці А. Афанасєва, тому під терміном „руські“ треба тут розуміти великоруські) далеко простійші й натуральніші, як західно-європейські.

Також західно-славянські байки стоять майже виключно під західно-європейським впливом. Л. Колмачевський поділив західні, славянські й руські байки на дев'ять груп: 1) Кража риби. 2) Ловля риби. 3) Лис пориває когута. 4—5) Нерівний поділ жнива і Виратуване чоловіка від хижої ввірюки. 6) Звірі подорожні. 7) Лис судію, або Так світ платить. 8) Вовк дурень. 9) Дрозд. Всі інші байки трактує як такі, що „стоять окремо“ і силкуєть ся й їх якомсь підтягти під одну з наведених груп. В. Бобров поділив натомість байки на 50 мотивів і розбирає всі поодинокі й подрібно. Розумієть ся, що він не вичерпав усіх мотивів, а колиб їх вібрано разом, то показалоб ся, що число спільних мотивів збільшило би ся, але зросло би також число самостійних мотивів. Автор стоїть за самостійністю руських байок, доказуючи, що хоч вони походять зі спільного жерела з західно-європейським епосом, то розвивали ся самостійно і визначають ся такими рисами й мотивами, яких нема ні в західно-європейським, ні славянським звіриним епосі та що доля одних і других оповідань була відмінна і що руські байки переховали ся як не в первісній чистоті, то все таки ліпше, ніж західні. В західних байках видна всюди штучність і повільний розвій, в руських простота і природність; можна би сказати, що руські байки попали під перо записувачів у стані неовзначености і неровнитости.

В однім місци автор зазначаючи факт, що байки не попали до народних лубочних видань московських, поясняє се тим, що буцім то воно „свидѣтельствуєть объ отсутвіи въ народѣ интереса къ этимъ сказаніямъ“ (ст. 35). Тимчасом се треба пояснювати браком інтереса видавців, а не варода, який байки оповідав собі і оповідає далі не менше від інших творів усної словесности.

Увесь матеріал ділить автор у себе на чотири головні групи, в яких приміщує оповідання про окремих звірів: 1) Хижі й дикі звірі (разом 11). 2) Домашні звірі (разом 8). 3) Птиці (разом 8). 4) Насікомці (разом 9). Є ще й маленький додаток про риби. Метода праці автора така: При подаваню оповідань про звірів, наводить він при кождім звірі насамперед спис усіх байок, в яких звір виступає; після того подає подрібний зміст байок у всіх варіантах, при розборі варіантів ви-

казує всі аналогії й ріжницї, їх поетичну вартість, національність, самостійність або запозичене та добре переховане тексту або його попсоване. Чи всі погляди автора можна приймати, се залежить від точки, в якій виходить дослідник фольклору; в кожнім разі праця не зайва і може послужити кождому при дальших дослідах. Вона вказує також наглядно потребу видання корпусу байок, якого доси нема мабуть іще у жадного славянського народа.

Вол. Гнатюк.

С. Н. Чебанъ — Румынскія легенды о Богородицѣ. (Этнограф. Обзорніе, 1911, кн. 3—4, ст. 1—57).

В 1904 р. видала румынська Академія Наук у Букарешті богату збірку богородичних легенд п. н. „Sim. Fl. Marian, Legendele Maicii Domnului“, на які доси не звернено в славянській науці відповідної уваги — очевидно задля малого знання румынської мови — хоч вони мають багато цікавого для славянського фольклору так само, як румынські колядки, на що вказував свого часу пок. А. Веселовський. Румынський фольклор міг би дати багато порівнючого матеріалу особливо для нас Українців, що стикали ся довгі часи і то дуже близько в Румунами, головновж на літературнім поли та що стичність нашого простого народа в румынським продовжуєть ся й тепер на Угорщинї, Буковині й Бесарабії, на що автор не звернув майже ніякої уваги, бо згадка про те, що „в теченіе XVI—XVII вв. между кievскимъ и румынскимъ монашествомъ стояли самыя тѣсныя отношенія“ (ст. 56), або що „многіе изъ галичанъ (!), особливо живущихъ въ Банатѣ, говорятъ на румынскомъ языкѣ, какъ на своемъ родномъ“ (ст. 57) або не говорить зовсім нічого, або інформує фальшиво.

Пишучи свою працю, автор поставив собі за задачу „опредѣлить отношеніе румынскихъ легендъ къ русскимъ“ і „прослѣдить степень отдаленія этихъ легендъ отъ ихъ первоисточниковъ“ (ст. 11), при чім слово „русскій“ він бере так, що під його значіне підтягає також терміни: білоруський та український, хоч білоруських матеріалів не використав зовсім, а цитуючи раз відому збірку М. Федеровського „Lud białoruski na Rusi litewskiej“ (ст. 38), причисляє її матеріали до польського фольклору; також українську літературу використав автор дуже скромно і полишив чомусь на боці зовсім такі річи, як: Ів. Франко, Апокрифи і легенди в укр. рукописів (Памятки, т. II, почасти також т. IV, де надруковано кілька Снів Богородиці), хоч вони могли доставити йому дуже багато матеріалу до порівняня; не згадав зовсім про „Богогласникъ“, хоч його почаївське видане в 1790 р. мусить бути в російських бібліотеках; не знає також доповненя до „Богогласника“ „Угроруських духовних віршів“ (1902) підписаного; поминає колядки і згадує лише

про одну з них, про чудо з пшеницею при втечі Богородиці до Єгипту; цитує натомість деякі рукописні матеріали, хоч дуже скупо, бо самі учительні євангелії могли стати для його теми правдивою копальнею золота, а самих українських рукописів по різних бібліотеках дуже багато; не можна було також поминати „Страстий Христових“, в яких були би внайшли ся деякі паралелі до теми. Один текст страстий, записаний в народ. уст. надрукував я в 30 т. „Етн. Збірника“ (ст. 67—80, ч. 36).

Увесь матеріал розбирає автор у порядку збірки Маріяна, що поділена на такі розділи: 1) Різдво Богородиці (ст. 1—14). 2) Благовіщенє (ст. 14—28). 3) Легенди про Богородицю в звязи з Різдом Христа (ст. 28—73). 4) Утеча Богородиці до Єгипту (ст. 80—98). 5) Богородиця шукає Христа, зловленого Жидами і переданого на муки (ст. 106—302). 6) Успеніє Богородиці (ст. 302—312). 7) Богородиця — спасенє людий (ст. 312—344). В остатніх розділі надруковані лише дві легенди: одна про хлопця, що віддавав хліби Христови на образі (пор. Етногр. Збірник, т. 13, ст. 245), друга про те, як Богородиця виратувала жінку, запродану чортови, знаму між иншим в „Руна Орошеного“ Дм. Ростовського. Про остатню висловлюєть ся автор, що не вважаючи на її популярність у книжній письменности полудневої Руси, в народ вона не перейшла „такъ какъ мы не встрѣчаемъ съ нею ни въ одномъ изъ сборниковъ народныхъ легендъ“ (ст. 47). На се завважаю, що варіант сеї легенди надрукував я як раз недавно між матеріалами в Бачки (Етн. Збірник, т. 30, ст. 82—84, ч. 39).

Перевівши порівнянє легенд автор приходить до таких висновків:

Майже всі північно-руські (великоруські) книжні пам'ятки тримають ся більше або менше візантійських церковних переказів і лише в рідких випадках проявляєть ся в них західний вплив. І народня творчість, підживлювана тою письменністю та скована суворою природою півночи, не посунула ся багато дальше: легенда північного мешканця не визначаєть ся смілістю, не має розмаху фантазії, ані богацтва подробиць. За те ті легенди, прибрані в звучну форму духовних стихів, крізь які пробиваєть ся нерас незвичайно живий образ Богородиці, повний руху і краси (ст. 51).

В українській книжній письменности зазначає автор сильний вплив заходу і малий звязок із церковними переказами. Щож до народньої української богородичної легенди, то богацтвом мотивів, викінченєм і повнотою перевишає вона значно великоруську. В ній мало ліризму, мало тепла, деколи видний у ній відомий український гумор та дещо легкодушне відношенє до релігійних переказів, але за те в ній велике богацтво побутових рисів і народніх вірувань. Вона стоїть близько до за-

хідних жерел, хоч не втягнула в себе усеї різnorodности мотивів літератури, що її підживлювала (ст. 52).

Румунські легенди втягли в себе елементи і західного і східного походження; через те, що в них пробиваєть ся сильна закреска церковних переказів і земного життя Богородиці, вони сходять ся в великоруською легендарною літературою; західні впливи в них мають якийсь випадковий характер, тому стоять румунські легенди ближше до візантійських вірців, як до західних (ст. 53).

Шкода, що автор не подавав короткого змісту всіх легенд збірника, без огляду, чи находив до них паралелі, чи ні, або бодай головних їх мотивів, чим був би причинив ся напевно до дальшого їх студювання. Такий показчик мотивів повинен конечно появи́ти ся, як не деінде, то бодай в „Communications“ FF. В. Гнатюк.

Stanisław Schneider — Król węzów. Studium etnologiczne („Lud“, 1910, кн. I, ст. 17—32).

Автор вазначає вже в титулі, що його праця етнологічна студія і се спонукає нас приглянути ся їй ближше. На меті мав автор обяснити культ ву́жа, що — по його думці — витворив ся в Індії, Вавилоні або Єгипті, звідти за посередництвом Фенікійців дістав ся до Тракії, в Тракії до Греції, а звідти до наших Гуцулів. „Huculi zatrzymali od Borusów dawny szacunek dla największego ich bożyszczka, t. j. gadów. Dziś żaden Hucul nie uderzy gadziny“, яку називає софією (пор. віруване: Не бий софію, бо ти умре́ мама рідна). „Sofija pochodzi od greckiego sofos, sapientia. Skądże ten wyraz Sofija, oznaczający węża, dostał się do Huculów, jeżeli nie pośrednio z Egiptu, gdzie religijną czcią otaczano Knefa jako „ducha dobrego“, który podobny był do węża gnostyckiej sekty ofitów, uchodzącego za węża z rajy i za wszechmacierz mądrość (σοφία)?“ (ст. 28). Щоби се все дійсно вияснити, треба би в першій мірі використати ввесь (а як не ввесь, то бодай у значній часті) фольклорний матеріал, яким нині розпоряджаємо. На жаль, автор не вваджує вогсім, щоби був докладно в ним обізнаний. Йому вaledво відоме оповіданє про чарівника, що може скликати ву́жів до себе (також жаб і т. д.) та знищити їх, при чім нерав і сам гине (у деяких варіантах) — тай то лише в кількох німецьких варіантах так, якби деінде їх не було, а вогсім невідомі йому оповіданя прим. про царевича, залятого в ву́жа, або про купно ву́жа хлопцем і віднесенє його до батька-ву́жа, що в кождім разі ближше вязали би ся в темю, як смоки.

Загалом у своїй темі використовує автор ледви кількох греко-римських письменників і — Ю. Словацького! Втягаючи сюди на щось також казку про визволенє царівни від смока, що хотів її пожерти, по-

сняє її значіне ось як: „Мавмо тут використану байку про королівну, або княжну, пильвовану смоком, яку визволює рицар, королевич або незначний чоловік, вбивши перше смока. Сей переказ творить основу не тільки грецьких мітів про Геракла, Кадмоса, Первея і Андромаху, про золоте руно, похід Аргонавтів і т. д., але також різних оповідань російських, польських, руських і українських (sic!). Зачарована дівчина, якої пильнує підворливо смок, то заглублена в зимовім сні вегетація; смок, що боронить жерела життя, котрий не може стерпіти, щоби поновляв ся все процес, що відмолоджує природу, то ворожа зима; а сильний і героїчний юнак, що вбиває смока, добуває воду життя, а потім женить ся з княжною, то сильне сонце весняне, яке проганяє теплими проміннями холодну зиму і викликає обнову природи (ст. 31—32). Отся казка послужила Ю. Словацькому „za modłę do wypowiedzenia głębokich myśli o przeznaczeniu narodu polskiego w świecie i do stworzenia niebywałego dotąd w dziejach literatury pomysłu smoka, który pod jego mistrzowskiem słowem i czarodziejskiem zaklęciem z króla węzów przemienił się — w Króla-Ducha“ (ст. 32).

Тут автор помішав чомусь вужів зі смоками, хоч се навіть і з формального боку не допустиме: адже смок належить відповідно до народньої фантазії до породи ящірок тай далеко більший і сильніший від вужа. З фактичногож боку треба зазначити, що зовсім інші вірування й оповідання прив'язують ся до одного, а інші до другого, але вони не відомі очевидно авторови, коли про них не вгадує.

Належить також зазначити, що автор дуже любить бавити ся в етимологію (не знати лиш, чи вона кого переконає), хоч трохи менше, як другий співробітник „Ludu“, Шимон Матусяк. Як се виглядає, найліпше покаже приклад. „Krak, założyciel Krakowa, jak Kadmus Teb, znaczy tyle co Drak (draco, δράκων, wąż, smok). Dziś jeszcze Niemcy, zamiast przyswojonego wyrazu: Drachen, mówią i piszą czasami: Kraken“ (ст. 23). „Z Tracyi przeniósł się kult węza do Grecyi, nazwa zaś grecka δράκων, którą Rzymianie przyjęli (draco), pochodzi od miana Traków, ono bowiem oznacza węzów lub smoków“ (ст. 27). А тимчасом другий етимолог, А. Петрушевич (пор. Галичанинъ, 1911, ч. 285: О Кракѣ-Карачунѣ) пише про се саме ось що: „Въ названіи „Карачунъ“, иначе „Крачунъ“ кроется названіе словенскаго бога солнца, именуемаго поляками Крокомъ или Кракомъ, отъ котораго получили свое названіе городъ Краковъ и вблизи того же находящаяся могила Крака, или — по нынѣшнему исковерканному выговору того слова съ добавленнымъ латинскимъ окончаніемъ — Кракуса. Этимъ объясняется, что объ ежедневномъ обращеніи солнца по небѣ употребляютъ поляки выраженіе: słońce kroczy. „Крокъ“ слышится въ русскомъ языкѣ въ словѣ

„окорок“ (Schinken), въ малорусскомъ языкѣ въ словѣ „кроквы“ (у верха дома)“. На скільки покривають ся сі поясненя в собою (а до них можна би підібрати ще й інші), най рішають самі читачі. Не ліпші етимології автора також що до слова Семко (ст. 23) і Ziemowit (28). Та про се згадую лиш мимоходом, щож до головних висновків праці, то належить зазначити, що автор вибрав собі цікаву тему, але не опрацював її, як належало, тому хтось другий може зовсім спокійно брати ся на ново за неї.

Вол. Гнатюк.

Stanisław Wasylewski — Pieśń o żołnierzu tułaczku. („Lud“, 1910, кн. 3, ст. 247—258).

Автор порушив тут цікаву тему, але не можна сказати, щоби обробив її так, аби другі не мали вже нічого до неї додавати. Пісня зложена виразно в трьох частин (з чого дві зовсім певно не народнього походження) і при її розсліді треба на те поставити найбільший натиск та вказати, звідки вziali ся ті частини, чи не перейшли вони в фолькльору (або літератури) інших народів, коли й якою дорогою і т. д. Найважніша річ, се сконстатоване, чи пісня вандрівна, чи ні, а сього автор не зробив. Автор наводить її прототип, відомий вже в XVI ст., але се зовсім не говорить про цілковиту самостійність пісні, бо прим. і наша дума про Олексія Поповича хоч оброблена самостійно, то на основі вандрівних мотивів; пісня про Байду-Вишневецького має також свої аналогії у Сербів. За те образ коня грабаря, який власне є народнього походження, а якого нема у прототипі пісні, називає він мотивом — хоч се тільки відривок з иншої пісні, а не самостійний мотив — і хоче добачити в ньому польську оригінальність та запозичене його Чехами, Українцями й Росіянами. Не привадунуєть ся одначе над тим, чи можливе запозичуване відривків, бо доси маємо переважно докази занозичуваня цілих пісень, тай то ще в таких пісень, що самі зліплені з кількох частин, та чи можливий розвій окремої пісні а відривка, чи навпаки, в пісні повстають відривки? На се звернув йому в части увагу вже А. Фішер (Lud, кн. 4, ст. 371—373) за Ол. Бріккером, що в пісня литовська про те, як три сестри виправляють брата на війну та що замість нього вертає кінь, знана також у Поляків і в Українців та що вона „musiała być czynną też przy nadaniu pieśni o żołnierzu tułaczku jej kształtu dzisiejszego“. Загалом автор повинен би ліпше приглянути ся українським вояцьким і козацьким пісням та сербським юнацьким (згадаю хочби королевича Марка з його конем Шарцом), а певно знайшов би там матеріял до доповненя своєї праці.

Вол. Гнатюк.

Adam Fischer — Bajka o kozie obdartej. (Lud, 1910, кн. 4, ст. 347—357).

Автор отсеї статі вирізняєть ся тим користно від інших польських фольклористів, що вміє вийти зпоміж вузких границь польського фольклору та ступити на поле європейського, при чім тримаєть ся порівнюючої методи. В наведеній праці займаєть ся він загально звісною темою про козу-дереву, яку дід проганяв від себе, переконавшись, що вона говорила йому неправду на його доньку й жінку, при чім обдирав з неї шкіру. Автор наводить тут відповідну західно-європейську літературу (хоч не вичерпує її) і вказує на деякі варіанти російські, білоруські й українські, на жаль остатні всі дуже недокладно, бо опираєть ся тільки на тексти друквані в польських виданнях, тай то не всі, бо прии. полишає О. Кольберґа. Не знає він варіантів І. Рудченка, П. Чубинського, Романова, Шейна, Садовникова і т. д. А шкода, бо власне через те, що не вичерпав докладніше літератури, не дійшов до ніякого висновку, кажучи, що „z wnioskiem ostatecznym lepiej się wstrzymać aż do zupełnego wyczerpania materiału“ (ст. 357). В кождім разі і той матеріал, який вспів автор зібрати, придаєть ся дальшому дослідникови до висновків, які можна буде поробити на підставі сеї теми, а й він не був би вийшов так безрезультатно, колиб був бодай покористував ся працею В. Боброва про байки, яка лишила ся йому невідома.

Вол. Гнатюк.

Др. В. Щурат — Українські народні пісні в городських актах (Неділя 1911, ч. 7). Автор, розповівши про записування пісень на картках актів, подає пару пісень з городських актів львівських. *В. Д.*

Wł. Grzebieniak — Chaty włościańskie okolic Dubiecka w pow. przemyskim (Lud, 1910, кн. 4, ст. 364—370). В отсей невеличкій статі подає В. Гжебеняк рисунки конструкції хати, стодоли й оборога в описом і місцевою термінологією в українській мові; хоч в околиці Дубецька стоять уже села українські й польські, то в народній будівлі одних і других не подібують ся ніякі замітніші різниці. За те, що до церков в українських селах, то лише старші заховали свій відрубний стиль, а новійші, будовані від половини XIX ст., не різнять ся нічим від польських костелів. Малюнків церков автор не подає. *В. Г.*

К—ч — Українська гумористика, етнографічно-літературний нарис (Рідний Край 1911 р., чч. 4—8 і 13—14). Д. К—ч (автор статі „Национальные типы въ украинской народной словесности“) стежить за гумористичним елементом в укр. фольклорі.

М. Немешъ — Народні поговорки (о бур'ї, град'ї и молнії (Наука 1911, ч. 30, ст. 3—5). Нотуємо ої причинки до вірувань нашого народу на Угорщині. „Поговорки“ = оповідання.

М. Немешъ — Двоєдушники (Наука 1911, ст. 43, ст. 3—5). Автор подає оповідання про перевертнів (дводушників), поширені серед нашого народу на Угорщині (в околицях Углі). В. Д.

Tadeusz Zubrzycki — Bukowińscy górale polscy (Gazeta Polska, Чернівці 1911, ч. 64). Автор не всюди вірно (числить приміром 60.000 Поляків на Буковині) розповідає про судьбу угорських Словаків із Спіжа, яких польські круги старають ся зробити Поляками і вже се в часті і зробили при помочи читалень, шкіл і зборів. Т. зв. гórale осіли насамперед в Глібоці, Старій Гуті, Тераблештах і на Калічанці. 1834 р. повстала нова оселя в Солонци, а потім ще в Плющі і Полнах Микулі. 1880 р. осіли вони в Дунавці, Давиденах, Зрубі і Пальтіносі. При кінці оповідає автор про судьбу звістного Шелі, якого поселено коло Сольки.

От. Janiewitsch — Volkskundliches aus Russland (Archiv für Religionswissenschaft 1911, XIV, ст. 315). Стадують ся з звичаї, знані також і на українських землях. 1. Доки мерлець в хаті, ставить ся на вікно чарку води для очищеня душі помершого (гл. Eitrem, Hermes und die Toten, 43). 2. Людська душа вилітає звичайно вікном, тому й отвирають його, коли хто помре (гл. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1909, ст. 400). Душу знахаря або чарівниці виносять злі духи через отвір в стелі (гл. приміром статью Милорадовича Народные обряды и пѣсня Дубенскаго уѣзда Полтавской губ. Сборникъ Харьк. Ист.-фил. Общ. X, 1897). 3. При виношеню мерця вливають воду за тілом і замітають хату (гл. Шейна Великорусь 1900, ст. 778, R. Reichardt в Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde XIII, Зом. 4, S. Eitrem, Hermes u. d. Toten, ст. 43).

Sexuelles aus Alt-Russland (Sexual-Probleme 1910, XII, 225—228). В остатніх часах зачинають учені подавати матеріали і причинки про полове житє в старій Русі та Московщині, оголошуючи їх головню по всіляких лікарських орґанах. От і тут переповіджено статью Н. І. Кумберга в Русск. Мед. Обзор. (VII, 12, 683 і д.), в якій чимало відірваних звісток про полові недуги у мушци і жінок (м. и. про сифіліс), спільні купелі і т. д. Вони відносять ся переважно до XVI і XVII столітя, про які маємо крім спеціальних московських праць також окрему книжку Штерна.

Prof. Felix Asnaurou — Passivität und Massochismus in der Kulturgeschichte Russlands. (Sexual-Problem. Zeitschrift für Sexualwissenschaft und Sexualpolitik 1909, ст. 801—808.) Автор уважає Росію вітчизною масохізду і дає приклади в історії і теперішності, що свідчать про пасивність людности.

Dr. Friedrich S. Krauss — Erotische Sprichwörter bei den russischen Juden. (Sexual-Probleme. Zeitschrift für Sexualwissenschaft und Sexualpolitik 1909, ст. 452—466.) Референт дає тут виїнки з багатой збірки І. Бернштайна і вибирає особливо пословиці, що дотикають відносини мушчини і жінки, любови і взагалі сексуального життя.

Emil Popescu — Ceva despre poezia populara (Junimea literatura 1911, VII, ст. 43—49, 69—75, 185—190). Огляд румунської народної поезії, ніж инши баладевой і обрядовой, що в неоднім навявує до української народної поезії.

Elias Weslowski — Die Vampirsage im rumänischen Volksglauben. (Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, ст. 67—78.) Автор подає 7 народних оповідань, в яких головну ролю грає упір. Як видно і в сих кількох причинків ріжнить ся румунський упір в загальних прикметах від українського і не тільки наносить град і бурю, але нападає навіть на родичів, збиткує ся над людьми а особливо мстить ся над дівчатами. Між иншии стрічаємо і тут мотив про виратуване дівчини через спір двох упирів, про цвітку на гробі дівчини і про пробиване небезпечного упира осиковим колом.

Fr. Černý — Moravští Valaši (Časopis Musea král. českého 1909, XXXIII, 355—365). Студія интересна тим, що квестіонує волосський вплив на Моравах. Т. зв. „валашська“ людність не дуже давна і прибула що й но в XVI-ім століттю. З. К.

K. Ostaszewski-Barański — Wacław-Michał Zaleski (1799—1849) (Przewodnik Naukowy i literacki 1911, том. 3—12 і особно, Львів 1912). Широка, хоч трохи примітивно написана, біографія Залеского. Відмічаємо її не лиш для того, що імя Залеского як Вацлава в Олеська звизане з нашою етнографією, але й тому, що Залеский був видатним польським громадським діячем в Галичині, отже заслугує на увагу не тільки укр. етнографа, але й історика.

А. Грушевский — Раннія этнографическія работы Н. И. Костомарова (Изв. отд. рус. яз. Акад. Н. 1911, кн. 1, ст. 77—120). Автор торкаєть ся в своїм цікавим начерку літературних і етнографічних інтересів і праць знаменитого історика в харьківським і ро-

венським періоді його життя, аж до катастрофи 1847 року, котра різко ділить наукову діяльність Костомарова на дві частини. По ній пішли інші впливи і наукові інтереси обернулися в інший бік, передовсім чисто-історичний. Д. Грушевський, розумієть ся, не міг обмежити ся на самім Костомарові — знаходимо у нього і ряд сторінок про Куліша (106—112), що торкають ся наукових зв'язків між ними славними нашими діячами. *В. Д.*

L. Deubner — *Volkskundliches* (Archiv für Religionswissenschaft 1911, XIV, ст. 304—305). В короткім огляді новітших праць в обсягу фольклору, згадуєть ся між иншим отсі видання: Кравс: *Slavische Volksforschungen* (1908); Abicht: *Die russische Heldensage* (1907) і Афанасєв: *Russische-Volksmärchen*. *З. К.*

Dr. A. Chybiński — *Etnografia muzyczna* на III міжнародному конгресі музичному в Відні (25—29 маія 1909). (Lud, 1910, кн. 2, ст. 160—178). В 1909 р. відбув ся в Відні міжнародний музичний конгрес, в яким взяло участь багато спеціалістів, між ними такі, як: др. Ільмарі Крон (Гельсінґфорс), др. Е. Горнбостель (Берлін), др. От. Гостінський (Прага, † 1910), др. Ганс Полляк (Відень), др. Й. Поммер (Відень), Гальмар Турен (Копенгага) і т. д. Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові репрезентував на конгресі д. Філ. Колесса (про якого висловлюєть ся др. Хибінський, що він „dowiódł nietylko wiedzy, ale i sumiennosci naukowej“), який виголосив відчит про мелодії наших дум, що викликав між зібраними значне заінтересоване. Тому то й автор подаючи справоздане з нарад конгресу, присвячує рефератови д. Ф. Колесси досить багато місця, бо аж півпята сторони (ст. 169—173), подаючи його докладний зміст. Інші реферати відносили ся до музики і пісень різних народів, а вислід їх зібраний і виданий у кн. п. н. „III Kongress der internationalen Musikgesellschaft. Bericht vorgelegt vom Wiener Kongressausschuss“. *В. Г.*

П р а в о.

Кн. В. В. Тенишевъ — Общія начала уголовного права въ пониманіи русскаго крестьянина (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909 р., № 7, ст. 119—158).

П. Цыпкинь — Общинное владѣніе (сводъ данныхъ, добытыхъ этнографическими матеріалами покойнаго князя В. Н. Тенишева) (Ibid., 1909 р., № 1, ст. 123—174).

П. С. Цыпкинь — Приобрѣтеніе имущественныхъ правъ въ крестьянскомъ быту (сводъ данныхъ, добытыхъ этно-

графіческими матеріалами покойнаго князя В. Н. Тенишева) (Ibid., 1911 р., № 1, ст. 99—126).

В. С. Мартыновъ — О семейной собственности у крестьянъ (Ibid., 1911 р., № 2, ст. 45—115).

Всі зазначені статі основані на етнографічних матеріалах кн. В. Н. Тенишева. Матеріали ці дуже цінні і в більшій частині своїй торкають ся правного побуту, правних звичаїв і поглядів селянської людности. Але, на жаль, вони відносять ся лише до російського селянства а при тім їм дуже ще далеко до такої докладности і повноти, котрі давали би спроможність робити на основі лише їх загальні висновки про звичаєве право цілої російської етнічної території. Початок великому етнографічному підприємству, завдяки якому з'явили ся згадані матеріали, положений був кн. В. Н. Тенишевим через видане в році 1898-м „Програми етнографическихъ свѣдѣній о крестьянахъ центральной Россіи“. По сій програмі ціла сіть місцевих співробітників різних губерній мала зібрати сировий етнографічний матеріал, а в С.-Петербурзі для зведення його до купи засновано було спеціальне етнографічне бюро. І справді, дотичні матеріали зібрані були в значній кількості на протязі 1898—1902 рр. Але смерть ініціатора і організатора перервала замірену в грандіозних розмірах важну і цікаву роботу. В 1903 р. бюро скасовано, а нерозроблений здебільшого матеріал наслідники небіжчика передали до Музею Імператора Александра III. Таким чином наукове підприємство кн. В. Н. Тенишева так і не доведено до кінця, кількість матеріалу не досягла сподіваної повноти, а, крім того, в самім укладі програми показали ся де-які недостачи й недокладности. Всі ці обставини не повстримали одначе кількох пильних дослідників звичаєвого права від спроб використання згаданих матеріалів і в короткім часі з'явили ся розвідки, на них основані. Приготовані в горі відносять ся, як вже зазначено, до сеї категорії. Ті, що займають ся звичаєвим правом виключно українсько-руського народу, очевидно, не знайдуть в їх нічого такого, що могло би послужити безпосередно матеріалом для їх дослідів; гадаю одначе, що познайомити ся з ними спробами і їм було-б не зайвим: подібні конкретні приклади матимуть значне методологічне значінє, будуть гарною ілюстрацією та доброю наукою, як треба робити подібні та аналогічні розвідки або принаймні хоч покажуть (і як раз до такого висновку приходимо по розгляді наших прикладів), — як не треба їх робити. Тому саме і хочу я звернути увагу на зазначені статі та зробити де-які уваги — головню методологічного характеру. Але насамперед позволю собі висловити кілька загальних гадок.

Право того чи иншого народу не є витвором якогось містичного „народного духа“, — як колись старали ся упевнити прихильники „істо-

ричної“ школи права і їх наслідники. Надприродні і всемогуті творчі „духи“ з розвитком позитивного знання вже відлетіли з області науки права, як зникли та зникають в інших областях людського досвіду. По-збавлені опіки єдиного народного духа, правні погляди окремих груп того чи іншого народу безперечно мають і завжди матимуть значні відмінні і ріжниці. І се є явищем цілком нормальним і природним, коли взяти на увагу, що витворюють ся вони насамперед — під впливом ріжних і відмінних, оточуючих ту чи іншу групу, матеріяльних обставин і умов — особливостей природи, території і її клімату, способів продукції і т. и.; в дальшій стадії розвитку сюди приєднують ся впливи обставин, вістаючих в залежності від перших: особливостей історичного розвитку, форм суспільного життя, чужих культурних і ин. впливів і т. д. Задивлюючи ся з психологічної точки погляду та узгаючи психологічний характер процесу при-повстанню й витвореню правних норм, також мусимо признати, що спільна всім людям психічна потреба в правнім регулюваню відносин, пояснюючи самий факт повстання, зародження правного ладу та його розвитку, зовсім не пересуджує конкретного характеру і змісту правних норм того чи іншого суспільства, народу, навіть його об'єднаної більшими чи меншими „племінними“ особливостями місцевої групи; загальна психологічна основа процесу правотворення, спільна цілому людству, ще не вистарчає для повстання повної однаковости правного ладу в сих організмах, для переняття їх тими самими засадами. Конкретний характер і зміст правних норм залежить вже не лиш від самої психічної потреби в правнім ладі, але опреділюють ся головню оточуючими ту чи іншу етнічну групу (складову частину „народу“) найріжнороднішими матеріяльними умовами і обставинами, безпосередню впливаючими на психіку окремих одиниць, на їх розумінє суспільних відносин, на способи правного регулювання та забезпечення сих відносин. Тому-то звичаєве право того чи іншого народу, не впливаюче в волі ані „народного духа“, ані єдиного державного законодавця, і представляє звичайно дуже значні місцеві ріжниці і відмінні.

Фактом є одначе, що в силу танім комплексі ріжноріжних і часто навіть просто суперечних норм звичаєвого права, помічаєть ся також багато елементів спільних, подібних звичайно або й цілком аналогічних на цілій території того чи іншого народу. Звідки походить се явище? Без сумніву, головним жерелом його є насамперед те первістне („первобитне“) право народу, котре витворило ся ще на перших ступенях його суспільного розвитку, на обмеженій, невеликій території правітчини, в передісторичні ще, вдебільшого, часи його життя. Первістні правні погляди, звичаї і норми не так легко зникають, як здавало ся-б; вони посідають незвичайну живучість і тревалість, — де-

казом того вже хоч би те, що переходили ся навіть до наших, нових часів; здатні також і до дальшого логічного свого розвитку, розвиваючи ся та розгалужуючи ся, доходять вони в часом до значної зложености та богатства. І, безперечно, насамперед вони, сі норми первісного права, представляють те спільне, загальне і головне, що — висловлюючи ся математичним терміном — треба-б перш за все „зівставити по-за скобкою“ при досліді звичаєвих правних норм і поглядів різних груп одного й того-ж народу. Ся спільна величина, маючи ще й досі видатне практичне значінє, — о скільки органи законодавства і правительства уважають потрібним рахувати в звичаями й побутом людських мас, — разом з тим має і значну наукову вартість, даючи спроможність робити важні висновки про первісний суспільний лад і культуру народу, пам'ятниками й забутками яких-сі норми й погляди являють ся. Очевидно, що виділене сеї спільної величини представляє великі труднощі, а для роблення загальних висновків потрібно не малої кількості матеріялу, складного і доброго наукового апарату.

З розмноженем первісного племені, котре є зародком народу, наступає розселенє його людности на більшій території. У окремих груп колоністів, попадаючих в відмінні від первісних природні умови, починає витворювати ся також відмінний від первісного суспільний лад, відмінні погляди на суспільні відносини, а разом з тим і відмінні правні норми. Нові умови та способи продукції вносять новий правний світогляд, викликають нові форми правного регулюваня повставших в їх правних відносин і стосунків. До попереднього комплексу правних норм прилучуєть ся новий комплекс — продукт, нових обставин і умов життя. Та здебільшого одначе природні умови нової території розселеня та нові способи продукції мало чим відрізняють ся від первісних, — розселююча ся людність сама шукає привичних, подібних до первісних природних умов. З сього випливає те, що й сей другий правовитворчий процес, не дивлячи ся на свою локальну самостійність, здебільшого сходить ся в результатах своїх з тим правовитворчим та розвоєним процесом, який при нормальних обставинах відбуваєть ся й на територіях праївччини та в інших її колоніях. Сей другий фермент звичаєвого права народу рівнож не робить значних відомів в системі попереднього.

Значні відмінні і ріжніці зв'язують ся вже при дальшій розвитку колонізації, котра, під впливом різних зовнішних причин, не все йде природним шляхом; вона прямує иноді (напр. при нападах ворогів, елементарних нещастях і т. п.) в місцевости з цілком відмінними і непривичними природними умовами (в долів в гори, від моря в глиб степу, з степів в лісову глибинь і т. д.) та примушує ту чи иншу групу змінювати попередні способи продукції. Разом з природними умовами відділюють все

більше й більше умови удосконалюючого ся та усталюючого ся громадського й державного ладу, наслідки історичних подій і перемін, особливости культурного розвитку тої чи иншої етнічної групи, суспільні і культурні впливи чужоплемінних груп і т. п. Останнього роду чинники рідко коли бувають однаковими для всього народу. Звичайно помічається противне явище. І знаємо, що так було в історичнім життю як українсько-руського, так і російського народів. Автори зазначених розвідок цілком зігнорували сей факт (факт партикуляризму в звичаєві праві). І в сїм як раз криється те, що дуже позбавляє їхні розвідки наукового і практичного значіння.

Які-ж вимоги треба ставити кожному дослідникови, щоб признати його працю і висновки задовольючими? Здається, взагалі не прийшов ще час для роблення загальних висновків про систему звичаєвого права як цілого українсько-руського, так і великоруського народу. Посідаємо для того ще занадто мало матеріялу; дослідники, може, зробили би далеко краще та ужили би свої сили продуктивнійше, як би обмежили ся або невеликою територією, котру могли би обхонити вповні своїми спостереженнями, або яким-будь одним, загальним питанєм, котре можливо було-б вяснити вже й на підставі досі зібраних фактичних відомостей.

У кожнім разі — головним завданням при систематизуваню норм звичаєвого права цілого народу, повинно бути насамперед виділене тих, котрі зустрічають ся на цілій етнічній його території. Всі такі норми (і тільки такі) повинні творити основу для побудованя системи національного звичаєвого права. Розуміється, для того зовсім не вистарчає ствердити розповсюднене того чи иншого звичаю (чи погляду) прикладами в 2—3 місцевостей, як се нерідко роблять наші автори; тільки стверджене розповсюдненя погляду або норми на цілій етнічній території може бути підставою для узнаня її загальности: ті чи инші погляди і звичаї можуть прецьнє бути лише випадково занесеними напр. групою пересельців чи повстати завдяки якомусь иншому випадковому чинникови і в дійсности бути зовсім чужими для загалу місцевої людности. Особливо важно, щоб за територіяльну підставу при збираню матеріялів брати не штучно витворені території „губерній“, але тільки — етнічні (племінні) (а почасті і історичні) території.

Необхідно також, на мою думку, порівняти досліджувані звичаєві погляди і норми в нормах попереднього державного законодавства. Нема сумніву, що багато норм звичаєвого права — не що инше, як законсервовані в людських масах приписи і постанови колишнього позитивного права, що затратили тільки свою офіціяльну обовязуючу силу. Сконстатуванє останнього факту, не даючи нам, очевидно, права вилімінувати в комплексу звичаєвих норм ті, що в дійсности не представляють собою

безпосереднього результату масової людвої творчості, — дало би нам гарну підставу до важних висновків та до пояснень окремих явищ в області звичаєвого права, які без того неможливо часом ані пояснити ані навіть зрозуміти.

Не менше важне — рівнобіжне порівняня в звичаєвим правом і давнім законодавством сусідних народів, від котрих ті чи інші частини народу могли позичити правні погляди і звичаї. Про те — не в сі місцеві різниці і відмінні пояснювати треба виключно чужими впливами. Багато з них суть, очевидно, наслідками лише зазначених вище місцевих відмін природи, способів продукції і т. д., — сього роду чинники насамперед треба брати на увагу при оцінюваню свійськості чи чужорідності тих чи інших місцевих правних особливостей.

От-такі загальні вимоги треба, на нашу думку, ставити до наукових спроб систематизуваня звичаєвого права того чи иншого цілого народу. Подивимося ж, чи задоволили бодай приблизно сим вимогам автори зазначених розвідок?... Мусимо, на жаль, сконстатувати, що такого роду опрацьоване свого матеріялу навіть на думку не приходило нашим дослідникам. Перший з них, кн. В. В. Тенішев, обмежився лише тим, що згрупував відповіди кореспондентів та, скомбінувавши їх, надав їм літературну форму. Сам він признаєть ся, що статя його є лише „рядъ отрывковъ“, котрі одначе, на нашу думку, — далеко ще не характеризують „отношеніе народа (себто цілої російської селянської людности, а не лиш де-яких місцевих груп її) къ нѣкоторымъ важнѣйшимъ вопросамъ общей части уголовного права“, як гадає автор. Особливо прикро, що — „тѣ изъ народныхъ взглядовъ, всеобщность которыхъ не подлежитъ сомнѣнію (?)“... наводить автор навіть „...въ большинствѣ случаевъ безъ указанія губерній и уѣздовъ, гдѣ мѣстный корреспондентъ подтверждаетъ ихъ существованіе“. Отже таким чином ми позбавлені навіть спроможности покористувати ся для инших цілей систематизацію матеріяла, яку зробив автор.

Не більше задовольають нас і статі д. Ципкіна. Автор мав головно на увазі практичне їх значінє. Намалювавши в дершій статі „сложную и разнообразную картину отношеній между крестьянами-общинниками центральныхъ губерній“ та признавши, що — „въ результатѣ... образуется атмосфера, въ которой крестьянинъ-общинникъ не знаетъ (?), гдѣ начинается и гдѣ кончается его право“, автор надає одначе своїй, основаній на такій плутанині, „системі“ звичаєвих правних норм незвичайне значінє та уважає потрібним перенести значну кількість їх в позитивне законодавство. До сконстатуваня „шаткости и неопредѣленности“ людвоих поглядів на масткові відносини та до признаня відсутности „благоприятныхъ условий для образованія въ народной психикѣ опредѣленныхъ

возврътній на владѣніе и собственность“ приходиться д. Ципкин і в другій своїй статі; „получается“, каже він, „картина чрезвычайной пестроты, разнообразія и неустойчивости обычаевъ“... Инакше, розуміється, і не могло бути, коли вважити на увагу його власне признає, що матеріали, котрими він розпоряджав, були занадто вже убогі та відривочні. Наведемо ще цікавий уступ в статі автора, що характеризує особливості (і плиткість) поглядів автора на звичаєве право та на способи його регулювання органами правительства: „...не научившись приписывать себѣ права на предоставленные въ пользование участки земли“, каже він, „и переживать сознание обязанности другихъ воздерживаться отъ вмешательства въ осуществление имъ своихъ правъ по отношенію къ землѣ, крестьянинъ, въ большинствѣ случаевъ, чуждъ вообще совнания долга своего и другихъ воздерживаться отъ посягательства на чужія хозяйственныя цѣнности; и, лишённая элементарныхъ благъ прочнаго позитивнаго порядка, опредѣленности и гарантіи правъ и обязанностей крестьянская жизнь, стала кружиться въ какомъ-то дикомъ тацѣ проявленій произвола и насилия. Отсюда — весьма слабое развитие въ крестьянскомъ быту карательныхъ нормъ, принимаемыхъ органами народнаго суда, за имущественныя правонарушенія и обраование социально-вредныхъ обыкновеній „преступнаго права“, особенно ярко наблюдаемое въ періоды народныхъ волненій. При такомъ положеніи, когда надлежащее развитие обычнаго права затрудняется или дѣлается вообще психически невозможнымъ, раціональная политика гражданскаго права требуетъ желѣзной энергіи закона по отношенію къ существующему праву; и неисполнение со стороны законодателя обязанности заботиться о доставленіи народонаселенію необходимаго для нормальной соціальной жизни, достаточно развитаго и опредѣленнаго позитивнаго права путемъ законовъ и предоставленіе народу или какой либо части его создать себѣ вмѣсто этого обычно-правовую нормировку, означаетъ соціально и культурно зловредное упущеніе“... і т. д.

Далеко уважнѣше відніє ся до своєї праці д. Мартинов. Але і його висновки, хоч вони, як констатує сам автор, в основних і істотних рисах — в повній згоді з висновками, до якихъ прийшли ще перед тим дослідники звичаєвого права, головно на підставі праць комісії для реформування волостних судів (Пахман, Мухін, Оршанскій, Тютрюмов, Сфименкова і ин.), — не можуть нас цілкомъ задоволити. Представлений д. Мартиновим образ правних основ маєтковаго ладу селянської родини є занадто вже загальним, недокладним, неповним. Сього, правда, і треба було сподівати ся та се признає також і сам досить обережний в своїх твердженнях автор. Наведені порівняння з правомъ германським, новим австрійським, швайцарським, північно-американським, французьким

і деякими словянськими — вияснюють дуже мало. Розсліджене матеріялів кн. В. Н. Тенішева та останні порівняння могли привести автора лише до признання, що — „институтъ семейной собственности въ русскомъ обычномъ правѣ... во многихъ отношеніяхъ представляетъ картину неутѣшительную. Какъ видно, обычное право оказалось не въ состояніи съ надлежачою ясностю разрѣшити многіе, и при томъ весьма важныя вопросы о взаимныхъ отношеніяхъ членовъ семьи. Тамъ, гдѣ въ особенності важно точное указаніе взаимныхъ правъ и обязанностей, обычное право представляетъ собою не только утомительное разнообразіе, но и весьма вредную неопредѣленность своихъ указаній“. Але хто-ж сирваді завинив в отсій неясности, неповноті та невизначности? — чи таки звичаєве право, чи просто недостача відповідних фактичних відомостей і спостережень, неувага кореспондентів, недокладности програми кн. В. Н. Тенішева і т. д.? Про се ми так-таки і не дізнаємо ся в розвідки д. Б. С. Мартинова. Дійсні причини зазначені автором різноманітності та несталості людвих поглядів і звичаїв лишають ся цікавою, але повсім невиясненою авторами тасмницею. Мені здаєть ся одначе, що винна в сій насаперед неповнота ще та недостача відповідного сирового матеріялу, а при тім.. — і досить — таки неухажне та поверхове відношенє дослідників до своєї задачі. *Ол. Назарійє.*

Кувнецовъ — Положеніє членовъ крестьянской семьи по народнымъ пословицамъ и поговоркамъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909 р., вересень, ст. 235 — 279).

Дослідити становище членів селянської родини на підставі самих лише людвих приказок та приповідок, без сумніву, — річ не легка; а характеристика його, основана на такім обмеженім матеріялі, напевно вийде дуже недокладною, а то — й цілком невірною. На нашу думку, для того конечно потрібна поміч ще иншого роду матеріялів, освітлюючих сучасне та минуле людове житє; їх треба-б було уваглядити авторови навіть тоді, коли-б він, рішивши ся обмежити свою тему та не роблючи загальних висновків, захотів показати лише одну сторону річи, а саме — як людова мудрість, висловлена в приказках та приповідках, задивляєть ся на справу, як вона малює й освітлює нам відносини між членами родини. Та, на жаль, автор не є остільки несмісливий: він, здаєть ся, повсім не турбуєть ся убогістю й недостаточністю своїх жерел (побіжний і випадковий екскурс в сферу звичаєвого права наприкінці статі не доповнює їх). Мало того, й тим матеріялом, що розпоряджав д. Кувнецов, оперує досить невміло і невдачно. Напр. свідомість необхідности існуваня родинних властей, яку помічає він в людвих погледах, саме — „большух“, що поруч в „большаками“ являють ся головно

властивістю російської селянської родини, — уважав він за відповідне ілюстровати чомусь українською приказкою (— „без хазяїна двір плаче, а без хазяйки хата плаче“), не дивлячись на те, що „большаки“ й „большухи“ зовсім не представляють характеристичну прикмету української родини; та не знати при чім тут й взагалі „большуха“? — приказка прецінь не згадує про неї, вважуючи лише на поділ господарських функцій між чоловіком й жінкою. Українські приказки зустрічаємо у автора досить часто (він користувався збірниками Закревського, Шишацького-Ілліча, Павловського і инш.), але відповідне розуміння їх робить авторови очевидні труднощі. Між доводами напр. „понижености до останньої степені“ особи жінчини в селянській родині та спостережень автора, ніби в селянськiм життi „у жінчини віднято... всяке право на узнанє своєї індивідуальности“, ніби — „їй відмовлювано навіть розум, душу, а саму жінчину уважано за жерело кожного гріха і злого на землі“... — бачимо знов українську приказку: „куриця не птиця, баба не чоловік“; не знаю, чи справді се — українська приказка, але, коли й так, то, очевидно автор цілком не зрозумів характеру цього жартовливого виразу, що є лише веселою „грою слів“, продуктом людowego юмору (— „чоловік“ укр. зовсім не те, що „человѣкъ“ рос., а тільки — „мужъ“, „супругъ“). „З огляду на обмеженість ума, упертість, сполучену в хитрість, кожна жінчина, — твердить далі автор, — після змісту приказок, — мусить мати лиху вдачу“... і впять наводить також українські („баба — як тур“, „сто баб — сто немочей“, „де дві баби та три жаби вберуться зміцці, — не переспорять їх чоловіка двісті“..); очевидно, що й тут він попадає в сьмішне становище через поважне трактоване людowych дотепів. З юмором та іронією українських приказок бувають у його іноді правдиві куріози: „не за те бито, що ходила в жито, але за те [мала?], що дома не почувала“ — наводить напр. автор; і тут же робить висновок: „отъ дѣвицы требуется..., чтобы она берегла свое доброе имя“ і т. п. Взагалі, не помітили ми у автора бодай елементарного знання української мови: „дѣдко“ (дідько), „соберутся вмисти“, „жонки“, „свой“, „у батеньки“, „дѣвка“, „два когута, два дыма, а двѣ господыни николися [sic!] не сгодять“ і т. п. перли так і мінять ся на кожнім кроці. Ясно, що цілком даремно д. Кузнецов силкується притягнути до своїх наукових операцій український (та й білоруський) матеріал. Та, здається, він є типовий „общерос“ в науці і з того титулу, очевидно, зовсім не потребує рахувати ся в тими кардинальними особливостями й відмінностями, які предствляє лад української (і білоруської) селянської родини в порівнанню до російської. Але се зайвий раз свідчить про помічену нами взагалі у автора дуже неглибоку вдумливість в зміст і вачинє свого матеріалу. Статя д. Кузнецова в цілому робить на нас вражінє дуже

елементарно „краяної“ й „шитої“ і наукове значіне, на нашу думку, має дуже невелике. Це — швидше виплід „вільних зправ“ провінціального аматора-етнограффа, аніж поважна наукова розвідка. Має стаття такі розділи: „большаки“ і „большухи“; становище в родині жінчини взагалі й з окрема — замужною, невістки, дівчини, удови, солдатки; становище старих і нездатних до праці; особливі члени родини на праві дітей; пасерби; нешлюбні діти; приймаки; зяті — „влазені“ (прийми). Вкінці подає автор спис жерел (збірники приказок та приповідок), досить недокладний.

О. Назарів.

Я. Кузнецовъ — Семейное и наследственное право въ народныхъ пословицахъ и поговоркахъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910 р., червень, ст. 201—243; грудень, ст. 160—199).

Зміст сеї статі такий: понятє про родину; подружний союз; понятє про подруже; умови приступлення до подружного союзу; передшлюбні умови про масток; прикмети і властивости молодого і молодсі; час весіля; звичаї і обряди підчас весіля; погляд на подруже; особисті відносини між чоловіком і жінкою; обовязки мужа; причини невогоди в подружнім житю; масткові відносини між чоловіком і жінкою; розвязанє подружного союзу; союз батьків і дітей; особисті відносини між батьками й дітьми; масткові відносини між батьками й дітьми; відділення, виділи і родинні поділи; про союз кровний; спадкове право; опіка. З методологічного погляду і ся стаття мало чим відріжнюєть ся від попередньої. Опрацьована вона, правда, дещо докладнійше і місцями (їх не багато) автор більше увагляє ті матеріали, які дають нам досліди над звичаєвим правом та історією права; спис жерел також трохи повнійший. Але й при всім тім і сьому начеркови можна поробити подібні закиди, що й попередньому. Так само дуже нераціональне є вплутуванє українського матеріалу; ся нераціональність виступає тут ще більш виразно і яскраво в огляду на саму тему начерка — родинне і спадкове право, котре — як се загально відомо — розвивало ся у українсько-руського народу при зовсім інших обставинах та під зовсім відмінними впливами, аніж у Росіян.

Ол. Назарів.

Jahrbuch für den Internationalen Rechtsverkehr 1912/1913. Herausgegeben von Dr. Ludwig Wertheimer. Monachiv, Ranc, 1912. Часопись, присвячена міжнародному праву в усіх областях публичного життя і вирівнаню існуючих правних постанов. В часописи уваглянене право загальне і цивільне, торговельне, промислове, авторське, державне, міжнародне, адміністраційне і т. д. В кождім відділі окреме місце для Австрії і Росії.

George Draganescu — Rumänische Hochzeitsgebräuche. (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, Stuttgart 1910, том XXIII, стор. 68—105). Автор виказує в румунських весільних звичаях сліди подружжя через рабунко і купно, а потім описує по черзі усі весільні обряди і звичаї як: нагода до сватаня, сватане, заручини, вінчане, проній, комора і т. д. Обговорює також дотичне старе законодавство, вік вимаганий для подружжя, ролю спорідненя і племінної приналежности і старий звичай confarreatio. Матеріал взятий автором з усіх сторін румунської території і пояснений тут і там цитатами з праць про інші народи. Дивно лише, що так малу увагу звернув він на звичаї полудневих Славян і Українців, у яких знайшов би не лише аналогії, але навіть і поясненя деяких обрядів. Праці Вовка і Охримовича дали б йому саме цінний матеріал з соціологічного боку і навчили б його краще уживати потрібних порівнань. Праця зраджує початкуючого автора, одначе має для нас вартість задля цікавих аналогій.

Prof. Felix Asnaurov — Die sexuelle Seuche in Russland (Sexual-Probleme 1910, VII, 497—503). Причини сильно розповсюдненого еротизму в Росії видить автор в соціально-політичнім гнеті, в японсько-російській війні і в революції. Проявляєть ся він також в численних жидівських погромах (про що збірка Die Judenprogrome in Russland. Лондон, 2 томи) і в реакційнім постунованю правительства, що понижає молодіж в обійми проституції і деморалізації. Автор розглядає статистичні дані за перші роки 20-ого столітя і вибирає з них усє, що може причинити ся до схарактеризованя полового питаня в практичнім житю. Особливо цікава статистика злочинів на половім підкладі. Поповнюють їх переважно мушчини, між ними теж найбільше засуджених. Що до віку найбільше проступників у молодих людий до 30 року а серед них знов найбільше у нежонатих і незамужних. Се видно добре в отсеюго зіставленя:

		Проступників було	
в віці до 20 року	17.5%	мушчин,	33.0% жінок
„ 21—30	54.5%	„	52.5% „
„ 31—50	23.0%	„	14% „
„ понад 50 літ	5%	„	0.5% „
вільного стану	75.5%	„	86.5% „
жонатих або замужних	21%	„	8% „
повдовілих і розведених	3.5%	„	і 5.5% „

Між засудженими було 41% неграмотних у мушчин і 84% у жінок; найбільший процент засуджених припадав на найнижші верстви, особливо на селян.

В парі з проступками проти моральности йде і зріст самоубійств,

які дуже часто викликані половими причинами. Коли між роками 1898 а 1900 було ще 1235 випадків самовбійства, а за роки 1904—1906 1317, то число се за роки 1907—1909 більше як подвоїло ся до цифри 3·976. *З. К.*

Проф. А. Д. Билимовичъ — Къ вопросу объ управленіи сервитутовъ (Докладъ, читанный въ собраніи Кіевскаго Юридическаго Общества 5-го февраля 1911 года) (Университетскія Извѣстія, київські, 1911, № 8, ст. (1)+3—60 і осібно). Розвідка написана в приводу внесеного в Державну Думу законопроекту про ліквідацію сервітутових відносин. Не дивлячи ся на свою головну практичну ціль — ввести до законопроекта поправки та зміни, — розвідка ся має і ширше значіне, подаючи цікаві відомости про сервітутові відносини в губерніях Київській, Подільській і Волинській; написана вона на підставі неупублікованих ще матеріалів, добутих в канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Розвідка д. Билимовича служить корисним доповненем до розділу в його книзі „Землеустроительныя задачи и землеустроительное законодательство Россіи“ (К., 1907), посвяченого питаню про скасованє сервітутів. *О. Н.*

Видання й статі, ширше обговорені в с'їм томі:

Наукова хроніка.

Систематическій указатель журнала „Кіевская Старина“ (1882—1906 г.), 1911.

Історія суспільна і культурна.

- А. Шахматовъ — Корсунская легенда о крещеніи Владимира.
St. Srkulj — Drei Fragen aus der Taufe des heiligen Vladimir.
А. Бертье-Делагардъ — Какъ Владимиръ осаждалъ Корсунь, 1910.
J. Sygański — Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566—1610, 1912.
— Działalność ks. Piotra Skargi T. J. na tle jego listów 1566—1610, 1912.
Fr. Rawita-Gawroński — Włodzimierz Antonowicz, 1912.
В. Бузескуль — Историческіе зтуды, 1911.

Л і т е р а т у р а.

- М. Крачковскій — Новозавѣтныи апокрифъ въ арабской рукописи 885—886 года по Р. Хр.
В. Перетць — Къ исторіи польскаго и русскаго вароднаго театра, 1911.

И. Огієнко — Изданія Неба Нового Іоанникія Галатовскаго. 1912.
— Отраженіе въ литературѣ „Неба новаго“ Іоанникія Галатовскаго, южно-русскаго проповѣдника XVII в., 1912.

Памяти Н. В. Гоголя. Сборникъ изд. университетомъ св. Владимира, 1911.

Сборникъ, изданный Императорскимъ Новороссійскимъ университетомъ по случаю столѣтія со дня рожденія Н. В. Гоголя, 1909.

Э т н о г р а ф і я.

A. Aarne — Verzeichnis der Märchentypen, 1910.

В. Бобровъ — Русскія народныя сказки о животныхъ, 1909.

С. Чебанъ — Румынскія легенды о Богородицѣ, 1911.

S. Schneider — Król węzów, 1910.

S. Wasylewski — Pieśń o żołnierzu tułaczu, 1910.

A. Fischer — Bajka o kozie obdartej, 1910.

П р а в о.

В. Тенишевъ — Общія начала уголовного права въ пониманіи русскаго крестьянина, 1909.

П. Цыпкинь — Общинное владѣніе, 1909.

— Приобрѣтеніе имущественныхъ правъ въ крестьянскомъ быту, 1911.

Б. Мартыновъ — О семейной собственности у крестьянъ, 1911.

Кувнецовъ — Положеніе членовъ крестьянской семьи по народнымъ пословицамъ и поговоркамъ, 1909.

Н. Кузнецовъ — Семейное и наследственное право въ народныхъ пословицахъ и поговоркахъ, 1910.

Книгарня Літературно-Наукового Вістника

в Києві, Вел. Володимирська 28,

має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки
на всяких мовах скоро і точно.

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ

ВИХОДЯТЬ ВІД 1908 РОКУ.

Редакційний комітет:

Мих. Грушевський, Вол. Перетц, Мих. Василенко.

Приймаєть ся передплата на серію третю (т. IX—XII): 5 р. з пересилкою в Росії, за кордон — 6 р., для студентів, учеників, народніх учителів — 3 р.

Восьмою книжкою скінчила ся серія друга. Передплатників просять поновляти передплату по адресі: Бюро Українського Наукового Товариства, В. Володимирська, № 42.

Ціна першої і другої серій в продажі 6 рублів кожна.

ЗМІСТ ІХ КНИГИ: 1. В. Перетц: Український список „Сказанія про Індійське Царство“. 2. М. Василенко: Г. Н. Теплов і його „Записка о непорядкахъ въ Малороссіи“. 3. Ів. Стешенко: Енеїда Котляревського і Котельницького в порівнанні з иншими текстами. 4. М. Стасюк: Економічні відносини України до Великої Росії і Польщі. 5. Хроніка. 6. Листи Ігумена Лебединського монастиря Філотея Контаровського (1765—1767 рр.) з передмовою Фр. Левицького.

З огляду, що надсиленне передплати з Галичини на Записки Українського Наукового Товариства в Києві, очевидно, робить труднощі богатьом, Рада Товариства за порозуміннем з Книгарнею Наукового Товариства ім. Шевченка поставила: замість передплати для Галичини завести продажу поодиноких томів Записок в тій книгарні по зниженій ціні, а власне том буде продавати ся в ній по 3 кор. 20 сотиків

Вийшла новим виданнем

ІЛЮСТРОВАНА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Проф. МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

значно доповнена, багато нових ілюстрацій. Ціна та сама.

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ

XVI—XVII вв.

Проф. Мих. Грушевського

Популярно написана, багато ілюстрована книжка. В звичайній обгортці ціна 1 р. 35 к., в кращій 1 руб. 50 коп., в гарній оправі 1 руб. 85 коп.

Склад в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка.

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки
на всяких мовах скоро і точно.

Приймаєть ся передплата на 1912 рік

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВУ ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНУ ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬМОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ
що виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

(XXI РІК ВИДАННЯ).

Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріалів по українознавству — історії староруської, литовсько-польської й новітньої доби, історії літератури, етнографії, язика та иньшим близьким областям наук подає широко ведений перегляд наукової літератури, яка дотикаєть ся просто або посередно вказаних вище дисциплін — окремих публікацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописей в перегляді), в виді критичних оцінок або рефератів.

Передплата для Австрії 12 корон на рік (поодинокі книжки по 3 корони) **приймає Канцелярія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.**

Передплата для Росії 6 р. — приймає Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“ в Київі (Б. Владимирская № 28).

Тамже на складі всі інші видання **Наукового Товариства імени Шевченка**: Збірники секцій — історичної, фільмологічної й природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Памятки (Monumenta linguae nesnon litterarum ruthenicarum), Українсько-руський Архив, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека і Матеріяли до української етнології, Етнографічний Збірник, Студії, з поля суспільних наук, Часопись правнича й економічна, Правнича Бібліотека, Матеріяли до української бібліографії.

НАША ШКОЛА **НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ** **ЖУРНАЛ.**

Орган Товариств українських учителів середніх і виших шкіл: „Учительська Громада“ у Львові і „Тов. ім. Сковороди“ в Чернівцях.

Виходить 6 разів на рік книжками 4 аркуші.

Видає *Редакційний Комітет*. — Відповідає за редакцію: *Гв. Кривецький*.

Умови передплати: В Австро-Угорщині: річно 10 кор., піврічно 5 кор.
Для заграниці: „ 12 „ „ 6 „

Члени Товариства „Учительська Громада“ і „Тов. ім. Сковороди“ дістають журнал безплатно.

Редакція: *Львів, ул. Сутінського ч. 21.*

Адміністрація: *Львів, ул. Домініканська ч. 4.*

Українська Книгарня в Харкові,

Рибна ч. 25.

Великий вибір книжок, карток, картин, народніх українських виробів.

Останні видання

Українсько-руської Видавничої Спілки (1909—1912):

К. Біхер. Повстання народнього господарства.	1	К	70	с
Й. Бойер: Сила віри, роман.	1	"	"	"
М. Вовчок: Посмертні оповідання (що не вийшли в попередні збірки)	2	"	"	"
Т. Гайне: Фльорентійські ночі, пер. Ів. Франка, брош. 1 К., опр.	1	"	40	"
К. Гамсун: Пан, повість	1	"	40	"
Г. Деледа: Плющ (роман)	1	"	70	"
А. Доде: Оповідання	—	"	70	"
Р. Єрінг: Боротьба за право	1	"	"	"
Л. Журбенко: Філістер, повість, брош. 3 К 30 с., опр.	3	"	90	"
Не де сент-Емур: Анна Русинка, королева Франції, пер. І. Франка	1	"	"	"
Гр. Квітка: Маруся, повість, 2 вид.	—	"	60	"
Р. Кіплінг. Оповідання	1	"	70	"
О. Коблякська: „В неділю рано зіле копала“, повість	2	"	24	"
Гр. Коваленко: Гуморески (з ілюстраціями)	2	"	40	"
С. Ковалів: Похресник і інші оповідання, брош. 2 К 20 с., опр.	2	"	60	"
„ Чародійна скрипка, брош. 1 К 20 с., опр.	1	"	60	"
„ Писанка, брош. 1 К 80 с., опр.	2	"	"	"
„ В останній лавці, брош. 2 К., опр.	2	"	40	"
„ Щаслива бабуся, брош. 1 К 80 с.,	2	"	30	"
М. Коцюбинський: Дебют. Оповідання	2	"	25	"
М. Кос: Про полові справи, 3-те вид.	—	"	55	"
М. Левицький: Дурисвіти	—	"	53	"
М. Лозинський: Польська народова демократія	1	"	40	"
С. Лягерлеф: Королеви півночі, оповідання	2	"	20	"
Я. Невестюк: Кандидат. Комедія в трьох актах	—	"	80	"
А. Оляр: Від монархії до республіки (з історії французької революції)	—	"	40	"
А. Сінклер: Герой капітала, повість	—	"	70	"
Т. Суліма: Народні оповідання	—	"	80	"
О. Тесленко: Страчене жите, оповідання селянина	—	"	56	"
Тисяча одна ніч, частина I, вид. 2-ге.	1	"	60	"
Ів. Франко: Украдене щастє, песа на 5 дій	—	"	56	"
„ Лис Микита, опрavl.	1	"	30	"
„ Нарис українсько-руської літератури, брош. 3 К 60 с., опр.	4	"	"	"
„ Молода Україна, брош. 1 К 60 с., опр.	2	"	"	"
„ Учитель, комедія в 3 діях	—	"	60	"
„ Зівяле листє, вид. 2	1	"	40	"
„ Батьківщина. Оповідання	1	"	15	"
„ Давне й нове. Поезії, брош. 3 кор., опр.	3	"	90	"
„ Панські жарти, 4 вид.	—	"	40	"
„ Вавилонські гимни й молитви	—	"	60	"
Гр. Цеглинський: Кара совісті, нар. драма, 2 вид.	—	"	60	"
„ Шляхта ходачкова, комедія, 2 вид.	—	"	70	"
„ Соколики, комедія, 2 вид.	—	"	80	"
Сп. Чернасенко: Хвилини, збірка поезій	—	"	56	"

Українські книжки в С.-Петербурзі

продають ся

в книгарні Н. Л. Карбасникова, Гостинный дворъ 19.

249214

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

має на складі між иншими отсі книжки :

	Коро
Адріан. Аграрний процес у Добростанах	1.—
Автонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0:40
„ Чари на Україні	0:45
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0:20
Бодянский О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0:50
Боровиковський Л. Маруса, теж	0:26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	2.—
Будзиновський В. Хлопська послідсть в Галичині	3.—
Верхратський Ів. — Начерк соматології	1:50
Вова Хв. Антропометричні досліді укр. населення Галичини, Буковини й Угорщини	1:00
Гнатюк Вол. Словацький опришок Ляшків в народній поезії	1:40
„ Русини Црпавської епархії і їх говори	0:80
„ Словаки чи Русини?	1:40
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ. словесности	2:50
„ Угровські духовні вірші	0:80
„ Зносини Українців із Сербами	0:40
„ Народна пожива на Бойківщині	0:40
„ Як писати замієня ся при дієсловах	0:60
„ Бойківське Весіля в Мшанці	1.—
„ Весіля Керестурі	0:40
„ Віршована легенда про рицаря і смерть	0:60
„ Хоцеський співання Левицьких	0:25
„ Легенда про три жіночі вдачі	1.—
„ Руські оселі в Бачці	2.—
„ Діряки	7:50
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II, III і IV вид. 2, по	5:20
„ т. V—VII див. Збірник іст.-філ. секції.	0:60
„ Ілюстрована Історія України	2:00
„ Про давні часи на Україні (коротка історія України з ілюстр.)	12:00
„ Ілюстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жберела.	0:40
„ Віткіки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пола. XI в.	0:20
„ Розвідки й матеріали до історії України-Руси, II—V	0:20
„ Останні романи Г. Сінкевича	0:70
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0:60
„ Хмельницький і Хмельницщина	1:00
„ Звенигород галицький	0:50
„ Похоронне поле в с. Чехах	0:50
„ Описи Ратенського староства	0:20
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	0:30
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0:50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0:45
„ Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східного словянства	3:00
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях східної Європи	0:40
„ Спирні питання староруської етнографії	0:70
„ Справа українсько-руського університету у Львові	3:50
„ Справа українських кафедр і наукові потреби українства	2:20
„ Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України	0:40
„ Господарство польського магната на Задніпров'ю перед Хмельниччиною	0:70
„ Дмитро-Вишневецький Байда в поезії й історії	3:50
„ Про батька козацького Б. Хмельницького (нопул оповід. з ілюстр.)	2:20
„ Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII вв. (з ілюстр.)	0:40
З. Пінтер. Історія географічних відкрить у XV—XVI ст.	2.—
Джиджора Ів. Матеріали московського „Архива Министерства Юстиции“ до історії гетьманщини	0:20
„ Економічна політика російського првительства супроти України в 1710—30 рр.	1:00
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0:16
„ Рай і поступ 2 вид.	
„ Микола Ів. Костомарів	

	Корон
Драгоманів М. — Літературно-суспільні партії в Галичині	1:80
" Козаки	0:30
" Листи до Ів. Франка і інших т. I	3:40
" Листи до Ів. Франка і інших, т. II	4:40
" Шевченко, українофіли й соціалізм	2:00
Етап Е. Економічне положення руських селян на Угорщині	0:26
Енгельс Ф. Початки родини, приватної власності і держави	1:05
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X, XII, XXV і XXVIII по 3:00 кор., т. V, VI, XIII—XV, XVIII—XIX, XXIV, XXVI—XXVII по 4:00 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор., т. XI, XXI—XXII по	6:00
Ефремов С. Національне питання в Норвегії	0:30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4:00
" т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4:00
" т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзьській	5:00
" т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4:00
" т. V: теж — з р. 1649—51	4:00
" т. VII: — Люстрація королівщин в р. 1570	4:00
" т. VIII: — Акти до історії Козаччини 1513—1630	4:00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5:00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0:40
Заневич — Знесення панщини в Галичині	1:00
Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—XCVIII по 3:00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5:00, комплекти I—XX по 48:00, I—L по	120:00
Збірник фізіологічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I., нап. О. Кошицький, 3—, на ліпшій папері 4:00, в оправі	5:00
" т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народну словесність і письменство, т. I. 3:00, на ліпшій папері	4:00
" т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3:00, на ліпшій папері	4:00
" т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Кошицький	4:00
" т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. I. Верхратський	5:00
" т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4:00
" т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство, т. III.	4:00
" т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7:00
" т. X: Розвідки М. Драгоманова про укр. народну словесність і письменство	4:00
" т. XI—XII: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49	6:00
Збірник історично-філософської секції т. I—IV розійшлися (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Русі XVIII—XIX віку	4:00
" т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4:50, на ліпшій папері	5:50
" т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7:50
" т. X і XI: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VI	7:50
" т. XII—XIII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VII	8:00
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2:00, т. XI—XIII по	5:00
"Зоря", письмо літературно-наукове, р. II і V по 6:00, р. VI і IX по	10:00
" " літерат.-наук. ілюстроване, рік. XIII, XV—XVIII по	12:00
Зубрицький М. Село Мшанець, Старосамб. пов.	3:00
" Велка родина в Мшанці, Старосамб. пов.	0:10
" Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст.	0:60
" Причини до історії режуччини в Галичині	0:20
" Тісні роки. Причини до історії Галичини 1846—1861 pp.	0:20
Історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Русі	2:40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4:00
т. III і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Русі	6:80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, I. Шараневич — Гал. Русь	3:00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. литовського	3:20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні верстви Галицької Русі XIV—XV в.	3:20
т. VIII. Розвідки процерковні відносини на Україні-Русі XVI—XVIII вв.	2:00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12:80
XIII. М. Костомаров — Гетьманованє Виговського і Ю. Хмельницького	3:20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїнь	8:40

